

SÕJATEADLANE

Estonian Journal of Military Studies

8 / 2018

CULTURAL, PEACE AND CONFLICT STUDIES SERIES

Volume I

Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges

Edited by Alar Kilp and Andres Saumets

Volume II

Extremism Within and Around Us

Edited by Alar Kilp and Andres Saumets

Volume III

The Law of Armed Conflict: Historical and Contemporary Perspectives

Edited by Rain Liivoja and Andres Saumets

Volume IV

Sõna sõjast ja sõda sõnast. Tekste ja tõlgendusi

War of Words, Words of War. Texts and Interpretations

Edited by Andres Saumets and Vladimir Sazonov

Volume V

Operatsioon "Iraagi vabadus": kümme aastat hiljem

Operation "Iraqi Freedom": Ten Years Later

Edited by Andres Saumets, Holger Mölder and René Värk

Volume VI

The Crisis in Ukraine and Information Operations of the Russian Federation

Edited by Vladimir Sazonov, Andres Saumets and Holger Mölder

Volume VII

Kümme aastat Vene-Georgia 2008. aasta sõjast: peegeldusi hübriidsõjast ja Venemaa poliitilistest ambitsioonidest

Ten Years after the Russo-Georgian War of 2008: Reflections on Hybrid Warfare and Russia's Political Ambitions

Edited by Karl Salum and Andres Saumets

Volume VIII

Zapad 2017 infosõja vaatepunktist

Zapad 2017 from the Perspective of Information Warfare

Edited by Andreas Ventsel, Vladimir Sazonov and Andres Saumets

KAITSEVÄE ÜHENDATUD ÕPPEASUTUSED

SÕJATEADLANE

Estonian Journal of Military Studies

CULTURAL, PEACE AND CONFLICT STUDIES SERIES

SERIES EDITORS:
ANDRES SAUMETS AND KARL SALUM

VOLUME VIII:

**ZAPAD 2017
INFOSÕJA VAATEPUNKTIST**

**ZAPAD 2017 FROM THE PERSPECTIVE
OF INFORMATION WARFARE**

EDITED BY
ANDREAS VENTSEL, VLADIMIR SAZONOV AND ANDRES SAUMETS

SÕJATEADLANE

8 / 2018

SÕJATEADLANE
ESTONIAN JOURNAL OF MILITARY STUDIES

Peatoimetaja / Editor-in-chief:
Andres Saumets (Estonia)

Toimetuskolleegium / Editorial Board:

Wilfried Gerhard (Germany)
Ken Kalling (Estonia)
Jörg Keller (Germany)
Erik Männik (Estonia)
Andreas Pawlas (Germany)
Nele Rand (Estonia)

Claus Freiherr von Rosen (Germany)
Karl Salum (Estonia)
Vladimir Sazonov (Estonia)
Volker Stümke (Germany)
René Värk (Estonia)

Keeletoimetajad / Language Editors:

Karen Kuldnook (Estonia)
Kaarin Piiskoppel (Estonia)

Marju Randlane (Estonia)
Amy Christine Tserenkova (USA)

Nõuandev kogu / International Advisory Committee:

Enno Mõts (Committee Manager, Estonia)
Raul Järviste (Estonia)
Hubert Annen (Switzerland)
Richard H. Clevenger (USA)
Angelika Dörfler-Dierken (Germany)
Sharon M. Freeman-Clevenger (USA)
Martin Herem (Estonia)
Thomas R. Kämmerer (Germany)
Jakob Kübarsepp (Estonia)
Ants Laanots (Estonia)

Tõnu Lehtsaar (Estonia)
Rain Liivoja (Australia)
Gale A. Mattox (USA)
Ago Pajur (Estonia)
Robert Rollinger (Austria)
Michael N. Schmitt (USA)
Martti Turtola (Finland)
Zdzislaw Śliwa (Poland)

Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies) on Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes väljaantav, eelretsenseeritav ja rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga sõjateaduslik ajakiri.

Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), the journal of the Estonian National Defence College (ENDC) is a peer-reviewed military journal with an international board of editors and open to international contributors.

Väljaandja ja autoriõigus / Publisher and Copyright: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2018

Toimetuse kontakt / Editorial Contact:

Riia 12, 51013 Tartu, Estonia
Tel: +372 717 6421
E-mail: andres.saumets@mil.ee

Ajakirja koduleht / Homepage of the Journal:

<http://www.ksk.edu.ee/teadus-ja-arendustegevus/publikatsioonid/>

Kaastööd / Address for Submission: publikatsioonid@mil.ee

Kirjastus / Publishing House: Eesti Ülikoolide Kirjastus, www.eyk.ee

ISSN 2461-4378 (print)
ISSN 2461-4386 (online)

SISUKORD

SÕNA SAATEKS: SÕJAVÄEÕPPUS ZAPAD 2017 VENEMAA INFOSÕJA KONTEKSTIS	7
<i>Vladimir Sazonov, Andreas Ventsel</i>	
MILITARY DOMAIN AS A COMPONENT OF INFORMATION WARFARE	16
<i>Zdzisław Śliwa, Anna Antczak</i>	
ÕPPUSE ZAPAD 2017 INFORMATSIOONILINE ASPEKT.....	48
<i>Yevhen Mahda</i>	
HIRMUKULTUURI LOOMINE MOODSAS HÜBRIIDSÕJAS VENEMAA JA ÕPPUSE ZAPAD 2017 NÄITEL	64
<i>Holger Mölder</i>	
VENEMAA ERITEENISTUSTE ROLLIST INFORMATSIOONILISES MÕJUTUSTEGEVUSES: MIS ON TEADA, MIDA ON ALUST ARVATA JA MIDA VÕIB OLETADA?	86
<i>Ivo Juurvee</i>	
HIRMU MEHHAANISMID STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES ÕPPUSE ZAPAD 2017 NÄITEL.....	103
<i>Andreas Ventsel, Sten Hansson, Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov</i>	
VENEMAA SÕJALISE VÕIME KEELELINE KONSTRUEERIMINE	128
<i>Priit Tamm, Sten Hansson</i>	
SÕJALISTE ÕPPUSTE KEELELINE KONSTRUEERIMINE UUDISVÄÄRTUSLIKUNA	154
<i>Inna Siik, Sten Hansson</i>	
FOBOFOOBIA: KÜBEROHTUDE JA INFOSÕJA DISKURSUS SUURÕPPUSE ZAPAD 2017 MEEDIAKAJASTUSES	181
<i>Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel</i>	

ÕPPUSE ZAPAD 2017 KAJASTAMINE VENEMAA MEEDIARUUMIS.....	200
<i>Vladimir Sazonov, Aleksandr Gontšarenko</i>	
SÕNALAHINGUD	234
<i>Andreas Ventsel</i>	
STRATEEGILISED NARRATIIVID.....	243
<i>Vladimir Sazonov</i>	
SUMMARIES	247
AUTORID.....	254
CONTRIBUTORS.....	259

SÕNA SAATEKS: SÕJAVÄEÕPPUS ZAPAD 2017 VENEMAA INFOSÕJA KONTEKSTIS

Vladimir Sazonov, Andreas Ventsel

Venemaa Föderatsioon korraldab iga nelja aasta järel sõjalisi suurõppusi, mis toimuvad rotatsiooni printsiibil igas strateegilises suunas: läänes (Zapad), idas (Vostok), põhjas (Tsentr) ja lõunas (Kavkaz). Sergei Suhhankin rõhutab, et Venemaa ajaloos on sõjaväeõppused alati mänginud tähtsat rolli:

Ajalooliselt on strateegilis-operatiivsed õppused olnud äärmiselt oluline element sõjalises väljaõppes ja hariduses nii Tsaari-Venemaal kui ka Nõukogude Liidus ning nüüd paistab see trend tagasi tulevat. Siiski on ilmne, et Zapad-2017 oli varasematega võrreldes märksa mitmetahulisem ilming, mis ei kajasta ainult Venemaa praegust sõjalist tugevust, vaid võimaldab ühtlasi mõista sedagi, kuidas ja kellega valmistub Venemaa tulevikus kokku pörkama.¹

Venemaa ja Valgevene ühisõppuse nimetus Zapad pole valitud sugugi mitte juhuslikult ja sellel on oma ajalooline traditsioon: NSV Liit ja Varssavi pakti riigid korraldasid külma sõja ajal sama nimetusega ning paljuski sarnast sõjalist strateegilis-operatiivset õppust aastatel 1973, 1977, 1981, 1984 ja 1985. Seega peeti Zapadit esimest korda juba 1973. aastal.² 1970ndatel ja 1980ndatel oli Zapadil lisaks sõjalis-tehnilistele sihtidele propagandistlik eesmärk: Moskva soovis demonstreerida NSV Liidu sõjalist võimsust ning hirmutada mastaapsete ja võimsate õppustega Lääne- ja Kesk-Euroopa riike, kes ei olnud liitunud Varssavi paktiga.³ Selles mõttes oli eriti märkimisväärne Zapad 81⁴, mida korraldati 4.–12. septembril 1981 Valgevene, Baltikumi ning

¹ **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018). [**Suhhankin** 2017]

² **Ruiz Palmer, Diego A.** 2014. The NATO-Warsaw Pact Competition in the 1970s and 1980s: A Revolution in Military Affairs in the Making or the End of a Strategic Age? – Cold War History, Vol. 14, Issue 4, p. 548. [**Ruiz Palmer** 2014]

³ **Suhhankin** 2017.

⁴ **Ruiz Palmer** 2014, p. 551.

Kiievi sõjaväeringkondade territooriumil. See oli üks ajaloo suurimaid sõjalisi õppusi, millesse oli kaasatud ligikaudu 100 000 nõukogude sõjaväelast ja hulk erinevat sõjatehnikat.⁵ NSV Liidu ja Varssavi pakti süsteemi lagunemine ning kehv majanduslik olukord sundisid aga Kremli 1980ndate lõpus ja 1990ndate alguses loobuma mitmest grandioosest plaanist ja auahnest projektist. Muu hulgas pidi Moskva olulisel määral „kärpima ambitsioone, mis puudutas ka Zapadit“⁶.

Alates 1996. aastast, eriti aga pärast Vladimir Putini võimuletulekut 31. detsembril 1999 on Venemaa valitsevates ringkondades esile tõusnud poliitiline konservatiivne mõtteviis. Venemaal hakkasid vaikselt uuesti tärkama neoimperialistlikud ambitsioonid, mis väljendusid ka külma sõja aegse Lääne- ja NATO-vastase retoorika taassünnis.⁷ Pärast nõukogude süsteemi kokkuvarisemist viis Venemaa Föderatsioon Zapadit esimest korda läbi 21.–26. juunil 1999, kui selles osales väidetavalt üle 50 000 sõjaväelase.⁸ Alates 2009. aastast on Zapadit korraldatud koos Valgevenega iga nelja aasta järel (2009., 2013. ja 2017. aastal). 2009. aastal peeti õppust septembris, kui sellest võttis osa Vene ja Valgevene ametlike andmete järgi 12 500 sõjaväelast (6000 Venemaalt), 40 lennukit ja 200 ühikut sõjatehnikat.⁹ Võib öelda, et 1999. aastast alates Venemaa Föderatsiooni korraldatud Zapad on nõukogudeaegsete õppustega seotud ajalooliselt ning see täidab ka sarnaseid strateegilis-operatiivseid ja propagandistlikke eesmärke.

Zapad 2017: õppuse stsenaarium

Milline oli Zapad 2017 stsenaarium? Venemaa Föderatsiooni ja Valgevene ühised ettevalmistused lükati käima juba 2017. aasta jaanuari alguses ning need hõlmasid ligi 40 sündmust (reservväelaste väljaõpe, operatsiooniline

⁵ **Suhhankin** 2017; vt ka **Крапивин, Сергей** 2011. Запад-81. Дневники лейтенанта-взводного. Болотные солдаты. – TUT.BY, 26.08.2011. <<http://news.tut.by/society/247512.html>> (10.11.2017).

⁶ **Suhhankin** 2017.

⁷ *Ibid.*

⁸ **Изгаршев, Василий** 1999. ЗАПАД-99. – Pravda.ru, 24.06.1999. <<https://www.pravda.ru/news/world/24-06-1999/903671-0/>> (17.04.2018).

⁹ **McDermott, Roger** 2009. Zapad 2009 Rehearses Countering a NATO Attack on Belarus. – Eurasia Daily Monitor, No. 6 (179). <<https://jamestown.org/program/zapad-2009-rehearses-countering-a-nato-attack-on-belarus/>> (27.09.2018).

mobiliseerimine jne).¹⁰ Stsenaarium nägi ette, et mõned ekstremistide ja terroristide rühmitused sisenevad Valgevenesse ja Kaliningradi oblastisse eesmärgiga korraldada terrorirünnakuid ja destabiliseerida Venemaa-Valgevene liitriiki. Ekstremistid said väljastpoolt logistilist ja sõjalist abi.¹¹

Stsenaarium peegeldas Kalev Stoicescu sõnul Venemaa süvenevat paranoiat Lääne korraldatud värviliste revolutsioonide suhtes. Stsenaariumi järgi toetati illegaalseid terroristlikke rühmitusi, kes tulid NATO riikidest (Poolast ja Leedust) olukorda destabiliseerina. Õppuse esimene etapp (14.–16. september) hõlmas olukorra stabiliseerimist ja ettevalmistuste lõpuleviimist selleks, et tõrjuda nende rühmituste võimalikku agressiooni. Selle käigus moodustati kohalikud väeüksuste grupid, et terroristidega võidelda. Õppuse teises faasis (17.–20. september) said Vene ja Valgevene ühised relvajõud sissetungijatest jagu ning kaitsesid liitriigi piiri.¹² Kogu õppus toimus ligi 600 kilomeetri pikkusel rindel üheksal sõjalisel polügoonil, kus kasutati rohkesti Vene ja Valgevene sõjatehnikat. Muu hulgas katsetati ka uut tehnikat, näiteks Vene tanki toetussüsteemi (lahingumasinat БМРТ Terminator), uut Vene tanki Т-90С1 ja Valgevene uut mitmelasulist raketitehnikat Polonez.¹³

Zapad 2017 infosõja kontekstis

Venemaa ja Valgevene ametlikud kanalid rõhutasid mitu korda, et Zapad 2017 on pelgalt kaitsealane õppus.^{14,15} Vaatamata Moskva ja Minski korduvatele väidetele, et õppus täidab rahumeelset ja puht kaitsvat eesmärki,

¹⁰ **Kowalik, Tomasz K.; Jankowski, Dominik P.** 2017. The Dangerous Tool of Russian Military Exercises. – Center for European Policy, 09.05.2017. <<http://cepa.org/EuropesEdge/The-dangerous-tool-of-Russian-military-exercises>> (16.09.2018).

¹¹ **Zapad 2017 Joined Strategic Exercise.** – Venemaa Föderatsiooni Kaitseministeeriumi veebileht. <<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>> (22.12.2017). [**Zapad 2017**]

¹² **Stoicescu, Kalev** 2017. Decoding Zapad-2017. September 2017. International Centre for Defence and Security, Tallinn, lk 3. <https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).

¹³ **Россия 24.** 2017. Запад-2017: в Ленинградской области развернулись учебные бои. – Россия 24, 18.09.2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=a51yaVwFMKQ>> (22.12.2017).

¹⁴ **Zapad 2017; Равков, Андрей** 2017. Выступление Министра обороны Белоруссии генерал-лейтенанта Андрея Равкова, 26.04.2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=3ZCyh5ew1f8>> (10.11.2017).

¹⁵ **TASS** 2017. Глава Минобороны Белоруссии: учение «Запад-2017» не направлено против третьих стран. – ТАСС, 17.07.2017. <<http://tass.ru/opinions/interviews/4419507>> (10.11.2017).

toimus Zapad 2017 rahvusvahelises mõttes äärmiselt pingelisel ajal, mil Lääne (NATO) ja Venemaa Föderatsiooni vastasseis oli saavutanud sisuliselt külma sõja aegse teravuse. Suhhankin märkis õigesti, et

[e]siteks kipub Venemaa suuremate õppustega kaasnema piirkondlike pingete ägenemine, mille iseloomulikimateks näideteks on Gruusia (2008) ja Ukraina (2013). Teiseks andsid õppusele Zapad-2017 konteksti kestev sõjaline konflikt Ukrainas, Venemaa sekkumine Süürias, Venemaa Lääne sõjaväeringkonna jätkuv tugevdamine ning kahe A2/AD (juurdepääsu ja tegevuse takistamise) „kupli“ teke Läänemere (Kaliningrad) ja Musta mere rannikul (Krimm).¹⁶

Zapad 2017 kujutas endast üht ilmselgemat näidet „Vene ohust“, mis tekitas ärevust ja vahel lausa hirmu ning mille mõju võis täheldada Lääne, kuid ennekõike Poola ja Baltikumi poliitikute ja sõjaväeringkondade esindajate seisukohtades ja muus meediakajastuses. Ärevust on kasvatanud ka Venemaa järjest suurenev sõjatehnika hulk ja sõjaväelaste koondamine Läänemere ja Musta mere regiooni.¹⁷ Sellele on viimastel aastatel lisandunud juba mainitud Venemaa agressiivsuse kasv, NATO riikide õhu- ja merepiiride pidev rikkumine Vene lennukite ja laevade poolt ning Vene laevastiku aktiivsus Euro-Atlandi piirkonnas, Mustal merel, Läänemerel, Vahemerel ja mujal.

Pole kahtlust, et õppusel oli mitu eesmärki¹⁸, sealhulgas sünkroniseerida Valgevene ja Venemaa ühiste relvajõudude tegevust, treenida sõjaväelasi ja katsetada uut relvastust. On arvatud, et õppusel mängisid Venemaa ja Valgevene koos läbi NATOga tekkida võiva sõja stsenaariumi.¹⁹ Veel üks väga oluline Moskva eesmärk oli propagandistlik. Juba nõukogude ajal täitis Zapad suurt rolli Lääne-vastases infosõjas, nagu seda rõhutas NSV Liidu marssal ja tollane NSV Liidu Relvajõudude peastaabi ülem Nikolai Ogarkov oma 1977. aasta ettekandes vahetult pärast Zapad 77 lõppu.²⁰

Zapad 2017 oli Kremli poolt kavandatud ulatusliku infooperatsioonina Lääne ja NATO suunal. Suhhankin tõdeb:

¹⁶ Suhhankin 2017.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Giles, Keir 2018. Russia Hit Multiple Targets with ZAPAD 2017. Carnegie Endowment for International Peace.

¹⁹ Röpke, Julian 2017. Putin's Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017. <<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018).

²⁰ Огарков, Н. В. 1977. Материалы разбора оперативно-стратегического командно-штабного учения «Запад-77». Москва, с. 36.

Tegelikult on see, kui palju sõjaväelasi täpselt õppusel osales, teisejärgulise tähendusega. Venemaa saavutas oma põhilise propagandistliku sihi juba enne Zapadi algust: informatsiooniga manipuleerides ning seda moonutades ja võltsides õnnestus Venemaa propagandamasinal külvata kahtluseemneid, mis levitasid innukalt Läänes paanikat – see aga oligi üks Kremli tähtsamaid eesmärke. Lisaks kujutas Zapad-2017 erinevalt eelkäijatest (mille ajal Venemaa tahlikult näitas oma ründepotentsiaali väiksemana) omapärast hirmutamis- ja kaitseretoorika segu, mis oli mõeldud korraga nii välis- kui ka sisemaisele publikule.²¹

Samal seisukohal on Andrzej Wilk, kelle arvates oli Zapad 2017 juba mitu kuud enne algust saanud üheks tähtsamaks põhinarratiiviks infosõjas NATO ja Venemaa vahel.²²

Sõjateadlase erinumbri sisututvustus

Kogumiku koostamise idee kasvas välja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste ja Tartu Ülikooli ühisest teadusprojektist. Erinumbris keskendutakse peamiselt Zapad 2017 käsitlemisele infosõja raamistikus. Tõsi, nagu teada hübriidsõja definitsioonistki, on edukaks sõjapidamiseks vaja kõigi komponentide (nii virtuaalse kui ka sõjalis-tehnilise poole) koostalitlust. Seetõttu ei puudu erinumbrist artiklid, mis pisut puudutavad neidki aspekte. Artiklite lõpus esitavad autorid mõningaid soovitusi, mida võiks militaarõppuste meediakajastuses silmas pidada nii lugeja kui ka kajastuse looja. Mõtteliselt võib artiklid jagada kahte plokki. Esimese moodustavad artiklid, milles käsitletakse infosõja laiemat tausta ja vaadeldakse Zapad 2017 selle osana. Teise plokki kuuluvates artiklites aga analüüsitakse konkreetset õppusega kaasnenud meediakajastust ning antakse soovitusi, mida võiks tähele panna, kui sarnaseid sündmusi avalikkusele vahendada.

Ajakirja esimeses artiklis „**Military Domain as Component of Information Warfare**“ käsitlevad Balti Kaitsekolledži dekaan Zdzisław Śliwa ning Varssavi Majandus- ja Humanitaarteaduste Ülikooli politoloogia dotsent Anna Antczak sõjalis-tehnilise aspekti funktsiooni infosõjas. Nad analüüsivad, milliste vahenditega Venemaa Föderatsiooni infosõja strateegid

²¹ **Suhhankin** 2017.

²² **Wilk, Andrzej** 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017.

<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017).

võimendavad vastase auditooriumis uue sõjatehnikaga kaasnevaid hirme ja segadust. Peamine põhjus, miks seda tehakse autorite arvates edukalt, peitub ajakirjanike ja auditooriumi valmiduses selliseid meediasse paisatud lugusid kriitikavabalt tarbida ja toota.

Ukraina Rahvusliku Tehnikaülikooli dotsent, julgeoleku ekspert Yevhen Mahda võtab artiklis „**Õppuse Zapad 2017 informatsiooniline aspekt**“ vaatluse alla Venemaa infosõja instrumentaariumi, mida kasutati õppuse eel, ajal ja vahetult selle järel. Lisaks pöörab autor tähelepanu Venemaa Läänevastase infosõja kontekstile, millesse Zapad 2017 paigutus.

Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete dotsent Holger Mölder uurib artiklis „**Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel**“, kuidas saab NATO idapiiril korraldatavat suurt sõjalist õppust rakendada ulatuslikuks mõjutustegevuseks ning anda Läänemere piirkonnale ebastabiilse julgeolekukeskkonna kuvand, jättes mulje, et iga hetk võib ebastabiilsus üle minna laiaulatuslikuks sõjaks Venemaa ja lääneriikide vahel. Selle strateegia üks eesmärke võib olla püsivale hirmukultuurile rajatud ebastabiilse julgeolekukeskkonna loomine, millega kujundatakse piirkonnas toimijate taju eeldatavasti vaenulike kavatsustega vastase/vaenlase suhtes.

Esimese ploki lõpetab Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teadur Ivo Juurvee, kes analüüsib artiklis „**Venemaa eriteenistuste rollist informatsioonilises mõjutustegevuses: mis on teada, mida on alust arvata ja mida võib oletada?**“ Nõukogude Liidu hilise perioodi (alates 1970ndatest) ja Venemaa Föderatsiooni eriteenistuste mõjutustegevust, et tuvastada järjepidevaid elemente ning selgitada nende kasutatavat sõnavara, definitsioone ja olulisemaid meetodeid. Nagu autor tõdeb, ei ole ülesanne kergete killast, kuna tema tundlikkuse tõttu saab materjale raskesti kätte. Autor keskendub praeguse Venemaa Föderatsiooni eriteenistuste eelkäijate võrdlemisele: sõjaväeluurele GRU-le ja välisluurele KGB süsteemis (viimati nimetatud materjalid on dokumenteeritud ja ligipääsetavad). Sellest ajast saadik, mil tegutsesid KGB ja GRU, on küll tehnoloogiline infoedastus satelliittelevisiooni ja eriti interneti leviku tõttu tundmatuseni muutunud, aga siiski pole alust arvata, et sama palju oleks muutunud inimloomus. Seetõttu võib loota, et niisugune materjalikäsitus aitab teha järeldusi, mille põhjal saab välja töötada tänapäevaseid vastumeetmeid.

Meediakajastuse analüüsiploki avab juba nimetatud teadusprojekti kaasatud Andreas Ventseli (TÜ semiootika vanemteadur), Mari-Liis Madissoni (TÜ semiootika teadur ja kultuurikommunikatsiooni nooremteadur), Sten Hanssoni (TÜ kommunikatsiooniuringute teadur) ja Vladimir

Sazonovi (TÜ orientalistikakeskuse vanemteadur) ühisartikkel „**Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel**“, milles selgitatakse strateegilise narratiivi mõistet ja näidatakse, kuidas seda infosõjas relvana kasutada. Analüüsist selgub, et õppuse puhul oli strateegiliste narratiivide põhifunktsioon võimalikku vastast hirmutada ja eksitada. Artiklis näidatakse, millistele semiootilise konstrueerimise mehhanismidele on üles ehitatud Zapadi 2017 kolm peamist narratiivi: 1) Lääs valetab, 2) Venemaa sõjaline võimsus kasvab ja 3) Venemaa kannatab teiste riikide russofoobia all. Artikli lõpus pakuvad autorid konkreetseid soovitusi selle kohta, kuidas sõjalise õppusega seonduvaid strateegilisi narratiive lugeda ja mõtestada.

Tartu Ülikoolis sotsiaalteaduste (kommunikatsioonijuhtimise) magistrikraadi omandanud Priit Tamme ja Sten Hanssoni koostööna on valminud artikkel „**Venemaa sõjalise võime keeleline konstrueerimine**“. Autorite eesmärk on osutada meediakajastuse keeleliste konstruktsioonide uurimise kaudu Venemaa sõjalise võime kujutamise viisidele, mis võivad mõjuda demotiveerivalt Eesti elanike kaitsetahtele. Artikli eesmärk on kasvatada ajakirjanike teadlikkust julgeolekut ja sõjalist võimet puudutavate teemade käsitlemisel, mis aitaks meie idanaabri militaartegevuse kajastamisel teha teadlikke valikuid ning vältida juhusliku materjali avaldamist. Uurimus hõlmas Eesti mõjukate ajakirjandusväljaannete (Postimees, Eesti Päevaleht, Õhtuleht ja Pärnu Postimees) ning uudisteportaalide (Delfi ja ERR) veebilehtedel ilmunud tekste.

Samas projektis osalenud Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste (kommunikatsioonijuhtimise) magistri Inna Siigi ja Hanssoni ühisartiklis „**Sõjaliste õppuste keeleline konstrueerimine uudisväärtuslikuna**“ analüüsitakse seda, kuidas kujutati Zapad 2017 uudisväärtuslikuna Eesti veebiväljaannetes, mis avaldati eesti ja vene keeles. Samuti küsivad autorid, kas ja kuidas mõjuvad erinevad uudisväärtuse konstrueerimise viisid lugejale. Kuna uudisväärtust rõhutavate keeleliste elementide kasutamine aitab ajakirjanikul muuta uudiseid mõjuvamaks ja atraktiivsemaks, saab Zapad 2017 ajakirjandusliku kajastuse puhul näidata seda, milliseid keelelisi elemente on ajakirjanikud ja eestkõnelejad kasutanud uudisväärtuse esile toomiseks, lugeja tähelepanu köitmiseks ja veenmiseks ning kellele on üks või teine kujutusviis kasulik või kahjulik.

Tamme ja Hanssoni artiklis osutatakse, et Venemaa sõjalise võime kajastamisel keskendutakse üha rohkem elektroonilisele sõjandusele. Madisson ja Ventsel keskenduvadki artiklis „**Fobofobia: küberohtude ja infosõja diskursus suurõppuse Zapad 2017 meediakajastuses**“ Venemaa elektroonilise sõjalise võimega seotud ohudiskursusele. Analüüs lähtub sellest, et Venemaa sõjalise võimega seotud ohudiskursusele. Analüüs lähtub sellest, et Venemaa sõjalise võimega seotud ohudiskursusele.

Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise kontseptsioonist, mille järgi on e-ohu konstrueerimine diskursiivne akt, millega kehtestatakse vähemalt üks referentobjekt, mille eksistentsi kujutatakse ohustatuna ning kiiret kaitset vajavana. Uurimuse keskmes on e-ohudest rääkimise viisid ehk nende diskursiivne konstrueerimine meediakajastuses. Artikli laiem eesmärk on selgitada seda, kuidas võiks Venemaa kübervõimet käsitleda viisil, et see ei paneks alust liigsetele ohustsenaariumitele, ärevusele ega hirmule ning et selle kaudu ei pärsitaks Eesti kaitsetahet ega toetataks Venemaa edust ja võimsusest rääkivaid strateegilisi narratiive liiga jõuliselt. Seejuures pakub Eesti head analüüsimaterjali, kuna siin on harjutud rääkima e-riigi edusammudest ning eeldatavasti on auditooriumi tundlikkus e-ohude suhtes suurem.

Meediakajastuse ploki lõpetab Sazonovi ning Politsei- ja Piirivalveameti töötaja Aleksandr Gontšarenko ühisartikkel „**Õppuse Zapad 2017 kajastamine Venemaa meediaruumis**“, milles uuritakse õppust käsitletud venekeelseid meediaväljaandeid. Autorid keskenduvad olulisematele ja levinumatele teemadele ja sõnumitele, mida levitati Eesti ja laiemalt kogu Balti regiooni venekeelse auditooriumi seas.

Erinumbri lõpetavad kaks temaatilist raamaturetsensiooni infosõjast ja strateegilistest narratiividest. Ventseli retsensioonis „**Sõna lahingud**“ analüüsitakse võrdlevalt kahte teost: Saara Jantuneni „Infosõda“ ja Thomas Elkjer Nisseni „Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina“. Sazonovi retsensioonis „**Strateegilised narratiivid**“ käsitletakse Alister Miskimmoni, Ben O’Loughlini ja Laura Roselle’i toimetatud raamatut „Forging The World: Strategic Narratives and International Relations“.

Kirjandus

- Giles, Keir** 2018. Russia Hit Multiple Targets with ZAPAD 2017. Carnegie Endowment for International Peace.
- Изгаршев, Василий** 1999. ЗАПАД-99. – Pravda.ru, 24.06.1999.
<<https://www.pravda.ru/news/world/24-06-1999/903671-0/>> (17.04.2018).
- Kowalik, Tomasz K.; Jankowski, Dominik P.** 2017. The Dangerous Tool of Russian Military Exercises. – Center for European Policy, 09.05.2017.
<<http://cepa.org/EuropesEdge/The-dangerous-tool-of-Russian-military-exercises>> (16.09.2018).
- Крапивин, Сергей** 2011. Запад-81. Дневники лейтенанта-взводного. Болотные солдаты. – TUT.BY, 26.08.2011.
<<http://news.tut.by/society/247512.html>> (10.11.2017).

- McDermott, R.** 2009. Zapad 2009 Rehearses Countering a NATO Attack on Belarus. – Eurasia Daily Monitor, No. 6 (179).
<<https://jamestown.org/program/zapad-2009-rehearses-countering-a-nato-attack-on-belarus/>> (27.09.2018).
- Огарков, Н. В.** 1977. Материалы разбора оперативно-стратегического командно-штабного учения «Запад-77». Москва.
- Равков, Андрей** 2017. Выступление Министра обороны Белоруссии генерал-лейтенанта Андрея Равкова, 26.04.2017.
<<https://www.youtube.com/watch?v=3ZСyh5ew1f8>> (10.11.2017).
- Россия 24.** 2017. Запад-2017: в Ленинградской области развернулись учебные бои. – Россия 24, 18.09.2017.
<<https://www.youtube.com/watch?v=a51yaVwfMKQ>> (22.12.2017).
- Ruiz Palmer, Diego A.** 2014. The NATO-Warsaw Pact Competition in the 1970s and 1980s: A Revolution in Military Affairs in the Making or the End of a Strategic Age? – Cold War History, Vol. 14, No. 4.
- Rörpke, Julian** 2017. Putin's Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017.
<<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018).
- Stoicescu, Kalev** 2017. Decoding Zapad-2017. September 2017, International Centre for Defence and Security, Tallinn.
<https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).
- Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018).
- Zapad 2017 Joined Strategic Exercise.** – Venemaa Föderatsiooni Kaitseministeeriumi veebileht.
<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>> (22.12.2017).
- TASS** 2017. Глава Минобороны Белоруссии: учение «Запад-2017» не направлено против третьих стран. – ТАСС, 17.07.2017.
<<http://tass.ru/opinions/interviews/4419507>> (10.11.2017).
- Wilk, Andrzej** 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017.
<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017).

MILITARY DOMAIN AS A COMPONENT OF INFORMATION WARFARE

Zdzisław Śliwa, Anna Antczak

Abstract: Information warfare is an integral part of the struggle between contemporary nations and alliances, making use of a variety of instruments of asymmetric warfare. The Russian Federation employs this type of approach very effectively to influence the minds of foreign decision-makers and populations in targeted countries. The information domain is equally important for Russia's own domestic objectives of restoring national pride and integrity, as well as preserving trust in national leadership. Military manoeuvres play an important role in information warfare, provoking fear and uncertainty in other countries, while aiming to convince the Russian population to have faith in the special role their nation holds in the global order.

Keywords: *Information warfare, 'Zapad' series exercises, military affairs, Russian Federation*

1. Introduction

After a period of weakness and vulnerability following the collapse of the Soviet Union, the Russian Federation has been consistently striving to restore its former position as a global superpower. This is evidenced by the special emphasis on the development of its military capabilities as an essential constituent element of national power that supports foreign and internal policy. It is manifested in the modernization of its armed forces and an extensive program of military exercises that constitute a part of the information warfare waged against its surrounding neighbours and beyond. This instrument has already been used in Georgia, Ukraine and in Syria, supported by extensive and well-coordinated information campaigns. Each military exercise, new unit and new weapons system is skilfully utilized to influence the mindset of its potential opponents and to incite uncertainty, fear and confusion about Russia's actual objectives. Likewise, the establishment of 'non-military' capabilities, such as the National Guard of the Russian Federation (Rosgvardia), an independent internal military force that reports directly to the President, and the concentration of all defence-related sectors under one military command and control centre (National Defense Control Center, NDCC), indicate that certain messages are also designed for the national

audience, including Russian-speaking minorities in other countries, with the aim of fostering their pride in being part of the Russian nation. Large-scale military manoeuvres like the most recent strategic exercise Zapad 2017 serve as evidence of the continuing tug-of-war in the information domain, having been effectively utilized to demonstrate power and to hide weaknesses.

This paper provides an overview of information warfare as a constituent element of the modern struggle among nations within the ‘new generation warfare’ framework. The paper gives an overview of the utilization of the military domain as an integral part of the comprehensive approach to information warfare and highlights some of the tools used. The paper discusses how this important apparatus is used in the context of major military exercises, and also the ways in which it is used to hide shortcomings and demonstrate power to enhance Russia’s image as a major player in regional and global affairs. The assumption is that Russia is effectively using the entire information warfare toolbox and that there is a lack of understanding of such a complex narrative by Western readers, the main reason being that messages are taken at face value. This is related to the current eagerness to quickly publish hot topics without verifying them, inadvertently supporting the way Russian information warfare incites and fuels rumours, misperception and confusion. In this context, the knowledge, pragmatism and the experiences of the Baltic countries (Estonia, Latvia and Lithuania) are invaluable to counter propaganda and disinformation that constitute a substantial part of information warfare.

2. The Complexity of Information Warfare

In discussing information warfare, it is pertinent to mention the term ‘hybrid warfare’ because that concept includes the parallel and coordinated use of conventional and unconventional means to achieve the desired result. It includes the utilization of information by all available means as a critical component of modern warfare during times of peace, crisis and war. Although the concept is not particularly new¹, hybridity has been more widely discussed

¹ For example see: **Nemeth, W.** 2002. *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*. Monterey: Naval Postgraduate School; **Hoffman, F.** 2009. *Hybrid Warfare and Challenges*. – Joint Forces Quarterly, 1st quarter, Issue 52. Washington: National Defense University Press; **Kofman, M.** 2016. *Russian Hybrid Warfare and Other Dark Arts*. – *War on the Rocks*, 11 March. <<https://warontherocks.com/2016/03/russian-hybrid-warfare-and-other-dark-arts/>> (accessed: 21 March 2018).

after the publication of an article by General Valery Gerasimov², the current Chief of the General Staff of the Russian Armed Forces. His article discusses the “new generation warfare”, focusing on the emergent changes in the ways of conducting warfare against other nations.

Gerasimov has highlighted that “the role of non-military means in reaching political and military goals has increased, in some cases significantly exceeding the power of armed forces”³. The concept has been visualized (Figure 1) as the utilization of conventional and non-conventional means in a sequence of follow-on phases of an operation. The role of non-military measures is distinctly visible throughout all six phases, whereas the role of military power is to maintain constant pressure, uncertainty and readiness but directly engaging only starting from the fourth phase defined as “Crisis”.

Phases I and II include the formation of coalitions and political opposition against the enemy, including internally, potentially leading to ‘colour revolution’ type movements. Phases II and III include economic sanctions and diplomatic measures, resulting in a sustained tug-of-war when taking into consideration non-military tools in phases I to III. Information warfare is the overarching tool used across all phases, enabling to sustain constant pressure on the targeted nation. Tactics are constantly adjusted to shape the views of both international and national audiences.

The complexity of ‘hybrid warfare’ is recognized in NATO’s Allied Command Transformation report “Multiple Futures Project. Navigating Towards 2030”⁴. The NATO report posits that in the future adversaries will be “both interconnected and unpredictable, combining traditional warfare with irregular warfare, terrorism, and organised crime. Psychologically, adversaries will use the instantaneous connectivity of an increasingly effective

² Regarding the concepts of General Valery Gerasimov, see: Герасимов, В. 2013. Ценность Науки в Предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. – Военно-промышленный курьер, No 8 (476), 27 February 2013. Moscow.

<<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>> (accessed: 21 March 2018) [Герасимов 2013]; and also

Thomas, T. 2016. Thinking Like A Russian Officer: Basic Factors And Contemporary Thinking On The Nature of War. April 2016. Fort Leavenworth: The Foreign Military Studies Office (FMSO), pp. 16–19.

³ Герасимов 2013, op. cit.

⁴ NATO 2009 Multiple Futures Project. Navigating Towards 2030. April 2009. Norfolk: Allied Command Transformation.

<<https://www.act.nato.int/nato-multiple-futures-project-documents>> [NATO Multiple Futures Project 2009]

mass media to reshape or summarily reject the liberal values, ideas, and free markets that characterise the Alliance”⁵. The concept of ‘hybrid warfare’ has also been popularised in academic papers and official documents released by major nations and security-related entities indicating the need for a comprehensive and consolidated approach for applying it for their own purposes and to deny utilization by an adversary.

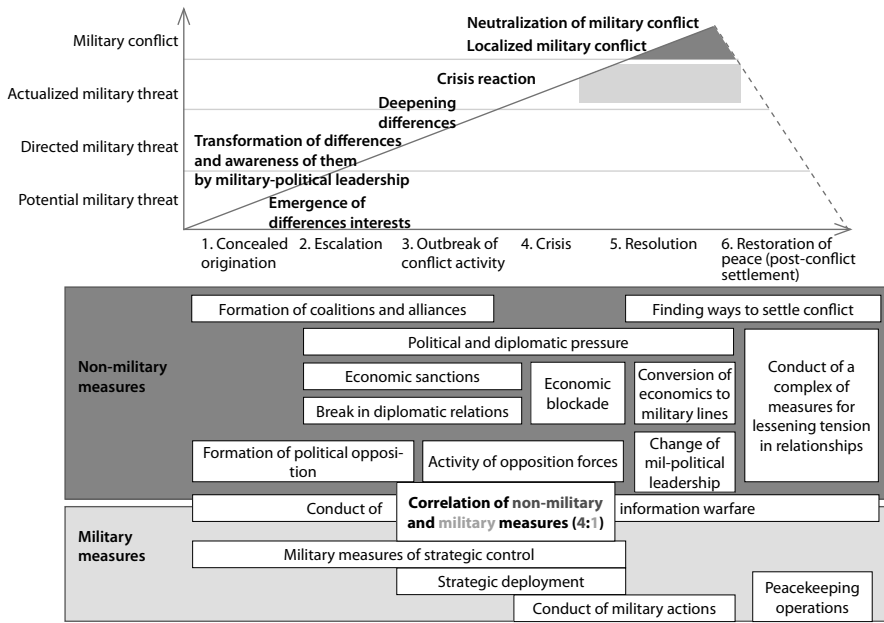

Figure 1. The Role of Non-Military Methods in the Resolution of Interstate Conflicts⁶

In the military domain, effective communication strategies are critical in all phases of engaging with a potential enemy. According to the 2011 Chatham House Report, it comprises “a systematic series of sustained and coherent activities, conducted across strategic, operational and tactical levels that enables understanding of target audiences and identifies effective conduits

⁵ NATO Multiple Futures Project 2009, p. 7.

⁶ Selhorst, A. J. C. 2016. Russia’s Perception Warfare: The Development of Gerasimov’s doctrine in Estonia and Georgia and it’s Application in Ukraine. – Militaire Spectator, No 4. <<https://www.militairespectator.nl/thema/strategie-operaties/artikel/russias-perception-warfare>> (accessed: 21 March 2018). Figure translated and created by G. Scott Gorman, School of Advanced Military Studies.

to promote and sustain particular types of behaviour”⁷. These strategies are activated during peacetime to influence the mindset of political elites, decision-makers and the whole population of the targeted nation. They include purposefully formulated key messages to influence particular groups that support the aggressor’s ideology, facilitating division in the society and fostering support among locals by promising future benefits. This approach utilises a variety of tools that are carefully adjusted based on research about the targeted nation and constant feedback about the effects of information operations, ultimately culminating in the development/emergence of a crisis situation because the strategic tools and messages allow the aggressor to justify initiating an attack in any domain of the “new generation warfare” by employing a variety of measures to engage the opponent in order to weaken or even overpower it. The outcome is grounded in a clearly established end state based on the strategy devised for the attacked region, alliance or nation. All the activities in the information sphere are considered as a type of weapon used in the whole spectrum of the engagement space - political, military, economic, social, information and infrastructure. The objective is to support national geopolitical objectives by attacking the opponent using all available instruments of power – political, military, economic and civil⁸.

Information operations supported by psychological operations are usually directed selectively using a multidimensional approach, usually conducted in at least two dimensions, as seen in the case of the war in Ukraine⁹. In the Ukrainian case, the first dimension addressed international society with the goal of denying or limiting support for Ukraine by employing the narrative

⁷ The definition by Steve Tatham quoted in: **Cornish, P.; Lindley-French, J.; Yorke, C.** 2011. Strategic Communications and National Strategy. A Chatham House Report, September, p. 4. <<https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/178465>>.

See also: **Missiroli, A. et al.** 2016. Strategic Communications – East and South. – REPORT No. 30. Paris: EU Institute for Security Studies. <<https://www.iss.europa.eu/content/strategic-communications-%E2%80%93-east-and-south>> [**Missiroli et al.** 2016];

Reding, A.; Weed, K.; Ghez, J. J. 2010. NATO’s Strategic Communications concept and its relevance for France. Paris: RAND Europe.

<https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR855z2.html>.

⁸ NATO defines four instruments of power: military, political, economic, and civil – MPEC. See: **Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive COPD Interim V2.0.** 4 October 2013. Brussels: SHAPE, pp. 1–9. [**Allied Command Operations** 2013]

⁹ **Antczak, A.; Plashkina, I.** 2017. Kultowa propaganda. Rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji Pierwszy kanał. Toruń: Marszałek Publishing, p. 55. [**Antczak, Plashkina** 2017]

of ordinary Ukrainian citizens as victims of an unnecessary war in the eastern part of the country. The second dimension was related to the local population and the tools used were based on the desired effect: to gain support, to foster an impression of weak national and local authorities, to create division among the attacked society, to justify actions based on historical narrative, etc. At the same time, there were also parallel information operations aimed at the Russian population to ensure support for actions taken on Crimea and inside Ukraine. These narratives constitute an integral part of military exercises to verify their effectiveness and to be used later based on gained experiences. When discussing the war in Ukraine during the 2014 NATO Wales Summit, General Philip Breedlove, NATO's former Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), declared Russia's use of the information domain as "the most amazing information warfare *blitzkrieg* we have ever seen in the history of information warfare"¹⁰. This type of information warfare is designed to seize control over public opinion in order to serve the well-defined objectives of those who are manipulating it. In the case of Ukraine, one objective was the desire to demonstrate the will to unite an indigenous Russian nation, however, that was not achieved at the expected level. The Ukrainian conflict revealed an important phenomenon related to the information warfare: Western European societies recognized the manipulation and cynicism generated by engineered information, nevertheless, their response was muted¹¹. Their silence gave Russian propaganda an advantage and encouraged further use of such tactics as a successful and effective strategy in other cases as well. According to research led by Vladimir Sazonov for NATO's Strategic Communications Centre of Excellence, the information warfare in Ukraine was discussed in more detail recognizing that "Russian and Ukrainian security narratives were close, or at least did not contradict each other"¹². The research concluded that Russian behaviour was rational and well-calculated. The study outlined the lessons learned in Georgia and determined that "Russia's information activities have played a significant role in the overall military operations" and that information activities "tend

¹⁰ **Vandiver, J.** 2014. SACEUR: Allies must prepare for Russia 'hybrid war'. – Stars and Stripes, 04 September. <<https://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>> (accessed: 10 April 2018).

¹¹ **Antczak, Plashkina** 2017, p. 54.

¹² **Sazonov, V. et al.** 2016. Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces. Riga and Tartu: NATO STRATCOM Centre of Excellence and Estonian National Defence College, p. 39. <<https://www.stratcomcoe.org/russian-information-campaign-against-ukrainian-state-and-defence-forces-0>>.

to be situational and flexible; every narrative is given an individual touch, considering all of its peculiarities”¹³.

French philosopher Jacques Ellul has argued that strong belief in and continuous use of information warfare has its roots in Soviet thinking. Ellul has posited that “the Communists, who do not believe in human nature but only in the human condition, believe that propaganda is all-powerful, legitimate (whenever they employ it), and instrumental in creating a new type of man.”¹⁴ In that context, Ellul has also recognized that “a democracy is generally poorly organised for effective psychological warfare” and further referring to French sources explained that “only the army can engage in psychological warfare, because of its structure” to create “a common perspective about the information warfare that is being performed against Russia and the counteractivities that Russia must take to win the information warfare”¹⁵. To achieve the desired effects, “Russia’s strategic communications do contain a ‘meta’ or grand narrative of sorts, i.e. a series of core themes that consistently appear in most communications efforts”¹⁶. According to Ieva Berzina, “Russia itself has a sense of being a target of aggressive informative activities coming from the West”¹⁷. Berzina’s research is based on studying the published works of such Russian authors as Sergey Rastorguev, Igor Panarin, Sergey Tkachenko, Andrei Fursov and Aleksandr Dugin. In their conceptual theses and publications, “they acknowledge and develop ideas about informative activities as an important tool for the achievement of the goals of domestic and international politics”¹⁸. For example, Tkachenko recognizes that information warfare is not only an international relations issue but it is also used for domestic purposes, indicating the “elections in Russia as the most obvious example of information warfare performed by the political elite against its own nation”¹⁹. Such narratives also include conspiracy theories, corruption, criminality, Western appetite for national resources, denying Russia’s role in history, and the objective of triggering a ‘colour revolution’ inside the country. Russia’s 2014 Military

¹³ *Ibid.*, pp. 113–115.

¹⁴ **Ellul, J.** 1965. *Propaganda. The Formation of Men’s Attitudes*. Vintage Books, p. xvi. [**Ellul 1965**]

¹⁵ *Ibid.*, p. 135.

¹⁶ **Missiroli et al.** 2016, p. 7.

¹⁷ **Berzina, I.** 2018. The Narrative of “Information Warfare against Russia” in Russian Academic Discourse. – *Journal of Political Marketing*, Vol. 7, Issue 2, p. 162. [**Berzina 2018**]

¹⁸ *Ibid.*, pp. 162–164.

¹⁹ *Ibid.*, p. 165.

Doctrine²⁰ includes a few other narratives that are more security-oriented. According to Panarin, the Russophobia campaign waged by the West is part of the information warfare against Moscow and is “performed by ‘the agents of anti-Russian forces’ – governments of the Baltic countries, Georgia and Poland that have come out with provocative and impudent statements”²¹. The term ‘Russophobia’ is not new, having been introduced already back in the 19th century by Czarist statesman Fyodor Tyutchev and later popularised by Russian and Soviet authorities²².

Thus, Russia considers itself to be under attack by Western information warfare, cyber assets, and economic tools supported by political pressure. In that context, external support for the opposition in Russia (which is neither strong nor united) to build broader coalitions, is seen as part of a long-term strategy promoted by rival nations. Such pressure includes, for example, the enlargement of NATO and the EU, seemingly aiming to encircle Russia and to change its neighbours’ perception of the Kremlin. The success of this information warfare is seen in the outbreak of ‘colour revolutions’ aimed at changing the governments of countries that border Russia. American national security analyst Anthony Cordesman has explained that “Russian military officers now tied the term ‘colour revolution’ to the crisis in Ukraine and to what they saw as a new U.S. and European approach to warfare that focuses on creating destabilizing revolutions in other states as a means of serving

²⁰ **The Military Doctrine of the Russian Federation approved by the President of the Russian Federation on December 25, 2014.** The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, section 12a. 29 June. <<https://rusemb.org.uk/press/2029>> (accessed: 17 March 2018) [**Military Doctrine of the Russian Federation 2014**], and

Военная доктрина Российской Федерации (Military Doctrine of the Russian Federation), 26 December 2014, Moscow. <<http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>> (accessed: 17 March 2018).

²¹ I. Panarin quoted in: **Berzina** 2018, p. 170.

²² **Darczewska, J.; Żochowski, P.** 2015. Russophobia in the Kremlin’s Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View, No. 56, October. Warsaw: Centre of Eastern Studies (OSW), p. 9. <<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2015-11-02/russophobia-kremlins-strategy-a-weapon-mass-destruction>>.

See also: **Saunders, R.** 2014. The Geopolitics of Russophobia: The Problems and Prospects of Post-Soviet “Global Russian”. – *Globality Studies Journal*, 15 July.

<<https://gsj.stonybrook.edu/article/the-geopolitics-of-russophobia-the-problems-and-prospects-of-post-soviet-global-russian/>> (accessed: 20 June 2018);

Gigitashvili, G. 2016. The Western Media Caught in the Kremlin’s Russophobia Trap. – LIIA. Latvian Institute of International Affairs, 23 December, Riga.

<<http://liia.lv/en/analyses/the-western-media-caught-in-the-kremlins-russophobia-trap-568>> (accessed: 20 June 2018).

their security interests at low cost and with minimal casualties. It was seen as posing a potential threat to Russia in the near abroad”²³.

Moscow considers the control over mass media as critical and that desired ‘reality’ is supported by the “hundreds of millions of dollars that it spends on international broadcasters like the rolling, multilingual news channel RT (Russia Today)”²⁴. Soviet-born British journalist Peter Pomerantsev estimates that RT is powerful enough to convince Russian society of the power of its government; but, for example, in the United States it is not influential enough to compete with CNN. However, in Europe, “Russian propaganda is more potent, working alongside the Kremlin’s influence over local media as well as economic and energy pressures”²⁵. This combination of a variety of instruments of power, underpinned by information operations, is orchestrated to achieve synergies to effectively attack modern democracies. Consequently, NATO members are increasingly attacked within the information domain and all recognized vulnerabilities are exploited to weaken their shared unity. According to NATO’s own estimates, the “risks and threats to the Alliance’s territories, populations and forces will be hybrid in nature: an interconnected, unpredictable mix of traditional warfare, irregular warfare, terrorism and organised crime”²⁶ supported by disinformation and propaganda, leaving them unable to respond in a comprehensive way. To counter these threats, the alliance must “develop a culture where leaders and capabilities are well suited for irregular warfare or the hybrid threat, while simultaneously maintaining NATO’s conventional and nuclear competency”²⁷. Therefore, cooperation within NATO and the European Union will be the decisive element in mitigating weaknesses and countering such threats; closer internal consolidation of each individual Alliance member is critical as well. The

²³ **Cordesman, A.** 2014. Russia and the “Color Revolution”. – CSIS. Center for Strategic and International Studies, 28 May.
<<https://www.csis.org/analysis/russia-and-%E2%80%9Ccolor-revolution%E2%80%9D>> (accessed: 20 April 2018).

²⁴ **Pomerantsev, P.** 2014. Russia and the Menace of Unreality. How Vladimir Putin is revolutionizing information warfare. – The Atlantic, 09 September.
<<https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/09/russia-putin-revolutionizing-information-warfare/379880/>> (20 April 2018).

²⁵ *Ibid.*

²⁶ **NATO 2009 Multiple Futures Project.** Interim Report on Security Implications, April 2009. Norfolk: Allied Command Transformation.
<http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/081212_-_MFP_Interim_Report_-_Final_Version.pdf> (20 April 2018).

²⁷ *Ibid.* p. 9.

smaller nations, e.g. the three Baltic states and Poland, are under considerable pressure and too weak to face a complex threat alone. Therefore, it is important for the Alliance to understand that “first, we accept the fact that such external democratic propaganda can be used as a weapon, that what we are dealing with here is psychological warfare, and that we must adapt ourselves to the enemy’s train of thought; and that, proceeding from there, the people that we subject to our propaganda are not those whom we want to see become democratic but whom we want to defeat”²⁸. This requires the development of strategy and tools to counter disinformation and propaganda in order to avert any devastating effects on sovereign nations.

Russia’s 2014 Military Doctrine recognised the West as a threat. As one of the major external threats, the doctrine acknowledges the “build-up of the power potential of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and vesting NATO with global functions carried out in violation of the rules of international law, bringing the military infrastructure of NATO member countries near the borders of the Russian Federation, including by further expansion of the alliance”²⁹. It also mentions the danger of deploying military capabilities close to borders, deployment of “strategic missile defence systems” and territorial claims toward the Russian Federation. As a result, Moscow issued a warning in the form of its updated definition of war: “a war pursuing limited military-political objectives when military actions take place within the borders of the warring states and affect mainly the interests (territorial, economic, political, etc.) of these states”³⁰. The two categories of local wars apply to the three Baltic states and Poland, because the deployment of NATO troops on their territories is not acceptable for Moscow. On the other hand, the narrative of the West posing a direct threat to Russia by deploying combat forces close to its national borders is useful for Russian domestic information operations to convince its population that military investments are necessary and strong leadership is justified. In addition, the doctrine highlights the importance of the information space, as the tendency to shift military risks and threats to that space is related to influencing internal affairs³¹. That would enable exploiting all available communication technologies against the Russian population, especially younger generations, to undermine their values and to provoke tensions, radicalism, and extremism, but also to

²⁸ Ellul 1965, p. 244.

²⁹ **Military Doctrine of the Russian Federation 2014**, section 12a.

³⁰ *Ibid.*, section 8f.

³¹ *Ibid.*, section 11, 12 l, 13c.

instigate the establishment of illegal armed formations within Russia or its allies. With regard to its allies, the doctrine mentions the Collective Security Treaty Organization (CSTO)³² that includes Belarus that shares borders with NATO countries and is of special importance to Russia due to its geostrategic location.

In general, the existence of a common threat has a strong unifying power within societies, especially when it is underpinned by historical memory and constant media campaigns taking advantage of all possible broadcasting channels subordinated to the central government. Therefore, it is reasonable to assume that the build-up of military capabilities and the concentration of the military's top units in the West Military District (WMD) will continue as Russia's key message within the information domain. It is related to the information warfare focused on Eastern Europe and even on "High North, the region above the Arctic Circle"³³. Russia's Minister of Defence, Sergey Shoigu, has clearly declared to other nations that "we set quite a significant pace in our conquest of the Arctic", and as a result "we will have deployed the majority of our forces in the region, from Murmansk to Chukotka"³⁴. Nevertheless, the WMD will remain one of Russia's priorities as it is simply needed by the state now and even more so in the future. In 2015, General Gerasimov estimated that "the main effort of the Ministry of Defence will be to enhance the combat capacity of the armed forces, with a strong focus on the Crimean, Kaliningrad and Arctic concentrations"³⁵; and that focus could also be seen during the 2017 military exercises. What is more, the importance of Russia's Kaliningrad exclave between Lithuania and Poland, was highlighted quite often during major military exercises, in particular by the deployment of mobile short-range ballistic missile system 9K720 'Iskander' (in SS-26

³² Collective Security Treaty Organization, established in 2002, is an intergovernmental military alliance comprising Russia, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan.

³³ **Sloggett, D.** 2015. Arctic Ambitions. – Air Force Monthly, January, p. 47.

³⁴ **Petrov, A.** 2014. Russian Bases to Span Entire Arctic Border by End of 2014. – RIA Novosti, 21 October.

<<http://rt.com/news/197936-russia-arctic-military-shoigu/>> (accessed: 17 March 2018).

³⁵ For the priorities, see: **Bender, J.** 2015b. Russia Is Constructing An Arctic Stronghold 30 Miles From The Finnish Border. – Business Insider, 14 January. <<http://www.businessinsider.com/russian-arctic-base-miles-from-finnish-border-2015-1#ixzz3OtUu9PXr>> (accessed: 15 April 2018) and

Bender, J. 2015a. Russia Is Reinforcing 3 Crucial Geopolitical Frontlines. – Business Insider, 13 January.

<<http://www.businessinsider.com/russia-reinforcing-geopolitical-frontlines-2015-1>> (accessed: 15 April 2018).

‘Stone’), capable of carrying nuclear warheads, and also by the persistent violation of air spaces and the Economic Exclusive Zones of Estonia, Latvia and Lithuania. Additionally, it constitutes a part of the anti-access/area denial (AA/AD) concept and the consistent display of actual capabilities able to deny NATO freedom of movement and flow of reinforcement in case of rapid aggression, which would give Russia enough time to achieve limited operational objectives. According to Stephen Blank, “it would be relatively easy for Moscow to launch an invasion during one of its vaunted snap exercises without the United States detecting it in time”³⁶. What is more, all activities and decisions are skilfully supported by mass media, demonstrating military capabilities and political will.

The AA/AD potential enlargement must be acknowledged, as “Russia would be capable of not just sealing off the Baltic states in the ‘bubble’ that covers air, sea and land dimensions, but also of fiercely contesting other spaces of critical importance to military operations – in the electromagnetic spectrum, cyberspace, and even outer space (by using anti-satellite capabilities)”³⁷. By reinforcing the Kaliningrad exclave, occupying Crimea and developing Arctic capabilities, Russia is enhancing its AA/AD shield contributing to “an increasingly unpredictable and unstable Euro-Atlantic security environment. In response, NATO has taken defensive measures to protect and assure its members and will continue to do so as long as necessary”³⁸. This constant demonstration of capabilities is an integral part of information warfare, inciting fear and ambiguity and undermining the will of some Western nations to engage with Russia. Estonia, Latvia and Lithuania have been recognized as possible areas that could be the next targets for annexation, according to Russia’s international policy of using military power as a tool. The Chief of Staff of the Estonian Defence Forces, Lieutenant General Riho Terras, has expressed it very directly stating that “in the long term, Russia’s wish is to bring the Baltic Sea and the passages leading to it more and more under its control, and to control it much like it

³⁶ **Blank, S.** 2016. Counting Down to a Russian Invasion of the Baltics. – Newsweek, 01 December. <<http://www.newsweek.com/counting-down-russian-invasion-baltics-414877>> (accessed: 20 March 2018).

³⁷ **Clark, W.; Luik, J.; Ramms, E.; Shirreff, R.** 2016. Closing NATO’s Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security, pp. 12–13. <<https://icds.ee/closing-natos-baltic-gap>> [Clark *et al.* 2016]

³⁸ NATO 2016 **The Secretary General’s Annual Report 2015**. 2016. Brussels: NATO, p. 19. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_127529.htm>.

does the Black Sea”³⁹. According to former Estonian Minister of Defence, Hannes Hanso, this kind of behaviour is a reason “to keep our eyes open in the air, on the water, and everywhere else”⁴⁰.

Douglas Barrie from the International Institute for Strategic Studies has stated that “following Russia’s annexation of Crimea in 2014, the assessment of Moscow’s military modernisation and its introduction and deployment of improved conventional systems has been increasingly accompanied by voices within NATO cautioning that an anti-access/area denial (A2/AD) strategy was not just a consideration for the Asia-Pacific or the Gulf regions. In addition to Crimea, the Baltic region is vulnerable or suited – depending on perspective – to such an approach. Senior NATO officials, including General Philip Breedlove, the Supreme Allied Commander Europe, and General Frank Gorenc, Commander of Allied Air Command, have raised concerns over AA/AD in a European context during 2015”⁴¹. One example could be the potential advantage to be gained by occupying the Estonian island of Saaremaa to complete the AA/AD shield; thus, isolating the three Baltic countries entirely, while also endangering Sweden and Finland. The threat perception is present in the region and there is a clear understanding that the isolation threat is a real one. Consequently, it is of vital importance to deter Moscow from annexing any part of the Baltic region because fighting back to regain those territories and to restore independent nations would be extremely costly and time-consuming.

3. The Role of Military Might in Supporting Information Warfare

Moscow has been using the ‘hybrid’ approach very skilfully, focusing on the comprehensive use of political and military domains, supported by the fostering of constant uncertainty regarding its military intentions and developments. The ongoing nature of its exercises and large-scale mobilizations is

³⁹ **Terras: Russia demonstrating wish to control Baltic Sea area** 2016. – Eesti Rahvusringhääling, 07 October. <<http://news.err.ee/v/news/2bd72ff4-396e-4e61-897a-d8bfe903e6c8/terras-russia-demonstrating-wish-to-control-baltic-sea-area>> (accessed: 21 February 2018).

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ **Barrie, D.** 2016. Douglas Barrie: Russia and anti-access/area-denial capabilities. – Military Balance Blog. International Institute for Strategic Studies, 08 February 2016. <<http://www.iiss.org/en/militarybalanceblog/blogsections/2016-629e/february-f0ed/russia-and-anti-access-area-denial-capabilities-9b3e>> (accessed: 22 February 2018).

a means to maintain pressure on the West and convince the Russian population that the country is powerful enough to ward off aggression. This strategy is constantly verified and trained in the framework of snap exercises with the goal of conducting all types of operations, including those of a ‘hybrid’ nature. Such strategic thinking has the potential to facilitate a comprehensive multi-institutional approach and “if implemented as planned – should greatly improve Russia’s speed of reaction and information exchange, assisting in honing its coordinated capabilities for hostile action still further”⁴². The remodeling of Russia’s military command and control system was done through the establishment of four military districts to respond to the evolving security situation resulting from the collapse of the Soviet Union and to redirect the military structure toward new threats. The renewed quality of Russia’s command and control system, as well as the modernization of its armed forces, has been recognized by other nations and there is no intent or attempt to challenge Russia in a conventional manner. The Kremlin is aware that a military attack is unlikely and is more concerned about other countries utilizing non-conventional approaches against it. This could include a foreign attempt to instigate a ‘colour revolution’. Furthermore, NATO is in essence a defensive security organization, meaning it will never attack Russia and this fact is recognized by both sides. However, that does not stop Moscow from provoking and challenging the Alliance. Viljar Veebel, a researcher at the Baltic Defence College, estimates that “Russia’s general aim is to devalue NATO’s credibility and to increase Russia’s negative ‘bargaining power’ in the international arena, as well as to respond to any regional initiatives of the Alliance with its own respective activities and interventions”⁴³.

In addition, Russia has also been modifying its defence force structure, after revising the initial focus on the creation of independent and more powerful battalion task forces and brigades subordinated to military districts. This was exemplified by the recreation of the 1st Guards Tank Army in the West Military District, reorganization of the 20th Army and the decision to create three new divisions based on existing combat, combat support and combat service

⁴² **Giles, K.** 2016. Russia’s ‘New’ Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow’s Exercise of Power. March 2016. London: The Royal Institute of International Affairs Chatham House, pp. 26–27.

<<https://www.chathamhouse.org/publication/russias-new-tools-confronting-west>> (accessed: 22 February 2018).

⁴³ **Veebel, V.** 2018. NATO options and dilemmas for deterring Russia in the Baltic States. – Defense Studies, Vol. 12, Issue 2, p. 230. [Veebel 2018]

support units⁴⁴. These developments indicate that Russia's military reform is ongoing and the lessons learned from the snap exercises are implemented to establish structures that meet expectations and operational needs. One of the conclusions of the snap exercises was that brigades do not possess enough combat power and as such, are not able to conduct independent operations in separate avenues of approach. The solution was the professionalization of the armed forces in order to reduce reliance on conscripts and to shift toward contract non-commissioned officers, in conjunction with more time spent during exercises to train soldiers and to consolidate units. Large-scale exercises such as Zapad or Caucasus have proven to be well-suited for that purpose. Nevertheless, the issue is still the optimal number of qualified candidates for military service and dealing with competition as the newly created National Guard has similar needs. The scenarios and scale of the snap exercises have surprised Western observers, as they have incorporated nuclear strike options, as well as rapid deployment and concentration of forces not only within a single military district but also across districts throughout the vast territory of the country. Moreover, the deployment of air and land force units to Syria proved that Russia's force projection capabilities are growing; and although these capabilities are limited compared to the U.S., they surpass those of European nations. All these developments are supported, despite Russia's dire economic situation, by consistent funding and the commitment of the national leadership to keeping the pace of this modernization campaign. The creation of the National Guard supports the concept of non-linear war or hybrid warfare, recognising that in case of hostilities the entire Russian territory would be under attack using a variety of capabilities. In that case, the National Guard would be responsible for ensuring territorial defence and the security of critical infrastructure, allowing the armed forces to engage the enemy with full combat power.

Russia used its armed forces as a component of information warfare at the end of August 2016 when the unexpected verification of combat power units⁴⁵ was used as a demonstration against the outcome of NATO's Warsaw

⁴⁴ For a more detailed discussion see: **Carik, J.; Sivinckij, A.** 2016. Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Минск: Центр стратегических и внешнеполитических исследований (Center for Strategic and Foreign Policy), с. 5–9.

⁴⁵ **Внезапная проверка объявлена в трех военных округах, Северном флоте, ВКС и ВДВ** 2016. – Tass News Agency, 25 August. <<http://tass.ru/armiya-i-opk/3565111>> (accessed: 12 April 2018).

Putin orders snap checks in Russian armed forces August 25–31. – Tass News Agency, 25 August 2016. <<http://tass.com/defense/895849>> (accessed: 12 April 2018).

Summit and the Alliance's decision to deploy four battalions to Eastern Europe. The scale of Russia's snap check exercises was to prove that the deployment of multinational battalions constitutes a minor combat power compared to the Kremlin's readiness to mobilize not only military but also non-military capacities in a short time to conduct large-scale operations to achieve the desired end state. From 25 to 31 August, selected units from Russia's three military districts (Central, Western, Southern MDs), the Northern Fleet, Aerospace Forces and Airborne Troops were put into full combat readiness. It was also a precondition for the strategic level command-staff exercise of the Southern Military District codenamed "Caucasus 2016", in which some 12,500 troops, supported by aviation and heavy equipment, took part. Soon after, in the beginning of October 2016, it was followed by another large-scale four-day exercise to verify the capacity of Russia's civil defence. The involvement of as many as 200,000 emergency personnel and the co-operation of 40 million civilians nationwide was a test to coordinate a variety of services in emergency scenarios suited for the levels of threat assessment for specific regions. The aim was to be "properly prepared in the event of a nuclear, chemical and biological attack from the West"⁴⁶. This comprehensive approach to operations involving all national assets is supported by the newly created Russian National Defense Control Center⁴⁷ (NDCC), comparable to the wartime *Stavka*⁴⁸ from the past.

The nuclear aspect was incorporated during many exercises within overall scenarios or just as snap exercises of nuclear strategic forces. This is in line with Russia's 2014 Military Doctrine, which describes nuclear capabilities as an "important factor of preventing an outbreak of nuclear military conflicts involving the use of conventional arms"⁴⁹. The challenge is that nuclear power could be employed in both a large-scale war and in a regional

⁴⁶ **Payton, M.** 2016. Russia launches massive nuclear war training exercise with '40 million people'. – The Independent, 05 October. <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-nuclear-weapon-training-attack-radiation-moscow-vladimir-putin-a7345461.html>> (accessed: 12 April 2018).

⁴⁷ Also known as National Defense Management Center (Russian: *Национальный центр управления обороной Российской Федерации*) is the supreme command and control center of the Russian Ministry of Defense and the Russian Armed Forces. **Vladimir Putin's massive, triple-decker war room revealed.** – **Washington Post, 21 November 2015.** <<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/11/21/vladimirputins-massive-triple-decker-war-room-revealed>> (accessed: 03 March 2018).

⁴⁸ High command of the armed forces in the Russian Empire and the Soviet Union.

⁴⁹ **Military Doctrine of the Russian Federation 2014**, para 16, 21c, 27.

war. Therefore, the nuclear deterrence factor plays a substantial role, having been revealed during military drills that indicate the readiness of the nuclear triad and the existence of political will to use such a weapon when necessary. Additionally, it was visible, but not officially proven, that during Zapad 2009 (and according to Polish newspaper *Polska Times* also in 2013) a “pre-emptive nuclear attack on Warsaw is among the variants of the [Russian military] exercises”⁵⁰. Although not confirmed, the message is part of the information warfare causing some concerns, especially considering that the Zapad 2009 exercise took place shortly after the 2008 August War in Georgia and the Caucasus 2016 was conducted shortly before the war in Ukraine. It could be read as a warning in response to any decisive actions from NATO and Western nations towards Russia. In that context, it is important to consider the Russian presence in Syria as it enabled to demonstrate its capabilities, although limited, to deploy troops at short notice out of the country using air and naval assets. It was also a presentation of new weapons systems and offered the opportunity to test them in combat along with verifying tactics in asymmetric and conventional confrontation. Newly developed Unmanned Ground Vehicles (UGVs) were tested there in real combat conditions to gain experience for further development, and the ‘Uran 6’ UGV complex was tested in mine clearing operations in North Caucasus and Palmyra.⁵¹ There is unconfirmed information about the use of the UGVs ‘Platforma-M’ and ‘Argo’ in combat, and if true, it would be a step toward their broader use by the armed forces.

4. Zapad 2017 as Part of Information Operations

Military exercise Zapad 2017 demonstrated Russia’s interest to preserve its influence in its so-called “near abroad” as the exercise scenario was directed towards Belarus. It was also a message to Western nations that Belarus is and will remain within Russia’s sphere of influence. For the Baltic nations, it demonstrated that Russia has proven capacity to employ and deploy significant military capabilities at short notice to both isolate and conquer the Baltics

⁵⁰ **Polska Times: Belarus to rehearse nuclear attack on Warsaw** 2013. – UDF.BY, 05 April. <<https://udf.by/english/news-subjects/77732-polska-times-belarus-to-rehearse-nuclear-attack-on-warsaw.html>> (accessed: 23 April 2018). [**Polska Times** 2013]

⁵¹ **Warriors of Steel: Meet Russia’s Robot Army** 2016. – Sputnik News, 29 May. <<https://sputniknews.com/military/201605291040446567-russian-battle-robots-video/>> (accessed: 22 April 2018).

before NATO would be ready to act decisively enough to counter such an attempt. Furthermore, it is significant that the territories of Poland, Latvia and Lithuania were included in the exercise scenario as a source of threat, leading to the destabilization of the scenario's fictional country that was set within Belarusian borders. That type of scenario is not new: as early as October 2013, during the Collective Security Treaty Organization (CSTO)⁵² exercise "Unbreakable Brotherhood 2013", illegal groups infiltrated a fictional CSTO member 'Uralia'. The conflict originated from "historical territorial, interethnic and religious contradictions as well as economic ones"⁵³. It enabled testing antiterrorist scenarios and later, for the concentration of troops close to the Ukrainian border, to practice that scenario in combat⁵⁴. This military scenario is not likely now, but following Gerasimov's 'new generation warfare' concept⁵⁵, the threat still exists and refers to non-military instruments of power⁵⁶. Russia's military exercise Zapad 2017 served to pressure Eastern Europe into acknowledging that Belarus can potentially be used as a staging area for military operations, which would significantly complicate NATO's defence abilities and put Poland in a very vulnerable geostrategic position. The challenge is that Russia maintains its right to use nuclear assets not only to respond to a nuclear attack but also "in the event of aggression against the Russian Federation with the use of conventional weapons when the very existence of the state is in jeopardy"⁵⁷.

The Zapad 2017 exercise comprised several dimensions: it was part of a continued response to NATO's activities in the vicinity of Russia's borders; it arose from the need to preserve its influence in its own neighbourhood, namely Belarus; and to maintain pressure on the Baltic nations and Poland. The Zapad 2017 exercise scenario officially recognized the threat of a "colour revolution" in the north-west part of Belarus. The radical elements were supposed to come from the current territories of Poland, Lithuania and

⁵² Collective Security Treaty Organization, established in 2002, is an intergovernmental military alliance comprising Russia, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan.

⁵³ **Kocera, J.** 2013. CSTO Peacekeepers Drill in Russia, Preparing For What? – Eurasianet, 9 October. <<https://eurasianet.org/s/csto-peacekeepers-drill-in-russia-preparing-for-what>> (accessed: 21 March 2018).

⁵⁴ **Stróżyk, J.** 2017. Zapad 2017 – kolejne antynatowskie ćwiczenie SZ Rosji. – Fundacja Stratpoints, pp. 2–3.

⁵⁵ **Герасимов** 2013, *op. cit.*

⁵⁶ NATO recognizes four national instruments of power: military, political, economic, and civil – MPEC. See: **Allied Command Operations** 2013, pp. 1–9.

⁵⁷ **Military Doctrine of the Russian Federation 2014**, para 27.

Latvia and for that purpose, fictional countries were created there as part of the scenario. Politically, this sent a clear message that these nations are recognized as unfriendly towards Moscow. According to the assessment by Stanisław Koziej, the former head of the National Security Bureau of Poland, “the location of military exercises is always a form of political declaration”⁵⁸. Another important element was the clear message aimed at the leadership of Belarus, indicating that Russia will never give up that important nation nor allow it to close ranks with the West. From a geostrategic point of view, it would put Russia in a vulnerable situation, allowing NATO and the EU to encircle its western border. Consequently, Kaliningrad’s role would be significantly complicated and its military significance diminished, causing Russia to lose face, thus thwarting its drive to reinstate itself as a great power. The exercise showed that, in the framework of the CSTO charter, Moscow is in a position to support Minsk “in the spheres of protection of state frontiers”⁵⁹, based on the interpretation of that agreement.

The Zapad 2017 exercise put pressure on Eastern Europe by demonstrating Russia’s military capabilities and readiness to initiate operations at short notice. Although the focus of the attention was on the Belarusian aspect of the drills, most of the major deployments during Zapad 2017 were conducted in the Western Military District and in the Arctic⁶⁰. The official statements focused on the Belarusian leg of the overall drills and it was an important component of information warfare, especially as “it is much more advantageous to use Belarus as a springboard for constant escalation of the situation at the borders with the EU and Ukraine”⁶¹. The message of using Belarus as the exercise area was accepted by academics and the real scale was adjusted after the exercise to include the extent of activities conducted in the Western Military District and the Arctic. One important factor was

⁵⁸ **Polska Times** 2013, *op. cit.*

⁵⁹ **Charter of the Collective Security Treaty Organization**, para 8. <http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896> (accessed: 23 April 2018).

⁶⁰ For example see: **Stormark, K.** 2017. Russian forces exercised attack on Svalbard. – AldriMer.no, 18 October. <<https://www.aldrimer.no/russian-forces-exercised-attack-on-svalbard/>> (accessed: 23 October 2017).

⁶¹ **How to run Zapad-2017 with 13 000 people: To dispel Russian propaganda theories** 2017. – InfoNapalm, 23 September. <<https://informnapalm.org/en/run-zapad-2017-13-000-people-dispel-russian-propaganda-theories/>> (accessed: 14 May 2018). [**How to run Zapad-2017**]

that the presidents of Russia and Belarus observed the exercise separately in their respective countries. Usually such high-intensity military exercises are used to demonstrate unity and cooperation through the joint presence of key political and military leaders during visitors and observers' day. The fact that Presidents Putin and Lukashenka observed the drills in different locations raises questions about their relationship and is worthy of further examination in the future. The military side of the drills was also of great importance, sending many important signals to the political-military leadership of Western nations. First of all, it was a reminder that Russia has modernized its armed forces and has been training them extensively for a new type of warfare. This warrants serious consideration because this transformation entailed significant effort and investments. The exercise clearly demonstrated Russia's new capabilities and readiness to act decisively outside its territory in a limited timeframe based on a very short chain of command and decision-making cycle, allowing for well-coordinated utilization of all available national assets.

Another important aspect was the demonstration of quite significant progress made in Electronic Warfare (EW) capabilities tested in Georgia, Ukraine, and Syria and presented during the Zapad 2017 exercise. Some 1,500 soldiers from EW units trained using new equipment such as "Sagittarius target acquisition complex and the RB-109A Bylina EW system"⁶² that is able to influence any electronic equipment far beyond Russia's western borders. The electronic warfare capabilities were verified in August 2016 during the Elektron 2016 exercise "involving EW forces from across all service branches and arms"⁶³. The importance of such capabilities is quite significant and poses a real challenge for NATO, potentially affecting its technological advantages. According to Roger McDermott "the paradigm shift in Russia's approach to warfighting to one similar to NATO's and the adoption of EW as a key enabler through networked C2 and integration of these very capable threat systems, coupled with advanced Information

⁶² **Boulègue, M.** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. – Chatham House. The Royal Institute of International Affairs, 25 September. <<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise#>> (accessed: 23 May 2018).

⁶³ **McDermott, R.** 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025. Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. September 2017. Tallinn: International Centre for Defence and Security, p. 7. <<https://icds.ee/russias-electronic-warfare-capabilities-to-2025-challenging-nato-in-the-electromagnetic-spectrum/>>.

Warfare, could level the playing field between NATO and Russia very quickly in any future conflict”⁶⁴.

Electronic warfare is another important component under the AA/AD umbrella, requiring possession of counter-assets in eastern NATO countries to reduce the threat. The emphasis on using such a sophisticated weapon in “those exercises suggests that EW capabilities are beginning to occupy a growing and qualitatively new role in Russia’s military-strategic thinking after the start of its involvement in Ukraine and Syria”⁶⁵. Thus, Zapad 2017 serves as an important example for testing new systems and to integrating them more effectively into operational concepts and all the services. This included the launching of the capable ‘Topol-M’ intercontinental ballistic missiles (NATO name SS-27) and the more advanced SR-24 ‘Yars’ (NATO name SS-27 Mod2) in September 2017⁶⁶. These tests continued in October 2017, demonstrating that any country in Europe is within their range and at risk of direct attack. One ‘Topol-M’ missile was launched from the Plesetsk cosmodrome in northern Russia to hit a target at the Kura military testing range on the Kamchatka Peninsula. Two others were launched from a nuclear powered submarine of the Pacific Fleet located on the Sea of Okhotsk to attack targets in the Arkhangelsk Oblast and another one from a Northern Fleet submarine located on the Barents Sea to reach a target on the Kamchatka Peninsula⁶⁷. These tests revealed the improved accuracy of rocket systems and enhanced targeting procedures and served several objectives: firstly, to test missiles and secondly, to demonstrate nuclear deterrence capabilities based on the principles related to nuclear triad strike potential as outlined in Russia’s 2014 Military Doctrine. The message was strengthened by testing cruise missiles with strategic bombers Tu-160, Tu-95MS and Tu-22M3. These tests, especially with regard to attacking targets in Syria using sea-based ‘Kalibr’ and

⁶⁴ *Ibid.*, p. 30.

⁶⁵ **Sukhankin, S.** 2017. Russia Tests EW Capabilities Ahead of Zapad 2017. – Eurasia Daily Monitor, Vol. 14, Issue 108, 08 September. <<https://jamestown.org/program/russia-tests-ew-capabilities-ahead-of-zapad-2017/>> (accessed: 23 May 2018).

⁶⁶ **Gady, F. S.** 2017. Russia Tests Topol-M Intercontinental Ballistic Missile. – The Diplomat, 28 September. <<https://thediplomat.com/2017/09/russia-tests-topol-m-intercontinental-ballistic-missile/>> (accessed: 23 March 2018).

⁶⁷ **Russia Holds Strategic Forces Drills with Launches of Ballistic Missiles (VIDEO)** 2017. – The Sputnik News, 26 October. <<https://sputniknews.com/russia/201710261058575062-russia-nuclear-forces-drills/>> (accessed: 23 March 2018).

air-launched KH-55 missiles, are additional proof of powerful deterrence potential. As Russia modernizes its nuclear arsenal and openly demonstrates its capabilities, it is sending a clear message to potential enemies, especially to NATO and China, about its readiness to deter them convincingly in the long-term. The threat of using nuclear or even chemical weapons on the territory of the Baltic countries or Poland is limited, because there is a sizeable Russian minority in those countries and it would run against Russia's national policy toward its own citizens abroad. Also, these countries are of "territorial proximity and Russia's most likely further ambition to legitimate the annexation come into play"⁶⁸. Furthermore, the effects of Chernobyl have not faded and St. Petersburg is also not that far away.

5. *Maskirovka* as a Tool of Deception

The presentation of new or significantly upgraded weapons systems was an important factor in demonstrating the progress made in the modernization of the Russian armed forces, especially considering that progress has been delayed. Such demonstrations are part of the so-called *maskirovka*, a form of military deception used by Russia, covering a broad range of measures from camouflage to disinformation aimed at misleading the opponents; along with prepared information and officially available data intended to confuse Western experts, and enabling a demonstration of power and progress while concealing actual deficiencies and problems. The delays in the modernization of Russian armed forces have been detectable. For example, the fifth generation aircraft Sukhoi Su-57 is still not in units; T-14 "Armata" will not be available to land forces in the expected numbers; 2S35 'Koalitsiya-SV' is postponed until 2020; there are no plans to purchase major surface navy ships; not to mention other symptoms of deficiencies. Nevertheless, Russia should never be underestimated, because it remains a strong regional actor with global ambitions. Among the new platforms that Russia presented in the framework of the Zapad 2017 exercise, were T-90M tanks armed with T-14 cannons with 125mm 2A82-1M guns (the same as in T-14); 'Afghanit' active protection system and fire control system 'Kalina'. In addition, they showed T-90BVM with GTD-1250TF gas turbine engine and BMPT 'Terminator' designed to support tanks and AFV in urban areas. This is an indication of Russia's capabilities but also reveals some issues as T-90

⁶⁸ Veebel 2018, p. 236.

is a modern variant of T-72 and BMPT has been delayed for some years. T-14 has still not been used in exercises, but has been displayed in military parades, although in smaller numbers as only four tanks participated in the 2018 Victory Day parade in Moscow. Moreover, nuclear shells-capable 2S7 'Pion' self-propelled guns are back in service to ensure long-range artillery capabilities. Also, Russian MRAPs (Mine Resistant Ambush Protected) type KamAZ-63968 "Tajfun-K" or Urał-63095 "Tajfun-U" have been proven to be too expensive, leading to the temporary solution of the Kamaz-5350-379 armoured truck. The weapon-related announcements are actually a means for sowing information confusion, one example being the aircraft launched KH-47M2 "Kinzhal" hypersonic complex designed to strike targets located within 2000 km (Figure 2).

Some information was revealed when presenting new strategic systems in March 2018⁶⁹. The concept is dangerous, as in combination with 'Iskander', 'Kalibr', 'Topol-M' it could reach all the important military bases, airfields and seaports critical for NATO reinforcements coming from the U.S. However, the information could just be another component of the disinformation campaign as it is not clear at what stage of development the system is, but there are concerns about the necessary capabilities to counteract it, which could be expensive and time-consuming to develop. There is similar uncertainty linked to the anti-ship hypersonic cruise missile 3M22 'Tsirkon', which could be mounted on corvettes and frigates⁷⁰.

⁶⁹ **Palowski, J.** 2018. "Hipersoniczny" Kindzał zagrożeniem dla Europy [OPINIA]. – Defence24, 10 May. <<http://www.defence24.pl/hipersoniczny-kindzal-zagrozeniem-dla-europy-opinia>> (accessed: 14 May 2018). [Palowski 2018]

⁷⁰ **Противокорабельная ракета «Циркон» разогналась до восьми скоростей звука** 2017. – InfoPortal.ru, 15 April. <<https://infoportalru.ru/protivokorabelnaya-raketa-cirkon-razognalas-do-vosmi-skorostej-zvuka.html>> (accessed: 14 May 2018);

3M22 Tsirkon Hypersonic Missile to be Fitted Aboard Russian Navy Corvettes & Frigates 2017. – Navy Recognition, 28 December.

<<http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2017/december-2017-navy-naval-forces-defense-industry-technology-maritime-security-global-news/5825-3m22-tsirkon-hypersonic-missile-to-be-fitted-aboard-russian-navy-corvettes-frigates.html>> (accessed: 14 May 2018).

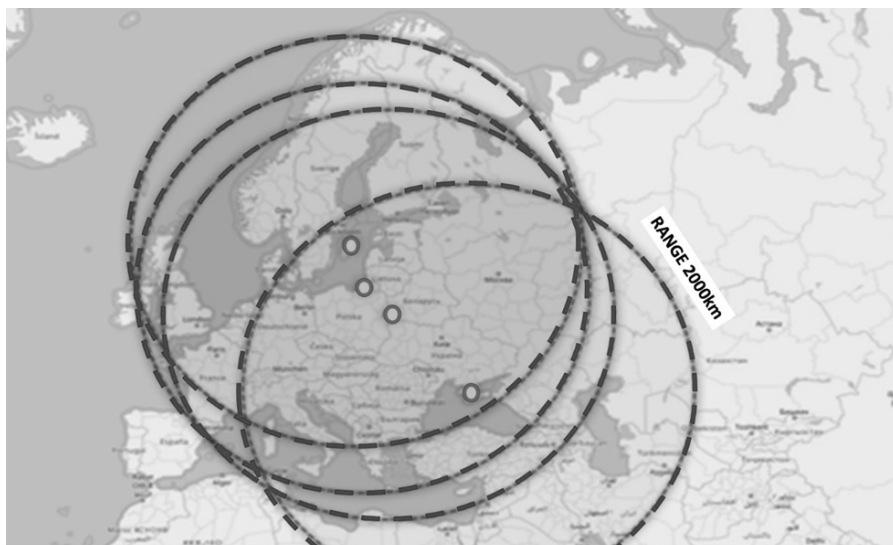

Figure 2. The range of KH-47M2 'Kinzhal' hypersonic complex as part of AA/AD concept⁷¹

The Zapad 2017 exercise was also clearly a test of Russia's upgraded military command and control system. From the military perspective, Russian armed forces have established a very clear and direct chain of command, allowing them to launch operations at short notice and denying NATO enough time to react with sufficient capabilities. This is underpinned by Russia's National Defense Control Center (NDCC) as "a new mechanism in the operation of the state defense"⁷². The NDCC monitors the situation in the country and shares information among all security-related national authorities, making it the key to ensuring early warning indicators and a comprehensive approach to national defence using all instruments of power in a concerted manner. In addition, Russia also utilises its 'hybrid warfare' instruments to destabilize its neighbours on the one hand, and to enhance its own propaganda potential on the other. There are also opinions, based on recent conflicts in the

⁷¹ **Palowski** 2018.

⁷² **Vershinin, A.** 2016. Russia's military command center: Sending orders from the heart of Moscow. – Russia Beyond, 04 January.
<https://www.rbth.com/defence/2016/01/04/russias-military-command-center-sending-orders-from-the-heart-of-moscow_555889> (accessed: 27 April 2018);

Russia Opens New National Defense Control Center: Tech Savvy and Prompt 2014. – Sputnik News, Military and Intelligence, 01 December.

<<https://sputniknews.com/military/201412011015358641/>> (accessed: 27 April 2018).

neighbouring countries, that “Russia is already using a consistent strategy to ‘test the preparedness’ of its neighbours and to initiate regional conflicts with an interval of only some years”⁷³. Moreover, the “extent of the Russian information campaign related to Zapad 2017 shows that Moscow is continuing an ongoing propaganda war against NATO and Ukraine”⁷⁴.

The deployment of units to Belarus in the framework of the Zapad 2017 exercise, although limited in numbers, proved that Russia has an operational network of roads and railways, enabling the movement of troops across different military districts to rapidly concentrate significant capabilities for conducting offensive operations or to enhance defence combat power in a specific operational direction. The system supports the sustainment of armed forces, facilitating their swift operations, including “technical coverage” such as military roads, evacuation, reparation and repair of defective equipment and weapons, deployment of a field trunk pipeline, as well as areas of mass refuelling technology”⁷⁵. Time, as an operational factor, plays an important role as it supports two other factors: space and force, all aimed at curtailing NATO’s reaction time. However, Russia’s real military capabilities remain unclear, because international observers had limited access to exercise sites and the data came mainly from Russian sources, meaning that it could be a part of *maskirovka* to hide the real potential in that domain.

6. Conclusions

Russia’s snap military exercises and other provocative military activities, such as conducting manoeuvres in the vicinity of other sovereign air spaces and territorial waters, are likely to continue in the near future to continue the demonstration of its military capabilities. The Zapad exercises will play a specific role in terms of size/scope, number of troops and scenarios, continuing to pressure NATO members in Eastern Europe, especially the Baltic states and Poland. This high level of intensity has been evident since Minister of Defence, Sergey Shoygu and Chief of General Staff, Valery Gerasimov took leadership of Russia’s armed forces. The most recent strategic level exercise held in 2017 was a clear message that Russia is ready

⁷³ Veebel 2018, p. 235.

⁷⁴ Dwyer, A. M. 2017. The Importance of the Zapad 2017 Exercises. – Bulletin No. 86, 21 September. The Polish Institute of International Affairs, p. 2.
<http://www.pism.pl/files/?id_plik=23564> (accessed: 27 April 2018).

⁷⁵ How to run Zapad-2017, *op. cit.*

and capable of conducting joint operations to deny any direct conventional or asymmetric threat coming from its near abroad/neighbourhood. It also demonstrated Russia's capabilities to decisively counter any aggressive move from NATO and confirmed the strategy of the AA/AD umbrella spreading from the Arctic down to the Black Sea and even deeper in the South. Moreover, it was linked with concepts of deterrence by denial and by punishment based on openly presented combat power. With regard to its own people, Russia managed to prove that it is not afraid of aggression because of its capable armed forces and keeps spreading the impression of being surrounded by adversaries that are trying to undermine its national integrity using both conventional and hybrid-type methods. The Russian forces deployed to Belarus, the West Military District and the Arctic have established strong coverage of the western national borders facing not only NATO, but also non-NATO countries, causing concern in Finland and Sweden. This, in turn, will influence their decisions to join the Alliance and to allow NATO's armed forces to use their airspace, seaports and airbases and other infrastructure. Similarly, a strong message is being sent to the Russian diaspora, especially to its radical elements, preserving the narrative about a powerful Russian nation that is capable of seizing control of the whole region at short notice, even when responding to external intervention or real threat. Military exercises like Zapad 2017 include significant elements of *maskirovka*, or deception, designed to hide weaknesses and to show strengths, creating uncertainty about its real capabilities and intentions, especially since such large-scale exercises like the Zapad series could be easily transformed into aggression along western or southern avenues of approach. Therefore, *maskirovka* carries not only a military role, but also political intent toward the governments of NATO members, aiming to undermine their unity by showing that they could be challenged any time.

The effect of Russia's continuous use of the information domain and demonstrations of power are forcing the West to react in order to counter military (NATO) and non-military threats (EU). This is also done in order to convince European societies, especially those in Central and Eastern Europe, that there is unity and the capability to react on time if the probability of aggression increases. The need to counter Russia's disinformation and propaganda is about winning or losing in the information domain not only within democratic countries but also within political and military alliances. This is related to the need to make decisive and cohesive statements during summits, missions, and official meetings, and correspondingly, the necessity of investing in military capabilities to meet NATO's 2% spending level. The key

counter-messages are NATO's military presence in Eastern Europe, which includes large-scale joint military exercises, Enhanced Forward Presence task forces and NATO Force Integration Units. However, it is not only about money: it must be underpinned by systematic and prioritized development of capabilities to increase the deterrence effect and supported by resilience in all domains of modern democratic societies. What is more, it should not be forgotten that Russia has significant conventional supremacy and, according to some experts⁷⁶, is capable of occupying the entire Baltic region at short notice and denying NATO's rapid response. Such a move would slow down readiness for credible defence operations, forcing a shift to costly counter-offensive measures to restore NATO borders and to rebuild its credibility as a security organization. This is why the deployment and constant presence of NATO units is critical for maintaining reliable deterrence, along with the capabilities to rapidly deploy follow-on forces, including suppression of Russia's multidimensional AA/AD capabilities. It is based on warnings and indicators allowing rapid increase of combat power on NATO's Eastern flank during crisis, whereas it would prove more complicated in case of outbreak of war. However, those are not easy to predict as snap exercises could rapidly turn into an annexation of the Baltic nations and part of Poland, which would severely limit allied reaction time. In this context, information warfare is of critical importance as the constant and strong messages in the spirit of solidarity will affect any risky move from Russia against any NATO and EU member.

⁷⁶ See: **Shlapak, David A.** 2017. Detering Russian Aggression in the Baltic States: What it Takes to Win. CT-467. Testimony presented before the United States House of Representatives Armed Services Committee, Subcommittee on Tactical Air and Land Forces on March 1, 2017. <<https://docs.house.gov/meetings/AS/AS25/20170301/105608/HHRG-115-AS25-Wstate-ShlapakD-20170301.pdf>>; **Testimony of David A. Shlapak before the Committee on Armed Services Subcommittee on Tactical Air and Land Forces United States House of Representatives** 2017. 1 March, Washington; **Praks, H.** 2015. Hybrid or Not: Detering and Defeating Russia's Ways of Warfare in the Baltics – the Case of Estonia. – Research Paper No 124, December 2015. Rome: NATO Defence College Rome; **Clark et al.** 2016, *op. cit.*; **Shirreff, R.** 2016. War with Russia, London: Coronet Books.

Bibliography

- 3M22 Tsirkon Hypersonic Missile to be Fitted Aboard Russian Navy Corvettes & Frigates** 2017. – Navy Recognition, 28 December.
 <<http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2017/december-2017-navy-naval-forces-defense-industry-technology-maritime-security-global-news/5825-3m22-tsirkon-hypersonic-missile-to-be-fitted-aboard-russian-navy-corvettes-frigates.html>> (accessed: 14 May 2018).
- Antczak, A.; Plashkina, I.** 2017. Kultowa propaganda. Rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji Pierwyj kanał. Toruń: Marszalek Publishing.
- Barrie, D.** 2016. Douglas Barrie: Russia and anti-access/area-denial capabilities. – Military Balance Blog. International Institute for Strategic Studies, 08 February 2016.
 <<http://www.iiss.org/en/militarybalanceblog/blogsections/2016-629e/february-f0ed/russia-and-anti-access-area-denial-capabilities-9b3e>> (accessed: 22 February 2018).
- Bender, J.** 2015a. Russia Is Reinforcing 3 Crucial Geopolitical Frontlines. – Business Insider, 13 January.
 <<http://www.businessinsider.com/russia-reinforcing-geopolitical-frontlines-2015-1>> (accessed: 15 April 2018).
- Bender, J.** 2015b. Russia Is Constructing An Arctic Stronghold 30 Miles From The Finnish Border. – Business Insider, 14 January.
 <<http://www.businessinsider.com/russian-arctic-base-miles-from-finnish-border-2015-1#ixzz3OtUu9PXr>> (accessed: 15 April 2018).
- Berzina, I.** 2018. The Narrative of “Information Warfare against Russia” in Russian Academic Discourse. – Journal of Political Marketing, Vol. 7, Issue 2.
- Blank, S.** 2016. Counting Down to a Russian Invasion of the Baltics. – Newsweek, 01 December.
 <<http://www.newsweek.com/counting-down-russian-invasion-baltics-414877>> (accessed: 20 March 2018).
- Boulègue, M.** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. – Chatham House. The Royal Institute of International Affairs, 25 September.
 <<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise#>> (accessed: 23 May 2018).
- Carik, J.; Sivinckij, A.** 2016. Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Минск: Центр стратегических и внешнеполитических исследований (Center for Strategic and Foreign Policy).
- CSTO 2002 Charter of the Collective Security Treaty Organization.**, para 8.
 <http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896> (accessed: 23 April 2018).
- Clark, W.; Luik, J.; Ramms, E.; Shirreff, R.** 2016. Closing NATO’s Baltic Gap. Tallinn: International Centre for Defence and Security.
- Cordesman, A.** 2014. Russia and the “Color Revolution”. – CSIS. Center for Strategic and International Studies, 28 May.
 <<https://www.csis.org/analysis/russia-and-%E2%80%9Ccolor-revolution%E2%80%9D>> (accessed: 20 April 2018).

- Cornish, P.; Lindley-French, J.; Yorke, C.** 2011. Strategic Communications and National Strategy. A Chatham House Report, September.
- Darczewska, J.; Żochowski, P.** 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View, No. 56, October. Warsaw: Centre of Eastern Studies (OSW).
- Dyner, A. M.** 2017. The Importance of the Zapad 2017 Exercises. – Bulletin No. 86, 21 September. The Polish Institute of International Affairs.
<http://www.pism.pl/files/?id_plik=23564> (accessed: 27 April 2018).
- Ellul, J.** 1965. Propaganda. The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage Books.
- Gady, F. S.** 2017. Russia Tests Topol-M Intercontinental Ballistic Missile. – The Diplomat, 28 September.
<<https://thediplomat.com/2017/09/russia-tests-topol-m-intercontinental-ballistic-missile/>> (accessed: 23 March 2018).
- Gigitashvili, G.** 2016. The Western Media Caught in the Kremlin's Russophobia Trap. – LIIA. Latvian Institute of International Affairs, 23 December, Riga.
<<http://liia.lv/en/analyses/the-western-media-caught-in-the-kremlins-russophobia-trap-568>> (accessed: 20 June 2018).
- Giles, K.** 2016. Russia's 'New' Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power. March 2016. London: The Royal Institute of International Affairs Chatham House.
<<https://www.chathamhouse.org/publication/russias-new-tools-confronting-west>> (accessed: 22 February 2018).
- Hoffman, F.** 2009. Hybrid Warfare and Challenges. – Joint Forces Quarterly, 1st quarter, Issue 52. Washington: National Defense University Press.
- How to run Zapad-2017 with 13 000 people: To dispel Russian propaganda theories** 2017. – InfoNapalm, 23 September.
<<https://informnapalm.org/en/run-zapad-2017-13-000-people-dispel-russian-propaganda-theories/>> (accessed: 14 May 2018).
- Kocera, J.** 2013. CSTO Peacekeepers Drill in Russia, Preparing For What? – Eurasianet, 9 October.
<<https://eurasianet.org/s/csto-peacekeepers-drill-in-russia-preparing-for-what>> (accessed: 21 March 2018).
- Kofman, M.** 2016. Russian Hybrid Warfare and Other Dark Arts. – War on the Rocks, 11 March.
<<https://warontherocks.com/2016/03/russian-hybrid-warfare-and-other-dark-arts/>> (accessed: 21 March 2018).
- McDermott, R.** 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025. Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. September 2017. Tallinn: International Centre for Defence and Security.
<<https://icds.ee/russias-electronic-warfare-capabilities-to-2025-challenging-nato-in-the-electromagnetic-spectrum/>>.
- Missiroli, A. et al.** 2016. Strategic communications East and South. – REPORT No. 30. Paris: EU Institute for Security Studies.

- NATO 2009 Multiple Futures Project** 2009. Interim Report on Security Implications, April 2009. Norfolk: Allied Command Transformation.
<http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/081212_-_MFP_Interim_Report_-_Final_Version.pdf> (accessed: 20 April 2018).
- NATO 2009 Multiple Futures Project. Navigating Towards 2030.** April 2009. Norfolk: Allied Command Transformation.
- NATO 2013 Allied Command Operations. Comprehensive Operations Planning Directive. COPD Interim V2.0.** 4 October 2013. Brussels: SHAPE.
- NATO 2016 The Secretary General's Annual Report 2015.** 2016. Brussels: NATO.
<https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_127529.htm>.
- Nemeth, W.** 2002. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Monterey: Naval Postgraduate School.
- Palowski, J.** 2018. "Hipersoniczny" Kindzał zagrożeniem dla Europy [OPINIA]. – Defence24, 10 May.
<<http://www.defence24.pl/hipersoniczny-kindzal-zagrozeniem-dla-europy-opinia>> (accessed: 14 May 2018).
- Payton, M.** 2016. Russia launches massive nuclear war training exercise with '40 million people'. – The Independent, 05 October.
<<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-nuclear-weapon-training-attack-radiation-moscow-vladimir-putin-a7345461.html>> (accessed: 12 April 2018).
- Petrov, A.** 2014. Russian Bases to Span Entire Arctic Border by End of 2014. – RIA Novosti, 21 October.
<<http://rt.com/news/197936-russia-arctic-military-shoigu/>> (accessed: 17 March 2018).
- Polska Times: Belarus to rehearse nuclear attack on Warsaw** 2013. – UDF.BY, 05 April.
<<https://udf.by/english/news-subjects/77732-polska-times-belarus-to-rehearse-nuclear-attack-on-warsaw.html>> (accessed: 23 April 2018).
- Pomerantsev, P.** 2014. Russia and the Menace of Unreality. How Vladimir Putin is revolutionizing information warfare. – The Atlantic, 09 September.
<<https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/09/russia-putin-revolutionizing-information-warfare/379880/>> (accessed: 20 April 2018).
- Praks, H.** 2015. Hybrid or Not: Deterring and Defeating Russia's Ways of Warfare in the Baltics – the Case of Estonia. – Research Paper No 124, December 2015. Rome: NATO Defence College.
- Reding, A.; Weed, K.; Ghez, J. J.** 2010. NATO's Strategic Communications concept and its relevance for France. Paris: RAND Europe.
- Russia Holds Strategic Forces Drills with Launches of Ballistic Missiles (VIDEO)** 2017. – The Sputnik News, 26 October.
<<https://sputniknews.com/russia/201710261058575062-russia-nuclear-forces-drills/>> (accessed: 23 March 2018).
- Russia Opens New National Defense Control Center: Tech Savvy and Prompt** 2014. – Sputnik News, Military and Intelligence, 01 December.
<<https://sputniknews.com/military/201412011015358641/>> (accessed: 27 April 2018).

- Saunders, R. A.** 2014. The Geopolitics of Russophobia: The Problems and Prospects of Post-Soviet “Global Russian”. – *Globality Studies Journal*, 15 July.
<<https://gsj.stonybrook.edu/article/the-geopolitics-of-russophobia-the-problems-and-prospects-of-post-soviet-global-russian/>> (accessed: 20 June 2018).
- Sazonov, V. et al.** 2016. *Russian Information Campaign Against the Ukrainian State and Defence Forces*. Riga and Tartu: NATO STRATCOM Centre of Excellence and Estonian National Defence College.
- Selhorst, A. J. C.** 2016. Russia’s Perception Warfare: The Development of Gerasimov’s doctrine in Estonia and Georgia and it’s Application in Ukraine. – *Militaire Spectator*, No 4.
<<https://www.militairespectator.nl/thema/strategie-operaties/artikel/russias-perception-warfare>> (accessed: 21 March 2018).
- Shirreff, R.** 2016. *War with Russia*, London: Coronet Books.
- Shlapak, David A.** 2017. *Deterring Russian Aggression in the Baltic States: What it Takes to Win*. CT-467. Testimony presented before the United States House of Representatives Armed Services Committee, Subcommittee on Tactical Air and Land Forces on March 1, 2017.
<<https://docs.house.gov/meetings/AS/AS25/20170301/105608/HHRG-115-AS25-Wstate-ShlapakD-20170301.pdf>>.
- Sloggett, D.** 2015. *Arctic Ambitions*. – *Air Force Monthly*, January.
- Stormark, K.** 2017. Russian forces exercised attack on Svalbard. – *AldriMer.no*, 18 October.
<<https://www.aldrimer.no/russian-forces-exercised-attack-on-svalbard/>> (accessed: 23 October 2017).
- Stróżyk, J.** 2017. *Zapad 2017 – kolejne antynatowskie ćwiczenie SZ Rosji*. – Fundacja Stratpoints.
- Sukhankin, S.** 2017. *Russia Tests EW Capabilities Ahead of Zapad 2017*. – *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 14, Issue 108, 08 September.
<<https://jamestown.org/program/russia-tests-ew-capabilities-ahead-of-zapad-2017/>> (accessed: 23 May 2018).
- Terras: Russia demonstrating wish to control Baltic Sea area** 2016. – *Eesti Rahvusringhääling*, 07 October.
<<http://news.err.ee/v/news/2bd72ff4-396e-4e61-897a-d8bfe903e6c8/terras-russia-demonstrating-wish-to-control-baltic-sea-area>> (accessed: 21 February 2018).
- The Military Doctrine of the Russian Federation approved by the President of the Russian Federation on December 25, 2014.** 2015. The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, section 12a. 29 June.
<<https://rusemb.org.uk/press/2029>> (accessed: 17 March 2018)
- Thomas, T.** 2016. *Thinking Like A Russian Officer: Basic Factors And Contemporary Thinking On The Nature of War*. April 2016. Fort Leavenworth: The Foreign Military Studies Office (FMSO).
- Vandiver, J.** 2014. *SACEUR: Allies must prepare for Russia ‘hybrid war’*. – *Stars and Stripes*, 04 September.
<<https://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>> (accessed: 10 April 2018).

- Veebel, V.** 2018. NATO options and dilemmas for deterring Russia in the Baltic States. – Defense Studies, Vol. 12, Issue 2.
- Vershinin, A.** 2016. Russia's military command center: Sending orders from the heart of Moscow. – Russia Beyond, 04 January.
<https://www.rbth.com/defence/2016/01/04/russias-military-command-center-sending-orders-from-the-heart-of-moscow_555889> (accessed: 27 April 2018).
- Vladimir Putin's massive, triple-decker war room revealed.** – Washington Post, 21 November 2015.
<<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/11/21/vladimir-putins-massive-triple-decker-war-room-revealed>> (accessed: 03 March 2018).
- Warriors of Steel: Meet Russia's Robot Army** 2016. – Sputnik News, 29 May.
<<https://sputniknews.com/military/201605291040446567-russian-battle-robots-video/>> (accessed 22 April 2018).
- Внезапная проверка объявлена в трех военных округах, Северном флоте, ВКС и ВДВ** 2016. – Tass News Agency, 25 August.
<<http://tass.ru/armiya-i-opk/3565111>> (accessed: 12 April 2018).
- Военная доктрина Российской Федерации (Military Doctrine of the Russian Federation)**, 26 December 2014, Moscow.
<<http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>> (accessed: 17 March 2018).
- Герасимов, В.** 2013. Ценность Науки в Предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. – Военно-промышленный курьер, No 8 (476), 27 February. Moscow.
<<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>> (accessed: 21 March 2018)
- Противокорабельная ракета «Циркон» разогналась до восьми скоростей звука** 2017. – InfoPortal.ru, 15 April.
<<https://infoportalru.ru/protivokorabelnaya-raketa-cirkon-razognalas-do-vosmi-skorostej-zvuka.html>> (accessed: 14 May 2018).

Col. (Ret.), Prof. **ZDZISŁAW ŚLIWA**

Dr. habil., Dean of the Baltic Defence College, Tartu, Estonia, and Professor at the University of Lower Silesia in Wrocław, Poland.

ANNA ANTCZAK

Dr. habil., Associate Professor at the University of Economics and Human Sciences, Warsaw, Poland.

ÕPPUSE ZAPAD 2017 INFORMATSIOONILINE ASPEKT¹

Yevhen Mahda

1. Üldine kontekst: info roll sõjas

Sõjategevuse informatsioonilist komponenti on lisaks hübriidsõja doktriini ametliku autori Valeri Gerassimovi tekstile² nii praegusest kui ka ajaloolisest perspektiivist ukraina-, inglise-³ ja venekeelses erialakirjanduses juba piisavalt analüüsitud. Kordan üle mõned teesid, mis aitavad mõista selle komponendi olulisust mitte ainult otsese vastasseisu, vaid ka sõjalise õppuse puhul.

Tänapäevases maailmas jõuab info tarbijani sageli ilma viiteta algallikale. Sotsiaalmeedia kasutamise ja nn Twitteri efekti tõttu lühenevad tekstid maksimaalselt ning stimuleerivad jõuliste pealkirjade panemist, et tugevdada fotode ja videote mõju. Efekt tuleb saavutada lühidalt, aga emotsionaalselt ja tähenduslikult, nii et see kõnetaks lugejat. Isegi kui kasutaja avastab väikese pettuse, pole selles midagi hirmsat.

¹ Vene keelest tõlkinud Vladimir Sazonov ja Sirje Kupp-Sazonov.

² **Арзумян, Р.** 2015. Стратегия иррегулярной войны: теория и практика применения. Москва, Центр стратегических оценок и прогнозов; **Арзумян, Р.** 2011. Определение войны в 21 веке. Москва, Центр стратегических оценок и прогнозов; **Цыганков, П.** (ред.) 2015. «Гибридные войны» в хаотизирующемся мире XXI века. Москва: Изд-во Московского университета; **Ланцов, С. А.** 2015. Гибридные войны как предмет теоретических дискуссий. – Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС, № 2, с. 209–211.

³ **Brister, P.; Natter, W.; Tornes, R.** 2011. Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives from an Era of Persistent Conflict. NY: Council for Emerging National Security Threats; **Fleming, B.** 2011. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. Fort Leavenworth, KA: U.S. Army Command and General Staff College; **Hoffman, F.** 2009a. Hybrid Warfare and Challenges. – Joint Force Quarterly, No. 52, pp. 34–39; **Hoffman, F.** 2009b. Hybrid vs. Compound War: The Janus Choice, Defining Today's Multifaceted Conflict. – Armed Forces Journal International, Vol. 146, Issue 8, pp. 6–12; **Murray, Williamson; Mansoor, Peter R.** (eds.) 2012. Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present Cambridge University Press; **Головченко, В.; Дорошко, М.** 2016. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження. Київ. Ніка-Центр; **Рушенко, І.** 2015. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків.

Uus meedianähtus on seegi, et tänu tehnoloogiale saab teatud infot edastada kindlal (sh poliitilisel) eesmärgil konkreetsele inimesele, lähtudes tema huvidest ja veendumustest. Selle põhimõtte tõhusust tõestati juba USA presidendivalmistel 2016. aastal.⁴ Sotsiaalmeedia näitas oma arvestatavat mõju auditooriumile ja asendas paljudel juhtudel ametlikku meediat, mis oli varem olnud vahendaja poliitiku ja ühiskonna vahel. Donald Trumpi valimisstaap kasutas seda võtet nende inimeste puhul, kellel polnud veel kindlat presidendikandidaadi eelistust. Reklaam oli mõeldud erinevatele sihtauditooriumitele ning sellel oli suurem mõju. Reklaami kasutati sotsiaalmeedias ka selleks, et olukorda destabiliseerida ja ühiskonnas vaenulikkust suurendada.

Riigi infojulgeolekut saab mõjutada kahel moel: tehnoloogiliselt ja otsustusprotsessipõhiselt. Esimesed mõjutamisvõtted puudutavad info ja andmete juhtimissüsteeme ning need töötavad välja IT- ja juhtimisspetsialistid. Teine mõjutamistegevus on suunatud inimesele ja ühiskonnale ning seda analüüsivad näiteks sotsioloogid, politoloogid, filosoofid ning kaitse- ja julgeolekuasjatundjad.⁵

Selles artiklis vaadeldakse teist mõjutamise viisi, mis avaldab mõju inimese ja ühiskonna otsustusvõimele ning emotsionaalsele ja psühholoogilisele seisundile. Just sellist mõjutamist kasutati õppuse Zapad 2017 raames.

Venemaa püstitas endale õppuse inforindel järgmised eesmärgid: 1) külvata hirmu ja paanikat lääneriikides ja Ukrainas; 2) võimalikult palju lõhestada ühiskonna arvamust õppuse kohta; 3) katsetada Valgevene informatsioonilist juhitavust ja sõltuvust ning näidata veenvalt selle ulatust; 4) konsolideerida Venemaal ühiskondlikku arvamust kahe põhisõnumiga (meie oleme tugevad ja meid kardetakse, aga tegelikult on Venemaa rahumeelne riik).

Artiklis näidatakse ja analüüsitakse seda, kuidas ja milliste vahenditega saavutas Venemaa enda püstitatud eesmärgid õppuse eel, ajal ja järel. Peamiste vahenditena, mida allpool analüüsitakse, kasutati infosõnumeid (sh sotsiaalmeedias), analüütilisi tekste (ka Venemaa tellimusel kirjutatud), poliitikute sõnavõtte ja infotulva. Analüüsitud materjal pärineb Vene

⁴ **Ruddock, A.** 2017. Exploring Media Research: Theories, Practice, and Purpose. SAGE; **Mirzoeff, N.** 2016. How Donald Trump Broke the Media. – The Huffington Post, 07.03.2017. <https://www.huffingtonpost.com/the-conversation-us/how-donald-trump-broke-the_b_9401410.html> (20.07.2018).

⁵ **Льяшов, О. А.; Мезенцева, Н. Б.** 2011. Роль і місце розвідки в інформаційному протидіянні. – Наука і оборона, № 3, с. 27–39.

Kaitseministeeriumi ametlikult Twitteri kontolt ning populaarsetest info- ja analüütilistest allikatest, mis mõjutavad ühiskondlikku arvamust (või vähemalt seda osa Venemaa auditooriumist, mis kuulub mõtleva intellektuaalse eliidi hulka).⁶

2. Õppuse kontekst

Zapadi juured ulatuvad nõukogude minevikku. Varem viidi sama õppust läbi 1973., 1977., 1981., 1984. ja 1985. aastal. Seejärel algas perestroika, NSV Liit lagunes ning õppuse korraldamine taastati alles 1999. aastal.

Praegu on Zapad saanud traditsiooniks ning õppus toimub kord nelja aasta jooksul Venemaa ja Valgevene territooriumil. Zapadit hakati korrapäraselt pidama alates 2009. aastast, kui kahe riigi presidendid Dmitri Medvedev ja Aljaksandr Lukašenka külastasid manöövreid ja otsustasid muuta need regulaarseteks.

2009., 2013. ja 2017. aastal peeti õppus Valgevene polügoonidel. Tavaliselt hõlmavad manöövrid Vene armee õppust laial alal lääne sõjaväeringkonnas (alates Leningradi oblastist kuni Musta mere rannikuni).⁷ Ilmselt on Zapad osa strateegiast, millega toetatakse informatsiooniliselt Venemaa ja Valgevene liitriigi ideed, kuna selles valdkonnas pole peaaegu mingeid reaalseid saavutusi.

Vaatamata agressiivse retoorika tugevnemisele ja isegi avalikule agressioonile Gruusia vastu augustis 2008 (Zapad algas küll ligi aasta hiljem, aga Gruusiasse tungimisele eelnes Vene relvajõudude lõuna sõjaväeringkonna juulikuine õppus Kavkaz 2008) ei ole Zapadi informatsioonilist toetamist varem infosõja kontekstis hinnatud. Igal juhul ei ulatunud Venemaa propaganda Baltimaadest ja Poolast kaugemale.

2009. aasta õppuse ajal ilmnesid murettekitavad vahejuhtumid, mis oleksid võinud muuta õppuse tajumise vaatenurka ja andnud põhjust vaadelda seda Vene ähvardusena. Näiteks oli Zapad 2009 ajal lähenenud Vene elektroonilise luure lennuk A-50 Eesti piirile ja toona Baltimaade õhuruumi

⁶ Üksikasjalikumad teavet massimeedia, sh sotsiaalmeedia allikate populaarsuse kohta vt **Волков, Д.; Гончаров, С.** 2017. Российский медиаландшафт: основные тенденции использования СМИ – 2017. – Левада-центр, 22.08.2017. <<https://www.levada.ru/2017/08/22/16440/>> (20.07.2018).

⁷ **Шрайбман, А.** 2017. «Запад-2017». Кто выиграет от российско-белорусских учений. – Московский Центр Карнеги, 05.09.2017. <<https://carnegie.ru/commentary/72993>> (20.06.2018). [**Шрайбман** 2017]

patrullinud Saksamaa lennukid jõudsid selleni. Situatsioon teravnes, kui ühelt poolt lähenesid Vene hävitajad Su-27 ja teiselt poolt Soome hävitajad F-18. Konflikti õnnestus aga vältida: kolme riigi lennukid pöördusid tagasi Balti riikide kohal olevasse rahvusvahelisse õhuruumi ja lendasid laiali.⁸

Pole ka ime, et just Balti riigid ja Poola väljendasid murelikkust õppuse stsenaariumi pärast: kavas oli kasutada terroriohu maha surumiseks ründesõjatehnikat, mida pidi toetatama nende maade territooriumitelt, ning korraldada samal ajal dessantvägede maabumine Kaliningradi oblastis.⁹

Kuigi see intsident ei muutnud õppuse üldist tajumist, olid ärevuse ja hirmu seemned siiski külvatud. Seega võib vahejuhtumit vaadelda õppuse ettevalmistamise kontekstis omamoodi lakmuspaberina: infosõja üks eesmärk on levitada hirmu, paanikat ja ebakindlust.

14.–20. septembril 2017 toimunud õppuse stsenaarium on andnud veelgi rohkem põhjust rahutuseks, kuigi ka huumoriks: Valgevene territooriumile ja Kaliningradi oblastisse pidid tungima äärmusrühmitused, kes kavatsesid korraldada terroriakte ja mõlemat riiki destabiliseerida. Ekstremiste pidi õhutsi ja meritsi varustatama materiaalse ja tehnilise abiga, relvastuse ning sõjatehnikaga. Vene ja Valgevene vägesid ootas vastasseis väljamõeldud riikidega: Vesbaaria, Lubeenia ja Veišnooriaga. Kaks esimest olevat asunud Poola, Leedu ja Läti aladel ning Veišnooria Lääne-Valgevenes.¹⁰ Zapad 2017 stsenaariumi (Veišnooria – Latgale) elemente oli juba katsetatud Vene info ruumis, selleks et hoida päevakorras Balti riikide venekeelsete elanike kaitsmise probleemi.¹¹

Analüütikud mittetulundusühingust InformNapalm (tegu on vabatahtlike projektiga, mis lükati käima 2014. aastal, informeerimaks rahvusvahelist üldsust Venemaa agressioonist Ukraina vastu) on esile toonud hulga tegureid, mis mõjutasid 2017. aasta õppuse tausta. Kõik need on tingitud Venemaa Ukraina-vastasest agressioonist: Prantsuse presidendi Emmanuel Macroni otsesed süüdistused; Vladimir Putini ja Donald Trumpi tulemusetud vestlused

⁸ **Гончаренко, Р.** 2011. Танго на «Фантомах»: немецкие истребители в небе Балтии. – Deutsche Welle, 15.04.2011.

<<http://p.dw.com/p/10tj6>> (20.06.2018).

⁹ **Шрайбман** 2017.

¹⁰ Neist väljamõeldud riikidest muutus Veišnooria meemiks ja hakkas elama oma elu: sellele tekksid lipp, vapp, hümn, pass, Twitteri konto ja isegi kujutletavad piirid.

¹¹ **Ильяш, И.** 2017. Итоги «Запада-2017». Прошла ли Беларусь проверку? – LB.ua, 22.09.2017.

<https://lb.ua/world/2017/09/22/377227_itogi_zapada2017_proshla_li.html> (20.06.2018).

[Ильяш 2017]

G20 tippkohtumisel; Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni Parlamentaarse Assamblee suvise istungjärgu karm resolutsioon; Donbassi konflikti järjekordne kuumenemine; USA Venemaa-vastaste sanktsioonide tugevdamine; Venemaa faktiline tunnistamine agressorriigiks ning Valgevene ebaselge ja kahepalgeline poliitika Ukraina suhtes, mis väljendus selles, et Valgevene linnas Gomelis röövisid Vene eriteenistused Ukraina kodaniku Pavlo Gribi. Need pole kaugeltki kõik tegurid, mille tõttu pöörati teravdatud tähelepanu isegi väiksema mahuga tegevusele, mis ei kuulunud õppuse raamesse. Ärevust suurendas ka Minski oskamatus (mittevalmidus või soovimatus) korralikult suhelda teiste huvitatud osapooltega.

Lõppkokkuvõttes löid Ukraina ja lääneriigid Euroopa informatsiooninarratiivid, mis olid üles ehitatud Venemaast tuleneda võiva ohu põhjal. Need narratiivid olid järgmised:

- 1) õppuse läbipaistmatus toob kaasa Valgevene aladelt sissetungiohu naaberriikidesse (Ukrainasse ja Balti riikidesse);
- 2) Venemaa sõjalise kontingendi paigutamine Valgevene territooriumile tähendab Valgevene leebet okupeerimist ja Valgevene sõltumatus kadu rahvusvahelisel areenil.¹²

Näiteks NATO peasekretär Jens Stoltenberg märkis, et „on alust arvata, et kaasatakse palju rohkem sõjaväelasi kui ametlikult on teada antud“. USA maavägede ülem Euroopas kindralleitnant Ben Hodges kasutas aga sellega seoses väljendit Trooja hobune. „Inimesed on murelikud, et tegu on Trooja hobusega. Nad ütlevad: „Me lihtsalt korraldame õppust“, aga pärast paigutatakse äkki kõik need inimesed ja jõud ümber hoopis teises suunas,“ ütles Hodges Reutersile 21. juulil 2017.¹³

Ukraina Rahvusliku Julgeoleku- ja Kaitsenõukogu sekretär Oleksandr Turtšõnov pööras tähelepanu sellele, et Zapad 2017 on kõige mastaapsem õppus Venemaa Föderatsiooni ajaloos: tema sõnul on tegelikult õppuse

¹² Громаков, Д. 2017. Учения «Запад-2017»: о чем кричит Запад, почему не слышит Минск и о чем молчит Кремль. – InformNapalm, 18.09.2017. <<http://informnapalm.org/40180-zapad2017/>> (20.06.2018).

¹³ Райда, Т. 2017. Учения в Беларуси «Запад-2017»: почему Украина и страны Запада говорят о военной угрозе со стороны России. – Гордон, 14.08.2017. <<http://gordonua.com/publications/ucheniya-v-belarusi-zapad-2017-pochemu-ukraina-i-strany-zapada-govoryat-o-voennoy-ugroze-so-storony-rossii-202343.html>> (20.06.2018). [Райда 2017]

kaasatud hinnanguliselt 230–240 000 inimest, rohkem kui 10 000 ühikut sõjatehnikat, ligi 100 õhusõidukit ning pea 40 (allvee)laeva.¹⁴

Nagu oligi oodata, kõlas sarnane retoorika ka Poola sõjaväelaste suust. Kindral Roman Polko ütles intervjuus väljaandele Wprost.pl, et Zapad 2017 eesmärk on psühholoogiliselt hirmutada Läänt, Vladimir Putin aga „dikteerib tingimusi infosõja rindel. Putini propaganda kasutab õppust infosõjas, selleks, et näidata oma ettearvamatus ja kohutada Läänt [...]. Me ei pea alluma propagandamasinale, millele antakse hoogu juurde. Tasub märkida, et iga kord, kui Putin korraldab õppuse ja tehnikat saadetakse näiteks Kaliningradi oblastisse, annab ta sellest valjusti teada, kuigi seda teavet võiks varjata. Ta tahab, et kõik märkaksid ja kardaksid seda“.¹⁵

Tollase Poola välisministri Witold Waszczykowski nägemus oli sama-sugune. „Me vaatame ja jälgime seda tähelepanelikult ja suure murelikkusega, kuna kahe viimase õppuse stsenaarium oli Poola jaoks veidi hirmutav: osa stsenaariumist nägi ette sõjalise tuumarünnaku Varssavi vastu. Me valmistume septembris õppust jälgima, kui me just ei võta kasutusele mõnda erakorralist meetet,“ ütles Waszczykowski intervjuus Vene uudisteagentuurile RIA Novosti 6. augustil 2017.¹⁶

Soome kaitseminister rääkis otsesõnu ohu informatsioonilisest komponendist. „Lääneriigid neelasid elussööda alla,“ märkis Jussi Niinistö.¹⁷

3. Enne õppust kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Seega algas õppusega seotud infovastasseis ammu enne õppuse enda algust. Seda on muu hulgas näha ka Vene Kaitseministeeriumi ametlikult Twitteri kontolt.

¹⁴ **Учения Запад-2017: Российские войска в Белоруссии и страхи Запада** 2017. – 112. ua, 14.09.2017. <<https://112.ua/glavnye-novosti/ucheniya-zapad-2017-kakie-voyska-rossiya-styanet-v-belorussiyu-407642.html>> (20.06.2018).

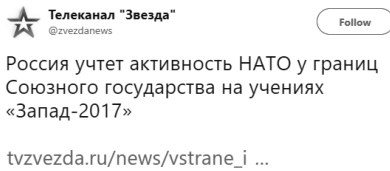
¹⁵ **Grzegorzcyk, Ł.** 2017. Gen. Polko z niepokojem o manewrach Zapad'17. „Scenariusze są agresywne. Zakładają wkroczenie do państw NATO“. – Wprost, 11.09.2017. <<https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/10075032/gen-polko-z-niepokojem-o-manewrach-zapad17-scenariusze-sa-agresywne-zakladaja-wkroczenie-do-panstw-nato.html>> (20.06.2018).

¹⁶ **Раїда** 2017.

¹⁷ **Bershidsky, L.** 2017. The Zapad Military Exercise Reveals Putin's Fear. – Bloomberg, 15.09.2017. <<https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-09-15/the-zapad-military-exercise-reveals-putin-s-fear>> (20.06.2018).

Juba 2015. ja 2016. aastal, mil õppuse alguseni oli veel kaua aega, kasutati vastavat teemaviidet ja valmistati ette infovälja. Twitteri säutsude tonaalsus muutus järjest ähvardavamaks. Sellise ettevalmistuse eesmärk saab selgeks siis, kui meenutame, et Venemaa Lääne-vastase infosõja üks sihte on külvata hirmu, paanikat ja ebakindlust.

3:46 AM - 2 Nov 2016

mastaapi ja iseloomu puudutavaid sõnumeid ning soodustas lahkkelide suurenemist uute ja vanade ELi liikmesriikide vahel, sõites eeldatava venevastase hüsteeria lainel, mille olid tekitanud just uued liikmesriigid. Tõenäoliselt kasutati õppust NATO (ja USA) ning ka Ukraina infopoliitika olulise elemendina, et vastata Vene propagandamasinale. Ukrainast tulnud sõnumid, millega löödi häirekella, võrdsustati Lääne poliitikute sarnaste väljaütlemistega, nagu juba nägime eespool.¹⁹

Zapad 2017 on Venemaa ja NATO vahelise infosõja keskmes. Infosõda algas 2016. aasta novembris, kui oli saanud avalikuks Vene Kaitseministeeriumi plaan suurendada Vene-Valgevene sõjalisi raudteevõidusid 2017. aastal.¹⁸

Algusest peale raamis Venemaa õppuse ettevalmistusi ühelt poolt sõnumitega, millega taheti hirmutada laiemat üldsust Valgevene ja Venemaa piiririikides. Neid sõnumeid edastati peamiselt Valgevene ja Ukraina meedia kaudu. Teiselt poolt aga salgas Venemaa järjest maha sõjalise ohu

¹⁸ Wilk, A. 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 04.09.2017.

<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (20.06.2018).

¹⁹ *Ibid.*

Näib, et selliseid loomulikke hirme kasutati informatsioonilises vastasseisus olukorra viimiseks absurdini, mille kaudu provotseeriti paanikat Ukraina ühiskonnas. Mõned sõnavõtjad õhutasid ise paanikat, tuues arvata-vasti kasu Moskvale. Gruusia endine president ja Odessa oblasti endine kuberner Mihheil Saakašvili rääkis isegi okupatsioonist. „Ma arvan, et Venemaa kavatses Valgevene okupeerida ja annekteerida,“ ütles ta intervjuus BNSile.²⁰

Selleks, et õppust tajutaks Läänes Kremli soovitud viisil, puhuti kõik Zapadiga seotud teemad (sh Lääne) meedias suureks, kusjuures sageli tekitati teadlikult hüsteeriat.²¹ Paanika esile kutsumine andis venemeelsetele asja-tundjatele võimaluse luua ühemõtteline narratiiv: Venemaast läänes elavad ainult paanitsejad.

Lisaks kartuste viimisele absurdse paanikani said vastasseisu vahendiks tekstid, milles viidi rõhuasetus Venemaalt ja selle poliitikalt Valgevene konf-rontatsioonile USA ja ELiga. Samuti rõhutati näilist kaksikmoraali Venemaa suhtes.

Nende järelduste kinnitamiseks sobivad järgmised tuntud Valgevene aja-kirjaniku Artjom Šraibmani sõnavõttud, mida on regulaarselt avaldatud mõju-kates väljaannetes (antud juhul Moskva Carnegie Keskuse kodulehel).

*Minsk ja Moskva lükkavad muidugi kõik taolised kahtlused ümber. Selliste foobiate põhjused on pinnapealsed. Need tulevad umbusaldusest, mis on pärast kolme aastat kogu Läänega kestnud vastasseisu saavutanud Krimmi-järgse Venemaa suhtes kriitilise taseme. Asi pole isegi mitte niivõrd konfliktis endas, kuivõrd pidevas poliitilises pettetegevuses, mida Venemaa kasutab iga kord eskalatsiooni jätkamiseks. Umbusaldus annab isegi rutiinse õppuse puhul alust kahtlusteks, mida teistsugusel ajal oleks peetud paranoilisteks. Näiteks korraldas NATO eelmisel aastal Poolas õppuse Anaconda, millel oli osalejaid 2,5 korda rohkem kui 2017. aastal Zapadil, ja üldiselt mitte keegi ei pahandanud selle peale.*²²

Šraibman arvas, et põhjus ei peitu üldsegi Kremli agressiivses poliitikas. „Sellise retoorilise tausta katalüsaator on konkurents Washingtoni tähelepanu pärast [...]. Hirmutamise töötab: Venemaa-Valgevene õppuse ajaks paigutab

²⁰ Райда 2017.

²¹ Федык, И. 2017. Российско-белорусские военные учения «Запад-2017» как черная метка для Запада. – Донбасс информационный, 13.10.2017. <<http://www.donbass-info.com/content/view/36978/36989/>> (20.06.2018).

²² Шрайбман 2017.

USA Leetu kaks korda rohkem hävitajaid kui tavaliselt ja Eesti võtab vastu uue NATO kontingendi.²³

Šraibman esitas oma tekstis loogilised argumendid selle kohta, kui ebasoodne oleks interventsioon ja õppuse kava rikkumine, pakkudes lugejale iseloomulikku näidet infovõitluse loogikast.

Isegi Vladimir Putini jaoks, kelle armastatud taktika on tekitada oponentidele ootamatuid probleeme, oleks õppuse Zapad 2017 kasutamine sõjaliseks provokatsiooniks üks kõige veidramaid samme ja seda mitmel põhjusel. Viimastel aastatel on Kreml rakendanud sõjalist jõudu esiteks siis, kui sellisel sammul on ilmselge eesmärk, ja teiseks siis, kui sellise otsuse riskid on Vene eliidi jaoks väiksemad kui riskid, mis kaasnevad sõjalise jõu kasutamisest loobumisega. Millist eesmärki aitab Venemaal saavutada Valgevenes peetava õppuse väljakuulutatud stsenaariumi rikkumine? Kas eesmärk on tuua oma väed NATO piiridele lähemale? Ja mis saab edasi? Kas rünnata Poolat või Leedut idast või Ukrainat põhjast? Milline oht ähvardab selles piirkonnas Venemaad, et selle nivelleerimiseks tasub niimoodi riskida? Nendele küsimustele ei ole vastust.²⁴

Samas apelleeris Šraibman ka Valgevene näilistele pingutustele lõpetada konflikt Ida-Ukrainas.

Raskustega väljateenitud rahusobitaja staatus Ukraina konfliktis ja kannatustega saavutatud suhete soojenemine ELi ja USaga – selleni on Valgevene jõudnud Venemaast eemaldumise ning Moskva konfliktide suhtes ülejäänud maailma poolt oodatust palju neutraalsema seisukoha võtmise tagajärjel. Just seetõttu ei ole Lukašenka ametlikult tunnustanud Krimmi liitmist Venemaa Föderatsiooniga ja on loobunud Vene lennubaasi rajamisest Valgevenes.²⁵

Samuti pakub huvi üks dialektiline tekst: välisanalüütikute arvamuste ülevaade veebilehel Evrazija Ekspert.

Need, kes armastavad valada hõõguvasse konflikti õli juurde ja teha endale nime, ei jää asjast kõrvale. Lisaks propagandarindel võitlejatele ja Baltimaade poliitikutele on aga õppuse vastu huvi tundnud ka eksperdid ja analüütikud. Nende arvamus ei lange kaugeltki alati kokku Valgevene naaberriikides kõlavate avaldustega.²⁶

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Стефанович, Д. 2017. Так ли страшен «Запад-2017»? Обзор зарубежной аналитики. – Евразия Эксперт, 09.09.2017.

<<http://eurasia.expert/tak-li-strashen-zapad-2017-obzor-zarubezhnoy-analitiki/>> (20.06.2018).

Asjatundjatele, kes ei kirjelda õppusi murettekitavas toonis, tehakse hulgaliselt komplimente ja neid näidatakse usaldusväärsetena.

Portaali War On The Rocks jaoks valmistas tavapäraselt kvaliteetse materjali ette Michael Kofman, Meresõjanduse Analüüsi Keskuse (CNA) vanemteadur ja Wilsoni Keskuse Kennani Instituudi töötaja. Ta kutsub üles käsitlema õppust mitte ohuna, vaid võimalusena saada kasulikku infot nii Venemaa puhtsõjalise võime kohta kui ka sõjalis-poliitiliste lähenemise kohta strateegilise lahinguvõime vallas. Kofman arvab, et taoliste õppustega harjutatakse (ja, mis kõige olulisem, näidatakse) vastupanu osutamist, mis hõlmab kõrgtehnoloogilise vastase suhtes taktikalise tuumarelva kasutamist ja sõjategevuse lõpetamiseks piisava kahju tekitamist NATO riikidele (eelkõige USA-le). Täheldatakse, et hirm õppuse eeldatava stsenaariumi pärast (alliansi agressiivne tegevus Valgevene kui Venemaa liitlase vastu) on tervikuna tegelikkusest sama kaugel kui NATO ettevalmistuse analoogne lähtealus selles regioonis, st Vene oht Balti riikidele.²⁷

Kuigi Lääne analüütiliste artiklite toon oli pigem ärev, tehti portaalis nende seisukohtade põhjal täiesti vastupidiseid järeldusi ja üritati lugejaid rahustada: „Zapad 2017 ei kujuta endast ohtu, vaid pakub NATO-le võimaluse uurida Venemaa ja Valgevene suhtumist ühisarmeeaga korraldatavatesse kõrgtehnoloogilistesse operatsioonidesse.“²⁸

4. Õppuse ajal kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Õppuse ajal leidis aset rida sündmusi, mida võib pidada infosõja elementideks. Jutt käib eelkõige infotulvast, mille päästis valla Vene Kaitseministeerium õppuse esimestel tundidel.²⁹ 14. septembril 2017 kell 11 hommikul ilmus Vene Kaitseministeeriumi kodulehele info, et lääne sõjaväeringkonna 1. tankiarmee üksustele, mis paiknesid Moskva lähistel, anti häire ja nüüd liiguvad need Valgevene polügoonidele. Veel tund aega hiljem teatas Vene Kaitseministeerium, et häire on antud ka Pihkva, Ivanovo ja Tuula dessantvägedele.³⁰ Alles nelja tunni pärast anti ajakirjanikele teada, et Valgevene

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Мельничук, Т. 2017. Учения «Запад-2017»: пока война фейков. – Русская служба Би-би-си, 16.09.2017. <<https://www.bbc.com/russian/features-41290904>> (20.07.2018). [Мельничук 2017]

³⁰ Ильяш 2017.

Kaitseministeeriumi pressiteenistus lükkab need väited ümber: Venemaalt ei suundu Valgevenesse mitte mingisuguseid lisaüksusi ning kõik, kes pidid sinna liikuma, on juba kohal. Samas levisid sotsiaalmeedias sõnumid, et on vaja sõita venelasi vastu võtma, kontrollida piire jne.

See libauudis võis tõesti saada Lukašenka ja Putini konflikti katalüsaatoriks. Võib-olla kujutas see Valgevene liidri jaoks omamoodi hoiatust. Lukašenka ja Valgevene sõjaväelased sattusid tobedasse olukorda: neil ei olnud võimalust ohtlikule infole vastata.³¹

Valgevene Kaitseministeeriumi ametlik esindaja Vladimir Makarov teatas: „See ei tähenda mingit ohtu ei Valgevene ega teistele riikidele.“ Makarov oletas, et vastav teave sattus Vene Kaitseministeeriumi kodulehele ekslikult. Valgevene ajakirjanik Svetlana Kalinkina märkis, et informatsioonilises mõttes näitas õppus, et sõda on kaotatud ja pole vaja tulistada.³²

5. Õppuse järel kasutatud informatsioonilise agressiooni vahendid

Õppus lõppes ja selle ajal ei juhtunudki mastaapseid ootamatusi. Valgevenet ei annekteeritud, Ukraina või mõne teise riigi territooriumile ei tungitud. Valgevene oli kutsunud kohale 80 rahvusvahelist vaatlejat. Samas sai taas selgeks, kui suurel määral sõltub Valgevene Venemaast ja kuidas saab sõltuvat riiki kasutada agressori tööriistana. Seda näitavad ainuüksi väited selle kohta, et Venemaa võib kasutada Valgevene territooriumit sissetungiks Ukrainasse: jääb mulje, nagu iseseisval riigil polekski oma tahet ja hääleõigust ning selle territoorium pole sugugi sõltumatum kui mõni tavaline Venemaa oblast.³³

Valgevene president oli sunnitud kordama avaldust, et Valgevene territooriumist ei saa platsdarmi agressiooniks Ukraina vastu.³⁴

³¹ *Ibid.*

³² Мельничук 2017.

³³ РФ может использовать учения «Запад-2017» для прямой агрессии или диверсий 2017. – Укринформ, 27.03.2017. <<https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2201009-rf-mozet-ispolzovat-ucenia-zapad2017-dla-pramoj-agressii-ili-diversij-parubij.html>> (20.06.2018).

³⁴ Лукашенко заявил, что территория Беларуси не будет использоваться для агрессии против Украины 2017. – Главред, 21.07.2017. <<http://glavred.info/politika/lukashenko-zayavil-cto-territoriya-belarusi-ne-budet-ispolzovatsya-dlya-agressii-protiv-ukrainy-447910.html>> (20.06.2018).

Venemaa pinnal osalesid õppusel strateegilised raketiväed ning vahetult enne õppuse algust, 13. septembril 2017, katsetati kontinentidevahelist ballistilist raketti. Tõenäoliselt osales ühisõppusel palju rohkem sõjaväelasi, kui ametlikult teada anti. Näiteks Zapadi ametliku toimumise ajal korraldas Venemaa Läänemere laevastiku õppuse, millesse kaasati vaid ühe päeva jooksul veel 1000 inimest. Pärast Zapadi lõppu, kui Venemaa viis parasjagu vägesid Valgevenest välja, tõi Kreml aga Valgevenesse väikese hulga õhudeessantvaelasi, et korraldada ühine taktikaline õppus Valgevene erioperatsioonide vägedega.³⁵

Ukraina Relvajõudude kindralstaabi ülem Viktor Muženko teatas, et Venemaa jättis vaatamata lubadustele oma väed Valgevenesse ka pärast õppuse lõppu.³⁶

Vene vägede lõpliku väljaviimise probleem tegi murelikuks paljusid väljaandeid ja analüütikuid. Infosõja vahendite hulka kuulubki kuulujuttude ja paanilise meeoleu levitamine. Selles kontekstis tuleb pähe võrdlus esimese humanitaarkonvoiga, mille Venemaa saatis Donbassi okupeeritud aladele augustis 2014. Toona kardeti loomulikult, et humanitaarkonvoi ei vea toiduaineid ega ravimeid, vaid hoopis relvastust ja lahingumoonu. Uudistes jälgiti konvoi liikumist, terve riiki vaatas valgete veoautode kujutisi ja mõistatas, kuhu need siis lõpuks lähevad. Sellise tegevuse põhieesmärkideks võib pidada tähelepanu kõrvale juhtimist ja hirmu suurendamist.

Tekstide vool ei lõppenud aga ka pärast õppust. Venemaale oli kasulik jätkata „rahustavat teraapiat“ ning veelgi rohkem õhutada lääneriikide ja Ukraina ärevust. Nii avaldas Briti ajaleht *The Independent* Mary Dejevsky loo pealkirjaga „Venemaa oli NATO libauudiste sihtmärk“.³⁷ Tõsi, see artikkel ilmus alles õppuse järel. Loo põhisoõnum seisnes selles, et õppust ümbritses liiga suur paanika, midagi hirmsat ei juhtunud ega saanudki juhtuda. Sama tooni võtsid omaks isehakanud analüütikud, kes tootsid näiteks selliste pealkirjadega tekste: „Hüsteeria õppuse Zapad 2017 pärast: Lääne tagasilööki infosõjas“.³⁸

³⁵ Кириллова, К. 2017. Россия не оставит попыток давления на Беларусь – эксперт. – Крым.Реалии, 05.10.2017. <<https://ru.krymr.com/a/28775108.html>> (20.06.2018).

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Dejevsky, M. 2017. Russia Was the Target of Nato's Own Fake News. – *The Independent*, 22.09.2017. <<https://www.independent.co.uk/voices/russia-zapad-2017-putin-west-fake-news-us-world-war-three-ukraine-belarus-nato-a7961856.html>> (20.06.2018).

³⁸ Korzun, P. 2017. Hysteria Over Zapad-2017 Exercise: West's Setback in Information War. – *Strategic Culture*. <<https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/25/hysteria-over-zapad-2017-exercise-west-setback-information-war.html>> (20.06.2018).

6. Järeldused

See on juba saanud aksioomiks, et (psühholoogilised) infooperatsioonid on Venemaa Lääne-vastase infosõja alus. Kui proovida teha kokkuvõtte sellest, mis eesmärgid seati õppuse Zapad 2017 informatsioonilise komponendiga seoses, kas need saavutati ja milliste vahenditega seda tehti, siis tuleb tõdeda, et õppusel olid kahesugused eesmärgid:

- 1) välised: luua pilt võimsast ja võitmatust liidu (Venemaa ja Valgevene) armeest; külvata paanikat ja hirmu; lüüa paigast ära analüütikute sihik tunnete mõjutamise kaudu; näidata Valgevene sõltuvust Venemaast;
- 2) sisemised: kasvatada Vladimir Putini reitingut enne 2018. aasta presidendivalimisi; mõjutada Vene kodanikke; viia nendeni sõnum, et „meid kardetakse ja meiega arvestatakse“.

Eesmärkide saavutamise peamiste vahenditena kasutati libauudiseid, mille abil õhutati hirmu atmosfääri, sotsiaalmeedia tekste (sh Twitterit), Kremliga otse või kaude seostatavate poliitikute avalikke sõnavõtte ning analüütilisi artikleid erinevates väljaannetes.

Näib, et saavutati kõik eesmärgid. Eriti tõhusalt näidati Valgevene ja selle jõustruktuuride sõltuvust ja abitust tankide valehäire puhul.

Tõde on seegi, et Venemaa saavutas oma propaganda põhieesmärgi ammu enne õppuse algust: infoga manipuleerides, seda moonutades ja selle kohta valetades õnnestus Vene propagandamasinal külvata kahtluseemneid ning levitada paanikat. Erinevalt eelnevatest õppustest, mille puhul oli Venemaa teadlikult rõhutanud oma sõjalist ründevõimet, kasutati Zapad 2017 puhul omapärast retoorikasegu, mis oli seotud hirmutamise ja kaitsega ning mis teenis nii sise- kui ka väliseesmäärke.³⁹

Kirjandus

Bershidsky, L. 2017. The Zapad Military Exercise Reveals Putin's Fear. – Bloomberg, 15.09.2017.

<<https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-09-15/the-zapad-military-exercise-reveals-putin-s-fear>> (20.06.2018).

³⁹ Vt ka **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017; mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (20.06.2018).

- Brister, P.; Natter, W.; Tornes, R.** 2011. *Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives from an Era of Persistent Conflict*. NY: Council for Emerging National Security Threats.
- Dejevsky, M.** 2017. *Russia Was the Target of Nato's Own Fake News*. – *The Independent*, 22.09.2017.
<<https://www.independent.co.uk/voices/russia-zapad-2017-putin-west-fake-news-us-world-war-three-ukraine-belarus-nato-a7961856.html>> (20.06.2018).
- Fleming, B.** 2011. *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*. Fort Leavenworth, KA: U.S. Army Command and General Staff College.
- Grzegorzczak, Ł.** 2017. *Gen. Polko z niepokojem o manewrach Zapad' 17. „Scenariusze są agresywne. Zakładają wkroczenie do państw NATO”*. – *Wprost*, 11.09.2017.
<<https://www.wprost.pl/tylko-u-nas/10075032/gen-polko-z-niepokojem-o-manewrach-zapad17-scenariusze-sa-agresywne-zakladaja-wkroczenie-do-panstw-nato.html>> (20.06.2018).
- Hoffman, F.** 2009a. *Hybrid Warfare and Challenges*. – *Joint Force Quarterly*, No. 52, pp. 34–39.
- Hoffman, F.** 2009b. *Hybrid vs. Compound War: The Janus Choice, Defining Today's Multifaceted Conflict*. – *Armed Forces Journal International*, Vol. 146, Issue 8, pp. 6–12.
- Korzun, P.** 2017. *Hysteria Over Zapad-2017 Exercise: West's Setback in Information War*. – *Strategic Culture*.
<<https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/25/hysteria-over-zapad-2017-exercise-west-setback-information-war.html>> (20.06.2018).
- Mirzoeff, N.** 2016. *How Donald Trump Broke the Media*. – *The Huffington Post*, 07.03.2017.
<https://www.huffingtonpost.com/the-conversation-us/how-donald-trump-broke-the_b_9401410.html> (20.07.2018).
- Murray, Williamson; Mansoor, Peter R.** (eds.) 2012. *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge University Press.
- Ruddock, A.** 2017. *Exploring Media Research: Theories, Practice, and Purpose*. SAGE.
- Suhhankin, Sergei** 2017. *Zapad-2017; mida õppus õieti näitas?* – *Diplomaatia*, nr 170.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (20.06.2018).
- Wilk, A.** 2017. *The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now)*. – *Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia*, 04.09.2017.
<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (20.06.2018).
- Арзумян, Р.** 2011. *Определение войны в 21 веке*. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов.
- Арзумян, Р.** 2015. *Стратегия иррегулярной войны: теория и практика применения*. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов.

- Волков, Д.; Гончаров, С.** 2017. Российский медиаландшафт: основные тенденции использования СМИ – 2017. – Левада-центр, 22.08.2017. <<https://www.levada.ru/2017/08/22/16440/>> (20.07.2018).
- Головченко, В.; Дорошко, М.** 2016. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження. Київ: Ніка-Центр.
- Гончаренко, Р.** 2011. Танго на «Фантомах»: немецкие истребители в небе Балтии. – Deutsche Welle, 15.04.2011. <<http://p.dw.com/p/10tj6>> (20.06.2018).
- Громаков, Д.** 2017. Учения «Запад-2017»: о чем кричит Запад, почему не слышит Минск и о чем молчит Кремль. – InformNapalm, 18.09.2017. <<https://informnapalm.org/40180-zapad2017/>> (20.06.2018).
- Ильяш, И.** 2017. Итоги «Запада-2017». Прошла ли Беларусь проверку? – LB.ua, 22.09.2017. <https://lb.ua/world/2017/09/22/377227_itogi_zapada2017_proshla_li.html> (20.06.2018).
- Ильяшов, О. А.; Мезенцева, Н. Б.** 2011. Роль і місце розвідки в інформаційному протиборстві. – Наука і оборона, 2011, № 3, с. 27–39.
- Кириллова, К.** 2017. Россия не оставит попыток давления на Беларусь – эксперт. – Крым.Реалии, 05.10.2017. <<https://ru.krymr.com/a/28775108.html>> (20.06.2018).
- Ланцов, С. А.** 2015. Гибридные войны как предмет теоретических дискуссий. – Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС, № 2, с. 209–211.
- Лукашенко заявил, что территория Беларуси не будет использоваться для агрессии против Украины** 2017. – Главред, 21.07.2017. <<http://glavred.info/politika/lukashenko-zayavil-chto-territoriya-belarusi-ne-budet-ispolzovatsya-dlya-agressii-protiv-ukrainy-447910.html>> (20.06.2018).
- Мельничук, Т.** 2017. Учения «Запад-2017»: пока война фейков. – Русская служба Би-би-си, 16.09.2017. <<https://www.bbc.com/russian/features-41290904>> (20.07.2018).
- Райда, Т.** 2017. Учения в Беларуси «Запад-2017»: почему Украина и страны Запада говорят о военной угрозе со стороны России. – Гордон, 14.08.2017. <<http://gordonua.com/publications/ucheniya-v-belarusi-zapad-2017-pochemu-ukraina-i-strany-zapada-govoryat-o-voennoy-ugroze-so-storony-rossii-202343.html>> (20.06.2018).
- Рушенко, І.** 2015. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків.
- РФ может использовать учения «Запад-2017» для прямой агрессии или диверсий** 2017. – Укринформ, 27.03.2017. <<https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2201009-rf-mozet-ispolzovat-ucenia-zapad2017-dla-pramoj-agressii-ili-diversij-parubij.html>> (20.06.2018).
- Стефанович, Д.** 2017. Так ли страшен «Запад-2017»? Обзор зарубежной аналитики. – Евразия Эксперт, 09.09.2017. <<http://eurasia.expert/tak-li-strashen-zapad-2017-obzor-zarubezhnoy-analitiki/>> (20.06.2018).

Учения Запад-2017: Российские войска в Белоруссии и страхи Запада 2017. – 112.ua, 14.09.2017.

<<https://112.ua/glavnye-novosti/ucheniya-zapad-2017-kakie-voyska-rossiya-styanet-v-belorussiyu-407642.html>> (20.06.2018).

Федык, И. 2017. Российско-белорусские военные учения «Запад-2017» как черная метка для Запада. – Донбасс информационный, 13.10.2017.

<<http://www.donbass-info.com/content/view/36978/36989/>> (20.06.2018).

Цыганков, П. (ред.) 2015. «Гибридные войны» в хаотизирующемся мире XXI века. Москва: Изд-во Московского университета.

Шрайбман, А. 2017. «Запад-2017». Кто выиграет от российско-белорусских учений. – Московский Центр Карнеги, 05.09.2017.

<<https://carnegie.ru/commentary/72993>> (20.06.2018).

Dr YEVHEN MAHDA

Ukraina Rahvusliku Tehnikaülikooli

(Igor Sikorski nimeline Kiievi Polütehniline Instituut) dotsent

HIRMUKULTUURI LOOMINE MOODSAS HÜBRIIDSÕJAS VENEMAA JA ÕPPUSE ZAPAD 2017 NÄITEL

Holger Mölder

1. Sissejuhatus

Infosõja suurenev osakaal nüüdisaja rahvusvahelistes konfliktides on oluliselt mõjutanud ja ümber kujundanud sõjalisi strateegiaid. Erinevate suhtlusviiside (internet, sotsiaalmeedia) plahvatuslik areng ning laialdane levik viimastel aastakümnetel on loonud infosõja tarvis soodsa keskkonna, milles riigid ja teised mõjukad rahvusvahelised toimijad saavad oma strateegilisi eesmärke suhteliselt väheste kulutustega ellu viia. Moodsas hübriidse iseloomuga sõjapidamises võib tulevikukonflikt paljuski tugineda narratiivide sõjale, milles piiratud sõjalised operatsioonid üksnes toetavad massiivset propagandasõda.¹ Riikide relvakonfliktide asemel võib lahinguid korraldada erinevates meedia-keskkondades, tankide ja suurtükkide asemel kasutada relvadena tundeid ja uskumusi.

Alates 2009. aastast on Venemaa korraldanud Läänemere piirkonna vahetus läheduses iga nelja aasta järel sõjalist õppust Zapad, mida on alati saatnud võimendatud meediakampaania Venemaa ja NATO vahel peagi puhkevast sõjalisest konfliktist ning mille üks sihte võib olla püsivale hirmukultuurile rajatud ebastabiilse julgeolekukeskkonna loomine.² Sõjaline

¹ Vt **Rickli, Jean-Marc; Kaspersen, Anja** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. World Economic Forum.

<<https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media>> (01.09.2016); **Jackson, Laura et al.** 2015. Information at War: From China's Three Warfares to NATO's Narratives. The Legatum Institute.

<<https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/information-at-war-from-china-s-three-warfares-to-nato-s-narratives-pdf.pdf?sfvrsn=2>> (01.09.2018); **Mölder, Holger** 2016. The War of Narratives – Putin's Challenge to International Security Governance in Ukraine. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), Vol. 2, pp. 88–113.

² **Mölder, Holger** 2011. The Culture of Fear in International Politics – Western-dominated International System and Its Extremist Challenges. – Extremism Within and Around Us. Ed. by Kilp, Alar; Saumets, Andres. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, p. 260. [**Mölder** 2011]

jõudemonstratsioon (sh ulatuslikud sõjalised õppused) on muutunud vahendiks, millega sageli suunatakse ohu tajumist eeldatavasti vaenulike kavatsustega *teiste* poolt julgeolekudilemma³ olukorras. Selles artiklis uuritakse, kuidas Läänemere piirkonnas tekitatud julgeolekudilemma mõjutab hirmukultuuri levikut, sealhulgas seda, kuidas rakendatakse piirkonnas korraldatavaid suuri sõjalisi õppusi ulatuslikuks mõjutustegevuseks ning luuakse nende abil piirkonnale ebastabiilse julgeolekukeskkonna kuvandit, jättes mulje, et olukord võib iga hetk viia laiaulatusliku sõjani Venemaa ja lääneriikide vahel. Samuti uuritakse õppuste võimalikku siseriiklikku mõju, millega kinnitatakse Venemaa kodanikele riigi valmisolekut kaitsta end kõigi vastu, kellel võivad olla selle suhtes vaenulikud kavatsused.

2. Hirmukultuur kui sotsiaalne konstruktsioon

Filosoofias, sotsiaalteaduses ja poliitikas on identiteedi konstrueerimine tihti peale tihedalt seotud üksteisele vastanduvate kategooriate *meie* ja *teiste* loomisega.⁴ Vastuolu väärtustavad narratiivid võivad soodustada laiapõhjalise ühiskondliku hirmu tekkimist, mille abil suudetakse tekitada *meie* rühmas (need, kes samastavad end mingis sotsiaalses kontekstis kehtiva režiimiga) hirmu vaenlastena defineeritud *teiste* ees. Paljud totalitaarsed ja autoritaarsed režiimid, kelle side ühiskonnaga võib muidu tunduda mõistusevastane, on suutnud kollektiivse hirmu sündroomi abil luua endale märkimisväärse toetusbaasi, millel põhinevat nostalgiat on vähemal või rohkemal määral ilmnenu ka nende režiimide kokkuvarisemise järel. Tugeva ühise identiteedi konstrueerimisega on võimalik paljude totalitaarsete režiimide kogemuse najal juhtida rahva tähelepanu kõrvale pakulistelt majanduslikelt, sotsiaalsetelt ja poliitilistelt probleemidelt.⁵ Vähemalt mõnes ühiskonnakihis on olnud märkimisväärne toetus vastanduvatele ja sageli äärmuslikele ideoloogiatele (nt natsionaalsotsialismile Saksamaal, fašismile Itaalias ning kommunismile Nõukogude Liidus, Hiinas, Kuubas ja Põhja-Koreas, aga ka

³ Julgeolekudilemma on rahvusvahelistes suhetes tekkiv kahetasandiline strateegiline vasturääkivus, mille puhul ühe toimija julgeoleku kasvamine vähendab samal ajal teiste toimijate julgeolekut. Vt ka **Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. *The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

⁴ **Lebow, Richard Ned** 2008a. *Identity and International Relations*. – *International Relations*, Vol. 22, Issue 4, p. 474.

⁵ **Mölder, Holger** 2013. Hirmukultuuri mõju identiteedi konstrueerimisele rahvusvahelistes suhetes. – *Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted*, kd 14, nr 5, lk 142–143.

paljudele praegustele natsionalistlikele poliitilistele vooludele nagu trumpismile Ameerika Ühendriikides ja putinismile Venemaal).

Mingil hetkel võib hirmukultuur muutuda identiteedi osaks ning nihetada *meie* ja *teiste* suhet. *Teisi* puudutavad hinnangud ja tunded aitavad konstrueerida *meie* identiteeti, mille tõlgendamist saab kergesti mõjutada sobiva kuvandiloo kaudu, tuues esile, kuidas heade kavatsustega *meie* eristub vaenulike kavatsustega *teistest*. Moodsas ühiskonnas kasutatavad infosõjastrateegiad sarnanevad aga oluliselt Hollywoodi menufilmide müügistrateegiale, mille eesmärk ongi rõhutada tundeid ja juhtida auditooriumi tähelepanu eemale ratsionaalsetelt lahendustelt. Hirm mõjutab seda, kuidas me tajume rahvusvahelistes suhetes teistsuguste toimijate võimalikke käitumismudeleid, mis on tihti omandanud mütologiseeritud ja kivistunud vormi, luues baasi kohustuslikule vaenlase narratiivile, olgu selleks personifitseeritud riik/rahvus (Venemaa, Saksamaa, Ameerika Ühendriigid jt) või erinevad tsivilisatsioonilised/kultuurilised nähtused (islam, Euroopa, Lääs jne).⁶ Kui ajaloolise vaenlase narratiiv on kord juba loodud, võib sellest vabanemiseks vaja minna pikka protsessi ning kardinaalseid muutusi rahvusvahelises süsteemis tervikuna. Nii kujuneski 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul Euroopa julgeolekukeskkonnas domineerivaks narratiiviks Prantsusmaa ja Saksamaa vastasseis, millest suudeti vabaneda alles Teise maailmasõja järgse lõimumisprotsessi toel.

Nõukogude Liidu lagunemine möödunud sajandi lõpus ei toonud kaasa kauaaegsete oponentide vahel umbusu kadumist ja külma sõja aegsed narratiivid jäid püsima. Pärast külma sõja lõppu on *meie* ja *teiste* kontseptuaalne vastandumine mõjutanud üha tugevamini Venemaa ja Lääne suhteid. See läbi on Venemaa edukalt lülitanud nõukogude ajal Lääne mõju ees tuntud hirmu uude sotsiaalsesse konstruktsiooni, millega määratakse kindlaks rahvuslik identiteet. Venemaa avalikus poliitilises diskursuses kasutatakse hirmu NATO, Lääne ja viimasel ajal üha sagedamini ka Euroopa Liidu ees selleks, et süvendada konsolideerumist *meie* seas ja et rakendada seda *teiste* vastu katalüsaatorina suurema ühiskondliku solidaarsuse saavutamiseks, mis avaldub selgesti ka valimistel (Venemaa presidendi ja teda toetava võimuerakonna Ühtne Venemaa populaarsus on suur).

Tänapäeva julgeolekukeskkonnas on infosõda muutunud poliitiliste lahingute lahutamatuks osaks, nagu oli näha viimastest USA presidendivalimistest, Brexiti rahvahääletusest Ühendkuningriigis ja Euroopa rändekriisi

⁶ *Ibid.*

kajastavatest narratiividest, mille puhul see tõsiasi avaldus kõige jõulisemalt. Venemaa on infosõja vallas eesrindlik riik, kes kasutab suuresti varieeruvaid praktilisi lahendusi sõltuvalt taotletavatest strateegilistest eesmärkidest. Ukrainas annekteeriti Krimm minimaalset vägivalda hõlmanud mittelineaarse operatsiooniga, mille vastu ei olnud Ukraina relvajõud valmistunud, mistõttu nad loobusid vastupanust. Donbassi konfliktis kasutatakse teistsugust strateegiat: seal võib püsiv lõputu sõjaolukord olla eesmärk iseeneses, sest Venemaa tundub olevat rohkem huvitatud nõukogudejärgse ruumi destabiliseerimisest ja selle kasutamisest oma poliitilise mõjuvõimu laiendamiseks kui impeeriumi taastamiseks vajalikust territoriaalsest laienemisest. Destabiliseerimisega üritatakse vähendada Lääne mõju endistes Nõukogude Liidu vabariikides ja anda mõista, et neid ootab turvaline tulevik ainult siis, kui nad seovad oma saatuse Venemaa huvidega.

3. Hirmukultuuri arendamine rahvusvahelistes suhetes

George Orwelli düstoopilises romaanis „1984“ kirjeldatakse katkematut sõjaolukorda, kus lahinguid peetakse kusagil eemal ja kodanikke informeeritakse pidevalt kaugetel sõjatandritel saavutatud võitudest.

Tähelepanu! Palun tähelepanu! Just praegu saabus välkuudis Malabari rindelt. Meie väed on Lõuna-Indias hiilgava võidu saavutanud! Mind on volitatud teatama, et see sündmus, millest me kohe teatame, võib sõja lõpu käegakatsutavasse lähedusse tuua!⁷

Tegelikult ei peetudki sõda, mistõttu nihkus selle lõpp kogu aeg edasi määramatusse tulevikku, sõjateateid edastati aga selleks, et vaenlase kuju aktiivselt mees hoida ning rahva tähelepanu tegelikelt probleemidelt kõrvale juhtida.⁸ Praeguse aja konfliktipiirkonnad asuvad peamiselt Aafrikas, Aasias ja Lähis-Idas, mis jäävad maailmapoliitika ristteedelt eemale ega mõjuta kuigi tugevasti rahvusvahelist kogukonda suunavate suurriikide heaolu ja turvalisust. Seetõttu iseloomustab moodsat konflikti latentsus, kuna konflikti lõpetamiseks ja rahu kehtestamiseks ei tee rahvusvaheline kogukond märkimisväärsed jõupingutusi.

⁷ **Orwell, George** 1990. 1984. Tlk Elias Treeman. Loomingu Raamatukogu, nr 48–51. Tallinn: Perioodika, lk 21.

⁸ **Mölder, Holger** 2017. Kuvandiehitamine kui moodsa infosõja tuumarelv. – Mütisileht, nr 10, lk 18–19.

Pidev sõjaolukord ei ole poliitilises filosoofias sugugi mitte uus ega vastündinud kontseptsioon. 17. sajandi inglise filosoof Thomas Hobbes pidas oma raamatutes „De Cive“ ja „Leviathan“ inimühiskonda iseloomustavaks seisundiks „kõikide sõda kõigi vastu“ (lad *bellum omnium contra omnes*). Hobbesi arvates oli sõda tavaline tegevus, anarhilises rahvusvahelises süsteemis esinevate ühiskondlike suhete paratamatu eksistentsiaalne vorm, mille suhtes inimühiskond on ise aja jooksul kehtestanud teatavad regulaatiivsed piirangud. See 17. sajandist pärinev kontseptsioon, mida realismi traditsioonist lähtuvad rahvusvaheliste suhete koolkonnad on riikide suhete mõistmiseks hoolega kasutanud, on laialt levinud infosõjapidamise taustal taassündinud 21. sajandil.

Katkematu sõja paratamatu kaasnähtusena on tekkinud mastaapne hirmukultuur, mis on selle sajandi alguses üleilmse terrorismivastase sõja väljakuulutamisest saadik märkimisväärselt mõjutanud rahvusvahelist poliitikat.⁹ Zbigniew Brzezinski on öelnud, et hirmukultuur on terrorismivastases sõjas põhilisi suunavaid jõude, kuna see varjab sõja põhjusi, paisutab tundeid ja teeb demagoogilistele poliitikutele kergemaks avaliku arvamuse mobiliseerimise sellise poliitika toetamiseks, mida nad soovivad ellu viia.¹⁰ Richard Ned Lebow käsitleb hirmu tundena, mis erineb sellistest inimkonna arengut kannustavatest põhiteguritest nagu isu, vaimsus ja mõistus.¹¹ Ta seostab hirmu julgeoleku ja jõu korrelatsiooniga, samas kui isu millegi järele väärtustab jõukust ning vaimu jaoks on tähtis au.¹² Hirmu rolli inimtegevuse katalüsaatorina ei saa alahinnata, sõltumata sellest, kas tegu on riikide, muude rahvusvaheliste subjektide või üksikisikutega.

Sotsiaalteaduses ei ole hirmukultuur kui nähtusi seletav mõiste mitmesuguste eelarvamuste ja ängide tõttu väga levinud, kuna see eeldab mõne valdkonna avalikus diskursuses ja suhtekorralduses emotsionaalsete ja tihti-peale eelarvamuslike ajendite (nt hirmu, viha, vimma ja ärevuse) sihipärast kasutamist. Hirmukultuur kuulub sotsiaalsete konstruktsioonide hulka, mille olemasolu tunnistamine ei kuulu hea tooni juurde, kuigi hirmust põhjustatud tunded mõjutavad märgatavalt meie igapäevaelu mitut tähtsat aspekti

⁹ Mölder 2011, lk 241–242.

¹⁰ Brzezinski, Zbigniew 2007. Terrorized by ‘War on Terror’. – The Washington Post, 25.03.2007. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/23/AR2007032301613.html>> (20.07.2011).

¹¹ Lebow, Richard Ned 2008b. A Cultural Theory of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, p. 89. [Lebow 2008b]

¹² *Ibid.*, p. 90.

erinevatel tasanditel.¹³ Kuigi kollektiivne hirm võib samuti olla rühma identiteedi kujunemist ja ühiskonna solidaarsust soodustav tegur, võib see ideoloogiliselt forsseerituna ühtlasi aidata kaasa selliste režiimide esiletõusule, mis pooldavad äärmuslikke hoiakuid ja ideoloogiaid ning suudavad identiteetide vastandumist oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks oskuslikult ära kasutada. Hirmukultuur sunnib konsolideerima jõupingutusi teatud ühise identiteediga rühma julgeoleku tagamiseks, kuid selle laiem eksistentsiaalne siht (kas ühiskonna solidaarsuse kasvatamise nimel võib üles ehitada püsivale hirmukultuurile tuginevat kooslust?) on juba vaieldav.¹⁴

Lisaks poliitilise, sõjalise, majandusliku ja sotsiaalse julgeoleku ohtudele takistavad ühiskonna edukat toimimist eelkõige veel vajakajäämised psühholoogilises julgeolekus. Hirmukultuuri najal saavutatud sotsiaalsel konsolideerimisel ei ole harilikult pikaajalist mõju ning kriisisituatsioonis võib see kergesti kaduda, sest ühiskond ei arene, vaid suunab kõik jõud enesesäilitamisele. Hirm takistab tavaliselt progressi, sest ei suuda kohaneda uute tundmatute olukordadega. Sarnases ühiskonnas tekkinud motivatsiooniprobleeme on värvikalt kirjeldanud itaalia kirjanik Dino Buzzati oma teoses „Tatarlaste kõrb“.¹⁵ Püsivale ründeohule rajatud narratiiviga ei suudetud tagada ühiskonna valmisolekut tulla ohuga toime, kui viimaks tõepoolest jõudis kätte müstifitseeritud rünnak.

Hirmukultuuriga toimetulek on tihedalt seotud päevakajaliste aruteludega sellest, kuidas saada hakkama multikultuurses maailmas, sest kultuuride kommunikatsioon ei ole enam piiratud geograafilise ruumiga. Sama identiteediga rühmade poliitilisi otsuseid mõjutavad käitumismotiivid lähtuvad enamasti sarnastest allikatest: isu (soov tagada jõukust), vaimsus (soov säilitada au), mõistus (soov vältida ebaõiglust) ja hirm (ebakindlus teise identiteediga rühmade tegevuse suhtes). Kui Vana-Kreeka ajaloolast Thukydidest parafraseerida, mõjutavad konflikti puhkemist au, hirm ja huvi; seega tuleb konflikti vältimiseks hoida vastase „au puutumatu, hirmud mõõdukalt ülal ja

¹³ **Hankiss, Elmer** 2001. *Fears and Symbols. An Introduction to the Study of Western Civilization*. Budapest: Central European Press.

¹⁴ Hirmu ei ole alati käsitletud negatiivse nähtusena. Näiteks David Parkin väidab, et veel 19. sajandi sotsiaalses diskursuses väljendas hirm ühtlasi austust. Vt **Parkin, David J.** 1986. *Toward Apprehension of Fear. – Sociophobics: The Anthropology of Fear*. Ed. by Scruton, D. L. Boulder: Westview Press.

¹⁵ Dino Buzzati (1906–1972) romaan „Tatarlaste kõrb“ („Il deserto dei Tartari“) avaldati 1940. aastal (eesti k 1991. aastal, tlk Anne Kalling, Tallinn: Eesti Raamat.)

vallutushuvi väike¹⁶. Kokkupuutel teistsuguse identiteediga inimestega ei tuleks anda neile põhjust vaenulikuks tegutsemiseks, vaid näidata mõlemale rühmale koostöö eeliseid konflikti ees ning hirmuga mitte liialdada, sest tavaliselt hakkab see painama mõlemat poolt. Põhimõtteliselt tulebki süsteemil valida erinevuste kaotamise ja sallimise vahel. Süsteem võib liikuda ühtlustatud normatiivsuse suunas, mis järgib suuremal või vähemal määral käsuoigustlikku traditsiooni, millega reguleeritakse maksimaalselt subjektide käitumise norme. Alternatiivina võib jätta individuaalsetele toimijatele suurema valikuvabaduse ehk liikuda liberaalse maailma poole.

4. Venemaa geostrateegilised huvid ja väärtuste konflikt hirmukultuuri tekitajana

Kreml'i tippstrateeg Vladislav Surkov kirjeldab venelasi kui Lääne ja Ida vahel asuvat segaverelist rahvast kahepealise riikluse, hübriidse mentaliteedi, maailmajagused hõlmava territooriumi ja bipolaarse ajaloo. Vene riigil on ainult kaks liitlast: tema sõjavägi ja sõjalaevastik (parafraaseerides tsaar Aleksander III-le ekslikult omistatud sõnu). Sellises vaenulikus keskkonnas peab Venemaa ise hakkama saama, tuginedes vaid omaenda jõule.¹⁷ Selle pärast ongi tähelepanuväärne, et lisaks strateegilisele vastasseisule lääneriikide, NATO ja Euroopa Liiduga õhutab Venemaa ka väärtuste konfliktile rajatud ideoloogilist vastasseisu, milles venelased on võtnud endale traditsiooniliste väärtuste kaitsja rolli, samal ajal kui Lääs kujutab endast Venemaa narratiivi järgi manduvat liberaalset ühiskonda, mis on ülemäärase vabaduse ja inimõiguste kaitsmise tõttu määratud hukule. Ühtlasi õigustatakse selle narratiiviga autoritaarset riigikorda ja tugevdatud kontrolli kodanike üle.

Vladimir Putini ajal on riigivõimu stabiliseerumine kaasa toonud märkimisväärsed muutused Vene välispoliitikas. Venemaa agressiivsus on Lääne suunas kasvanud ja kasutusele on võetud otseselt vastanduv retoorika. Surkov on nimetanud riigi poliitiliseks peaesmärgiks moderniseerimist ilma läänestumiseta¹⁸, mis on lähedane postslavofiilsele eurasiatismile. Selle liikumise juhtivaid ideologe Aleksandr Dugin peab isegi Putini režiimi

¹⁶ **Toomse, Rene** 2011. Eesti ja sõjaoh. – Eesti Ekspress, 27.05.2011.

<<http://ekspress.delfi.ee/kuum/rene-toomse-est-i-ja-so-ja-oh?id=46625888>> (01.07.2018).

¹⁷ **Surkov, Vladislav** 2018. The Loneliness of the Half-Breed. – Russia in Global Affairs, 28.05.2018. <<https://eng.globalaffairs.ru/book/The-Loneliness-of-the-Half-Breed-19575>> (08.07.2018).

¹⁸ *Ibid.*

liialt mõjutatuks Lääne liberaalsest demokraatiast ning tähtsustab Venemaa ainulaadset gestrateegilist asendit Euroopa ja Aasia vahel, et konkureerida pidevas tsivilisatsioonide konfliktis Lääne ja Aasia riikidega, sealhulgas Ameerika Ühendriikide, Euroopa Liidu, Hiina ja Jaapaniga.¹⁹

Hirmukultuuri levikuga kaasneb sageli tugev enesesäilitamise vajadus. Juba Briti mõtleja John Stuart Mill pidas tõsiseks veaks eeldust, et kaks tsiviliseeritud riiki (või üks tsiviliseeritud riik ja barbarid) järgivad sama-suguseid rahvusvahelisi tavasid ja moraalireegleid.²⁰ Maailmas ei tunta just väga palju puhtakujulisi hirmuühiskondi, kus hirmutunne on pikema aja jooksul loonud stabiilse ning kestva identiteedi, kuigi mure julgeoleku ning ellujäämise pärast on poliitilises kultuuris üsna tavapärane nähtus.²¹ Kui me aga vaatame rahvusvaheliste konfliktide tekkepõhjuseid, siis agressori ja ohvri identiteeti ei saa tihtipeale selgesti eristada, kuna konfliktisituatsiooni seletava narratiivi konstrueerimisel võivad erinevad osapooled kasutada küll sarnaseid argumente, kuid muuta sündmuste konteksti enda jaoks sobivaks. Nii kujunes Eestis välja hirmukultuurile tuginev etniliste kogukondade vastasseis nõukogude režiimi lagunemise ja laulva revolutsiooni aastatel; sama kordus jõulise kuvandite võitlusena 2007. aastal nn pronksõduri epopöa haripunktis. Eesti venekeelne kogukond tundis rahvusriikluse tugevnemise survele hirmu oma identiteedi säilimise pärast, samal ajal kui eestikeelset kogukonda mõjutas terav hirm nende ajalooliste stsenaariumite võimaliku kordumise pärast, mis olid alles eelmisel sajandil lõppenud oma-riikluse kaotamise ning rahvusliku identiteedi allasurumisega. Kogukondlike tundeid väljendavaid narratiive saab sageli üle kanda riikide suhetesse. Pärast külma sõja lõppu on sellised narratiivid oluliselt mõjutanud näiteks Eesti Vabariigi ja Venemaa Föderatsiooni suhteid.

Julgeoleku määratlustes lähtutakse valdavas osas käsitlustes universaalsetest ja materialistlikest epistemoloogilistest põhjendustest. Ratsionaalsed seletused satuvad aga sageli vastuollu praktikaga: miks käituvad mõned kogukonnad niimoodi, et teised kogukonnad tõlgendavad seda

¹⁹ **Dugin, Alexander** 2014. United by Hatred. Manuel Ochsenreiter interviews Alexander Dugin on the Ukraine crisis. – Counter Currents Publishing, 30.01.2014. <<http://www.counter-currents.com/2014/01/manuel-ochsenreiter-interviews-alexander-dugin-on-the-ukraine-crisis/>> (28.08.2016).

²⁰ **Mill, John Stuart** 1859 [1987]. A Few Words on Non-Intervention. – Foreign Policy Perspectives, Nr. 8. <<http://www.libertarian.co.uk/lapubs/forep/forep008.pdf>> (21.07.2011).

²¹ **Lebow** 2008b, p. 192.

ähvardusena?²² Mõne olukorra või tegevuse tajumine ähvardusena viitab juba otseselt julgeolekudilemma olemasolule, mille eiramine loob soodsa pinnase püsiva hirmukultuuri tekkele.

Kui vaadelda näiteks 2008. aastal kulmineerunud Venemaa ja Gruusia konflikti, põrkuvad selleski osapoolte erinevad narratiivid. Venemaa ja Gruusia vastuolusid saab lahti harutada ratsionaalsete võtetega, aga terviklikku lahendamist raskendab abhaaside ja osseetide osalus, sest nende motiivid võivad erineda Venemaa kui riigi omadest. Gruusia rõhutatav riigi territoriaalse terviklikkuse kontseptsioon vastandub abhaaside ja osseetide rahvuslikule enesemääramisele, mistõttu pole just lihtne leida mõlemat poolt rahuldavat ratsionaalset lahendust, ilma et keegi ei tunneks end võitja ega kaotajana. Kui abhaaside ja osseetide iseseisvuspüüdlusi Kaukaasias oma mõju suurendamiseks kasutavate venelaste ambitsioonid näivad imperialistlikud laiemas regionaalses kontekstis, siis abhaaside ja osseetide silmis mõjub imperialistlikuna hoopis Gruusia käitumine, kuna grusiinid eitavad Abhaasia ja Lõuna-Osseetia enesemääramisõigust ning käsitlevad neid territooriume Gruusia riigi lahutamatu osana. Hirmukultuuri süvendamisele aitavad kaasa aga kõik mainitud kontseptsioonid. Sarnaseid olukordi, kus hirmu vastastikku võimendatakse, on Venemaa sageli üsnagi edukalt kasutanud nõukogudejärgses ruumis oma mõju kinnistamiseks.

5. Julgeolekudilemma Läänemere regioonis ja selle sidumine hirmukultuuriga

Hoolimata näiliselt stabiilsest julgeolekukeskkonnast esineb Läänemere piirkonnas mitmesuguseid julgeolekudilemma vorme alates Venemaa ja teiste piirkonna riikide vahel välja kujunenud klassikalisest dilemmast kuni lõimumis- ja identiteedidilemmadeni, mis väljenduvad külma sõja järel koostöö (mitte)tegemises.²³ Hirmukultuur ja julgeolekudilemma käivad rahvusvahelistes suhetes tihti käsikäes. Hirmukultuuriga saab mõjutada teiste riikide vastuvõtlikkust enda julgeoleku tugevdamiseks võetud sammudele, sest sageli pole võimalik üheselt tõlgendada, kas need sammud astuti kaitse- või ründe vajaduse pärast.

²² Schöpflin, George 2010. *The Dilemmas of Identity*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, pp. 206–207.

²³ Mölder, Holger 2011. *The Cooperative Security Dilemma in the Baltic Sea Region*. – *Journal of Baltic Studies*, Issue 2, pp. 143–168. <10.1080/01629778.2011.569063>.

Julgeolekudilemma toimib, kui vastaspoolt õnnestub provotseerida ebaratsionaalsele käitumisele, mida saab kasutada pingete suurendamiseks. Julgeolekudilemmade alalhoidmine Läänemere regioonis väljendab Venemaa soovi pingestada siinsete riikide suhteid. Hirmukultuuri õhutamine ja säilitamine on selle poliitika lahutamatu osa. Kui vaadelda Venemaa käitumist erinevate kriiside ohjamil, seisneb see sageli sõjalises jõudemonstratsioonis, mis lisaks oskuslikule manööverdamisele propagandarindel sunnib potentsiaalseid vastaseid reaktiivsele tegevusele. Läänemere julgeolekukeskonnas on Venemaal õnnestunud üles ehitada klassikalise julgeolekudilemma olukord, kus ühe poole väidetavad kaitsetstarbelised sammud kutsuvad vastaspooles esile hirmu võimaliku ründe ees.

Üks Läänemere julgeolekudilemmat iseloomustavaid nähtusi on Rootsi rannikuvetes korrapäraselt etendatavad allveelaevajahid (rts *ubåtsjakter*), mida viimati peeti 17.–24. oktoobril 2014. Allveelaevajahide traditsioon sai alguse 27. oktoobril 1981, kui Karlskrona lähedal sõitis karile Nõukogude Liidu allveelaev U137. Hiljem pole ühtegi Venemaa või nõukogude taustaga allveelaeva suudetud tabada, mis samas ei välista 1981. aasta vahejuhtumi kordumise võimalikkust. Hirmunarratiivide sihikindel taastootmine tekitab aga soodsad tingimused kestlikuma ning pikaajalisema mõjuga hirmukultuuri loomiseks. Muude versioonide kõrval ei saa välistada võimalust, et tegemist oli Venemaa algatatud infooperatsiooniga, mille eesmärk oli destabiliseerida Läänemere julgeolekukeskkonda ning mõjutada hirmukultuuriga Rootsi avalikku arvamust, et vähendada toetust Rootsi võimalikule liitumisele NATOga.

Rootsi ajalehes Svenska Dagbladet teatati 18. oktoobril 2014, et allveelaevajahile eelnes raadio teel edastatud venekeelne appikutse.²⁴ Samal ajal levisid meedias kinnitamata kuulujutud Venemaa tuumaallveelaeva Dmitri Donskoi uppumise kohta. Neis viidati Vene blogijale ja kodanikuaktivistile Pavel Šehtmanile, kes oli sotsiaalmeedias väitnud järgmist: „Äsja helistas Venemaa Põhjaleevastiku staabis töötav tuttav. Rootsi rannikul uppus Dmitri Donskoi. Putin ei aita. Juhtus nii nagu Kurskiga.“²⁵ Erukontradmiral Ivan Merkulov kommenteeris sündmust venekeelsele infoportaalile Delfi: „See meeskond ei sattunud sinna mingi luureplaani järgi, vaid Vene juhmuse tõttu. Aga Rootsis elab siiani selline sündroom. Mingit Vene allveelaeva seal olla

²⁴ **Could Be a Damaged Russian Submarine** 2014. – Svenska Dagbladet, 18.10.2014. <<https://www.svd.se/english-version-could-be-a-damaged-russian-submarine>> (11.07.2018).

²⁵ **Spekulatsioon: Rootsi rannikul uppus tuumaallveelaev Dmitri Donskoi** 2014. – Postimees, 20.10.2014. <<https://maailm.postimees.ee/2960801/spekulatsioon-rootsi-rannikul-uppus-tuumaallveelaev-dmitri-donskoi>> (01.07.2018).

ei saa. Venemaal Läänemerel allveelaevu praktiliselt polegi.²⁶ 2014. aastal paiknes Läänemerel kaks Venemaa Balti mere laevastiku Kilo-klassi diisel-allveelaeva.²⁷ Teadmata küll hüsteeria põhjust, ei saa siiski välistada seda, et keegi lekitas vastava teabe meediale tahtlikult ja et see kuulus kavandatud infooperatsiooni juurde.

Allveelaevajahti võiks lugeda kordaläinuks, kui vaenulik objekt õnnestub kinni püüda või vähemalt tuvastada, kuid andmed veeluse tegevuse kohta on olnud vastukäivad. Sõjahüsteeria üleskütmine Läänemerel võib täita küll kellegi poliitilisi eesmärke, aga ühtlasi toob see välja psühholoogilise kaitse nõrgad küljed.²⁸ Rootsi ajalehe Dagens Nyheteri allika arvamus oli järgmine:

„Ma ei tea, kuidas õnnestus niisugune segadus tekitada – kas mindi kuulujuttude õnge? Mõnikord võib olla nii, et keegi fantaseerib millestki ja siis fantaseerib keegi teine millestki sarnasest ning nii usutakse, et on olemas kahe [teineteisest sõltumatu] allika andmed ja see muutub tõeks,“ ütles allikas.²⁹

Hoolimata 1990. aastatel NATO ja Venemaa vahel loodud partnerlussuhtest peab viimane allianssi endiselt vastanduvaks sõjaliseks institutsiooniks nagu Nõukogude Liidu aegadel, mistõttu on Venemaa olnud järjekindlalt vastu NATO laienemisele ja omistab organisatsioonile agressiivseid plaane. See loob täiendavaid võimalusi hirmukultuuri levitamiseks, mille lahutamatuks osaks on sõjalise jõu demonstreerimine õppustega, mille käigus harjutatakse ennetavat rünnakut, et ohjata võimaliku vastase agressiivseid kavatsusi. Julgeolekudilemma olukorras mõjutatakse sellega ka vastaspoole ohutaju. Pärast Ukraina konflikti puhkemist on Lääne meediaruumis üha

²⁶ **Kornõševa, Margarita** 2014. Erukontradmiraal Delfi: allveelaevapaanikaga tahetakse Rootsit NATO-sse tõugata. – Delfi.ee, 23.10.2014.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/erukontradmiraal-delfi-allveelaevapaanikaga-tahetakse-rootsit-nato-sse-tougata?id=70005865>>.

²⁷ **Kaarel Kaas: Vene veelune võimekus Läänemerel pole kuigi suur** 2014. – ERR, 20.10.2014. <<https://www.err.ee/522574/kaarel-kaas-vene-veelune-voimekus-laanemerel-pole-kuigi-suur>>.

²⁸ **Broad, Ian** 2014. The Cold War Is Back! Swedish Navy at Action Stations to Hunt Mystery Foreign Submarine in Waters Once Popular with Soviet Stealth Raiders. – Daily Mail, 18.10.2014. <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2798441/the-cold-war-swedish-navy-action-stations-hunt-mystery-foreign-submarine-waters-popular-soviet-stealth-raiders.html>> (08.07.2018).

²⁹ **Laugen, Lauri** 2014. Dagens Nyheter: mingit Vene appikutset enne Rootsi allveelaevajahti Stockholmi saarestikust ei tulnud. – Delfi.ee, 28.10.2014.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/dagens-nyheter-mingit-vene-appikutset-enne-rootsi-allveelaevajahti-stockholmi-saarestikust-ei-tulnud?id=70037197>> (08.07.2018).

sagedamini kujutatud Balti riike kui Venemaa võimalikku järgmist sõjalist sihtmärki. Kuigi Venemaa kogu sõjaline võime jääb alla NATO riikidele, ületab see Läänemere idaosa piirkonnas mitu korda „vaenuvägede“ vastavaid näitajaid.³⁰ Ühes 2016. aastal avaldatud Rand Corporationi uurimuses väidetakse 2014.–2015. aastal matkitud sõjaolukorra alusel, et NATO-l oleks Venemaa sõjalise rünnaku korral Balti riike keeruline kaitsta.³¹ Samas tõdetakse uurimuses, et täiendavate NATO vägede kohalolek võiks Venemaad kammitseada, sest sissetung Balti riikidesse tähendaks pikka, tõsist ja kulukat sõda suurema potentsiaaliga vastasega. Seejuures ei peaks kõik väed paiknema kohapeal, vaid NATO peaks olema võimeline need nädalase hoiatuse korral piirkonda saatma.³²

Eesti meedia on olnud äärmiselt vastuvõtlik kõiksuguste ohusignaalide suhtes, mis kajastavad Venemaa võimalikke agressiivseid kavatsusi Balti riikide sõjaliseks vallutamiseks. Eesti mediaväljaannetest leiab järgmisi pealkirju: „NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu“³³, „Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta“³⁴, „USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist“³⁵, „BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest“³⁶, „Rasmussen:

³⁰ **Vent, Niclas** 2016. Превосходство российской армии. – Inosmi.ru, 03.11.2016. <<https://inosmi.ru/military/20161103/238135091.html>> (08.07.2018).

³¹ **Shlapak, David A.; Johnson, Michael** 2016. Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf> (08.07.2018).

³² *Ibid.*

³³ **Laugen, Lauri** 2016a. NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu. – Delfi.ee, 03.02.2016. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/nato-peasekretar-tunnistab-venemaa-harjutas-2013-aastal-tuumarunnakut-rootsi-vastu?id=73587119>> (08.07.2018). [**Laugen** 2016a]

³⁴ **Mihelson, Helen** 2016. Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta. – Postimees, 03.02.2016. <<https://www.postimees.ee/3562693/raport-nato-ei-suudaks-baltikumi-venemaa-runnaku-ees-kaitsta>> (08.07.2018).

³⁵ **USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist** 2015. – Õhtuleht, 26.06.2015. <<https://www.oh tuleht.ee/683285/usa-mottekoda-venemaa-harjutas-laanemere-saarte-vallutamist>>.

³⁶ **Laugen, Lauri** 2016b. BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest. – Delfi.ee, 01.02.2016. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/bbc-saates-kujutatakse-venemaa-sissetungi-latisse-ja-brittide-loobumist-vene-tuumarunnakule-vastamisest?id=73565521>> (08.07.2018).

Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides³⁷, „Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides“³⁸ ja „Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel“³⁹. Need ei ole Vene propagandakanali Sputnik uudised, vaid selliste pealkirjade all kajastatakse Läänemere julgeolekuperspektiive Eesti peavoolu meedias.

Eesti Kaitseväe erioperatsioonide üksuse ülem kolonel Riho Ühtegi väidab, et kõik konfliktid Eesti ja Venemaa vahel alates 1924. aasta detsembrimässust on olnud hübriidkonfliktid ning et Venemaa heidutamine ei ole ainult Kaitseväe ülesanne, mille juures tuleb vältida paanikat.⁴⁰ Mure Venemaa võimaliku agressiooni pärast on arusaadav, kuid sõjalise ohu võimendamise meediakanalites süvendab tunnetele tuginevat hirmukultuuri, mis võib tugevdada sõjaootust ja provotseerida mitte just kõige ratsionaalsemate otsuste langetamist mõlemal poolel. Kokkuvõttes võib sellisest tegevusest olla rohkem huvitatud just Venemaa, kes soovib Läänemere julgeolekuolukorda destabiliseerida, vähendada toetust NATO-le ja Euroopa Liidule ning õhutada hirmukultuuri levikut. Selle tagajärjel kanduvad avalikus ruumis edasi sellised NATO usaldusväärsust kahandavad narratiivid nagu „NATO ei tule meile appi“, „NATO kollektiivkaitse põhimõtte ei toimi“ ja „Nemad seal Brüsselis ei mõista meid“.

Kaarel Tarand arutleb mõttemängude põhjuste üle:

On palju haritud vanemaid mehi, kes istuvad kas kuskil peastaapides, mõttekodades ja nii edasi ja mõtlevad endale mängu välja, millega nad maastikul enam ju tegelikult hakkama ei saa. Ma saan aru, et sõjameestel on vaja endale ka eelarveid tekitada ja sellepärast on vaja ka ju sõjaohtu näidata, aga iga mõtlev inimene nii siin- kui sealpool neid mõttelisi rindejooni saab ju aru, et

³⁷ **Rasmussen: Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides** 2015. – ERR, 06.02.2015. <<https://www.err.ee/529365/rasmussen-putin-voib-katsetada-hubriidsoda-ka-balti-riikides>> (08.07.2018).

³⁸ **Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides** 2015. – ERR, 28.02.2015. <<https://www.err.ee/530125/briti-kaitseminister-putin-voib-korrata-ukrainas-toimunut-balti-riikides>> (08.07.2018).

³⁹ **Koorits, Vahur** 2015. Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel. – Delfi.ee, 20.02.2015. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/briti-kindral-venemaa-voib-runnata-balti-riike-ukrainaga-sarnasel-moel?id=70845085>> (08.07.2018).

⁴⁰ **Laugen, Lauri** 2018. Kolonel Riho Ühtegi: venelased võivad jõuda Tallinna kahe päevaga, aga nad surevad siin. – Delfi.ee, 11.07.2018. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/kolonel-riho-uh-tegi-venelased-voivad-jouda-tallinna-kahe-paevaga-aga-nad-surevad-siin?id=83007857>> (11.07.2018).

*kui ühel pool ehk meie pool või Lääne pool on viis korda rohkem elanikke ja 25 korda suurem majandus, siis see teine pool ei saa meid kuidagi ohustada.*⁴¹

Kui eeldada, et ebastabiilsust tekitab Venemaa, siis tõusetub paratamatult küsimus, miks on Lääne (sh Eesti) meedia sageli kaasa läinud hirmukultuuri võimendamisele, millega kaasnevad Venemaa poolt peale surutava uue maailmakorra ambitsioonid ja sõjalise jõu näitamine. Ilmar Raag toob oma blogis välja tähelepanuväärse nüansi:

*Eesti meedia Ukraina ja Venemaa käsitleste puhul näeme kõigepealt huvitavat paradoksi. Kuigi ühest küljest ollakse üsna teadlikud Kremli infooperatsioonidest, kasutatakse sellest hoolimata allikaid, mille ebausaldusväärsusest ollakse teadlikud.*⁴²

Raag seletab seda meedia käitumiskultuuriga, mille põhimõtete järgi peetakse sotsiaalset vastutust vähem tähtsaks kui soovi leida mõni konflikt. Venemaa infosõja eesmärk näib olevat üles kutsuda revideerima rahvusvahelist süsteemi, mille lääneriigid on loonud ja mida nad ikka veel enamjaolt juhivad. Bulgaaria politoloog Ivan Krastev väidab, et kui seniste jõuvahekordade revideerimiseks algatatavas staatuse konfliktis esitatakse väljakutse kehtivale süsteemile, on eelis väljakutse esitajal.⁴³ Kui meedia läheb kaasa Venemaa õhutatud sõjahüsteeriaga, toetatakse pigem Venemaa eesmärki tekitada suuremat ebastabiilsust, mis ainult süvendab Läänemere piirkonna julgeolekudilemmat.

6. Zapadi kuvand: püsiv hirmukultuur ning vastasseis Läänega

Strateegilised õppused koondnimetusega Zapad said alguse juba külma sõja ajal. Haripunkt saavutati külma sõja lõpu eel õppusel Zapad 1981, milles

⁴¹ **Analüütikud: sõjalised mõttemängud ei tähenda sõda** 2016. – ERR, 05.02.2016.

<<https://etv.err.ee/v/valismaa/fc4f9923-b41e-40c5-8d53-72ac4a1514ae/analutikud-sojalised-mottemangud-ei-tahenda-soda>> (08.07.2018).

⁴² **Raag, Ilmar** 2015. Väike paanikakäsitlus. – Jäljed liival enne vihmastu. Ilmar Raagi blogi, 09.04.2015.

<<http://ilmarraag.blogspot.com/2015/04/vaike-paanikakasitus.html>> (01.07.2018).

⁴³ **Krastev, Ivan** 2014. Putin's World. – Project Syndicate.

<<http://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia#AK0vzVbmtIUQCseG.99>> (30.04.2014).

osales ligi 100 000 sõjaväelast.⁴⁴ Pärast Nõukogude Liidu lagunemist peeti õppusi veel 1999. aastal, millele järgnes kümneaastane paus. Õppusi jätkati 2009. aastal ning siitpeale on neid korraldatud iga nelja aasta järel. Selleks ajaks olid Venemaa ja Lääne suhted taas pingestunud, mida näitab ka sündmuste areng viimase kümne aasta jooksul. 10. veebruaril 2007 pidas president Vladimir Putin Müncheni julgeolekukonverentsil külma sõja vaimus oma kuulsa kõne, mida võib pidada ka Venemaa ja Lääne vastasseisu süvenemise stardipauguks. Putin teatas, et Venemaa ei kavatse enam leppida Ameerika Ühendriikide juhtiva positsiooniga maailmapoliitikas ega NATO laienemisega.⁴⁵ 2007. aastal Eestis toimunud etniliste kogukondade konflikti – aprillirahutustesse – sekkus Venemaa energiliselt. 2008. aastal eskaleerusid Venemaa ja Gruusia vahelised pinged sõjaliseks konfliktiks. 2013. aastal jäi Ukrainal sõlmimata assotsiatsioonilepe Euroopa Liiduga, mis kutsus esile rahutused Kiievis Iseseisvuse väljakul ehk Euromaidani. Vastuolud arenesid edasi ning viisid Krimmi annekteerimiseni Venemaa poolt ja relvakonfliktini Ida-Ukrainas. Kõiki neid sündmusi iseloomustab üks ühine joon: Venemaa tegutses aktiivselt, et pingestada eri kogukondade suhteid, et kasutada neid oma lõppeesmärgi saavutamiseks ehk Venemaa ja Lääne konflikti tagant tõukamiseks.

Pideva julgeolekudilemma olukorras kõige enam jõudemonstratsiooniks kasutatavate vahendite hulka kuuluvad ka sõjalised õppused. Zapadiga levitav kuvand pingestab ja destabiliseerib muidu nii rahulikku Läänemere julgeolekukeskkonda, kuid ühtlasi aitab Venemaal kujutada NATOt sellisena, nagu lähtuks alliansist siinses piirkonnas Venemaale oht. Väidetavalt harjutati õppuse Zapad 2013 käigus tuumarünnakuid NATO ja tema partnerite vastu.⁴⁶ Kahtlemata kuulub Zapadi strateegiliste eesmärkide hulka hirmukultuuri õhutamise Läänemere-äärsetes riikides, sealhulgas NATOga liitunud Eestis, Lätis ja Leedus, kuid ka soov mõjutada Rootsit ja Soomet NATOst distantseeruma. Õppusel Zapad 2017 matkiti küll kolme väljamõeldud riigi (Lubeenia, Vesbaaria ja Veišnooria, mille kuvandid sarnanesid Balti riikide omadele) rünnakut Valgevene vastu, aga õppus korraldati hiiglaslikul territooriumil Arktikast Valgevene ja Kaliningradi oblastini, mis

⁴⁴ **Suhhankin, Sergei** 2017a. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (01.07.2018).

⁴⁵ **Piirsalu, Jaanus** 2007. Mis on juhtunud pärast Putini sensatsioonilist Müncheni-kõnet? – Eesti Päevaleht, 30.07.2007. <<http://epl.delfi.ee/news/valismaa/mis-on-juhtunud-parast-putini-sensatsioonilist-muncheni-konet?id=51095600>> (10.07.2018).

⁴⁶ **Laugen** 2016a.

osutab suurematele ambitsioonidele.⁴⁷ Lääne meedia hinnangul oli õppusel ligi 100 000 osalejat, kuid Venemaa väitel palju vähem. Mõttekoja Chatham House analüütik Mathieu Boulègue peab tõenäolisemaks väiksemat osalejate arvu, sest erinevalt vägede ümberpaigutamisele pühendatud 2013. aasta õppusest olid 2017. aastal Zapadi fookuses juhtimisprobleemid asümmeetrilise ja konventsionaalse sõja ajal.⁴⁸

Zapad 2017 keskendus võimalikule hübriidkonfliktile, mis algas küll terroristide (Veišnooriast saabunud vaenulike rühmituste ehk mitteriiklike toimijate) vastase operatsiooniga, muutus siis aga NATO vastu suunatud konventsionaalse konflikti narratiiviks. Stsenaariumi järgi sisenesid illegaalsed relvastatud rühmitused Veišnooria kaudu Venemaa ja Valgevene territooriumile. Neile antakse konventsionaalne vastulööök, milleks korraldatakse tugeva suurtükitoetusega maavägede rünnak, millele aitavad kaasa reke, merevägi, õhuvägi ja eriüksused. Õppuse käigus pandi proovile ka Süüria ja Ukraina konfliktides saadud teadmised.⁴⁹ Venemaa julgeolekupoliitilises diskursuses on tähtis säilitada kontroll Kaliningradi piirkonna üle, millest on saanud pärast Nõukogude Liidu lagunemist Venemaa enklaav keset NATOt, sest ka Poola ja Balti riigid on alliansiga liitunud.⁵⁰ Kaliningradi oblastit Valgevene piirist eraldav Suwałki koridor kujutab endast geostrateegilist sõlmpunkti: tegu on 64 kilomeetri pikkuse maismaakoridoriga, mida kontrollivad Poola ja Leedu. Selle julgeolekuprobleemi lahendamiseks on Venemaa püstitanud strateegilise eesmärgi: tekitada tugevasti militariseeritud Kaliningradi piirkonnas juurdepääsu ja tegevuse takistamise „kuppel“, nii et Lääs seisaks ületamatute probleemide ees, kui üritaks oma positsiooni seal tugevdada.⁵¹

Venemaa ametlik uudisteportaal Sputnik kajastas õppust aktiivselt, kasutades Venemaa ja Lääne vahel hõõguva konflikti raamistikku. Näiliselt

⁴⁷ **Suhhankin** 2017a.

⁴⁸ **Boulègue, Mathieu** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. – Chatham House, 25.09.2017. <<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise>> (08.07.2018). [**Boulègue** 2017]

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ **Westerlund, Fredrik** 2017. Russia's Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad. – RUFs Briefing, Nr. 40, May 2017. <<https://www.foi.se/download/18.bc6b81b15be852194d71d/1494413062692/RUFs%20Briefing%20No%2040%20Kaliningrad%20by%20Fredrik%20Westerlund.pdf>> (08.07.2018).

⁵¹ **Suhhankin, Sergei** 2017b. Kaliningrad Oblast – Russia's Formidable A2/AD Bubble. – New Eastern Europe, 02.08.2017. <<http://neweasterneurope.eu/2017/08/02/kaliningrad-oblast-russia-s-formidable-a2-ad-bubble/>> (08.07.2018).

neutraalsete sõnumite varjatud eesmärk oli lihtne: kinnistada NATO ja Venemaa vahel puhkeda võiva sõja kuvandit. Sputnikus kommenteeris õppust portaali Inosmi.ru analüütik Aleksandr Alesin, kelle väitel teevad Suvaļki koridor ja raketikompleksid Smertš Valgevenest Venemaa jaoks asendamatu liitlase NATOga tekkiva sõjalise konflikti korral. Alesin peab Suvaļki koridori NATO Achilleuse kannaks ning relvasüsteemi Smertš, mille laskekaugus on 70–90 kilomeetrit, tõhusaks vahendiks selle kontrollimiseks. Smertšiga saab hävitada vastase elavjõudu avamaastikul ja varjetes, soomustamata ja soomustatud lahingutehnikat, suurtükke, taktikalisi rakette, õhutorjelervi, maal paiknevaid koptereid, juhtimispunkte, sidesõlmi ja sõjatõustuse objekte.⁵²

Lääne meedias sõna võtnud analüütikud nentisid, et Venemaa pööras suurt tähelepanu õppusega kaasnenud infosõjale: „informatsiooniga manipuleerides ning seda moonutades ja võltsides õnnestus Venemaa propagandamasinal külvata kahtluseemneid, mis levitasid innukalt Läänes paanikat“.⁵³ Páris õppuse kõrval võeti luubi alla ka sellest loodud kuvand, mida oskuslikult kasutati hirmukultuuri võimendamiseks Läänes. Julgeolekudilemma püsimine on tugevasti seotud hirmuga üllatusrännaku ees, mille võimalikku mõju üritatakse vähendada õhukaitsele ja konventsionaalsetele täpsusrännakusüsteemidele keskendumisega. Õppuse strateegiline eesmärk oli suunatud sõjategevuse algetapile, mille käigus asümmeetriline hübriidkonflikt kasvas üle konventsionaalseks riikidevaheliseks sõjaks, kuid ühtlasi tuli ära hoida piirkondliku konflikti muutumine millekski maailmasõja laadseks, et suudetaks ennetada konflikti eskaleerumist.⁵⁴

Boulègue'i hinnangul on ebakindluse kasvatamine Läänes ja sellega seotud naaberriikides Venemaa arvates sobiv heidutus NATO võimaliku sõjalise rännaku vastu, mis sunnib neid sõjalisi kulutusi suurendama ning süvendab veelgi julgeolekudilemmat Venemaa ja Lääne vahel.⁵⁵ Venemaa eesmärk on tõestada Läänele oma tugevust igasuguse rännaku tõrjumisel. Lisaks nõuab sõjaline konflikt Venemaaga hiiglaslikke sõjalisi kulutusi, mis tekitab omakorda dilemma: kas alustada majanduslikult kurnavat võidu-

⁵² **Alesin, Aleksandr** 2017. Zapad 2017: kas NATO-l tasub muretseda? – Sputnik, 10.08.2017. <<https://sputnik-news.ee/analytics/20170810/6757009/zapad-2017-kas-natol-tasub-muretseda.html>> (01.07.2018).

⁵³ **Suhhankin** 2017a.

⁵⁴ **McDermott, Roger** 2017. Zapad 2017 and the Initial Period of War. – Eurasia Daily Monitor, 20.09.2017. Vol. 14, Issue 115. <<https://jamestown.org/program/zapad-2017-and-the-initial-period-of-war/>> (08.07.2018).

⁵⁵ **Boulègue** 2017.

relvastumist või sattuda sõjaliselt tugevneva Venemaa surve alla (kuna ei jätku jõudu seista vastu Venemaa kõikvõimalikele sõjalise jõu demonstratsioonidele)? Boulègue'i arvates võib liialdatult reageerimine tuua strateegilist kasu pigem Kremlile, kes saab Läänele ette heita hirmukultuuri levitamist ja kahtluse alla seada lääneriikide allikate usaldusväärsuse, mis omakorda suurendab Venemaa üleolekutunnet.⁵⁶

7. Kokkuvõte

Tänapäeva maailma iseloomustavad konfliktid, mille fookuses on sotsiaalselt konstrueeritud ja taastoodetud kuvanditele rajatud hirmukultuur, mille eesmärk on kasvatada mõjuvõimu ja nõrgestada vastast. Sõjalised õppused on hirmukultuuri õhutavas infosõjas üks kõige sagedamini kasutatavaid vahendeid vastase mõjutamiseks. Õppused Zapad täidavad tähtsat rolli Venemaa ja Lääne vahel staatuse pärast tekkinud konfliktis, millega Venemaa üritab suurendada oma mõju ja esitada väljakutset Lääne juhitud rahvusvaheliste suhete süsteemile. Relvade täristamise asemel on Venemaa ja Lääne vastasseis keskendunud pidevale infosõjale. Läänemere piirkonna julgeolekudilemmad on süvendanud hirmukultuuri ja siinsete riikide ebakindlust Venemaalt lähtuva sõjalise ohu suhtes. Ebakindlust võimendavaid narratiive on infosõjas oskuslikult levitatud, mille tulemusel on Läänemere stabiilne julgeolekukeskkond muudetud ebastabiilseks võimalikuks sõjatandriks, mis on ulatusliku relvastatud konflikti lävel. Piirkonnas korraldatud õppustel Zapad on sellise kuvandi loomisel olnud suur, paljutähenduslik ja oluline mõju.

Kirjandus

- Alesin, Aleksandr** 2017. Zapad 2017: kas NATO-l tasub muretseda? – Sputnik, 10.08.2017.
<<https://sputnik-news.ee/analytics/20170810/6757009/zapad-2017-kas-natol-tasub-muretseda.html>> (01.07.2018).
- Analüütikud: sõjalised mõttemängud ei tähenda sõda** 2016. – ERR, 05.02.2016.
<<https://etv.err.ee/v/valismaa/fc4f9923-b41e-40c5-8d53-72ac4a1514ae/analuitikud-sojalised-mottemangud-ei-tahenda-soda>> (08.07.2018).
- Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan.

⁵⁶ *Ibid.*

- Boulègue, Mathieu** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. Chatham House, 25.09.2017.
<<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise>> (08.07.2018).
- Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides** 2015. – ERR, 28.02.2015.
<<https://www.err.ee/530125/briti-kaitseminister-putin-voib-korrata-ukrainas-toimunut-balti-riikides>> (08.07.2018).
- Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan.
- Broad, Ian** 2014. The Cold War Is Back! Swedish Navy at Action Stations to Hunt Mystery Foreign Submarine in Waters Once Popular with Soviet Stealth Raiders. – Daily Mail Online, 18.10.2014.
<<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2798441/the-cold-war-swedish-navy-action-stations-hunt-mystery-foreign-submarine-waters-popular-soviet-stealth-raiders.html>> (08.07.2018).
- Brzezinski, Zbigniew** 2007. Terrorized by ‘War on Terror’. – The Washington Post, 25.03.2007.
<<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/23/AR2007032301613.html>> (20.07.2011).
- Buzzati, Dino** 1991. Tatarlaste kõrb. Tlk Anne Kalling. Tallinn: Eesti Raamat.
- Dugin, Alexander** 2014. United by Hatred. Manuel Ochsenreiter Interviews Alexander Dugin on the Ukraine Crisis. – Counter Currents Publishing, 30.01.2014.
<<http://www.counter-currents.com/2014/01/manuel-ochsenreiter-interviews-alexander-dugin-on-the-ukraine-crisis>> (28.08.2016).
- Could Be a Damaged Russian Submarine** 2014. – Svenska Dagbladet, 18.10.2014.
<<https://www.svd.se/english-version-could-be-a-damaged-russian-submarine>> (11.07.2018).
- Jackson, Laura et al.** 2015. Information at War: From China’s Three Warfares to NATO’s Narratives. The Legatum Institute.
<<https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/information-at-war-from-china-s-three-warfares-to-nato-s-narratives-pdf.pdf?sfvrsn=2>> (01.09.2018).
- Hankiss, Elmer** 2001. Fears and Symbols. An Introduction to the Study of Western Civilisation. Budapest: Central European Press.
- Kaarel Kaas: Vene veetalune võimekus Läänemerel pole kuigi suur** 2014. – ERR, 20.10.2014.
<<https://www.err.ee/522574/kaarel-kaas-vene-veetalune-voimekus-laanemerel-pole-kuigi-suur>> (08.07.2018).
- Koorits, Vahur** 2015. Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel. – Delfi.ee, 20.02.2015.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/briti-kindral-venemaa-voib-runnata-balti-riike-ukrainaga-sarnasel-moel?id=70845085>> (08.07.2018).

- Kornõševa, Margarita** 2014. Erukontradmiraal Delfile: allveelaevapaanikaga tahtakse Rootsit NATO-sse tõugata. – Delfi.ee, 23.10.2014.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/erukontradmiraal-delfi-le-allveelaevapaanikaga-tahetakse-rootsit-nato-sse-tougata?id=70005865>> (01.07.2018).
- Krastev, Ivan** 2014. Putin's world. – Project Syndicate.
<<http://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia#AK0vzVbmtIUQCseG.99>> (30.04.2014).
- Laugen, Lauri** 2014. Dagens Nyheter: mingit Vene appikutset enne Rootsi allveelaevajahti Stockholmi saarestikust ei tulnud. – Delfi.ee, 28.10.2014.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/dagens-nyheter-mingit-vene-appikutset-enne-rootsi-allveelaevajahti-stockholmi-saarestikust-ei-tulnud?id=70037197>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2016a. NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu. – Delfi.ee, 03.02.2016.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/nato-peasekretar-tunnistab-venemaa-harjutas-2013-aastal-tuumarunnakut-rootsi-vastu?id=73587119>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2016b. BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest. – Delfi.ee, 01.02.2016.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/bbc-saates-kujutatakse-venemaa-sissetungi-latisse-ja-brittide-loobumist-vene-tuumarunnakule-vastamisest?id=73565521>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2018. Kolonel Riho Ühtegi: venelased võivad jõuda Tallinna kahe päevaga, aga nad surevad siin. – Delfi.ee, 11.07.2018.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/kolonel-riho-uhtegi-venelased-voivad-jouda-tallinna-kahe-paevaga-aga-nad-surevad-siin?id=83007857>> (11.07.2018).
- Lebow, Richard Ned** 2008a. Identity and International Relations. – International Relations, Vol. 22, Issue 4, pp. 472–492.
- Lebow, Richard Ned** 2008b. A Cultural Theory of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDermott, Roger** 2017. Zapad 2017 and the Initial Period of War. – Eurasia Daily Monitor, 20.09.2017. Vol. 14, Issue 115.
<<https://jamestown.org/program/zapad-2017-and-the-initial-period-of-war/>> (08.07.2018).
- Mihelson, Helen** 2016. Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta. – Postimees, 03.02.2016.
<<https://www.postimees.ee/3562693/raport-nato-ei-suudaks-baltikumi-venemaa-runnaku-cest-kaitsta>> (08.07.2018).
- Mill, John Stuart** 1859 [1987]. A Few Words on Non-Intervention. – Foreign Policy Perspectives, Nr. 8. <<http://www.libertarian.co.uk/lapubs/forep/forep008.pdf>> (21.07.2011).

- Mölder, Holger** 2011. The Cooperative Security Dilemma in the Baltic Sea Region. – *Journal of Baltic Studies*, Nr. 2, pp. 143–168. <[10.1080/01629778.2011.569063](https://doi.org/10.1080/01629778.2011.569063)>.
- Mölder, Holger** 2011. The Culture of Fear in International Politics – Western-dominated International System and its Extremist Challenges. – *Extremism Within and Around Us*. Ed. by Kilp, Alar; Saumets, Andres. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, pp. 241–264.
- Mölder, Holger** 2013. Hirmukultuuri mõju identiteedi konstrueerimisele rahvusvahelistes suhetes. – *Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted*, kd 14, nr 5, lk 142–166.
- Mölder, Holger** 2016. The War of Narratives – Putin’s Challenge to International Security Governance in Ukraine. – *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, Vol. 2, pp. 88–113.
- Mölder, Holger** 2017. Kuvandiehitamine kui moodsa infosõja tuumarelv. – *Müürileht*, nr 10, lk 18–19.
- Orwell, George** 1990. 1984. Tlk Elias Treeman. Loomingu Raamatukogu, nr 48–51. Tallinn: Perioodika.
- Parkin, David J.** 1986. Toward Apprehension of Fear. – Scruton, D.L. (toim). *Sociophobics: The Anthropology of Fear*. Boulder: Westview Press, pp. 185–194.
- Piirsalu, Jaanus** 2007. Mis on juhtunud pärast Putini sensatsioonilist Müncheni-kõnet? – *Eesti Päevaleht*, 30.07.2007. <<http://epl.delfi.ee/news/valismaa/mis-on-juhtunud-parast-putini-sensatsioonilist-muncheni-konet?id=51095600>> (10.07.2018).
- Raag, Ilmar** 2015. Väike paanikakäsitlus. – Jäljed liival enne vihmasadu. Ilmar Raagi blogi, 09.04.2015. <<http://ilmarraag.blogspot.com/2015/04/vaike-paanikakasitlus.html>> (01.07.2018).
- Rasmussen: Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides** 2015. – ERR, 06.02.2015. <<https://www.err.ee/529365/rasmussen-putin-voib-katsetada-hubriidsoda-ka-balti-riikides>> (08.07.2018).
- Rickli, Jean-Marc; Kaspersen, Anja** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. World Economic Forum. <<https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media>> (01.09.2016).
- Schöpflin, George** 2010. The Dilemmas of Identity. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Shlapak, David A.; Johnson, Michael** 2016. Reinforcing Deterrence on NATO’s Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html> (08.07.2018).
- Spekulatsioon: Rootsi rannikul uppus tuumaallveelaev Dmitri Donskoi** 2014. – Postimees, 20.10.2014. <<https://maailm.postimees.ee/2960801/spekulatsioon-rootsi-rannikul-uppus-tuumaalveelaev-dmitri-donskoi>> (08.07.2018).

- Suhhankin, Sergei** 2017a. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (01.07.2018).
- Suhhankin, Sergei** 2017b. Kaliningrad oblast – Russia’s Formidable A2/AD Bubble. – New Eastern Europe, 02.08.2017. <<http://neweasterneurope.eu/2017/08/02/kaliningrad-oblast-russia-s-formidable-a2-ad-bubble/>> (08.07.2018).
- Surkov, Vladislav** 2018. The Loneliness of the Half-Breed. – Russia in Global Affairs, 28.05.2018. <<https://eng.globalaffairs.ru/book/The-Loneliness-of-the-Half-Breed-19575>> (01.07.2018).
- Toomse, Rene** 2011. Eesti ja sõjaoh. – Eesti Ekspress, 27.05.2011. <<http://ekspress.delfi.ee/kuum/rene-toomse-est-i-ja-so-jaoh?id=46625888>> (01.07.2018).
- USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist** 2015. – Õhtuleht, 26.06.2015. <<https://www.oh tuleht.ee/683285/usa-mottekoda-venemaa-harjutas-laanemere-saarte-vallutamist>> (08.07.2018).
- Vent, Niclas** 2016. Превосходство российской армии. – Inosmi.ru, 03.11.2016. <<https://inosmi.ru/military/20161103/238135091.html>> (08.07.2018).
- Westerlund, Fredrik** 2017. Russia’s Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad. – RUFBS Briefing, Nr. 40, May 2017. <<https://www.foi.se/download/18.bc6b81b15be852194d71d/1494413062692/RUFBS%20Briefing%20No%2040%20Kaliningrad%20by%20Fredrik%20Westerlund.pdf>> (08.07.2018).

Dr HOLGER MÖLDER

Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna õiguse instituudi
rahvusvaheliste suhete dotsent

VENEMAA ERITEENISTUSTE ROLLIST INFORMATSIOONILISES MÕJUTUSTEgevuses: MIS ON TEADA, MIDA ON ALUST ARVATA JA MIDA VÕIB OLETADA?

Ivo Juurvee

1. Sissejuhatus

Eriteenistuste ehk luure- ja vastuluure- või rahvakeeli salateenistuste uurimine on keeruline ülesanne, sest nagu rahvakeelsest nimetusestki näha, on nende tegevus suuremas osas varjatud ehk salajane, kättesaadavate allikate hulk on piiratud ja nende usaldusväärsust on raske hinnata. See kehtib veelgi suuremas ulatuses autoritaarsete riikide kohta, kus puudub seadusandliku ja kohtuvõimu järelevalve eriteenistuste üle või see on pigem nominaalne ning uuriva ajakirjanduse tegevus on pärsitud. Loomulikult käib see ka Venemaa Föderatsiooni (VF) ja selle eriteenistuste informatsioonilise mõjutustegevuse kohta. Küllap seepärast ongi suhteliselt napp teemat puudutav kirjandus ilmunud pigem eraldi analüüside kui teadusartiklitenä.¹ Minevikust on teada, et vastaspoole eriteenistuste informatsioonilise tegevuse avalikuks hindamiseks tuleb pead murda isegi siis, kui on pidevalt olemas juurdepääs oma eriteenistuste infole: aastatel 1981–1989 tegutses USAs selles valdkonnas aktiivmeetmete töörühm (ingl *Active Measures Working Group*), millesse kuulusid lisaks ministeeriumite ja muude asutuste esindajatele ka Luure Keskagentuuri (CIA), Föderaalne Juurdlusbüroo (FBI) ja

¹ Vt nt **Juurvee, Ivo** 2018b. The Resurrection of ‘Active Measures’: Intelligence Services as a Part of Russia’s Influencing Toolbox. Strategic Analysis. Aprill 2018. Helsinki: HybridCoE. <<https://www.hybridcoe.fi/publications/strategic-analysis-april-2018-resurrection-active-measures-intelligence-services-part-russias-influencing-toolbox/>>; **Galeotti, Mark** 2016. Putin’s Hydra: Inside Russia’s Intelligence Services. European Council on Foreign Relations. <https://www.ecfr.eu/publications/summary/putins_hydra_inside_russias_intelligence_services>.

Kaitseluureagentuuri (DIA) esindajad², aga selle aruanded ei osutunud hiljem uurijatele kättesaadavaks muutunud materjali valguses väga täpseks.

Kuigi eriteenistuste uurimise ülesanne on ränk, ei ole see päris lootusetu. Esiteks ei ole usaldusväärsed allikad vaatamata oma vähesusele siiski olematud: pigem on nende arv viimasel ajal suurenenud ning loodetavasti märgib see kasvava trendi algust ja paradigma muutust lääneriikide eriteenistuste suhtumises info avalikustamisse. Kui VFi eriteenistuste õiguslikud alusdokumendid on olnud kättesaadavad varemgi, siis alates 2017. aastast on märgata materjali avaldamist VFi eelkäija Nõukogude Liidu eriteenistuste mõjutustegevuse kohta³, selles valdkonnas ametlike ja üksikasjaliste süüdistuste avalikku esitamist⁴ ning teenistuste jõulisi poleemilisi avaldusi⁵. Teiseks võib VFi eriteenistuste uurimiseks kasutada eri riikide ja aegade võrdlust.⁶ Samas on teiste riikidega kõrvutamine raskendatud, kuna demokraatlike riikide luureteenistuste kohta on kättesaadavaid allikaid rohkem, aga need toimivad teistsugustel alustel, ja autoritaarsete režiimide eriteenistuste kohta, mille tegutsemisloogika sarnaneb VFi teenistuste omaga, on allikaid üldiselt VFi omadest veelgi vähem.⁷ Seega keskendun siinkohal VFi praeguste

² **Schoen, Fletcher; Lamb, Christopher J.** 2012. Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference. Washington, DC: National Defense University, p. 35. <<http://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/inss/Strategic-Perspectives-11.pdf>>.

³ **Weiss, Michael** 2017. Active Measures Revealed: The Secret KGB Manual for Recruiting Spies, 27.12.2017. <<https://www.thedailybeast.com/the-kgb-papers-how-putin-learned-his-spycraft-part-1>>. [Weiss 2017]

⁴ **United States of America vs Viktor Borisovich Netyksho et al.** 13.07.2018.

<<https://www.justice.gov/file/1080281/download>> [US vs Netyksho 2018];

Jurecic, Quinta 2018. Document: Indictment Against Mariia Butina. 17.07.2018.

<<https://www.lawfareblog.com/document-indictment-against-mariia-butina>> [Jurecic 2018].

⁵ Vt nt **Ballhaus, Rebecca; Volz, Dustin** 2018 U.S. Intelligence Officials Warn of 'Pervasive' Russian Efforts to Disrupt 2018 Elections. 3.08.2018. <<https://www.wsj.com/articles/u-s-intelligence-officials-warn-of-pervasive-russian-efforts-to-disrupt-2018-elections-1533235652>>;

Marran, Mikk 2018. Mikk Marrani ettekanne Vene mõjuagentidest. – Delfi.ee, 24.07.2018. <<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/loe-taismahus-mikk-marrani-ettekanne-venemojuagentidest?id=83136549>> [Marran 2018a];

Cerulus, Laurens 2018. Belgian Intelligence Watchdog Warns of Russian Election Meddling. 13.06.2018. <<https://www.politico.eu/article/belgian-intelligence-watchdog-warns-of-russian-election-meddling/>>.

⁶ **Strokan, Mikhail A.; Taylor, Brian D.** Intelligence. – Routledge Handbook of Russian Foreign Policy. Ed. by Tsygankov, Andrei P. New York: Routledge, 2018, pp. 156–157. [Strokan; Taylor 2018]

⁷ Autoritaarsete riikide eriteenistustest on kõige põhjalikumalt uuritud Hiina omi, kuid needki on suutnud oma tegevust üsna hästi varjata. Ülevaate saamiseks vt **Guo, Xuezhi** 2014. China's Security State: Philosophy, Evolution, and Politics. Cambridge: Cambridge University Press.

eriteenistuste võrdlemisele nende eelkäijatega: välisluure vallas KGBga ja sõjaväeluure vallas GRUga (vn *Главное разведывательное управление*, Luure Peavalitsus). Kui KGB mõjutustegevus on üsna hästi dokumenteeritud nii mälestustes⁸ kui ka arhiivides⁹, siis GRU puhul on jäänud kirjanduslikud kajastused tagasihoidlikumaks¹⁰ ja seni ei ole antud ligipääsu vastavale arhiivmaterjalile. Külma sõja järel on teisele poolele üle läinud luureohvitseride memuaare avaldatud vähem: nii SVRi (vn *Служба внешней разведки*, Välisluureteenistus)¹¹ kui ka GRU¹² kohta siiani ainult üks raamat. Loomulikult tuleb arvestada seda, et NSVLi kokkuvarisemisest on möödas pea 30 aastat ning et tehnoloogiline infoedastus on satelliittelevisiooni ja eriti interneti leviku tõttu tundmatuse ni muuten muutunud. Siiski pole alust arvata, et sama palju oleks muutunud inimloomus ja töö inimlikkusega. Ühtlasi on VFi president ja seega ka VFi relvajõudude kõrgem ülemjuhataja endine KGB ohvitser Vladimir Putin, kes kujunes välja ja sai hariduse 1970ndatel. Toonast mõjutustegevust saab allikmaterjalile toetudes uurida.

Selles artiklis analüüsitakse kättesaadavaid materjale Nõukogude Liidu hilise perioodi (alates 1970ndatest) ja Venemaa eriteenistuste mõjutustegevuse kohta selleks, et tuvastada järjepidevuse elemente ning luua selgus nende sõnavaras, määratlustes ja tähtsamates meetodites. Sellise käsitlusviisi alusel saab teha olulisi järeldusi tänapäevaste vastumeetmete väljatöötamiseks.

⁸ **Gordijevski, Oleg** 2005. Elulugu: järgmine peatus mahalaskmine. Tlk Lauri Liiders. Tallinn: Olion; **Shvets, Yuri B.** 1994. Washington Station. My Life as a KGB Spy in America. New York: Simon & Schuster; **Levchenko, Stanislav** 1988. On the Wrong Side. My Life in the KGB. Washington: Pergamon-Brassey's; **Bittmann, Ladislav** 1988. The New Image-Makers. Soviet Propaganda and Disinformation Today. New York: Brassey's; **Bittmann, Ladislav** 1985. The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View. Washington: Pergamon-Brassey's.

⁹ Eelkõige nn Mitrohhini arhiiv, GBR/0014/MITN – The Papers of Vasiliy Mitrokhin. Churchill Archives Centre, Cambridge.

¹⁰ GRU temaatikat on peamiselt käsitlenud Vladimir Rezun (pseudonüümi Viktor Suvorov all), kuid neis ei ole juttu informatsioonilisest mõjutustegevusest. Vt **Suvorov, Viktor** 2010. Akvaarium. Tlk Vello Heinmets. Tallinn: Tänapäev; **Suvorov, Viktor** 2016. Spionaaži alused: kuidas töötas XX sajandi kõige võimsam ja kõige varjatud luureorganisatsioon. Tlk Ülar Lauk. Tallinn: Tänapäev; **Suvorov, Viktor** 1984. Inside Soviet Military Intelligence. New York: Macmillan Publishing.

¹¹ **Earley, Pete** 2009. Seltsimees J. Vene meisterspioon külma sõja järgses Ameerikas paljastab oma rääkimata saladused. Tlk Lauri Liiders. Tallinn: Tänapäev. [Earley 2009]

¹² **Lunev, Stanislav; Winkler, Ira** 1998. Through the Eyes of Enemy: Russia's Highest Ranking Military Defector Reveals Why Russia Is More Dangerous than Ever. Washington, DC: Regnery Publishing.

2. Mõjutustegevuse koht VFi eriteenistuste ülesannete hulgas

Praegusel Venemaal tulevad välimaise mõjutustegevuse võimalike läbi-viijatena kõne alla kolm asutust: SVR, FSB (vn *Федеральная служба безопасности*, Föderaalne Julgeolekuteenistus) ja sõjaväeluureteenistus (kasutatakse endiselt GRU nime¹³). Eriteenistusi ja sarnaste sugemetega organisatsioone on VFis veel mitu, nt FSO (vn *Федеральная служба охраны*, Föderaalne Kaitseteenistus) ja Rahvuskaart (vn *Росгвардия*), kuid nende välismaisest tegevusest pole andmeid. VFi poliitikud on küll naeruvääristanud väited nende riigi mõjutustegevuse kohta välismaal, aga üllataval kombel ei ole teenistuste sellised ülesanded sugugi riigisaladus, vaid tulenevad seadustest. SVRi tööd reguleerib 1995. aastal vastu võetud ja 1996. aastal välja kuulutatud välisluure föderaalseadus, mille teises paragrahvis on luuretegevus määratletud järgmiselt:

Luuretegevust teostavad Venemaa Föderatsiooni välisluure organid:

- kogudes ja läbi töötades infot, mis puudutab Venemaa Föderatsiooni eluliselt vajalikke huvisid välisriikide, sealsete organisatsioonide ja isikute tegelike ja potentsiaalsete võimaluste, tegude, plaanide ja kavatsuste kohta [...];
- soodustades Venemaa Föderatsiooni julgeoleku tagamiseks riigi poolt läbi viidavate meetmete realiseerimist.¹⁴

Kui info kogumine on arusaadav, siis meetmete realiseerimise soodustamine on märksa segasem. 1999. aastal USA poole üle jooksnud SVRi ohvitseri Sergei Tretjakovi mälestuste järgi on seaduses mainitud „meetmete soodustamisest“ saanud „soodustusmeetmed“ (vn *мероприятия содействия*), mida tähistatakse lühendiga MS. Välisluureteenistuse eelkäija oli KGB, mille Esimese Peavalitsuse (välisluure) A-teenistusest (A nagu aktiivmeetmed, millest tuleb edaspidi juttu) sai Tretjakovi sõnul SVRis MS-osakond.¹⁵ Seega on tegu külmast sõjast tuntud aktiivmeetmete reinkarnatsiooniga.¹⁶

¹³ Praegu on teenistuse ametlik nimi teistsugune: GU GŠ (vn *Главное управление Генерального штаба*, Kindralstaabi Peavalitsus), kuid nii Venemaa avalikkuses (sh Putini sõnavõttudes) kui ka Lääne akadeemilises diskursuses kasutatakse endiselt nimetust GRU.

¹⁴ **Федеральный закон о внешней разведке**. 10.01.1996.

<http://web.archive.org/web/20080919150623/http://www.government.ru/content/executive-powerservices/fsfa_president/svr/statute>.

¹⁵ **Earley** 2009, lk 193–194.

¹⁶ Põhjalikumalt vt **Juurvee, Ivo** 2018a. KGB „aktiivmeetmete“ kasutamisest. – Tuna, nr 3, lk 90–101. [**Juurvee** 2018a]

FSB tegevust reguleerib 1995. aasta föderaalne julgeolekuteenistuse föderaalseadus. 2003. aastal muudeti selle 11. paragrahvi selleks, et laiendada SVRi soodustusmeetmeid hõlmava luuretegevuse määratlust ka FSB-le.¹⁷ Seega ei ole SVRi ja FSB mõjutustegevus väljamõeldis ega mõne ohvitseri isetegevus, vaid nende teenistuste seadusega ette nähtud kohustus (SVRil koguni üks kahest kohustusest).

GRU ülesanded ei ole seadusega kehtestatud. Need võib siiski leida VFi Kaitseministeeriumi veebilehelt ja need sarnanevad SVRi omadega, mis on määratletud välisluure föderaalseaduses¹⁸. Lisaks riigi juhtkonna teavitamisele ja tööstusspionaažile on GRU kohus „tagada tingimused, mis edendavad Venemaa Föderatsiooni poliitika edukat realiseerimist kaitse- ja julgeolekusfääris“¹⁹. Kuigi kasutatud on teist sõna „edendama“ (vn *способствовать*, mitte *codeйствовать*), on vene keeles tegu lähedaste väljenditega ja mõlemad võiks eesti keelde tõlkida ühtmoodi kui „kaasa aitama“, st erinevus SVRist on väga väike.

3. Eriteenistuste mõjutustegevuse terminoloogist

Süüvimaks toetus- või soodustavate meetmete sisusse, on ajalooliste võrdluste otsimine igati kohane, sest kui praeguste meetmete täpne määratlus on salastatud, siis nende eelkäijaks olnud aktiivmeetmete definitsioon on teada:

aktiivmeetmed (vn активные мероприятия) – *agentuuride operatiivsed meetmed, millega mõjutatakse sihtriigi poliitilise elu huvipakkuvaid aspekte, sh välispoliitikat ja rahvusvaheliste küsimuste lahendamist, viiakse vastast eksiteele, nõrgendatakse tema positsioone vaenulike plaanide nurjamiseks ning teiste eesmärkide saavutamiseks*²⁰.

Niisiis on tegu mõjutustegevusega, mida viib läbi eriteenistus. Selles määratluses on eelkõige silmas peetud informatsioonilist mõjutustegevust (see saab edaspidi esitatud näidetest ka paremini selgeks). NSVLi eriteenistused KGB

¹⁷ **Федеральный закон о федеральной службе безопасности.** 03.04.1995.

<<http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10340801%40fsbNpa.html>>.

¹⁸ **Strokan; Taylor** 2018, p. 159.

¹⁹ «[...] обеспечение условий, способствующих успешной реализации политики Российской Федерации в сфере обороны и безопасности». Vt lähemalt <https://structure.mil.ru/structure/ministry_of_defence/details.htm?id=9711@egOrganization>.

²⁰ MITN 3-6, L 10; **Mitrokhin, Vasily** (ed.) 2002. KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook. London: Routledge, p. 13. [**Mitrokhin** 2002]

ja GRU võtsid mõnikord osa ka palju otsesemast ehk kineetilisest mõjutamisest, toetades terroriste ja paramilitaarseid organisatsioone, mida see definitsioon ei hõlma. Siit jääb välja ka NSVLi relvajõudude spetspropaganda (vn *специальная пропаганда*).²¹ Läänes kasutati külma sõja ajal väljendit „aktiivmeetmed“ (ingl *active measures*) palju laiemas tähenduses kogu Nõukogude Liidu mõjutustegevuse kohta (sh sealse kommunistliku partei ja meedia tegevuse kohta). Vaid vähesed kõige paremini informeeritud autorid teadsid, et jutt käib ainult eriteenistuste tegevusest, mille sünonüümina nad kasutasid sõna „mõjutusoperatsioon“.²²

Kuna tegu on agentuuride operatiivsete meetmetega (KGB leksikas vastandus see analüüsile), siis veel enne „mõjuagendi“ mõisteni jõudmist on oluline selgeks teha, kes on Vene diskursuse järgi „agent“. Viimast sõna on avalikus debatis üsna ebamääraselt kasutatud. Asja ei tee kergemaks popkultuurist tuttavad agent 007 ja FBI eriagendid²³. Lisaks on mõne riigi õigusraamistik kasutusel „välisriigi agendi“ mõiste. Nõukogude Liidus oli ametlik määratlus järgmine:

(luure)agent (агент (vn разведки)) – isik, kes täidab teadlikult, süstemaatiliselt ja konspiratiivselt luureülesandeid vastavalt salajase koostöö kokkuleppele, mis on sõlmitud luure ametliku esindaja või mõne organisatsiooni (mõnikord variorganisatsiooni²⁴) esindajaga, kelle rolli täidab salajane luuretöötaja või agent²⁵.

²¹ Spetspropaganda oli vastase vägede ja elanikkonna sõjategevuse ajal tehtav poliitiline töö, mis on ideoloogilise võitluse oluline koostisosa. Vt Политическая работа среди войск и населения противника в боевых условиях 1987. Москва: Главное политическое управление Советской армии и Военно-Морского Флота (Военное Издательство), ст. 4.

²² **Romerstein, Herbert; Levchenko, Stanislav** 1989. The KGB against the “Main Enemy”: How the Soviet Intelligence Service Operates against the United States. Lexington: Lexington, p. 23.

²³ Neil juhtudel on tegu eriteenistuste töötajatega. Ametinimetust „agent“ kasutas ka enne Teist maailmasõda Eesti Vabariigi eriteenistus (kaitse-/poliitiline politsei).

²⁴ Variorganisatsioon (vn *легендированная организация*) – väljamõeldud organisatsioon, mille luure- või vastuluureteenistus näiliselt loob oma ülesannete täitmiseks, milleks valmistatakse spetsiaalsed dokumendid (st võltsitud dokumendid), levitatakse vajalikes ringkondades vastavat legendi ja korraldatakse vajalikus ulatuses agentide või usaldusisikute demonstratiivset tegevust. MITN 3-6, L 53; **Mitrokhin** 2002, p. 61.

²⁵ MITN 3-6, L 2; **Mitrokhin** 2002, p. 3.

Niisiis on agendi puhul oluline, et isik annab endale oma tegevusest aru. Sarnaselt määratleti

*mõjuagent (vn агент влияния) – agent, kes töötab luureteenistuse juhtnööride järgi ning kasutab oma ametlikku või avalikku positsiooni ja teisi vahendeid, et mõjutada poliitikat, avalikku arvamust, sündmuste kulgu, poliitiliste organisatsioonide tegevust ja sihtriikide riigiasutusi*²⁶.

Siin tähendab „ametlik positsioon“ kõrget ametikohta avalikus teenistuses või valitavat kohta esinduskogus ja „avalik positsioon“ arvamusiidriks olemist.

Avalikus arutelus kohtab tihti väljendit „kasulik idioot“²⁷, mille all mõeldakse justkui mõjuagenti, kes tegutseb ilma võõrriigi eriteenistuse instruksioonide ja tegevuse eest saadava materiaalse kasuta, võib-olla isegi ilma iseendale oma tegevusest täpselt aru andmata. Ootuspäraselt ei kasutanud Nõukogude Liidu luure seda halvustavat sõnapaari, aga vastav termin oli olemas:

*usalduslikud kontaktid (vn доверительные связи) – välisriigi kodanikud, kes agendiks olemata annavad luureohvitseridele huvitavat infot ja aitavad neil täita salajasi ülesandeid (sisult luureülesandeid), lähtudes oma ideoloogilistest või poliitilistest eelistustest, materiaalsest huvist või sõbralikest või muudest luureohvitseriga sõlmitud suhetest. Salajastel kontaktidel ei ole luureohvitseri ees mingeid kohustusi*²⁸.

Kasutusel oli veelgi täpsem termin

*usalduslikud mõjukontaktid (vn доверительные связи влияния) – valitsus- ja poliitikaringkondades luureohvitseride leitud salajased kontaktid, keda luureteenistused kasutavad varjatult selleks, et viia ellu oma aktiivmeetmed ning avaldada vajalikku mõju valitsusasutustele ja sihtriigi poliitilisele elule*²⁹.

Niisiis võis mõjutustegevuses aktiivselt ja tõhusalt osaleda ka ilma agent olemata. Kui usalduslik kontakt sõlmiti ainult välismaalastega, siis loomulikult võis sarnaselt tasuta ära kasutada ka oma kodanikke, keda kutsuti sellisel juhul usaldusisikuteks: „Usaldusisik (vn доверительное лицо) – Nõukogude Liidu kodanik, kes patriootilistel põhjustel viib varjatult ellu luureülesan-

²⁶ *Ibid.*, p. 3.

²⁷ See väljend on omistatud Leninile, kuid arvatavasti alusetult. Sarnase tähendusega on ka termin „kaasteeline“.

²⁸ MITN 3-6, L 29; **Mitrokhin** 2002, p. 34.

²⁹ *Ibid.*, p. 34.

deid oma kodumaal või välisriigis.³⁰ Lisaks puhtale patriotismile võidi sellist isikut KGBga koostööle kallutamiseks küllap ka survestada ja hirmutada ning ühtlasi võis ta eeldada vähemasti mitterahalisi hüvesid.

4. KGB õpiku soovitusel aktiivmeetmete kohta

2017. aasta lõpus avaldas anonüümseks jääda soovinud Euroopa riigi eriteenistus USA ajakirjanikule edastatud õpiku, mis on 1989. aastal koostatud KGB töötajatele³¹ ja milles käsitletakse „luuret territooriumilt“³². Laias laastus tähendab see eriteenistuse eesmärkide saavutamist kasutades NSVLi territooriumil viibivate välismaalaste ajupesuga ja võimaluse korral värbamist. Tegu on praegugi aktuaalse dokumendiga, sest näiteks Eesti Välisluureamet on hoiatanud üha sagedamalt katsete eest värvata lääneriikide poliitikuid, ärimehi ja arvamustliidreid, kusjuures tavaliselt värvatakse mõjuagent Venemaa pinnal³³. Nähtavasti on VFi eriteenistustel pingeliste poliitiliste suhete tõttu välismaal nüüd mõnevõrra keerulisem töötada. Ilmekat näidet pakuvad rohkem kui 150 VFi luureohvitseri, kes töötasid diplomaatilise katte all, kuulutati siis aga ebasoovitavateks isikuteks ja saadeti 2018. aasta märtsikuus enam kui 20 riigist välja, mis kindlasti pärsib nende operatiivtööd.

Luureõpik sisaldab eraldi peatükki aktiivmeetmete kohta. Asjahuvilised võiksid selle täismahus läbi lugeda³⁴, kuid siinkohal on koos kommentaaridega ära toodud mõned selle tähtsamad ja huvipakkuvad kohad.

Õpiku järgi viiakse aktiivmeetmeid läbi vastavalt tulevikku suunatud igaaastastele kavadele. Seega on planeerimistsükkel kas üks aasta või veelgi pikem, st tegevus on läbi mõeldud, pidev ja pikaajaline. Ühtlasi rõhutatakse, et aktiivmeetmete puhul „tuleb seada reaalsed, praktiliselt saavutatavad ülesanded, mille täitmiseks on olemas või on võimalik luua vajalikud agentuuri-põhised operatiivsed võimalused ja materiaal-tehniline baas“ ning et „aktiivmeetmete vallas on kohustuslik sooritatud tegevusele järgneva reaktsiooni väljaselgitamine“. Järelikult ei lähtuta tunnetest, vaid tegutsetakse kava järgi, mis hõlmab konkreetseid ülesandeid ja nende saavutamise mõtmist.

³⁰ *Ibid.*, p. 33.

³¹ **Политическая разведка с территории СССР: Учебное пособие** 1989. Москва: Краснознаменный институт КГБ СССР имени Ю. В. Андропова. [**Политическая разведка с территории СССР** 1989]

³² Weiss 2017.

³³ **Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas** 2018. Tallinn: Välisluureamet, lk 44, 46.

³⁴ Aktiivmeetmete peatüki tõlge eesti keelde vt **Juurvee** 2018a.

Nelja meetodit soovitatakse kasutada pikema perioodi vältel ja läbipõimitult: väärinfo edastamine, paljastamine, kompromiteerimine ja spetsiaalne positiivne mõjutamine. Kuigi kõik neli on edukalt kasutusel ka tänapäeval, on neist võib-olla huvipakkuvaim just viimane. Spetsiaalne positiivne mõjutamine tähendab „NSVLi jaoks kasuliku mõju avaldamist valitsustele, parteidele, üksikutele poliitika-, riigi- ja ühiskonnategelastele ning äriringkondade esindajatele reeglina luuratava riigi seaduste piires“. Lause lõpp seletab, miks on mõjuagentide või usaldusisikute püüdmine vastuluure jaoks nii keeruline: kui seadusi ei rikuta, ei saa demokraatlikus riigis politsei meetmeid kasutada.

Spetsiaalse positiivse mõjutamise mitmekesistest viisidest nimetatakse seitset:

- 1) mõjutusvestlused väljapaistvate välismaalastega, kellest sõltuvad tähtsad poliitilised otsused;
- 2) suunatud info ja väärinfo ette söötmine;
- 3) Nõukogude Liidule kasulike dokumentide edastamine üksikutele riigi-, poliitika- ja ühiskonnategelastele, aga ka poliitilistele ja ühiskondlikele organisatsioonidele;
- 4) välisajakirjanduses artiklite avaldamine ning raamatute, brošüüride ja lehtede trükkimine välismaiste autorite, poliitikute, ühiskondlike organisatsioonide ja rühmituste nimel;
- 5) raadio- ja teleaadete, pressikonverentside ja intervjuude korraldamine väljapaistvate riigi-, poliitika- ja ühiskonnategelaste, tuntud teadlaste ja teiste mõjukate välismaalastega KGB välisluure A-teenistuse juhtnõõride järgi;
- 6) välisriikides koosolekute, miitingute ja demonstratsioonide korraldamisele ning valitsustele suunatud pöördumiste ja parlamendi arupärimiste esitamisele kaasa aitamine;
- 7) rahvusvahelistel foorumitel Nõukogude Liidu huvidele vastavate otsuste ja resolutsioonide vastuvõtmisele kaasa aitamine jne.

Pea 30 aastat tagasi kirja pandud meetodite kohta võib öelda, et internetis saaks neist enamikku, aga eriti just 2.–4. meetodit kasutada märksa tõhusamalt ja kiiremini. Vaid mõjutusvestluseid tuleks tõenäoliselt praegugi pidada silmast silma.

Õpiku järgi ei ole põhimõtteliselt vahet, kas aktiivmeetmeid rakendavad nõukogude välisluure residendid välisriikides (st NSVLi saatkondades diplomaatilise katte all töötavad luureohvitserid) või tehakse seda Nõukogude Liidu territooriumilt. Mõlemal juhul kasutatakse peamiselt välismaalastest

agente ja usalduslikke kontakte. Suurt osa NSVLis viibivaid välismaalasi peetakse potentsiaalselt värvatavaks, sealjuures on tähtis see, kas nad saavad oma kodumaal infot levitada ja sellele ligi pääseda. Loomulikult sobivad värbamiseks välisriikide diplomaatiliste, konsulaar-, kaubandus- ja muude esinduste töötajad, välisajakirjanikud, -kommentaatorid ja -kirjastajad, usuliste organisatsioonide mõjukad esindajad, välisüliõpilased (sh riigipeade, valitsusjuhtide, poliitiliste parteide ja ühiskondlike organisatsioonide juhtide sugulased ja lähikondsed), välisdelegatsioonide liikmed ning üksinda NSVLis viibivad välismaalastest riigi-, poliitika- ja ühiskonnategelased. Nende seast tuleb muidugi teha valik, sest

suunatud info (väärinfo) kohale toimetaja ei saa olla iga välismaalane, vaid ainult isik, kellel on reaalne võimalus viia saadud andmed meid huvitavate ringkondadeni tänu oma ametialasele või ühiskondlikule positsioonile või isiklikele või sugulussidemetele valitsusaparaadi, poliitika- või parteitegelaste, sõjaväelaste või ärimeestega³⁵.

Tähelepanuväärne on KGB järgmine soovitus:

Nõukogude Liidus akrediteeritud välisajakirjanikke, nagu ka muid välisesinduste töötajaid, võib kasutada aktiivmeetmete rakendamiseks ilma loomata nendega agentuuripõhiseid või usalduslikke suhteid³⁶.

Sellisel juhul tuleb neile lihtsalt ette sööta vajalik (väär)info ja nad levitavad seda ise vabatahtlikult. See on KGB materjalis küllap kõige lähedasem vaste lääneriikide kasulikele idiootidele.

Kuigi välismaalased kannavad aktiivmeetmete rakendamisel põhirkust, saab kasutada ka oma kodanikest agente ja usaldusisikuid.

Sel eesmärgil meelitatakse luurega koostööle rahvusvaheliselt tuntud ühiskonnategelased, tippteadlased, maailmakuulsad ajakirjanikud, rahvusvaheliste suhete, sõjalis-strateegiliste probleemide ja majanduse asjatundjad, sõjavastased ja noorsooliikumised j³⁷.

³⁵ Политическая разведка с территории СССР 1989, с. 92.

³⁶ Ibid., с. 89.

³⁷ Ibid., с. 92.

Nagu võib täheldada, jääb KGB nimekiri avatuks kõigile. Lisaks sellele väärtustati nõu küsimist KGBst kompetentsemate asjatundjatega: õpiku järgi kasutab KGB

*teaduslikke uurimisinstituute, et saada kapitalistlike ja arengumaade rahvusvaheliste ja sisemiste protsesside kohta eksperdihinnang, mis tagab kavandatavate aktiivmeetmete põhjalikuma läbitöötamise*³⁸.

Samuti on KGB jaoks oluline aktiivmeetmete integreerimine teiste riigiasutuste tegevusega, sest need

*asutused ja organisatsioonid tegelevad oma ülesannete järgi välispoliitilise propagandaga samade probleemide kohta, mille suhtes viib aktiivmeetmeid läbi KGB välisluure*³⁹.

Järgneb näitlik loetelu:

- uudisteagentuur Novosti levitab välismaal materjale, mis toetavad Nõukogude Liidu välispoliitilist kurssi ning paljastavad agressiivse, rahu ähvardava USA administratsiooni ja NATO bloki poliitikat,
- Nõukogude Rahukaitse Komitee toetab sõja- ja tuumavastast liikumist,
- Üleliiduline Kaubanduskoda aitab arendada kaubanduslikke ja majanduslikke suhteid kapitalistlike maadega,
- Nõukogude Aasia ja Aafrika Riikide Solidaarsuse Komitee toetab rahvuslikke vabadusliikumisi.

KGB toob välja ka inimrühma, keda ähvardab kõige suurem oht olla aktiivmeetmete abil ära kasutatud.

*Teatud väljapaistvad välismaised riigi- ja ühiskonnategelased on erinevatel põhjustel huvitatud sidemete arendamisest meie maaga. Tihti suhtuvad nad peamisesse rahvusvahelistesse küsimustesse realistlikult [st sarnaselt Nõukogude Liiduga]. Kui avaldada neile teatud mõju, teha neile teatavaks meie mitteametlik hinnang mõnele sündmusele ja edastada neile infot aktuaalsete probleemide kohta, kallutab luure neid Nõukogude Liidule kasulikele otsustele ja tegudele, meie ideede levitamisele oma ümbruskonnas ja avaliku arvamuse ümberkujundamisele, aga ka oma valitsuste, parteide ja organisatsioonide mõjutamisele.*⁴⁰

³⁸ *Ibid.*, c. 96.

³⁹ *Ibid.*, c. 94.

⁴⁰ *Ibid.*, c. 91.

Siinkohal on KGB oma sõnadega võtnud kokku probleemi, mille eest on hoitanud Eesti Välisluureamet ja selle peadirektor, nagu juba viidatud.

Kui asendada Nõukogude Liit Venemaa Föderatsiooniga, tundub suu-rem osa eelpool kirjeldatust väga asjakohane ka tänapäeval. Kas elu ei ole 30 aastaga aktiivmeetmete vallas tõesti üldse edasi läinud? Päris nii see ei ole: aktiivmeetmete peatükk keskendub tööle inimestega, mitte tehnilistele lahendustele. Võib eeldada, et õpiku uuemates versioonides on loomulikult pööratud märkimisväärset tähelepanu interneti võimalustele. Kui „luure ter-ritooriumilt“ peamine mõte on tegutseda oma riigi pinnal ilma riskimata, kui seda oleks välismaal teha kallis, ohtlik ja võib-olla võimatu, siis sama-sugust odavuse ja riskivabaduse hindamist näitab ka interneti kasutamine. Teine tänapäeva seisukohast tähtis vajakajäämine on ärimeeste kui võima-like mõjuagentide ja usalduslike kontaktide alahindamine. Neile pööratakse õpikus üllatavalt vähe tähelepanu ja põhjus võib peituda Nõukogude Liidu piiratud välismajanduslikes sidemetes tänapäevase Venemaa Föderatsiooniga võrreldes.

5. Seosed hiljutiste juhtumitega

Mõjuagendid ei paku ainult ajaloolist akadeemilist huvi. Eesti Välisluure-amenti peadirektor Mikk Marran on 2018. aasta suvel öelnud:

[...] viimaste aastate jooksul oleme tuvastanud mõjuagentide kasutamise. Mõjuagendid on inimesed, kes kasutavad oma staatust ja ligipääsu selleks, et edendada Venemaa eesmärke Kremli suunal. Me oleme tuvastanud võrgus-tiku, millesse kuuluvad poliitikud, ajakirjanikud, diplomaadid ja äritegelased, kes on tegelikult Vene mõjuagendid ja teevad seda, mida Kreml käsib teha.⁴¹

Sama teemat on Marran varemgi põhjalikumalt avalikkuse ees lahanud.⁴² Nagu näha tsitaadis esitatud mõjuagendi lühimääratlusest, ei lange peadirek-tori arvamus täpselt kokku omaaegse terminoloogiaga, mille järgi tehti ran-gelt vahet mõjuagentidel ja usalduslikel mõjukontaktidel. Siiski tuleb meele pidada seda, et vaatamata palju tähelepanu äratanud sotsiaalmeedia mõjuta-misele fiktiivsete kasutajakontode kaudu on arvamusiidrite ärakasutamine

⁴¹ Marran 2018a.

⁴² Marran, Mikk 2008b. Mikk Marrani ingliskeelne sõnavõtt üritusel „Riga STRATCOM Dialogue 2018“, 12.06.2018. <<https://www.youtube.com/watch?v=YMP8rWFKkZE>> (Vene-maa mõjutustegevuse kohta vt 36.–42. min).

avaliku arvamusega manipuleerimiseks jälle Venemaa huviorbiidis ja küllap nii see jääbki.

Nagu määratlustest selgus, on oluline tulemus ise (mitte see, kas tulemuseni viinud isik oli agent või usalduslik kontakt). Üldiselt määratakse esimestele küll karmimad karistused, aga ühtlasi on agendiks olemise tõestamine kohtus märksa keerukam. USAs VFi kodanikule Maria Butinale esitatud süüdistus⁴³ keskendubki ainult tema tegevusele ja selle mõjule, mitte tema ja VFi eriteenistuste suhte olemasolule ja iseloomule. Puhtalt analüüsisiga ei ole võimalik tuvastada, kas Butina oli agent või usaldusisik, aga tema tegevuse tagajärgi ei mõjuta see märkimisväärselt.

Teises süüdistuses⁴⁴, mis esitati 2018. aasta juulis 12 GRU ohvitseri vastu 2016. aasta USA presidendivalimistesse sekkumise pärast, kirjeldatakse muu hulgas üksikasjalikult protsessi, mille käigus GRU sai enda valdusse demokraatide kandidaadi Hillary Clintoni kampaaniameeskonna dokumendid ja kirjavahetuse, ning nende levitamist isikute ja organisatsioonide abil, kes ei pruukinud teada, et nad suhtlevad GRUga. Selles võib muidugi näha demokraatide valimiskampaania kompromiteerimist⁴⁵, kuid ühtlasi annab see hiljutine juhtum põhjuse vaadelda veel ühte KGB määratlust:

dokumendipõhine tegevus (вн документальная акция) – aktiivmeede, milleks kasutatakse ehtsaid või spetsiaalselt luureteenistuse valmistatud dokumente, mis kas avaldatakse või edastatakse adressaadile mitteametlikult, ning millele reageerivad riigiasutused, luuratava riigi avalikkus, vastavad organisatsioonid või üksikisikud luureteenistuse soovitud viisi⁴⁶.

See näitab, et luureteenistuste jaoks on tähtis eesmärk, ning ei tehta vahet, kas selle saavutamiseks kasutatud dokumendid on ehtsad või võltsitud. Samuti selgub, et külma sõja ajal määratletud tegevust saab suurepäraselt ka praegusel ajal interneti kasutades jätkata. Veelgi enam, internet muudab tulemuste saavutamise VFi teenistustele isegi kergemaks.

⁴³ Jurecic 2018.

⁴⁴ US vs Netyksho 2018.

⁴⁵ Kompromiteerimine: a) meetod, mille abil luureteenistus põhjustab vastasele moraalsel või poliitilisel kahju, õõnestab autoriteeti või nõrgendab teise riigi institutsioone, poliitilisi organisatsioone või üksikisikuid, avaldades spetsiaalselt valitud materjali ja infot, mis puudutab nende tegelikke või variorganisatsioonide fabritseeritud seadusevastaseid või amoraalseid tegusid, mis on teise riigi seadustega karistatavad või mida mõistab hukka avalik arvamus; b) aktiivmeede luuretoos. MITN 3-6, L 44; Mitrokhin 2002, p. 52.

⁴⁶ MITN 3-6, L 29; Mitrokhin 2002, p. 34.

6. Järeldused

Eeltoodu annab võimaluse teha mõned järeldused. Esiteks muidugi see, et kui VFi eriteenistuste tegevuse (sh mõjutustegevuse) uurimisel on jäme ots eriteenistuste käes ja jääb nende kätte, on suurenemas kohtuvõimu roll. Ühtlasi on järjest rohkem avalikult kättesaadavat materjali, mis soodustab akadeemilist uurimist, eriti kui kasutada ajaülest võrdlust.

Teiseks, nagu näitab õigusaktide analüüs, ei ole VFi eriteenistuste jaoks mõjutustegevus midagi ootamatut, tehtamatut või vastunäidustatut, vaid see on üks neile seadusega pandud peaülesandeid. Ehk teisisõnu oleks üllatav hoopis mõjutustegevuse suunal mitte töötamine. See näitaks, et SVR ja FSB ei täida neile seadusega pandud ülesandeid.

Kolmandaks, kuigi meedias on saanud mõjuagentidest märksa rohkem tähelepanu interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine mõjutustegevuses, oleks mõistlik võtta tõsiselt eriteenistuste hoiatust selle kohta, et mõjuagendid on tagasi.

Neljandaks minnes sügavuti KGB käsiraamatutesse ja õppematerjalidesse on võimalik saada märkimisväärseid teadmisi mõjutustegevuse traditsioonide kohta, mis teevad ühtlasi palju selgemaks lääneriikide ees praegu seisvad probleemid. Olulisim neist on, et nagu KGB, kes püüdis tegutseda lääneriikide õiguskorra raames ehk kasutada aktiivmeetmena spetsiaalset positiivset mõjutamist, teevad seda tõenäoliselt ka tänapäevased VFi eriteenistused. See muudab vastumeetmed keerukamaks.

Viiendaks kombineeris juba KGB mitte ainult erinevaid aktiivsete meetmete vorme, vaid ka nende läbiviimist vaadeldi koos teiste riigiasutuste tegevusega infosfääris. Samamoodi on praeguse VFi eriteenistused täitevvõimu osa ja on alust arvata, et nendegi mõjutustegevus on muude riigiasutuste ja eriti meediaga koordineeritud.

Kuuendaks ei pärsi tehnika areng, vaid pigem soodustab juba internetieelsel ajal kontseptualiseeritud aktiivmeetmete vormide kasutamist. Näiteks teeb tänapäevane tehnoloogia diskrediteerimise lihtsamaks kõigil etappidel „kasutades ehtsaid või spetsiaalselt luureteenistuse valmistatud dokumente, mis kas avaldatakse või edastatakse adressaadile mitteametlikult“: suurtes kogustes ehtsaid dokumente on lihtsam varastada, digidokumente on lihtsam võltsida, oluliselt kergem, odavam ja kiirem on ka avaldamine ning lõpuks avab sotsiaalmeedia täiesti uued võimalused edastamiseks infot adressaadile „mitteametlikult“ (külma sõja ajal kasutati selleks tavaliselt anonüümkirju).

Kas eeltoodust on abi vastumeetmete väljatöötamisel? Mingil määral küll. Esiteks on juba probleemi tunnistamine esimene samm selle eduka

lahendamise poole ja see tundub lääneriikides toimuvat. Viimaste aastate areng näitab lääneriikide eriteenistuste avatuse poole liikumist ja loodetavasti on see pikemaajalise trendi algus. See avardaks oluliselt võimalusi nii ajakirjanduslikuks kui ka akadeemiliseks uurimistööks, mis omakorda tooks kaasa veelgi suurema teadlikkuse ja aitaks seeläbi probleemiga edukamalt toime tulla.

Teiseks näitab ka külma sõja kogemus, et peamiseks motivaatoriks VFi mõjutustegevuses osalemiseks olid lääneriikide kodanikele majanduslikud hüved alates sularahast ja „tasuta“ reisidest kuni soodsate lepinguteni. Võrreldes NSVLiga on VFi ideoloogiline atraktiivsus Lääne intellektuaalidele oluliselt vähenenud, seega võib majandusliku motivatsiooni tähtsus olla viimase kolme kümnendi jooksul isegi suurenenud. Vastutegevuses tulevad siin lääneriikidele appi korrupsiooni- ja rahapesuvastased seadused ning lobitöö regulatsioon ja läbipaistvus laiemalt: kui mõjutaja saab VFilt raha illegaalselt, tuleb tal selle eest vastavalt seadustele vastutust kanda; kui ta saab raha avalikult, vähendab see tema kaalu arvamusiidrina.

Kirjandus

- Ballhaus, Rebecca; Volz, Dustin** 2018. U.S. Intelligence Officials Warn of 'Pervasive' Russian Efforts to Disrupt 2018 Elections. 3.08.2018.
<<https://www.wsj.com/articles/u-s-intelligence-officials-warn-of-pervasive-russian-efforts-to-disrupt-2018-elections-1533235652>>.
- Bittmann, Ladislav** 1985. The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View. Washington: Pergamon-Brassey's.
- Bittmann, Ladislav** 1988. The New Image-Makers. Soviet Propaganda and Disinformation Today. New York: Brassey's.
- Cerulus, Laurens** 2018. Belgian Intelligence Watchdog Warns of Russian Election Meddling. 13.06.2018.
<<https://www.politico.eu/article/belgian-intelligence-watchdog-warns-of-russian-election-meddling/>>.
- Earley, Pete** 2009. Seltsimees J. Vene meisterspioon külma sõja järgses Ameerikas paljastab oma rääkimata saladused. Tlk Lauri Liidres. Tallinn: Tänapäev.
- Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas** 2018. Tallinn: Välisluureamet.
- Galeotti, Mark** 2016. Putin's Hydra: Inside Russia's Intelligence Services. European Council on Foreign Relations.
<https://www.ecfr.eu/publications/summary/putins_hydra_inside_russias_intelligence_services>.
- GBR/0014/MITN** [nn Mitrohhini arhiiv] – The Papers of Vasiliy Mitrokhin. Churchill Archives Centre, Cambridge.
- Gordijevski, Oleg** 2005. Elulugu: järgmine peatus mahalaskmine. Tlk Lauri Liidres. Tallinn: Olion.

- Guo, Xuezhi** 2014. *China's Security State: Philosophy, Evolution, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jurecic, Quanta** 2018. Document: Indictment Against Mariia Butina. 17.07.2018. <<https://www.lawfareblog.com/document-indictment-against-mariia-butina>>.
- Juurvee, Ivo** 2018a. KGB „aktiivmeetmete“ kasutamisest. – *Tuna*, nr 3, lk 90–101.
- Juurvee, Ivo** 2018b. The Resurrection of ‘Active Measures’: Intelligence Services as a Part of Russia’s Influencing Toolbox. *Strategic Analysis*. Aprill 2018. Helsinki: HybridCoE. <<https://www.hybridcoe.fi/publications/strategic-analysis-april-2018-resurrection-active-measures-intelligence-services-part-russias-influencing-toolbox/>>.
- Levchenko, Stanislav** 1988. *On the Wrong Side. My Life in the KGB*. Washington: Pergamon-Brassey’s.
- Lunev, Stanislav; Winkler, Ira** 1998. *Through the Eyes of Enemy: Russia’s Highest Ranking Military Defector Reveals Why Russia Is More Dangerous than Ever*. Washington, DC: Regnery Publishing.
- Marran, Mikk** 2018a. Mikk Marrani ettekanne Vene mõjuagentidest. – *Delfi.ee*, 24.07.2018. <<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/loe-taismahus-mikk-marrani-ettekanne-vene-mojuagentidest?id=83136549>>.
- Marran, Mikk** 2018b. Mikk Marrani ingliskeelne sõnavõtt üritusel „Riga STRATCOM Dialogue 2018“. 12.06.2018. <<https://www.youtube.com/watch?v=YMP8rWFKkZE>>.
- Mitrokhin, Vasily** (ed.) 2002. *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer’s Handbook*. London: Routledge.
- Romerstein, Herbert; Levchenko, Stanislav** 1989. *The KGB against the “Main Enemy”*: How the Soviet Intelligence Service Operates against the United States. Lexington: Lexington.
- Schoen, Fletcher; Lamb, Christopher J.** 2012. *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*. Washington, DC: National Defense University. <<http://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/inss/Strategic-Perspectives-11.pdf>>.
- Shvets, Yuri B.** 1994. *Washington Station. My Life as a KGB Spy in America*. New York: Simon & Schuster.
- Strokan, Mikhail A.; Taylor, Brian D.** 2018. *Intelligence*. – *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*. Ed. by Tsygankov, Andrei P. New York: Routledge.
- Suvorov, Viktor** 1984. *Inside Soviet Military Intelligence*. New York: Macmillan Publishing.
- Suvorov, Viktor** 2010. *Akvaarium*. Tlk Vello Heinmets. Tallinn: Tänapäev
- Suvorov, Viktor** 2016. *Spionaaži alused: kuidas töötas XX sajandi kõige võimsam ja kõige varjatud luureorganisatsioon*. Tlk Ülar Luuk. Tallinn: Tänapäev.
- United States of America vs Viktor Borisovich Netyksho et al.** 13.07.2018. <<https://www.justice.gov/file/1080281/download>>.
- Weiss, Michael** 2017. *Active Measures Revealed: The Secret KGB Manual for Recruiting Spies*. 27.12.2017.

<<https://www.thedailybeast.com/the-kgb-papers-how-putin-learned-his-spycraft-part-1>>.

Политическая работа среди войск и населения противника в боевых условиях 1987. Москва: Главное политическое управление Советской армии и Военно-Морского Флота (Военное Издательство).

Политическая разведка с территории СССР: Учебное пособие 1989. Москва: Краснознаменный институт КГБ СССР имени Ю. В. Андропова.

Федеральный закон о федеральной службе безопасности. 03.04.1995.

<<http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10340801%40fsbNpa.html>>.

Федеральный закон о внешней разведке. 10.01.1996.

<http://web.archive.org/web/20080919150623/http://www.government.ru/content/executivepowerservices/fsfa_president/svr/statute>.

Dr IVO JUURVEE

Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse teadur,
uurimisprogrammi „Julgeolek ja kerksus“ juht

HIRMU MEHCHANISMID STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES ÖPPUSE ZAPAD 2017 NÄITEL

*Andreas Ventsel, Sten Hansson,
Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov*

1. Sissejuhatus¹

2017. aasta septembris korraldasid Venemaa ja Valgevene oma territooriumil sõjalise ühisõppuse Zapad 2017. Õppusel oli mitu eesmärki, sealhulgas sünkroniseerida relvajõudude tegevust, treenida sõjaväelasi ja katsetada uut relvastust. On arvatud, et õppusel mängiti läbi NATOga tekkida võiva sõja stsenaarium.² Samas kavandas Kreml Zapadit ka suure infooperatsioonina Lääne suunal.³

Tänapäevase sõja siht on ennekõike mõjutada vastase otsustusprotsesse, mitte kontrollida vastase territooriumi.⁴ Seetõttu kujutavad pealtvaataja ja auditoorium endast konflikti olulist osist. Infokonflikti saab teadlikult kujundada strateegiliste infooperatsioonidega, millega püütakse häirida ja õhutada seesmist või välimist inforuumi või arvamuskliimat, saavutamaks strateegilisi geopoliitilisi või majanduslikke lõppeesmärke.⁵

¹ Artikkel on kirjutatud teadusprojekti O-013 „Infooperatsioonide jätkuprojekt (01.08.2017–31.12.2018)“ raames.

² **Röpke, Julian** 2017. Putin's Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017. <<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018).

³ **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018);

Wilk, Andrzej 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017. <<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017).

⁴ **Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalseadme kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 52. [**Nissen** 2015]

⁵ **Weedon, Jen; Nuland, William; Stamos, Alex** 2017. Information Operations and Facebook. – Facebook Inc., 27.04.2017. <<https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>>.

Selle artikli eesmärk on selgitada õppuse Zapad 2017 näitel, kuidas teatud avalikkuses levitatavaid ning inimeste käitumist mõjutavaid lugusid – strateegilisi narratiive – kasutatakse infosõja relvana. Neid narratiive võib defineerida kui representatsioone, millega määratakse kindlaks tähtsate sündmuste ahelad ning nendega seotud tähendused. Sõjalise õppuse meediakajastuse analüüsimisel tuleb tähele panna, et õppusega seonduv kommunikatsioon erineb tüüpilisest sõjaaja retoorikast. Sõjas on vastase kommunikatsiooni peamised eesmärgid demoniseerida konkreetset vaenlast ja mobiliseerida rahvas võidukaks võitluseks.⁶ Õppuse puhul, nagu oma uurimus näitame, võidakse strateegilisi narratiive kasutada aga võimaliku vastase hirmutamiseks ning eksitamiseks.

Hirmust on saanud tõhus ühiskonda mobiliseeriv tunne⁷ ning oluline diskursiivne vahend, millega legitimeeritakse poliitilisi otsuseid⁸. Kuigi konkreetse vaenlasega seotud ohutunde võimendamist ning üleüldise hirmu ja segaduse atmosfääri soosimist nähakse tänapäevase strateegilise kommunikatsiooni põhielementidena⁹, ei ole eriti paljud akadeemilised uurimused otseselt keskendunud hirmu diskursuse tähendusloomelisele küljele. Püüame oma artikliga seda tühimikku täita: me uurime Zapadi meediakajastuses levitatud strateegilisi narratiive, millega hirmu konstrueeritakse ja toodetakse diskursiivselt.

Baltimaad asuvad piirialal, mistõttu nad on sageli olnud Venemaa ja NATO infokonfliktide keskmes. Kuna Eesti on NATO riik ja paikneb samas Zapadi õppuse ala vahetus läheduses, kasutasime oma uurimistöös näitena Eesti ajakirjanduslikku materjali. Analüüsisime 2017. aasta juulist oktoobrini ilmunud eesti- ja venekeelseid artikleid, milles kajastati Venemaa seisukohti ning mille allikate hulka kuulusid Kremli eestkõnelejad või Venemaa meedia-

⁶ Гудков, Лев 2005. Идеологема врага. – Образ врага. Гудков, Л. (сост.). Москва: ОГИ, стр. 14.

⁷ Castells, Manuel 2009. Communication Power. Oxford University Press, p. 417. [Castells 2009]; Altheide, D. L. 2002. Creating Fear: News and the Construction of Crisis. Hawthorne, NY: Walter de Gruyter.

⁸ Wodak, R. 2015. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage.

⁹ Nissen 2015; Hellman, Maria 2016. Milblogs and Soldier Representations of the Afghanistan War: The Case of Sweden. – Media, War & Conflict, Vol. 9, No. 1, pp. 43–57. [Hellman 2016]; Marwick, Alice; Lewis, Rebecca 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute. <https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf> (06.04.2018); Swimelar, Safia 2018. Deploying Images of Enemy Bodies: US Image Warfare and Strategic Narratives. – Media, War & Conflict, Vol. 11, No. 2, pp. 179–203. [Swimelar 2018]

kanalid. Artiklid avaldati kolmes Eesti suurima tiraaži ja lugejate arvuga päevalehes (Postimees, Eesti Päevaleht ja Õhtuleht), Tallinna ajalehes Pealinn ning uudisteportaalides Delfi, ERR, Baltnews ja Sputnik¹⁰.

Kõigepealt selgitame strateegilise narratiivi mõistet ning vaatleme seda hirmu ja ohu diskursuse kontekstis. Seejärel kirjeldame analüüsitud materjalis esinenud narratiive, mis pakkusid Zapadi mõtestamiseks Venemaa huve teenivat tähendusraamistikku. Artikli lõpus toome välja konkreetset soovitusi selle kohta, kuidas mõtestada sõjalise õppusega seonduvaid strateegilisi narratiive.

2. Analüüsiraamistik: strateegiline narratiiv kui võimuinstrument

Kommunikatsiooniteoreetik Manuel Castelli järgi on eri võimu liikidest kõige tähtsam suutlikkus vormida inimhõimust: tema määratluse järgi toimib sotsiaalse olendi võim, kui ta saab „asümmeetriliselt mõjutada teis(t)e sotsiaalse(te) olendi(te) otsuseid nii, et hakatakse eelistama mõjutaja tahet, huve ja väärtusi“.¹¹ Mõjutamise strateegia valik ja selle edukus sõltuvad mõjutaja oskusest iseloomustada sihtauditooriumit, näiteks tunda ära sellele omased visuaalsed ja verbaalsed väljenduskoovid¹², ning kommunikatsiooni pragmaatikast ehk adressandi eesmärkide iseloomust.¹³

Strateegiline narratiiv on võimu rakendamise vahend, mille abil poliitilised toimijad (nt riiklikud institutsioonid) konstrueerivad ühist tähendust, millega võidakse raamida teatud kogukonna tajumisviise, uskumusi ning

¹⁰ Delfi on Eestis enim külastatav uudisteportaal. Baltnews ja Sputnik vahendavad Eesti Kaitsepolitsei ameti andmetel sisu, mida saab määratleda Venemaa propagandana (**Kaitsepolitsei aastaraamat** 2016. Koost. Harrys Puusepp. Tallinn: Iloprint. <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Aastaraamat_2016_0.pdf>).

¹¹ **Castells** 2009, p. 10.

¹² **Miskimmon, Alister; O'Loughlin, Ben; Roselle Laura** 2013. Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order. New York: Routledge, p. 22. [**Miskimmon et al.** 2013]; **Raudsepp, Maaris; Ventsel, Andreas** 2018. Systemic Power and Autonomy from the Perspective of Semiotic Cultural Psychology. – Approaches to Culture Theory VIII. Ed. by Kannike, A. et al. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus [ilmumas].

¹³ **Nye Jr., Joseph S.** 2011. The Future of Power. Public Affairs: New York, p. 84; **Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. Acta Semiotica Estica XIV, lk 93–116. [**Ventsel; Madisson** 2017]

käitumismustreid.¹⁴ Sellise narratiivi funktsioon on õigustada poliitilisi eesmärgi ja erinevate (majanduslike, julgeoleku- jm) kriiside puhul võetavaid vastumeetmeid, luua rahvusvahelisi alliansse ning kujundada avalikku arvamust.¹⁵ Seetõttu kasutatakse strateegilise narratiivi mõistet laialdaselt kommunikatsiooniuuringutes, rahvusvaheliste suhete alastes töödes¹⁶, (info)sõjateaduses¹⁷ ja konfliktiuuringutes¹⁸.

Strateegilise narratiivi komponendid

Erinevalt ilukirjanduslike teoste kunstilistest narratiividest esinevad mittefiktsionaalsed narratiivid (sh strateegiline narratiiv) sageli hajusalt ja üks-teisega põimunult. Need narratiivid võivad läbida erinevaid kommunikatsioonikanaleid ja tekste, varieerudes uudistest ja pressiteadetest sotsiaalmeediapostituste ja kommentaarideni. Samuti võib üks meediatekst esitada mitut, vahel vastandlikku narratiivi. Strateegilise narratiivi eesmärk – see, millist mõju adressant soovib auditooriumis saavutada – võib olla erinevates tekstides hajutatud ja peidetud. Diskursiivse võimu (antud juhul strateegilise narratiivi) edukus sõltub paljuski sellest, kuidas suudetakse selle otsesest eesmärgi auditooriumi eest varjata.¹⁹ Seetõttu on narratiivi ühtsus ja selle eesmärk alati mingil määral analüüsi käigus loodud mentaalne konstruktsioon. Selleks, et paremini mõista strateegilise narratiiviga seotud tähenduste kujunemist, tuleb esmalt esile tuua narratiivi põhitunnused.

¹⁴ **Lepik, Peet** 2008. Universals in the Context of Juri Lotman's Semiotics. Tartu Semiotics Library 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, p. 1. [**Lepik** 2008]

¹⁵ **Antoniades, A; O'Loughlin, B; Miskimmon, A.** 2010. Great Power Politics and Strategic Narratives. Working paper no. 7. Centre for Global Political Economy, University of Sussex, pp. 5–6.

¹⁶ **Roselle, Laura; Miskimmon, Alistair; O'Loughlin, Ben** 2014. Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power. – Media, War & Conflict, Vol. 7, No. 1, pp. 70–84; **Miskimmon, Alistair; O'Loughlin, Ben; Roselle, Laura** 2017. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. University of Michigan Press; **Ringsmose, Jens; Børgesen, Berit Kaja** 2011. Shaping Public Attitudes Towards the Deployment of Military Power: NATO, Afghanistan and the Use of Strategic Narratives. – European Security, Vol. 20, No. 4, pp. 505–528; **Dimitriu, G.; De Graaf, B.** 2016. Fighting the War at Home: Strategic Narratives, Elite Responsiveness, and the Dutch Mission in Afghanistan, 2006–2010. – Foreign Policy Analysis, Vol. 12, No. 1, pp. 2–23.

¹⁷ **Hellman** 2016; **Swimelar** 2018.

¹⁸ **Wetozka, Adam** 2016. An Attempt to Identify Hybrid Conflict. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), No. 2, pp. 54–66.

¹⁹ **Foucault, Michel** 1971. Orders of Discourse. Tlk Robert Swyer. – Social Science Information, Vol. 10, No. 2.

Üks põhitunnus on sündmus(t)e kujutamine, mis hõlmab esialgset seisundit ning ajalisi-põhjuslike muutuste tõttu algseisundist erinevat lõppseisundit.²⁰ Semiootik Juri Lotman on osutanud, et sündmustest jutustamine eeldab loogilis-põhjuslike suhete artikuleerimist: sündmuste reastamist kindlasse süžeelisse järjekorda, samaaegsete ning võib-olla omavahel sidumatagi sündmuste ümberseadmist järjepidevaks ja sidusaks ahelaks.²¹ Loo jutustamine toob kaasa muidu pidevana tajutud kogemusvoo segmenteerimise paljudeks konkreetseteks ühikuteks, mis seejärel kindlalt korrastatakse: luuakse ajalised ning põhjuslikud seosed teiste loo elementidega ning teatav tähenduslikkus suhestatuna loosse kui tervikusse.²² Narratiiviga käib vahe-tult kaasas ka tõlgenduslikkus: ei ole olemas tõestisündinud lugusid, kuna sündmusei identifitseeritakse ning lugusid jutustatakse lähtudes konkreetsetest perspektiividest ning huvidest, mitte ei leita valmis kujul maailmast.²³ See viibki meid strateegilise narratiivi kontseptsiooni juurde.

Strateegilise narratiiviga saavad poliitilised toimijad artikuleerida endale sobivaid mineviku ja tuleviku sündmuste stsenaariumeid ning kehtestada neid vastavas tõlgenduskogukonnas. Tavaliselt määratakse sellise narratiiviga kindlaks aktiivse toimija identiteet (kes *me* oleme?), mõni ihaldatud lõppsiht (*mida* me saavutada tahame?), sellega seonduvad takistused ning soovituslik viis, kuidas neid ületada.²⁴

Narratiiv on mõjukas, sest see pakub korrastatud ning lihtsustatud tähendusraamistikku, mida on kerge kommunikeerida, hoomata ning meelde jätta, aga ka suhestada tõlgendaja isiklike kogemustega. Seepärast peab strateegilise narratiivi kujundaja arvestama sihtrühmade kollektiivses mälus olemasolevate lugudega ja teiste tõlgenduslikku atmosfääri raamivate teguri-tega, näiteks ideoloogiliste põhimõtete, päevapoliitiliste arutelude ja hirmuga.

²⁰ **Eco, Umberto** 2005. Lector in fabula. Tlk Ülar Ploom. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 116.

²¹ **Lotman, Juri** 1999. Jumala tahe või hasartmäng? – Semiosfäärist. Tlk Kajar Pruul, Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 127.

²² Vt **Lotman, Juri** 2001. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Tlk Ann Shukman. London, New York: I.B. Tauris Publishers, p. 170.

²³ **White, Hayden** 2003. Kirjandusteooria ning ajalookirjutus. Tlk Erkki Sivonen. – Tuna, nr 1, lk 116.

²⁴ **Miskimmon et al.** 2013, p. 3.

Hirm kui tähendusloomet suunav tegur

Zapadi meediakajastuses raamis hirm sündmuse olulise emotsionaalse taustana. Kõige üldisemal kujul on hirm reaktsioon ohule.²⁵ Hirm pole reaktsioon mitte konkreetsele sündmusele või objektile enesele, vaid mitmesuguste ennetavate märkide või nähtuste tõlgendamine hirmuäratavate ja ohtlikena. Hirm loob uusi seoseid ja teisendab olemasolevaid tähendusi.²⁶

Eristasime hirmuteguri strateegilist kasutamist Zapadiga seotud Venemaa narratiivides kahel tasandil. Esiteks levitati auditooriumis hirmu ja segadust. Taani sõjateadlase Thomas Nisseni järgi kuulub informatsiooniliste õnnestamisstrateegiatega hulka infoudu loomine (vn *dezинформация*), milleks kasutatakse valitud infokilde, vasturääkivusi, võltsinguid, eksitavat infot ning lausvalesid.²⁷ Vastuoluliste tekstide ja narratiividega loodud hirmutunne võib toimida auditooriumi tõlgendusi suunava foonina, kuna eduka infoudu korral pole auditoorium enam võimeline õigel ja vael vahet tegema. Lisaks võivad segaduse tunnet süvendada info üleküllus ning intensiivne kordamine.²⁸ Teiseks veendi auditooriumi, et just Lääne meedia (aga ka NATO ja ELi eestkõnelejad) külvab Venemaaga seotud hirme ja paranoiat, st Lääs vastutab paljuski infoudu tekitamise eest.

3. Analüüs: Venemaa strateegilised Zapadiga seotud narratiivid

Lähtusime uuringus eeldusest, et narratiivid on sügavalt juurdunud tähendusraamidesse, mis organiseerivad kollektiivseid kogemusi ja identiteete.²⁹ Vaatlesime hirmu kui üht tegurit, mis suunab auditooriumi võimalikke tõlgendusradu ja tähendusloomet. Võtsime arvesse selle, et hirmu strateegiline kasutamine ei pruugi auditooriumis alati esile kutsuda narratiivi loojale soovitud tulemust. Viimane võib paljuski sõltuda auditooriumi eelnevast

²⁵ Lotman, **Juri** 2007. Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast. Tlk Kajar Pruul. Tallinn: Varrak, lk 208. [Lotman, **Juri** 2007]

²⁶ Lotman, **Mihhail** 2009. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpologia. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1219. [Lotman, **Mihhail** 2009]

²⁷ Nissen 2015, lk 11.

²⁸ Hansson, **Sten** 2015. Calculated Overcommunication: Strategic Uses of Prolixity, Irrelevance, and Repetition in Administrative Language. – Journal of Pragmatics, No. 84, pp. 172–188.

²⁹ Monaci, **Sara** 2017. Explaining the Islamic State's Online Media Strategy: A Transmedia Approach. – International Journal of Communication, No. 11, pp. 2844.

suhtumisest adressandi kavatsustesse, meediakanali usaldusväärsusse ja teistesse kontekstuaalsetesse asjaoludesse. See-eest uurisime aga hirmu abil suunatud tähendusloome ülesehitust.

Tuvastasime analüüsitud tekstides kolm tihedalt seotud strateegilist narratiivi. Esimesega kujutati Läänt negatiivse jõuna, teisega loodi Venemaale sõjalise suurvõimu kuvandit ning kolmandaga näidati Venemaad Lääne russofoobilise suhtumise ohvrina.

1. narratiiv:

Lääs külvab Zapadi tõttu põhjendamatu hirmu ja segadust

Ühe levinuma narratiivi põhjal osutati uuritud tekstides sellele, et Lääne meedia väidetavalt kütab üles põhjendamatu hirmu Venemaa ees. Selle narratiivi järgi olid Zapadi kohta esitatud ohustsenaariumid alusetud (tegemist olevat kaitseõppusega) ning iseäranis ebaloogilised ja põhjendamatud (Venemaa olla õppuse kohta infot jaganud läbipaistvalt ja koostööalt).³⁰ Artiklitest jäi mulje, et NATO üritab õppust käsitleva info puudulikkusele rõhudes olukorda teravdada, levitades õppusel osalejate kohta meelevaldseid andmeid.³¹ Sellist NATO käitumist kujutati infosõja ilminguna. Narratiivi tähtis osa oli eeldus, et NATO suhtub Venemasse vaenulikult ja otsib tolle tegevusest kogu aeg kunstlikult vigu, mistõttu Zapad oligi kõrgendatud tähelepanu all.³² Seejuures viidati Zapadi teemal sõna võtvatele NATO asjatundjatele kui sihilikult valeinfot levitavatele propagandistidele, kelle eesmärk on süvendada auditooriumis ulatuslikku ohutunnet. Venemaa propagandaga seostatud uudisteportaalil Sputnik ilmunud aramusloos väitis Villem Roosa, keda esitleti kui *sõjaväeluure kõrgemat ohvitseri-analüütikut erus*, et NATO kõrged esindajad levitavad õppusega seotud ohtude kohta teadlikult eksitavaid sõnumeid.

³⁰ Vt nt **Koppel, Karin** 2017. Moskva: Berliini väide Zapadi mahu kohta on üllatav. – ERR, 09.09.2017. <<http://www.err.ee/617598/moskva-berliini-vaide-zapadi-mahu-kohta-on-ullatav>> (19.01.2018).

³¹ Vt nt **Laugen, Lauri** 2017a. Vene kaitseministeeriumi hämmastab jutt õppuste Zapad 100 000 osavõtjast: laest võetud numbrid. – Delfi, 14.09.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseministeeriumi-hammastab-jutt-oppuste-zapad-100-000-osavotjast-laest-voetud-numbrid?id=79504084>> (19.01.2018). [**Laugen** 2017a]

³² Vt nt **Postimees** 2017a. Yana Toom Vene poliitsaates: NATO artikkel 5 on Trumpi ajal muutunud teenuseks. – Postimees, 11.09.2017. <<http://maailm.postimees.ee/4240373/yana-toom-vene-poliitsaates-nato-artikkel-5-on-trumpi-ajal-muutunud-teenuseks>> (19.01.2018).

Kaardrisõjaväelaste arvates rikuivad mõned NATO kindralid üldiselt omaks-võetud häid kombeid, tehes avalikke avaldusi õppuse „Zapad 2017“ ohtlikkusest ja ohutusest, mida see Poolale ja Balti riikidele kujutab. Niivõrd kogenud ohvitserid ise teavad muidugi, et sellised harjutused tegelikult naabritele ohtlikud ei ole.³³

Ühe tähelepanuväärse võttena, millega hirmu tekitati, mainiti ka külma sõja narratiivide strateegilist taaselustamist.³⁴ Ohutunde süvendamist põhjendati õigustuse otsimisega NATO agressiivsele tegevusele Venemaa suunal (üha suuremate vägede paigutamine Vene piiri äärde).³⁵ Kõik suuremad Eesti meediakanalid (Postimees, ERR ja Delfi) vahendasid Vene Kaitseministeeriumi pressiesindaja Igor Konašenkovi avaldust, milles süüdistati NATOt *Poolasse vaikselt USA 2. soomus- ja tankibrigaadi*³⁶ sissetoomises ning viidati Lääne kaugematele rünnakueesmärkidele. Tsiteeriti Konašenkovi sõnu:

Kogu see Balti ja Poola hüsteeria Zapad 2017-ga seotud „Vene-ohu“ teemal on Pentagoni operatsiooni ebaausalt infoga tekitatud suitsukate. Nii et kes siin õigupoolest agressiooniks valmistub?³⁷

³³ **Rooda, Villem** 2017. „Zapad 2017“ – kingitus Baltimaade russofoobidele. – Sputnik, 22.07.2017. <<https://sputnik-news.ee/analytics/20170722/6540966/zapad-2017-kingitus-baltimaade-russofoobidele.html>> (19.01.2018)

³⁴ Vt nt **Baltnews** 2017a. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». – Baltnews, 01.06.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html>> (19.01.2018);

Baltnews 2017b. НАТО возводит на границе с Россией «стальную стену» от Эстонии до Польши. – Baltnews, 03.04. 2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170403/1015854584.html>> (19.01.2018);

Baltnews 2017c. The Independent: учения «Запад-2017» выставили НАТО фабрикой «fake news». – Baltnews, 23.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170923/1016308913.html>> (19.01.2018).

³⁵ Vt nt **Khalip, Iryna** 2017. Kohalik vaade. Valgevenes valitseb segadus riiki saabuvate Vene sõjaväelaste arvu osas. – Postimees, 05.09.2017. <<http://maailm.postimees.ee/4233697/kohalik-vaade-valgevenes-valitseb-segadus-riiki-saabuvate-vene-sojavaelaste-arvu-osas>> (19.01.2018);

Postimees 2017b. Moskva: vastame USA tankibrigaadile Poolas Iskanderidega Kaliningradis. – Postimees, 12.10.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4274449/moskva-vastame-usa-tankibrigaadile-poolas-iskanderidega-kaliningradis>> (19.01.2018).

³⁶ **Laugen, Lauri** 2017b. Moskva: USA on õppuste Zapad ümber olnud hüsteeria varjus Baltimaadesse ja Poola paigutanud soomusdiviisi. – Delfi, 12.10.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/moskva-usa-on-oppuste-zapad-umber-olnud-husteeria-varjus-baltimaadesse-ja-poola-paigutanud-soomusdiviisi?id=79805580>> (19.01.2018).

³⁷ **Postimees** 2017c. Moskva süüdistab USA-d Zapadi ajal Poola lisaõdurite smugeldamises. – Postimees, 12.10.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4274203/moskva-suudistab-usa-d-zapadi-ajal-poola-lisaodurite-smugeldamises>> (19.01.2018).

Üsna sageli kasutati Lääne inimestes maad võtva ja väidetavalt NATO liitlaste endi poolt levitatava irratsionaalse hirmu kirjeldamisel patoloogiale viitavaid metafoore nagu *paanika*³⁸, *hüsteeria*³⁹ ja *Zapadi sündroom*⁴⁰.

Seda narratiivikogumit iseloomustas paljuski antiteesi loogika ja peegelprojektsiooni printsiip. Antiteetilise *vaenlase* loomise puhul on tähelepanuväärne, et see konstrueeritakse sageli *oma* struktuuride miinusmärgilise sümmeetrilise koopina ehk peegelprojektsioonina.⁴¹ Peegelprojektsioonile eelneb tihti projektsioon ehk esmalt omistatakse *meie* probleemid *nendele* ja seejärel luuakse peegelprojektiivne antitees: *nende* probleemidele vastandatakse markeeritud 0-tunnus ehk probleemide puudumine *meie* struktuuris.⁴² Antud juhul väideti, et NATO peab aktiivset ning koguni agressiivset infosõda, eirab rahvusvahelisi reegleid ja jagab oma õppuste kohta ebatäpset infot (sh hirmutab oma kodanikke ja valetab neile), kusjuures Lääne meedias vohavat samal ajal amatöörsete analüütikute sõnavõttud – kõiges selles on tavaliselt süüdistatud Venemaa. Põhjus, miks Vene eestkõnelejad levitasid dramaatilisi lugusid Lääne Venemaa-vastasest propagandast ja infosõjast, peitus tõenäoliselt soovis ajada auditorium segadusse ning kutsuda esile käegalöömismeeolu, sest infokülluses ei olegi võimalik orienteeruda.⁴³

2. narratiiv: Venemaa sõjaline võime kasvab

Venemaa sõjalisele võimele osutav narratiiv levis paralleelselt esimese narratiiviga ning osaliselt ka lähtus sellest. Zapadi eel ja ajal räägiti Eesti meedias tihti Venemaa võimalikust rünnakust, mis võib tabada nii Baltimaad kui ka Ukrainat või Gruusiat, aga selle taustal kumas NATO ja USAga tekkida võiv

³⁸ Vt nt **Baltnews** 2017d. Российско-белорусские учения «Запад-2017» направлены против Запада, считает президент Литвы. – Baltnews, 06.06.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170606/1016040073.html>> (19.01.2018).

³⁹ Vt nt **Baltnews** 2017e. Когда война с Россией?... Духи чужих предков не дают покоя Эстонии. – Baltnews, 19.11.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20171119/1016429695.html>> (19.01.2018).

⁴⁰ Vt nt **Baltnews** 2017f. Пострадавшим от «синдрома Запада» дали два года на его преодоление. – Baltnews, 26.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170926/1016314322.html>> (19.01.2018).

⁴¹ **Lotman, Juri; Uspenski, Boriss** 2013. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, Boriss. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tlk Peet Lepik. Tartu: Ilmamaa, lk 223.

⁴² **Lepik** 2008, lk 72.

⁴³ Vt **Eslas, Urve** 2017. Infosõja võtetest. – Propastop. <<https://www.propastop.org/2017/02/27/urve-eslas-infosoja-votetest/>> (06.09.2018).

sõjaline konflikt. Lisaks sellele seostati õppusega ohtu, et Vene väed jäävadki Valgevenesse.⁴⁴ Ajakirjanduses mängiti läbi erinevaid ohustsenaariume ja viidati märkidele, mis näitasid Venemaa sõjalise võime suurenemist.

Eristasime analüüsitud artiklites kahte meediakajastuslikku suundumust: refereerivat ja kommenteerivat. Refereerivateks liigitasime uudised ja artiklid, milles välisajakirjanduse tekste (enamasti Saksa, Prantsusmaa ja USA meediaväljaandeid) taasesitati valikuliselt ja lühendatult. Sellesse kategooriasse kuulus näiteks Baltnews'i artikkel „Zapad 2017 tekitas Poolas ja Balti riikides ärevust veel enne õppuse algust“.

Sügisese Venemaa-Valgevene ühisõppuse Zapad 2017 planeerimine on Euroopas esile kutsunud tõsist muret, kirjutab Süddeutsche Zeitung. Poola ja Baltimaad arvavad, et see ettevõtmine kujutab neile ohtu, vaatamata asjaolule, nagu kirjutab artikli autor, et Venemaa käsitleb seda vastusena NATOst lähtuvale ohule.⁴⁵

Sarnaselt refereeriti erinevate riikide ja organisatsioonide (NATO ja ELi) tellitud aruannete kokkuvõtteid. Baltnews'i artiklist „NATO eksperdid: Riia, Tallinn ja Vilnius võivad saada tuumalöögi sihtmärkideks“ võis lugeda järgmist:

NATO eksperdid arvavad, et Vene vägede hüpooteetilise rünnaku korral hõivatatakse Baltikum tõenäoliselt kiiresti. Seejuures kinnitavad nad, et alliansi edasised püüdlused vabastada hõivatud territooriumid tekitavad Riias, Tallinnas ja Vilniuses tuumalöögi ohu.⁴⁶

Refereerivas meediakajastuses püüti säilitada emotsionaalselt neutraalset tooni, refereeritud autorite seisukohti esitati väitlusliku dialoogina ning ekspertide arvamusi autoriteetsetena. Harva anti teemale otsene hinnang. Samas valiti refereeritud artiklitest lõike, mis toetasid Venemaa sõjalist võimsust kinnitavat narratiivi. Näiteks rõhutati, et USA ja liitlaste väeüksused võivad sattuda tõenäoliste vastaste, kelle hulka kuulub esmajärjekorras Venemaa, „arenenud [vn *изоурпённых*] ründerelvade“ löögi alla.⁴⁷ Seejuures kasutati venekeelses artiklis Balti riikide kohta nimetust *Пробалтика*, mis tähendab

⁴⁴ Sivitski, Arseni 2016. Will Russia Occupy Belarus in 2017? Centre for Strategic and Foreign Policy Studies.

⁴⁵ Baltnews 2017g. Учения «Запад-2017» лишили покоя Польшу и страны Балтии ещё не начавшись. – Baltnews, 11.08.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170811/1016208940.html>> (19.01.2018).

⁴⁶ Baltnews 2017h. Эксперты НАТО: Рига, Tallinn и Вильнюс могут стать целями для ядерного удара. – Baltnews, 09.08.2017. <<http://m.baltnews.ee/mir/20170809/1016206101.html>> (07.09.2018).

⁴⁷ *Ibid.*

tõlkes „Balti mere äärne“ ja kannab konnotatsiooni, et need rannikuäärsed alad on seotud Venemaaga.⁴⁸

Kommenteerivat meediakajastust iseloomustas ennekõike teemakäsitluse hinnanguline toon. Kui Venemaa sõjalise võimsusega kaasnevast ohust kõneles mõni Venemaa Föderatsiooni esindaja või tehti seda Vene meediakanalis, kajastati seda naeruväärstavas toonis, et näidata võimsusega seotud ohustenaariumite absurdust ja ühtlasi osutada Lääne meedia paranoilisusele. Uudisteportaali Delfi artiklist „Vene kaitseminister Šoigu: ažiotaaz õppuste Zapad ümber oli mõeldud NATO kasvava aktiivsuse varjamiseks“ sai lugeda järgmist:

Šoigu lisis, et NATO kasvatab sõjalist kohalolekut Venemaa piiri ääres, korraldab regulaarselt suuremõtmelisi õppusi ja tänapäevastab infrastruktuuri. [...] Šoigu rõhutas, et see tegevus õhustab stabiilsust ja sunnib tarvitusele võtma kaitsvaid vastumeetmeid.⁴⁹

Selles uudises viidati ühelt poolt paanika tekitajatele, kuid samas ka Venemaa võimele Lääne sõjalistele aktsioonidele võrdväärselt vastata ja seda eriti just Baltimaades kui piiririikides. Venemaa tegevust kujutati üksnes kaitsetotstarbelisena, mistõttu pingete eskaleerumises ja võimalikus konfliktitekkimises veeretati süü hoopiski NATO-le.

Arvude ebamäärasus

Venemaa sõjalise võimsuse kasvuga seotud ohu- ja hirmutunde kujundamine lähtus osalt sellest, et õppusel osaleva väekontingendi täpset suurust ei teatud, millist asjaolu kajastati meedias palju. Lääne sõjandusekspertide hinnangul oli õppusel osalenud sõjaväelaste arv ametlikult väidetust mitu korda suurem.⁵⁰ Poola kindralstaabi andmeil mobiliseeris Venemaa ligi

⁴⁸ **What Does Pribaltika Mean** 2017. – Propastop, 03.10.2017.

<<https://www.propastop.org/eng/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>> (02.09.2018).

⁴⁹ **Laugen, Lauri** 2017c. Vene kaitseminister Šoigu: ažiotaaz õppuste Zapad ümber oli mõeldud NATO kasvava aktiivsuse varjamiseks. – Delfi, 10.11.2017.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseminister-soigu-aziotaaaz-oppuste-zapad-umber-oli-moeldud-nato-kasvava-aktiivsuse-varjamiseks?id=80123160>> (07.09.2018).

⁵⁰ **Stoicescu, Kalev** 2017. Decoding Zapad-2017. September 2017, International Centre for Defence and Security, Tallinn, p. 4.

<https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).

100 000 sõjaväelast, Leedu ja Ukraina pakkusid selleks arvuks 140 000 ning hiljem lausa 240 000.⁵¹ Oli ka tagasihoidlikumaid hinnanguid: 60 000–70 000 osalejat, kellest 12 000 asusid Valgevene territooriumil ja ülejäänud Venemaal.⁵²

Sotsiaalsete hirmude artikuleerimisel tuleb tähele panna, et hirmu tähendusloome on orienteeritud subjektiivse hirmutunde kommuniqueerimiseks vajaliku väljenduse otsimisele. See on põhjus, miks hirmu mehhanismid on oma olemuselt hägused ja ambivalentset.⁵³ Hirmu saab õhutada eeldusel, et sihtauditoorium tajub Venemaa sõjalise võime pärast üldisemat ohtu.⁵⁴ Seda ohutunnet suurendas antud juhul sõjaväeõppusele omane salastatus, mistõttu ei saanud Vene ja Valgevene sõjaväekontingendi suurust täpselt kindlaks määrata. See kutsus Eesti meedias esile spekulatsioone, mis aga omakorda võimendasid auditooriumi segadust ja hirmutunnet. Vägede hulga kindlaks tegemisega püüti olemasolevat hirmutunnet minimeerida ja leida sellele kindel kuju või osutus: hirmust juhitud tähendusprotsesside eesmärk oli saada selgust õppuse ohtlikkuse kohta. Katsed ebamäärast hirmu sõnastada, mis väljendusid ambivalentsetes spekulatsioonides sõjaväelaste arvu üle, pigem taastootsid lugejates segadust ja hirmutunnet ning osutasid varjatult arusaamale, et Venemaa suudab oma vägesid kiiresti ja märkamatuult liigutada.

Sellele, et tegemist oli Venemaa teadliku strateegiaga, viidati mitmes Venemaa sõjaväelase ja riigiteenistuja ametlikus sõnavõtus, milles Lääne meedia esitatud andmetesse suhtuti kriitiliselt ning naeruvääristavalt, mis omakorda veelgi võimendas vastavaid kahtlusi. Delfis tsiteeriti Vene Kaitseministeeriumi pressiesindaja Igor Konašenkovi sõnavõttu.

„Me oleme hämmastunud SLV sõjalise ametkonna juhi avalduste üle, milles opereeriti avalikult laest võetud numbritega väidetavalt sadade tuhandete Vene sõjaväelase kohta, kes on kaasatud õppustele ja kelles peitub sellega

⁵¹ **Turchynov, Oleksandr** 2017. ‘Zapad-2017’ – Reality and Threats. – National Security and Defense Council of Ukraine, 22.08.2017. <<http://www.rnbo.gov.ua/en/news/2858.html>> (18.11.2017);

Sutyagin, Igor 2017. Zapad-2017: Why Do the Numbers Matter? – RUSI, 12.09.2017. <<https://rusi.org/commentary/zapad-2017-why-do-numbers-matter>> (18.11.2017); **Giles** 2018, p. 5.

⁵² **Johnson, Dave** 2017. ZAPAD 2017 and Euro-Atlantic Security. – NATO Review, 14.12.2017. <<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/zapad-2017-and-euro-atlantic-security-military-exercise-strategic-russia/EN/index.htm>> (22.12.2017).

⁵³ **Lotman, Mihhail** 2009, lk 239.

⁵⁴ **Galeotti, Mark** 2018. The Mythical ‘Gerasimov Doctrine’ and the Language of Threat. – Critical Studies on Security, doi: 10.1080/21624887.2018.1441623.

seoses oht Euroopale. Saksa pool sai õigeaegselt ja tal on kogu ammenдав informatsioon kavatsuste, kaitsva iseloomu ja Vene vägede reaalse arvukuse kohta,“ teatas [...] Konašenkov.⁵⁵

Antud juhul kritiseeriti Saksa kaitseministrit Ursula von der Leyenit. Tegemist oli naeruvääristava kommentaariga, sest oleks olnud mõeldamatu, et kaitseminister oleks saanud väekontingendi suuruse hindamisel eksida 7–8 korda, kui ta oleks saanud kasutada õigel ajal edastatud kõikehõlmavat infot.

Soome infosõjaanalüütiku Saara Jantuneni järgi on Venemaa infosõja üks eesmärke tekitada sihtauditooriumis „rindejooni ja vastuolusid, mistõttu see ei toimi enam ühtselt“.⁵⁶ Kasutades vastavat kommunikatsioonitaktikat kinnitatakse Venemaa meedias kogu aeg, et sõdurite kontingendi suurus vastas varem kokkulepitule, ja süüdistatakse Läänt arvudega manipuleerimises. Lääs ei saanud oma ümberlükatavaid väiteid faktiliselt kinnitada, mistõttu võis pidev tõendite ja vastutõendite esitamine lõpuks sihtauditooriumit eksitada ja hävitada selle otsustusvõime.⁵⁷

Diskursiivne mimikri

Kahe narratiivi analüüsist selgus, et Venemaa informatsioonilise heidutussõjaga kaasnes narratiivi varjatud esitamise strateegia. Samal ajal, kui Läänt süüdistatakse paranoias, taastoodeti meedias Venemaa sõjalise suurvõimu kuvandit. Heidutussõja meetodite hulka kuulub mimikri: end näidatakse tegelikust suuremana. Balti Venemaa Uuringte Keskuse direktori Vladimir Juškini sõnul on Venemaa praegu väikese majanduse ja vananenud ideoloogiaga riik, mis on arenenud maadest tehnoloogiliselt suuresti maha jäänud, mistõttu tal ei jätku täiemahuliseks vastasseisuks USAga lihtsalt raha. „Ainus võimalus on seda vaid imiteerida,“ arvas Juškin.⁵⁸ Paljuski just sel põhjusel oli Venemaale kasulik hoida endast lähtuva sõjalise ohu temaatikat kogu aeg meedia tähelepanu keskmes. Retooriliselt ei pidanud Venemaa seda alati otse sõnu väljendama: kui endast lähtuvat ohtu eitati sihikindlalt, osutati seeläbi

⁵⁵ Laugen 2017a.

⁵⁶ Jantunen, Saara 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht, lk 204.

⁵⁷ *Ibid.*, lk 91.

⁵⁸ Reinkort, Hanna-Hulda 2017. Juškin: täiemahuliseks vastasseisuks USAga ei jätku Venemaal raha. – Postimees, 21.11.2017. <<http://w3.ee/openarticle.php?id=2848062&lang=est>> (07.09.2018);

Aleksejev, Anton 2017. Juškin: Zapadi eesmärk on hirmutamine. – ERR, 14.09.2017. <<https://www.err.ee/618610/juskin-zapadi-eesmark-on-hirmutamine>> (07.09.2018).

suurenenud sõjalise võimsuse narratiivile, st võimalusele alustada konflikti. Seda retoorilist võtet võib nimetada eituse kaudu jaatamiseks ehk miinusvõtteks: mida rohkem midagi eitada, seda rohkem tekib sihtauditooriumis õigustatud kahtlus, et eitamisega varjatakse midagi. Selle strateegilise narratiivi üks eesmärk oligi luua Venemaa kui sõjalise suurjõu kuvandit. Arvestades sellega, kui palju seati õppuse kaitseiseloому ja väekontingendi suurust Lääne meedias kahtluse alla ning kui ulatuslikult tekitati ažiotaazi võimalike ohustsenaariumite ja Venemaa sõjalise võime kohta, võib oletada, et miinusvõtte koos kaasneva usaldamatuse ja hirmu fooni tootmisega kujunes Venemaa jaoks edukaks kommunikatiivseks taktikaks.

Kui see heidutussõja võtte haakub auditooriumi kultuurimälu narratiividega, on pinnas selle kasutamiseks soodne. Semiootika vaatepunktist võib hirm olla ajalise suhestuse järgi reaktsioon kas juba toimunud sündmusele, mis tundub subjektile ootamatu, või veel toimumata sündmusele (ennetav hirm). Sellisel juhul on ohu ootus tegur, mis potentsiaalselt suurendab hirmu.⁵⁹ Uuritud artiklites oli tegemist ennekõike viimasega: hirmu toitis varasem negatiivne kogemus Venemaa poliitikaga, olgu selleks ajalooline agressioon Baltimaades või lähimineviku konfliktid Gruusia ja Ukrainaga. Ajaloolise kogemuse põhjal konstrueeriti riskistsenaariume: mis saab siis, kui...

Meie uurimuse kontekstis hakkasid põhinnarratiivi toetanud uudised, mis apelleerisid hirmule Venemaa ja selle sõjalise võimsuse ees, tähenduslikult seostuma teiste samalaadsete uudistega, mis ei paigutunud otseselt Zapadi kajastusse, kuid mis võisid tõlgendajat suunata peamisest strateegilisest narratiivist (antud juhul Venemaa sõjalise võime kasvust) lähtuva tõlgenduseni.

Neis uudistes näidati, et Vene armee on mobiilne ning toimetab kogu aeg Balti riikide ja Põhjamaade (ennekõike Soome ja Rootsi) piiridel. Vastavate vahejuhtumite asjaosalised kasutasid uusimat Vene sõjatehnikat. Ilmusid uudised Vene sõjalennukitest Balti riikide õhupiiride lähistel⁶⁰, teistest Venemaa korraldatud (ühis)õppustest (nt Hiinaga)⁶¹, Vene (rahuaja arvatavasti

⁵⁹ Lotman, **Juri** 2007, lk 209.

⁶⁰ Postimees 2017d. Läti piiri lähistel tuvastati Vene sõjalennuk. – Postimees, 25.07.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4189991/lati-piiri-lahistel-tuvastati-vene-sojalennuk>> (06.09.2018).

⁶¹ **Kutti, Martin** 2017a. Galerii: Venemaa ja Hiina sõjalaevad alustasid Läänemeres ühisõppust. – Postimees, 25.07.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4189537/galerii-venemaa-ja-hiina-sojalaevad-alustasid-laanemeres-uhisoppust>> (06.09.2018) [**Kutti** 2017a];

Postimees 2017e. Valgevenes algasid uued ühisõppused. – Postimees, 25.09.2017.

<<http://maailm.postimees.ee/4254987/valgevenes-algasid-ued-uhisoppused>> (03.09.2018).

suurimatest) sõjalaevadest Läänemerele⁶², võimalikest allveelaevadest Rootsi rannikuvetes⁶³, Vene elektroonilise sõjalise võime kasvamisest⁶⁴ jne. Venemaa relvajõudude tegevuse meediakajastusel ei pruukinud olla konkreetset kooskõlastatud eesmärki, kuid taolised uudised tekitasid inforuumis omavahel seotud infokaskaade⁶⁵, mis võisid hakata auditooriumi suunama ühele kindlale tõlgendusrajale, mis toetas Venemaa sõjalise võimsuse narratiivi⁶⁶.

3. narratiiv:

Venemaa kannatab Lääne russofoobilise suhtumise all

Meediatekstide analüüs näitas, et Venemaa kommunikatsioonilise mõjutustegevuse üks siht võis olla endast kardetud riigi mulje jätmine, tehes seda niimoodi, et hirmutava Venemaa kuvandi loojaid seostataks hoopiski Lääne meedia ja poliitilise eliidiga. Seda toetati meediakajastuses narratiiviga, millega põhjendati Lääne meedia ja eliidi vajadust Venemaad demoniseerida: Lääs on russofoobne, st Venemaa ja sealse kultuuri suhtes negatiivselt meelestatud, mistõttu kannatabki Venemaa ohvri rollis. Venemaa kujutas

⁶² **Kutti** 2017a; **Postimees** 2017f. Vene tuumalaevad tulevad Läänemerele. – Postimees, 17.07.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4180109/vene-tuumalaevad-tulevad-laanemerele>> (15.08.2018).

⁶³ **Randlaid, Sven** 2017. Rootsist kahtlustatakse taas võõra allveelaeva sissetungi. – Postimees, 11.07.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4173941/rootsis-kahtlustatakse-taas-voora-allveelaeva-sissetungi>> (05.09.2018).

⁶⁴ **Laugen, Lauri** 2017d. Venemaal luuakse elektromagnetilisi pomme, mis halvavad vastase tehnika. – Delfi, 28.09.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/venemaal-luuakse-elektromagnetilisi-pomme-mis-halvavad-vastase-tehnika?id=79659470>> (18.01.2018).

⁶⁵ Lähtume infokaskaadi määratlemisel definitsioonist, mille järgi on tegemist „mingi sõnumi järsu ja laialdase vallapääsuga ehk võrdlemisi lühikese aja jooksul hakkavad erinevad (sageli üksteisega vahetult seotud olevad) allikad sama või enam-vähem sama sisu kordama. Iseäranis omane on see poolavalikele sotsiaalmeediaõimedele, kus erinevad kasutajad kinnitavad teatud väidet sellele lihtsalt toetust avaldades või seda oma isiklike näidetega illustreerides ja võimendades. Infokaskaadide toimimisloogikat on täpsemalt selgitanud Ameerika õigus-teadlane ja meediauuriija Cass Sunstein (**Sunstein, Cass R.** 2009. *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*. Oxford, New York: Oxford University Press, pp. 90–91), kes toonitab, et infokaskaadide tekke juures mängib suurt rolli kogukondlik poolehoid ning grupi vahetus ühismälus olevale teabele apelleerimine, mis tihtipeale tasalülitab kollektiivsete arusaamadega vastuolus olevate isiklike kogemuste jagamise võimaluse“ (**Ventsel; Madisson** 2017, lk 98).

⁶⁶ **Tamm, Ege** 2017. Raport: küberrünnakuga on võimalik Baltimaad ülejäänud NATO-st eraldada. – ERR, 26.09.2017. <<http://www.err.ee/632676/raport-kuberrünnakuga-on-voimalik-baltimaad-ulejaanud-nato-st-eraldada>> (19.01.2018).

Lääne avalikkuse huvi Zapadi vastu pelgalt NATO (eelkõige USA) infooperatsioonina. Postimehe juhtkirjas „Kremlis sõjaline nukuteater?“ tsiteeritakse kõrget Venemaa ametnikku.

Venemaa kaitseministeeriumi esindaja Igor Konašenkovi sõnutsi saatis Zapadit „Euroopa meedia pretseedenditu hüsteeria“, mida mõistagi olevat tõuganud tagant Euroopa Liidu idapoolsete liikmesriikide russofoobia.⁶⁷

Konašenkov ei süüdistanud mitte üksnes Läänt üldiselt, vaid tõi esile ka sealset peamised hirmu külvajad: *Euroopa Liidu idapoolsed liikmesriigid*, täpsemalt Venemaa piiririigid Eesti, Läti, Leedu ja Poola. Otsene süüdistus teenis kahte eesmärki: lisaks pingete tekitamisele ELi liikmesriikide seas kritiseeriti selle kaudu ka nende riikide poliitikat venekeelse vähemuse suhtes. Russofoobilise suhtumise all ei näidatud kannatavat mitte ainult Venemaad kui riiklikku moodustist, vaid ka vene keelt kõnelevate inimeste kogukonda tervikuna.

Russofoobia mõistet on kasutatud nii sise- kui ka välispoliitilistel eesmärkidel ja ajalooliselt on Kremlis võimueliit russofoobia narratiivi alla koonandanud suure osa Venemaa suhtes negatiivsest infovoost.⁶⁸ Viimasel ajal on russofoobia-süüdistused peamiselt seotud NATO ja ELi laienemisega, mida Kreml kujutab otseselt Venemaa-vastase tegevusena.⁶⁹ Sellel narratiivil on kolm tahku.

1. Russofoobia sümboliseerib kahe kultuuri ja tsivilisatsiooni vastanduse mudelit, konflikti Ida ja Lääne väärtusmaailma vahel.
2. Venemaa kujutab russofoobiat Lääne välja kuulutamata sõjana Venemaa vastu. Zapadi meediakajastuses sai tänu sellele siduda hirmu sõjaretoorika ja erinevate kultuurimälu narratiividega (sh tõmmata paralleele

⁶⁷ **Postimees** 2017g. Juhtkiri: Kremlis sõjaline nukuteater. – Postimees, 06.11.2017. <https://arvamus.postimees.ee/4300259/juhtkiri-kremlis-sojaline-nukuteater?_ga=2.78520274.77125118.1509822551-139041784.1443549006> (19.01.2018).

⁶⁸ **Feklynina, Valentina** 2013. Constructing Russophobia. – *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*. Ed. by Taras, Ray. Routledge: London, pp. 91–109;

Peterson, Bo 2013. Mirror, Mirror... Myth-making, Self-images and the View of the US "Other" in Contemporary Russia. – *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*. Ed. by Taras, Ray. Routledge: London, pp. 11–23.

⁶⁹ **Darczewska, J.; Żochowski, P.** 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – *Point of View*, October 2015, No. 56. Warsaw: Centre of East European Studies. [Darczewska; Żochowski 2015]

külma sõjaga, seostada natsismi ja russofoobiat, väljendada suhtumist nõukogude aega ning kasutada vastavat sõnavara⁷⁰).

3. Venemaa püüab samastada vastuseisu Kremli poliitikale vene kultuuri vastasusega. Selle samasuse loomiseks on vajalik luua side poliitika ja kultuuri vahel.⁷¹ Näiteks taheti maailmakuulsa Vene dirigendi Gergijevi kontserdiga Süürias⁷² kultuuriürituse kaudu ühtlasi legitimeerida Venemaa poliitilisi eesmärke Süüria konfliktis ja luua Venemaale positiivset kuvandit. Lääne meedia ja poliitikute kriitika Venemaa tegevuse kohta Süüria konfliktis saab sellisel juhul diskursiivsel tasandil siduda vaenukkusega vene kultuuri suhtes. See aitab Venemaal leida oma poliitilistele eesmärkidele nii sise- ka kui välisauditooriumis kergemini poolehoidjaid, kuna kultuuriliselt erineva demoniseerimine ei ole Lääne avalikkuses sama vastuvõetav kui poliitilise seisukoha kahtluse alla seadmine.

Taoline retoorika laseb Venemaal ennast positsioneerida moraalse ohvrina, keda vaenavad Lääs ja selle käsilased. Selles võib näha omalaadset ennetavat nahahoidmisstrateegiat⁷³, millega saab pahatahtliku ja destruktiivsema tajutud vastase süüdistused juba eos pareerida ning omistada vaenlasele täpselt samasugused taunitavad omadused, millega tema oli Venemaad iseloomustanud. Selleks, et kaardistada olulisi sündmusi ja suundumusi ning artikuloida tulevikuvisionid, osutatakse Vene meedias auditooriumi mälu kihistustele (nt natsismi võitmisele II maailmasõjas ja Balti riikide süüdistamisele natsismis), mistõttu kipuvad juba tekkinud seosed aja jooksul võimenduma ja identiteeditaolome alusvastandused üha enam polariseeruma.

⁷⁰ **Baltnews** 2017i. Эксперт: доктрина «советской оккупации» стран Балтии служит оправданием дискриминации русских. – Baltnews, 03.11.2017. <http://baltnews.ee/in_russia/20171103/1016409027.html> (19.01.2018).

⁷¹ **Darczewska; Żochowski** 2015, p. 22.

⁷² Vt <https://www.youtube.com/watch?v=9b0hFif4Zaw>; **Кочарова, Анна** 2016. Валерий Гергиев и оркестр Мариинки триумфально выступили в Пальмире. – RIA, 05.05.2016. <<https://ria.ru/analytics/20160505/1427237594.html>> (19.01.2018).

⁷³ Vt **Hansson, Sten** 2017. Anticipative Strategies of Blame Avoidance in Government: The Case of Communication Guidelines. – Journal of Language and Politics, Vol. 16, No. 2, pp. 219–241.

4. Kokkuvõte ja soovitused

Artiklis selgitasime, kuidas meedia vahendusel levitatavaid strateegilisi narratiive kasutatakse sõjalise õppuse osana ning vastase segadusse ajamise ja hirmutamise vahendina. Näitasime, kuidas Venemaa esindajad võimendasid suurõppuse Zapad 2017 meediakajastuses hirmu õhkkonda (taas)tootvaid sõnumeid.

Üks viis segadust ja hirmu külvata oli manipuleerida ebamääraste sõnumite ja läbipaistmatute andmetega. Kuigi Venemaa esindajad püüdsid naeruvääristada Lääne spekulatiivseid arvamusi Venemaa avalikult deklareeritud suurema väekontingendi kohta, lõi vastavate väidete pidev kordamine ja meedias kajastamine ettekujutuse, et Venemaa varjab oma tegelikku sõjalist võimet. Hirmutunde väljendamine kasvatas ähmase referendi tõttu auditoriumis hirmuga segatud nõutust. Ambivalentsust suurendavad sõnumid (uudised teistest Venemaa sõjalistest õppustest, juhtumid, kui Vene sõjallennukid tungisid Eesti õhuruumi jne) haakusid auditoriumi kultuurimälu erinevate kihistustega ja tekitasid infokaskaade, mis tuginesid suuresti irratsionaalsetel seostel. Venemaal õnnestus endast luua Lääne meedias kardetud ja sõjaliselt ohtliku vastase kuvand ning sellega tekitatud ohutunne taastootis omakorda Venemaa sõjalise võimsuse diskursust.

Teine peamine strateegiliste narratiivide kasutamise viis seisnes Lääne poliitikute, asjatundjate ja ajakirjanduse diskrediteerimises. Vene meedia püüdis oma kajastuses jätta mulje, et Lääne meedia levitas Venemaa kohta spekulatsioone, asjatut hirmu ning russofoobseid arvamusi. Tõendusmaterjali vajalikkust rõhutati olukordades, kus ei olnud põhimõtteliselt võimalik esitada konkreetseid tõendeid: näiteks ei saanud tuvastada sõjaväelaste arvu, kuna polnud selge, keda sõjaväelaste hulka liigitada. Selliste narratiivide mõjul võib sihtauditorium hakata oma otsustes kõhklema. Kahtlused võivad aga kriisiolukorras osutada saatuslikuks nõrkuseks, kui on vaja reageerida kiireloomulistele protsessidele adekvaatselt ja operatiivselt.

Analüüsist lähtudes anname sõjalise õppusega seotud kommunikatsiooni asjatundjatele järgmised soovitused.

1. Sõjalise tegevuse harjutamist on kombeks ette kujutada ning sõnas ja pildis väljendada kui üht kindlat sündmust, mis on ajas, ruumis ja osalejate arvu poolest selgesti piiritletud. Sellise arusaama kujunemist soodustab muu hulgas see, kui tegevusele antakse ametlik nimetus: kui kasutame nimetust Zapad 2017, kipuvad selle alla paigutatavad teod näima ühe kindla ja selgelt hoomatava tervikuna. See võib aga olla eksitav. Meedias anti nime-tusele Zapad 2017 eelkõige sisu kui õppusele, mis kestis 14.–20. septembrini 2017 ning mille käigus harjutati taktikaliste ülesannete sooritamist ja lahing-

laskmist Valgevenes, Kaliningradis ja Lääne-Venemaal. Kui loeme ajalehest pealkirja „Suurõppus Zapad 2017 sai avapaugu“⁷⁴, jääb mulje, et tegemist on justkui spordivõistlusega, näiteks olümpiamängudega, millel on selge algus ja lõpp, start ja finiš. Kui käsitleda sõjalist õppust olümpiamängude metafoori kaudu, võib tunduda, et saame kokku lugeda kõik võistlejad, et võisteldakse teada-tuntud spordialadel ning et iga soorituse ajal järgitakse kindlaid reegleid erapooletute kohtunike valvsa pilgu all. Sõjalise õppuse puhul ei pruugi selline arusaam olla aga põhjendatud: pigem võiks õppusest mõelda, kõnelda ja kirjutada kui ajas ja ruumis hajutatud tegevusest, millel on mitmesugused eesmärgid ja mis ei pruugi alati alluda kindlatele reeglitele. Näiteks võib eesmärkide hulka kuuluda teatud sihtgruppide hirmutamise ja nende ohutajuga manipuleerimine. Seega tuleb alati analüüsida, kellele ja kuidas on üks või teine sõjalise õppuse kujutamise viis kasulik.

2. Ohust võib rääkida laias laastus kahel moel: kas konkreetselt või abstraktselt. Ohu konkreetsel kujutamisel tuuakse välja põhjuslikud seosed: kirjeldatakse täpset ohu allikat (nt kindlat toimijat ja tema tegevust) ning selgitatakse, keda ja kuidas võib see ohustada. Sellise kujutamise viisi korral saab ratsionaalselt arutleda ohu tõsiduse ja selle vähendamise või kõrvaldamise võimaluste üle. Kui ohtu käsitletakse abstraktselt, näitamata seoseid konkreetse ohu allika ja võimalike ohustatute vahel ning kujutades ohtu justkui üldise ja paratamatuna, pärsib see asjalikku arutelu. Abstraktselt ohtu kujutamist tuleb teadlikult vältida, sest see võib õhutada alusetut hirmu ning takistada kaalutletud otsuste tegemist. Ei tasu nimetada kedagi või midagi ohtlikuks ilma selgitamata, milles oht täpselt seisneb ja keda see ähvardab.

3. Üks võimalus ohtu konkreetselt kirjeldada on esitada arvandmeid, mille hulka kuuluvad näiteks sõjalise õppuse puhul osalejate arv, erinevate sõjamasinate hulk ja relvastuse tehnilised näitajaid. See on aga problemaatiline vähemalt kahel põhjusel. Esiteks, nagu eespool öeldud, ei pruugi sõjaline õppus olla ajas ja ruumis selgelt piiritletud, mistõttu ei ole selle näitajad nii täpselt arvuliselt mõõdetavad kui näiteks olümpiamängudel. Iga loendaja saab langetada erineva otsuse selle kohta, mida arvata nende andmete hulka ja mida jätta välja. Teiseks, kui esitatavad andmed on ebatäpsed, oletuslikud või vastukäivad, tekitab see auditooriumis pigem segadust ning võib-olla ka hirmu. Seega tasub arvudest rääkida üksnes siis, kui need on täpselt teada. Kui mõni näitaja on välja öeldud, tuleb alati selgitada selle laiemat konteksti ja tähendust.

⁷⁴ **Kutti, Martin** 2017b. Suurõppus Zapad 2017 sai avapaugu. – Postimees, 14.09.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4244213/suuroppus-zapad-2017-sai-avapaugu>> (31.08.2018).

4. Selle asemel, et tuvastada ja ümber lükata üksikud valed sõjalise õppusega seonduvas infotulvas, tuleb püüda mõista kogu tervikut, mida luuakse strateegiliste narratiividega. Keda kujutatakse lugudes ohtlikuna, keda ohvrina ja keda naeruväärsena? Kelles ja kuidas püütakse tekitada segadust ja hirmu? Nendele küsimustele vastamiseks tuleb põhjalikult analüüsida hirmu semiootilise ja diskursiivse konstrueerimise mehhanisme strateegilistes narratiivides.

Kirjandus

- Aleksejev, Anton** 2017. Juškin: Zapadi eesmärk on hirmutamine. – ERR, 14.09.2017. <<https://www.err.ee/618610/juskin-zapadi-eesmark-on-hirmutamine>> (07.09.2018).
- Altheide, D. L.** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. Hawthorne, NY: Walter de Gruyter.
- Antoniades, A; O’Loughlin, B; Miskimmon, A.** 2010. *Great Power Politics and Strategic Narratives*. Working paper no. 7. Centre for Global Political Economy, University of Sussex.
- Baltnews** 2017a. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». – Baltnews, 01.06.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017b. НАТО возводит на границе с Россией «стальную стену» от Эстонии до Польши. – Baltnews, 03.04.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170403/1015854584.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017c. The Independent: учения «Запад-2017» выставили НАТО фабрикой «fake news». – Baltnews, 23.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170923/1016308913.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017d. Российско-белорусские учения «Запад-2017» направлены против Запада, считает президент Литвы. – Baltnews, 06.06.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170606/1016040073.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017e. Когда война с Россией?.. Духи чужих предков не дают покоя Эстонии. – Baltnews, 19.11.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20171119/1016429695.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017f. Пострадавшим от «синдрома Запада» дали два года на его преодоление. – Baltnews, 26.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170926/1016314322.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017g. Учения «Запад-2017» лишили покоя Польшу и страны Балтии ещё не начавшись. – Baltnews, 11.08.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170811/1016208940.html>> (19.01.2018).
- Baltnews** 2017h. Эксперты НАТО: Рига, Таллин и Вильнюс могут стать целями для ядерного удара. – Baltnews, 09.08.2017. <<http://m.baltnews.ee/mir/20170809/1016206101.html>> (07.09.2018).

- Baltnews** 2017i. Эксперт: доктрина «советской оккупации» стран Балтии служит оправданием дискриминации русских. – Baltnews, 03.11.2017. <http://baltnews.ee/in_russia/20171103/1016409027.html> (19.01.2018).
- Castells, Manuel** 2009. *Communication Power*. Oxford University Press.
- Darczewska, J.; Żochowski, P.** 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – *Point of View*, October 2015, No. 56. Warsaw: Centre of East European Studies.
- Dimitriu, G.; De Graaf, B.** 2016. Fighting the War at Home: Strategic Narratives, Elite Responsiveness, and the Dutch Mission in Afghanistan, 2006–2010. – *Foreign Policy Analysis*, Vol. 12, No. 1, pp. 2–23.
- Eco, Umberto** 2005. *Lector in fabula*. Tlk Ülar Ploom. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kaitsepolitsei aastaraamat** 2016. Koost. Harrys Puusepp, Tallinn: Iloprint. <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Aastaraamat_2016_0.pdf>.
- Eslas, Urve** 2017. Infosõja võtetest. – Propastop. <<https://www.propastop.org/2017/02/27/urve-eslas-infosoja-votetest/>> (06.09.2018).
- Feklynina, Valentina** 2013. Constructing Russophobia. – *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*. Ed. by Taras, Ray. Routledge: London, pp. 91–109.
- Foucault, Michel** 1971. Orders of Discourse. Tlk Robert Swyer. – *Social Science Information*, Vol. 10, No. 2, pp. 7–30.
- Galeotti, Mark** 2018. The Mythical 'Gerasimov Doctrine' and the Language of Threat. – *Critical Studies on Security*, doi: 10.1080/21624887.2018.1441623.
- Giles, Keir** 2018. Russia Hit Multiple Targets with ZAPAD 2017. Carnegie Endowment for International Peace.
- Gudkov = Гудков, Лев** 2005. Идеологема врага. – *Образ врага*. Гудков, Л. (сост.). МОСКВА: ОГИ, ст. 7–79.
- Johnson, Dave** 2017. ZAPAD 2017 and Euro-Atlantic Security. – *NATO Review*, 14.12.2017. <<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/zapad-2017-and-euro-atlantic-security-military-exercise-strategic-russia/EN/index.htm>> (22.12.2017).
- Hansson, Sten** 2015. Calculated Overcommunication: Strategic Uses of Proximity, Irrelevance, and Repetition in Administrative Language. – *Journal of Pragmatics*, No. 84, pp. 172–188.
- Hansson, Sten** 2017. Anticipative Strategies of Blame Avoidance in Government: The Case of Communication Guidelines. – *Journal of Language and Politics*, Vol. 16, No. 2, pp. 219–241.
- Hellman, Maria** 2016. Milblogs and Soldier Representations of the Afghanistan War: The Case of Sweden. – *Media, War & Conflict*, Vol. 9, No. 1, pp. 43–57.
- Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht.
- Khalip, Iryna** 2017. Kohalik vaade. Valgevenes valitseb segadus riiki saabuvate Vene sõjaväelaste arvu osas. – *Postimees*, 05.09.2017. <<http://maailm.postimees.ee/4233697/kohalik-vaade-valgevenes-valitseb-segadus-riiki-saabuvate-vene-sojavaelaste-arvu-osas>> (19.01.2018).

- Koppel, Karin** 2017. Moskva: Berliini väide Zapadi mahu kohta on üllatav. – ERR, 09.09.2017.
<<http://www.err.ee/617598/moskva-berliini-vaide-zapadi-mahu-kohta-on-ullatav>> (19.01.2018).
- Kочарова, Анна** 2016. Валерий Гергиев и оркестр Мариинки триумфально выступили в Пальмире. – RIA, 05.05.2016.
<<https://ria.ru/analytics/20160505/1427237594.html>> (19.01.2018).
- Kutti, Martin** 2017a. Galerii: Venemaa ja Hiina sõjalaevad alustasid Läänemerele ühisõppust. – Postimees, 25.07.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4189537/galerii-venemaa-ja-hiina-sojalaevad-alustasid-laanemerel-uhisoppust>> (6.09.2018).
- Kutti, Martin** 2017b. Suurõppus Zapad 2017 sai avapaugu. – Postimees, 14.09.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4244213/suuroppus-zapad-2017-sai-avapaugu>> (31.08.2018).
- Laugen, Lauri** 2017a. Vene kaitseministeeriumi hämmastab jutt õppuste Zapad 100 000 osavõtjast: laest võetud numbrid. – Delfi, 14.09.2017.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseministeeriumi-hammastab-jutt-oppuste-zapad-100-000-osavotjast-laest-voetud-numbrid?id=79504084>> (19.01.2018).
- Laugen, Lauri** 2017b. Moskva: USA on õppuste Zapad ümber olnud hüsteeria varjus Baltimaadesse ja Poola paigutanud soomusdiviisi. – Delfi, 12.10.2017.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/moskva-usa-on-oppuste-zapad-umber-olnud-husteeria-varjus-baltimaadesse-ja-poola-paigutanud-soomusdiviisi?id=79805580>> (19.01.2018).
- Laugen, Lauri** 2017c. Vene kaitseminister Šoigu: ažiotaaz õppuste Zapad ümber oli mõeldud NATO kasvava aktiivsuse varjamiseks. – Delfi, 10.11.2017.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseminister-soigu-aziotaaaz-oppuste-zapad-umber-oli-moeldud-nato-kasvava-aktiivsuse-varjamiseks?id=80123160>> (07.09.2018).
- Laugen, Lauri** 2017d. Venemaal luuakse elektromagnetilisi pomme, mis halvavad vastase tehnika. – Delfi, 28.09.2017.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/venemaal-luuakse-elektromagnetilisi-pomme-mis-halvavad-vastase-tehnika?id=79659470>> (18.01.2018).
- Lepik, Peet** 2008. Universals in the Context of Juri Lotman's Semiotics. Tartu Semiotics Library 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lotman, Juri** 1999. Jumala tahe või hasartmäng? – Semiosfäärist. Tlk Kajar Pruul, Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 123–138.
- Lotman, Juri** 2001. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Tlk Ann Shukman. London, New York: I. B. Tauris Publishers.
- Lotman, Juri** 2007. Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast. Tlk Kajar Pruul. Tallinn: Varrak.
- Lotman, Juri; Uspenski, Boriss** 2013. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, Boriss. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tlk Peet Lepik. Tartu: Ilmamaa, lk 207–239.

- Lotman, Mihhail** 2009. Hirmusemiotika ja vene kultuuri tüpoloogია. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1217–1248.
- Marwick, Alice; Lewis, Rebecca** 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute.
<https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf> (06.04.2018).
- Miskimmon, Alistair; O’Loughlin, Ben; Roselle, Laura** 2013. Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order. New York: Routledge.
- Miskimmon, Alistair; O’Loughlin, Ben; Roselle, Laura** 2017. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. University of Michigan Press.
- Monaci, Sara** 2017. Explaining the Islamic State’s Online Media Strategy: A Transmedia Approach. – International Journal of Communication, No. 11, pp. 2842–2860.
- Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Nye Jr., Joseph S.** 2011. The Future of Power. Public Affairs: New York.
- Petersson, Bo** 2013. Mirror, Mirror...: Myth-making, Self-images and the View of the US “Other” in Contemporary Russia. – Russia’s Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions. Ed. by Taras, Ray. Routledge: London, pp. 11–23.
- Postimees** 2017a. Yana Toom Vene poliitsaates: NATO artikkel 5 on Trumpi ajal muutunud teenuseks. – Postimees, 11.09.2017.
<<http://maailm.postimees.ee/4240373/yana-toom-vene-poliitsaates-nato-artikkel-5-on-trumpi-ajal-muutunud-teenuseks>> (19.01.2018).
- Postimees** 2017b. Moskva: vastame USA tankibrigaadile Poolas Iskanderidega Kaliningradis. – Postimees, 12.10.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4274449/moskva-vastame-usa-tankibrigaadile-poolas-iskanderidega-kaliningradis>> (19.01.2018).
- Postimees** 2017c. Moskva süüdistab USA-d Zapadi ajal Poola lissõdurite smugeldamises. – Postimees, 12.10.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4274203/moskva-suudistab-usa-d-zapadi-ajal-poola-lisasodurite-smugeldamises>> (19.01.2018).
- Postimees** 2017d. Läti piiri lähistel tuvastati Vene sõjalennuk. – Postimees, 25.07.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4189991/lati-piiri-lahistel-tuvastati-vene-sojalennuk>> (06.09.2018).
- Postimees** 2017e. Valgevenes algasid uued ühisõppused. – Postimees, 25.09.2017.
<<http://maailm.postimees.ee/4254987/valgevenes-algasid-uued-uhisoppused>> (03.09.2018).
- Postimees** 2017f. Vene tuumalaevad tulevad Läänemerele. – Postimees, 17.07.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4180109/vene-tuumalaevad-tulevad-laanemerele>> (15.08.2018).
- Postimees** 2017g. Juhtkiri: Kremli sõjaline nukuteater. – Postimees, 06.11.2017.
<https://arvamus.postimees.ee/4300259/juhtkiri-kremli-sojaline-nukuteater?_ga=2.78520274.77125118.1509822551-139041784.1443549006> (19.01.2018).

- Randlaid, Sven** 2017. Rootsisis kahtlustatakse taas võõra allveelaeva sissetungi. – Postimees, 11.07.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4173941/rootsis-kahtlustatakse-taas-voora-allveelaeva-sissetungi>> (05.09.2018).
- Raudsepp, Maaris; Ventsel, Andreas** 2018. Systemic Power and Autonomy from the Perspective of Semiotic Cultural Psychology. – Approaches to Culture Theory VIII. Ed. by Kannike, A. *et al.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus [ilmumas].
- Reinkort, Hanna-Hulda** 2017. Juškin: täiemahuliseks vastasseisuks USAga ei jätku Venemaal raha. – Postimees, 21.11.2017.
<<http://w3.ee/openarticle.php?id=2848062&lang=est>> (07.09.2018).
- Ringsmose, Jens; Børgesen, Berit Kaja** 2011. Shaping Public Attitudes Towards the Deployment of Military Power: NATO, Afghanistan and the Use of Strategic Narratives. – European Security, Vol. 20, No. 4, pp. 505–528.
- Rooda, Villem** 2017. „Zapad 2017“ – kingitus Baltimaade russofoobidele. – Sputnik, 22.07.2017.
<<https://sputnik-news.ee/analytics/20170722/6540966/zapad-2017-kingitus-baltimaade-russofoobidele.html>> (19.01.2018).
- Roselle, Laura; Miskimmon, Alister; O’Loughlin, Ben** 2014. Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power. – Media, War & Conflict, Vol. 7, No. 1, pp. 70–84.
- Röpke, Julian** 2017. Putin’s Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017.
<<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018).
- Sivitski, Arseni** 2016. Will Russia Occupy Belarus in 2017? Centre for Strategic and Foreign Policy Studies.
- Stoicescu, Kalev** 2017. Decoding *Zapad*-2017. September 2017, Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus, Tallinn.
<https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).
- Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017, nr 170.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018).
- Sunstein, Cass R.** 2009. Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Sutyagin, Igor** 2017. Zapad-2017: Why Do the Numbers Matter? – RUSI, 12.09.2017.
<<https://rusi.org/commentary/zapad-2017-why-do-numbers-matter>> (22.12.2017).
- Swimelar, Safia** 2018. Deploying Images of Enemy Bodies: US Image Warfare and Strategic Narratives. – Media, War & Conflict, Vol. 11, No. 2, pp. 179–203.
- Tamm, Ege** 2017. Raport: küberrünnakuga on võimalik Baltimaad ülejäänud NATO-st eraldada. – ERR, 26.09.2017.
<<http://www.err.ee/632676/raport-kuberrunnakuga-on-voimalik-baltimaad-ulejaanud-nato-st-eraldada>> (19.01.2018).

- Turchynov, Oleksandr** 2017. 'Zapad-2017' – Reality and Threats. – National Security and Defense Council of Ukraine, 22.08.2017.
<<http://www.rnbo.gov.ua/en/news/2858.html>> (18.11.2017).
- What Does Pribaltika mean.** – Propastop, 03.10.2017.
<<https://www.propastop.org/eng/2017/10/03/what-does-pribaltika-mean/>> (02.09.2018).
- Weedon, Jen; Nuland, William; Stamos, Alex** 2017. Information Operations and Facebook. – Facebook Inc., 27.04.2017.
<<https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>>.
- Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica XIV, lk 93–116.
- Wetoszka, Adam** 2016. An Attempt to Identify Hybrid Conflict. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), Vol. 2, pp. 54–66.
- White, Hayden** 2003. Kirjandusteooria ning ajalookirjutus. Tlk Erkki Sivonen. – Tuna, nr 1, lk 111–127.
- Wilk, Andrzej** 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017.
<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017).
- Wodak, R.** 2015. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage.

Dr ANDREAS VENTSEL

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika vanemteadur

Dr STEN HANSSON

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsiooniuringute teadur

Dr MARI-LIIS MADISSON

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur ning ühiskonnateaduste instituudi kultuurikommunikatsiooni nooremteadur

Dr VLADIMIR SAZONOV

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi Vana Lähis-Ida uuringute vanemteadur ja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste rakendusuringute keskuse analüütik

VENEMAA SÕJALISE VÕIME KEELELINE KONSTRUEERIMINE

Priit Tamm¹, Sten Hansson

11. aprillil 2015 andis toonane Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves julgeolekuteemalise intervjuu Briti ajalehele The Telegraph. Kommenteerides 2014. aasta sügisel Walesis toimunud NATO tippkohtumise otsust luua 5000-meheline kiirreageerimisüksus, et tõrjuda Venemaa võimalikku sõjalist rünnakut Balti riikidele, lausus president Ilves: „Kui kiirelt see [üksus] siia jõuaks, nädalaga? Viie päevaga? Kui vaadata meie naabri korraldatavaid sõjalisi õppusi, on need põhimõtteliselt silmapilksed. Nad on siin ja nelja tunniga on kõik läbi.“² Ilvese sõnad jõudsid juba järgmisel päeval Eesti ajakirjandusse ja tekitasid siinsete elanike seas mitmesuguseid küsimusi. Arutleti nii Eesti kaitstavuse ja NATO võime üle tuua Balti riikidesse tõhusaks kaitseks vajalikke jõude juurde kui ka Venemaa sõjajõudude suutlikkuse üle saada soovi korral säärase operatsiooniga hakkama. Teisisõnu kirjeldas Eesti riigipea sedasi Venemaa sõjalist võimet. Õeldule lisas kaalu tema kõrge ametikoht ja eeldatavasti parem informeeritus kui tavakodanikel. Presidendi intervjuule järgnes Eesti ajakirjanduses elav arutelu, mille käigus avaldasid arvamust nii julgeolekuanalüütikud kui ka kõrgemad kaitseväelased.

Venemaa sõjaline doktriin hõlmab aktiivset informatsioonilist mõjutustegevust välisriikides, sealhulgas Eestis.³ Mõjutamise juurde kuulub see, et luuakse mulje Venemaa Föderatsiooni relvajõudude võimsusest. Seepärast ongi tähtis mõista, kuidas Venemaa sõjalist võimet Eesti ajakirjanduses kujutatakse, sest iga meediakajastus mängib rolli avaliku arvamuse kujunemisel.

¹ Artikkel on kirjutatud teadusprojekti O-013 „Infooperatsioonide jätkuprojekt (01.08.2017–31.12.2018)“ raames ning see põhineb Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis 2018. aastal kaitstud magistritööl „Kuidas konstrueeritakse Eesti ajakirjanduses Venemaa sõjalist võimekust?“ (autor: Priit Tamm, juhendaja: Sten Hansson).

² **Blair, D.** 2015. Sitting Near a Nuclear Tripwire, Estonia's President Urges Nato to Send Troops to Defend His Country. – The Telegraph, 11.04.2015.
<<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/estonia/11530064/Sitting-near-a-nuclear-tripwire-Estonias-president-urges-Nato-to-send-troops-to-defend-his-country.html>> (08.03.2018).

³ **Kaitsepolitseiameti aastaraamat** 2014. Tallinn: Kaitsepolitseiamet, lk 12.

Eesti Kaitseväge ja julgeolekuasutuste vaatepunktist on kasulik ära tunda sellised Venemaa sõjalise võime kujutamise viisid, mis võivad mõjuda Eesti elanike kaitsetahtele demotiveerivalt. Kui Eesti ajakirjanikud käsitlevad julgeolekut ja sõjalist võimet puudutavaid teemasid, tulevad neile kasuks teadmised, mille alusel nad saavad Venemaa militaartegevust kajastades teha teadlikke valikuid ning vältida juhusliku materjali avaldamist. Selliste teadmiste loomiseks on vaja üksikasjalikult uurida avalikus kommunikatsioonis kasutatavaid keelelisi konstruktsioone.

Keel on oluline mõjutusvahend: sõnavaliku, kõneviisi, erinevate stilistiliste võtete ja muu sarnase abil saab konstrueerida võimusuhteid ning kutsuda esile tundeid, mis võivad suunata nii ühe inimese kui ka suuremate inimkoosluste mõtlemis- ja otsustusprotsesse. Selles artiklis esitatud analüüs aitab tuvastada sõjalise võime keelelise konstrueerimise erinevaid viise ning arutleda nende kasutamise võimaliku mõju üle.

NATO käsitluses tähendab sõjaline võime riigi võimet saavutada endale seatud sõjaaja eesmärk. Sõjalist võimet mõõdetakse nelja komponendi kaudu: väestruktuur, moderniseeritus, üksuse valmisolek ja jätkusuutlikkus.⁴ Need komponendid seletame täpsemalt lahti järgmises peatükis. Seejärel näitlikustame Venemaa sõjalise võime keelelist konstrueerimist, kasutades Eesti mõjukate meediakanalite (Postimees, Delfi, Eesti Päevaleht, ERR, Õhtuleht ja Pärnu Postimees) veebilehtedel ilmunud artikleid. Näidete leidmiseks analüüsisime 30 teksti, milles käsitleti Venemaa sõjalist võimet ja mis avaldati ajavahemikus 2017. aasta jaanuarist 2018. aasta märtsini. Artikli lõpus esitame oma analüüsi põhjal kaitseväelastele ja ajakirjanikele praktilised soovituselised soovitused.

1. Analüüsiraamistik: sõjalise võime keeleline konstrueerimine

USA staabiülemate ühendkomitee esimehe sõjalise valmisoleku juhendis on sõjalist võimet määratletud järgmiselt: „Sõjaline võime on võime saavutada konkreetne sõjaaja eesmärk (võita sõda või lahing, hävitada määratud sihtmärk). See koosneb neljast põhikomponendist: väestruktuur, moderniseeritus,

⁴ **Militerm.** <<http://termin.eki.ee/militerm/>> (08.03.2018).

valmisolek ja jätkusuutlikkus.”⁵ Kui me analüüsisime ajakirjanduslikes tekstides Venemaa sõjalise võime konstrueerimist, eristasime nimetatud komponentide põhjal nelja üldist kujutusviisi, milleks kasutatakse 1) arve/suurust, 2) tehnoloogiat/moderniseeritust, 3) mobiilsust/aktiivsust ning 4) jõukust/ressursse. Järgnevalt tutvustame neid kujutusviise lähemalt.

1. kujutusviis. Arvud/suurus

Sõjalise jõu (väe) struktuuri komponendi all peetakse silmas kaitsejõudude suurust ja koosseisu, näiteks diviiside, laevade ja lennukite hulka. Seda komponenti kujutatakse peamiselt arvude kaudu, aga ka loetledes erinevaid väeliike (kui suur? kui palju? millised (väed)?). Seda konstrueeritakse keeleliselt järgmiste põhivahenditega: arvud, arvsõnad, hulgamäärsõnad (nt *palju, hulgaliselt*), tervikut väljendavad hulganimisõnad (nt *väed, üksused ja laevastik*), loetelud ja võrdlused (Venemaa vs. NATO väed ja Venemaa vs. Eesti kaitsejõud).

Arvude kasutamist uurinud politoloog Deborah Stone on väitnud, et arvud toimivad sarnaselt metafooridele: valitakse välja üks omadus, mida rõhutatatakse, jättes kõrvale ülejäänud. See aga tähendab subjektiivset valikut ehk hinnangu andmist.⁶ Näiteks väikeseid kaitsekulutusi saab esitada kui märki riigi rahumeelsusest, aga teise nurga alt vaadates võib ka öelda, et riik ei hooli enda kaitsmisest või on hoopis vaene. Seega võib arvude esitamise kontekst olla neist endist olulisemgi.⁷

2. kujutusviis. Tehnoloogia/moderniseeritus

Sõjaline moderniseeritus seisneb relvajõudude, üksuste, relvasüsteemide ja varustuse tehnilises keerukuses. Selle komponendi puhul kujutatakse sõjalist võimet moodsa relvastuse, varustuse ja tehnoloogia kaudu, pöörates tähelepanu sellele, kui moodne, uuenduslik ja keerukas see on. Keeleliseks konstrueerimiseks kasutatakse ennekõike tehnilist erialasõnavara, uute relvade ja relvasüsteemide nimetusi, uudsust või aegumust näitavaid omadussõnu

⁵ **CJCS Guide to the Chairman's Readiness System** 2010. A-1.

<<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Library/Handbooks/g3401.pdf?ver=2016-02-05-175742-457>> (12.03.2018).

⁶ **Stone, D.** 2012. *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*. New York: W. W. Norton & Company, pp. 185–188.

⁷ *Ibid.*, p. 190.

(nt *aegunud*, *vanamoodne*, *nõukogudeaegne*, *uuenduslik*, *moodne* ja *tänapäevane*), erakordsust või ainulaadsust markeerivaid sõnu ja väljendeid (*maailmas ei ole sellele analooge*), võõrsõnu, aga ka uudissõnu.

Selle kujutusviisi puhul konstrueeritakse sõjalist võimet keeleliselt kõige enam sellise võttega, mida ajakirjanduslike tekstide uurija John Richardson on nimetanud omistamisstrateegiaks.⁸ See tekstiline strateegia hõlmab inimesele, esemele, sündmusele või nähtusele millegi omistamist omadussõnade, määrsõnade, võrdluse, kõnekujundite, vihjete ja muu sarnasega. Omistamise abil saab Venemaa sõjalist võimet kujutada kas negatiivselt või positiivselt, naeruvääristavalt või aukartustäratavalt. Ka selle kujutusviisi tähtis osa on võrdlus, mis lähtub erinevalt eelmisest komponendist mitte suuruselt, vaid tehnoloogilisest uudsusest ja keerukusest.

Neologismid tulevad eelkõige esile uuema relvastuse puhul, millele ei leidu varasemast analooge (nt mehitamata õhusõiduk ehk droon). Uudissõnu saab luua ka tähendust nihutades, näiteks räägitakse inglise keeles omade tulest või sõbralikust tulest, ehkki sellisel juhul sai keegi surma oma kaasvõitlejate käe läbi. Kasutatakse ka eufemisme, näiteks öeldakse tapmise asemel likvideerimine või neutraliseerimine.⁹

3. kujutusviis. *Mobiilsus/aktiivsus*

Sõjalise valmisoleku komponent tähendab väeülemate suutlikkust täita neile määratud ülesanded. Teisisõnu tähendab see väeüksuse võimet olla õigel ajal õiges kohas, et asuda oma ülesande kallale. Selle kujutamisel vastatakse järgmistele küsimustele: kui kiiresti? kui sujuvalt? kui operatiivselt? millisel määral? Keeleliselt kasutatakse kiirust/aeglust ja liikuvust/staatilisust tähistavaid sõnu ja väljendeid (nt *mobiilsus*, *ülehelikiirus*, *kiirendama*, *pidurdama* ja *suurendama/valmisolek*). Nagu tegelikult kõigi ülejäänutegi puhul on ka selle komponendi korral võimalik võrdlemine, kuna riikide relvajõud on mõeldud üksteisega vastasseisuks ja omavahel võetakse mõõtu kas paberil või lahinguväljal.

⁸ Richardson, J. E. 2006. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave MacMillan, pp. 52–53.

⁹ *Ibid.*, p. 69.

4. kujutusviis. Jõukus/ressursid

Jätksuutlikkus viitab võimele säilitada sõjaliste eesmärkide saavutamiseks vajalik tegevuse tase ja kestus. See komponent hõlmab relvajõudude (täpsemalt neid rakendava riigi) võimet pidada sõda nii kaua, kui on eesmärgi täitmiseks tarvis (kui kaua, millisel määral ja kui palju midagi suudetakse teha). Keeleliselt rakendatakse mitmesuguseid ressursse: sõnu, mis tähistavad inimesi, toitu, jooki, toorainet, riietust, varustust, kütust, tehnikat, relvi, laske- ja viimaks ka raha. Samuti kasutatakse arve (rahasummad, eelarve ja kaitsekulutuste osakaal SKTs), hulgasõnu (*palju* ja *vähe*), piisavust tähistavaid sõnu (*jätkuma*, *piisama*, *nappima*, *lõppema*, *puuduma* ja *otsa saama*) ning võrdlust (*rikas* ja *vaene*).

Tabelis 1 on esitatud nelja sõjalise võime komponendi keelelise konstrueerimise viisid koos näidetega.

Tabel 1. Sõjalise võime keelelise konstrueerimise viisid

Sõjalise võime komponent	Kujutusviis	Kujutamise vahendid	Näited
Väestruktuur	Arvud/suurus (kui suur? kui palju? millised (väed)?)	Arvud, arvsõnad, hulgamäärsõnad (<i>palju</i> ja <i>hulgaliselt</i>), tervikut väljendavad hulganimisõnad (<i>väed</i> , <i>üksused</i> ja <i>laevastik</i>), loetelud ja võrdlus.	„Venemaa neljas sõjaväeringkonnas on kokku viis elektroonilise sõjapidamise üksust, üks selline kõigis ringkondades peale ühe, kus on selliseid brigaade kaks.“¹⁰
Moderniseeritus (relvajõudude, üksuste, relvasüsteemide ja varustuse tehniline keerukus ja moodsus)	Tehnoloogia (kui moodne? kui uuenduslik? kui keerukas? kui kaasaegne?)	Tehniline erialasõnavara, uute relvasüsteemide nimetused, uudsust või aegumust näitavad omadussõnad (<i>aegunud</i> , <i>nõukogudeaegne</i> , <i>moodne</i> ja <i>tänapäevane</i>), erakordsust või ainulaadsust markerivad sõnad (<i>maailmas ei ole sellele analooge</i>), võõrsõnad ning uudissõnad.	Elektroonilise sõjapidamise vahendid neutraliseerivad NATO tehnika Eestis. Ülimoodsad ja kõrgtehnoloogilised relvad (tuumamootoriga raketid, allveedroonid jms). Lennukid kukuvad alla. Tehnika veab alt. Uued relvad on tegelikult nõukogudeaegsed.

¹⁰ **Jaagant, U.** 2017. Uuring: Venemaa elektrooniline sõjavõime astub NATO-le kandadele. – Eesti Päevaleht, 26.09.2017. <<http://epl.delfi.ee/news/eesti/uuring-venemaa-elektroonilinesojavõime-astub-nato-le-kandadele?id=79619942>> (09.12.2017). [**Jaagant** 2017]

Sõjalise võime komponent	Kujutusviis	Kujutamise vahendid	Näited
Valmisolek (üksuse võime olla õigel ajal õiges kohas, et täita sellele pandud ülesanne)	Mobiilsus/aktiivsus (kui kiiresti? kui sujuvalt? kui operatiivselt? millisel määral?)	Kiirust/aeglust ja liikuvust/staatilisust tähistavad sõnad ja väljendid (<i>mobiilsus, ühelikiirus, kiirendama, pidurdama ja suurendama</i>), võrdlus ning naeruvääristamine.	„Vene armee sõjaline võimekus on paranenud märkimisväärselt. Armee tegutsemisvalmidus on 24 tunnist 48 tunnini.“¹¹ Venemaa elektroonilise sõja üksus Süürias ei tulnud oma ülesannetega toime.¹²
Jätkusuutlikkus (relvajõudude võime pidada sõda nii kaua, kui on eesmärgi täitmiseks tarvis, st riigi võime rahastada oma sõjalise eesmärgi saavutamist)	Jõukus/ressursid (kui kaua? millisel määral? kui palju?)	Arvud (rahasummad, eelarve ja kaitsekulutuste osakaal SKTs), hulgasõnad (<i>palju ja vähe</i>), piisavust tähistavad sõnad (<i>jätkuma, piisama, nappima, lõppema, puuduma ja otsa saama</i>) ning võrdlus (<i>rikas ja vaene</i>).	Varud vähenevad Ida-Ukrainas ja Süürias sõdimise tõttu.¹³ Lääneriikide sanktsioonidest põhjustatud majandusraskused. Sõda ei tule!¹⁴ Dedovštšina ja tühja kõhtu kannatavad ajateenijad relvajõududes.

Lisaks nendele kategooriatele on meediatekstide analüüsimisel asjakohane arvestada sellega, et Venemaa sõjalisest võimest rääkivate ja kirjutavate eestkõneleajate sõnu võib lugeja tajuda rohkem või vähem kaalukana sõltuvalt sellest, kas sõnavõtjat peetakse pädevaks ja usaldusväärseks. Näiteks võib lugeja pidada sõjalistest riskidest ja võimalustest rääkimisel mõne uudistetoimetaja hinnangust tõsiseltvõetavamaks tegevkaitseväelase, kaitseministri või julgeolekueksperti oma. Seepärast arutleme analüüsitud näidete juures pisut ka eestkõneleajate ja nende keelekasutuse seoste üle.

¹¹ **Randlaid, S.** 2017. Leedu kaitseminister: Zapad tõestas Vene armee võimekust rünnata 24 tunni jooksul. – Postimees, 09.11.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4305671/leedu-kaitseminister-zapad-toestas-vene-armee-voimekust-runnata-24-tunni-jooksul>> (16.03.2018). [**Randlaid** 2017]

¹² **Jaagant** 2017.

¹³ **Juškin, V.** 2017. Vladimir Juškin: milliseks sõjaks valmistub Putin? – Postimees, 13.12.2017. <https://arvamus.postimees.ee/4341969/vladimir-juskin-milliseks-sojaks-valmistub-putin?_ga=2.141834615.49712071.1513021993-1619684887.1394829646> (13.12.2017). [**Juškin** 2017]

¹⁴ **Vilgats, K.** 2017. Erukindral Ants Laaneots: Sõda ei tule, rahunege maha! – Pärnu Postimees, 07.03.2017. <<https://parnu.postimees.ee/4036463/erukindral-ants-laaneots-soda-ei-tule-rahunege-maha>> (08.04.2018). [**Vilgats** 2017]

2. Analüüs: kuidas konstrueeritakse Eesti ajakirjanduses Venemaa sõjalist võimet?

2.1. Sõjalise võime kujutamine suuruse ja arvude kaudu

Venemaa sõjalist võimet ja ohtlikkust saab konstrueerida arvude kaudu, kirjeldades vägede suurust: isikkoosseisu, üksuste ja sõjatehnika ühikute arvu ning muud sarnast.

1. näide. Erukindral Neretnieks: Venemaa pole NSVL

Üks võte, mida kasutatakse Venemaa puhul kõikide sõjalise võime komponentide konstrueerimisel, on ajalooline võrdlus: praeguse Venemaa või selle relvajõudude võrdlemine Nõukogude Liidu või tolle relvajõududega. Vaatame näiteks 18. oktoobril 2017 ilmunud Postimehe välisuudiste toimetuse juhataja Evelyn Kaldoja intervjuud Rootsi erukindral Karlis Neretnieksiga. Kaldoja küsib, kas praegust olukorda saab pidada uueks külmaks sõjaks, millele Neretnieks vastab järgmist:

Vanasti oli kaks põhikonkurenti – lääts ja NSVL oma satelliitidega. Aga Venemaa pole NSVL. NSVLis elas 290 miljonit inimest, Venemaal on umbes 140 miljonit. Venemaa tööstusbaas on vaid väike osa NSVLi tööstusbaasist, kus olid ka näiteks Baltimaad ja Ukraina. Venemaa pole enam sama tüüpi konkurent.¹⁵

Neretnieks on oma ala asjatundja, mis lisab ta väidetele kaalu. Sama käib süntaksi kohta, milles kasutatakse kindlat kõneviisi. Koos teadja staatusega mõjub see veenvalt. Erukindral ütleb otse, mahendamata: „Venemaa pole NSVL.“ Seejärel esitab Neretnieks arvilised faktid: 290 miljonit elanikku NSVLis, umbes 140 miljonit Venemaal. Venemaa tööstusest kõneldes kasutab ta välistavat määrsõna *vaid* hinnangulise fraasi *väike osa* ees, mis on kokku Venemaa võimsust pisendav väljend. Erukindral võrdleb arvilisi fakte ja järeldab neist, et Venemaa ei saa olla sõjaliselt sama võimekas kui omaaegne kardetud NSV Liit. Kuna ajakirjaniku küsimus käis uue külma sõja kohta, vähendab Neretnieksi vastus Venemaa ohtlikkust. Lugejale peaks jääma mulje, et kui NATO suutis ohjeldada juba külma sõja aegset Nõukogude Liitu, siis tullakse veelgi enam toime praeguse nõrgema Venemaaga.

¹⁵ Kaldoja, E. 2017. Rootsi erukindral: Venemaa pole NSVL. – Postimees, 18.10.2017. <<https://pluss.postimees.ee/4281525/rootsti-erukindral-venemaa-pole-nsvl>> (10.12.2017).

2. näide. Kunnas võrdleb Venes ja NATO vägesid

Reservkolonelleitnant Leo Kunnaselt ilmus 2016. aasta sügisel raamat „Sõda 2023. Taavet. Koljat“, milles ta kirjeldab sõjaromaani vormis kaht võimalikku Venes-Eesti sõja stsenaariumit.¹⁶ Raamat kutsus avalikkuses esile arutelu Venes relvajõudude sõjalise võime ja Eesti suutlikkuse üle kaitsta end võimaliku agressiooni vastu. Kunnas andis raamatu avaldamise järel mitu intervjuud ja kirjeldas oma seisukohti meedias (nii televisioonis, raadios kui ka trüki- ja võrguväljaannetes), väljendades kriitikat NATO, sealhulgas Eesti kaitsevõime suhtes. Kunnasega sarnaselt kriitiline on olnud Eesti Kaitsevõime endine juhataja erukindral Ants Laaneots ja veel mõned endised kõrged tegevväelased (nt kindralmajor Neeme Väli).

Nemad kujutavad Venemaa sõjalist võimet eelmise näitega võrreldes teistmoodi: Venemaa relvajõud on tugevad ja ohtlikud, mille rõhutamiseks osutatakse NATO ja/või Eesti Kaitsevõime nõrkadele külgedele ja vajakajäämistele (nt puuduvad soomusmanöövervõime ning kesk- ja kaugmaa õhutõrjesüsteemid). Sellistel puhkudel seatakse kõrvuti mõni Venes relvajõudude ja NATO/Eesti konkreetne sõjalise võime komponent (eelkõige väe suurus või -struktuur), et võrrelda seda, mis on otse seotud Eesti riikluse ja territoriaalse julgeolekuga. See tähendab, et antud kontekstis ei võrrelda näiteks strateegilist ega tuumarelvastust, ent isegi siis jääb peale Venemaa võime.

Leo Kunnas ütleb 26. veebruaril 2017 Õhtulehes ilmunud intervjuus¹⁷ ajakirjanik Sander Silmale järgmist:

*Üks lääne ekspertide kõige suurem viga seisneb selles, et nad võrdlevad NATO ja Venemaa rahuaja relvajõude, kuid ei arvesta seda, kui suured on Venemaa sõjaaja relvajõud, ja siis pole pilt enam üldse roosiline.*¹⁸

Näidet raamistab lääneriikide ekspertide ebakompetentsus (Kunnase hinnang) vägede suuruse võrdlemisel. Kunnas viitab otse agentsusele: vea tegijad on nimetatud riikide eksperdid. Veast kõneldes kasutab ta võimendavat, üli-võrdes omadussõnafraasi *kõige suurem*, mis annab implitsiitselt mõista, et tema arvates on muudki vigu. Ta ei esita arve, vaid tarvitab ähmast võrdlust *kui suured on Venemaa sõjaaja relvajõud*, mis tekitab ebamäärase ohutunde,

¹⁶ Kunnas, L. 2016. Sõda 2023. Taavet. Koljat. Tallinn: Küppar & Ko.

¹⁷ Sama intervjuu avaldati esimest korda Kaitseliidu ajakirjas Kaitse Kodu, nr 2/2017.

¹⁸ Silm, S. 2017. Leo Kunnas: peame pingutama, sest kõne all on riigi saatus. – Õhtuleht, 26.02.2017. <<https://mehele.ohutuleht.ee/790004/leo-kunnas-peame-pingutama-sest-kone-all-on-riigi-saatus>> (06.04.2018).

mida süvendab veelgi kujund *siis pole pilt enam üldse roosiline*. Viimases fraasis intensiivistab Kunnas varem öeldut välistava määrsõnaga *üldse*: pilt pole *üldse* roosiline. Eesti sõjalise julgeoleku pärast rahutust tunde vinge lugeja saab sellest aru niimoodi: Venemaa sõjaaja relvajõudude võime ületab vähemalt Kunnase hinnangul NATO oma, mis annab põhjust muretsemiseks.

2.2. Sõjalise võime kujutamine tehnoloogia kaudu

Üks võimalus konstrueerida Venemaa sõjalist võimet on tõsta tekstis esile Vene relvajõudude, üksuste, relvasüsteemide ja varustuse tehnilist keerukust. Viimane ei ole iseenesest relvatootjate eesmärk, küll aga viitab moodne ja komplitseeritud relvastus suuremale sõjalisele võimele, kuna kõrgtehnoloogiliste relvadega saab lahingueesmärke saavutada tõhusamalt. Hea näide on täppisrelvad: kui II maailmasõja ajal tuli ühe silla hävitamiseks heita lennukilt palju pomme, et sihtmärk kindlasti hävitada, siis tänapäeval piisab ühest täppisraketist.

Asjatundjad – elukutselised kaitseväelased, sõjandus- ja julgeolekuanalüütikud – kirjeldavad üldjuhul nii Venemaa relvajõudude tugevaid kui ka nõrku külgi. Ühelt poolt näitavad eksperdid Venemaa ohtlikkust andes sõjalise võime kahele esimesele komponendile (väestruktuurile ja moderniseeritusele) pealiskaudse hinnangu (st loevad lihtsalt üles, kui palju on vägesid, relvastust, moodsaid kõrgtehnoloogilisi relvi jms), teiselt poolt aga analüüsivad vägede seisundit, valmisolekut ja relvastuse süsteemset integreeritust.

3. näide. Venemaa elektroonilise sõjapidamise võime

Nädal pärast Zapad 2017 lõppu esitleti Tallinnas Rahvusvahelises Kaitseuuringute Keskuses koosseisuvälise teaduri Roger McDermotti ülevaadet Venemaa elektroonilise sõjapidamise võimest ja arengust viimase paari-kümne aasta vältel.¹⁹ Seda aruannet kajastati Eesti Päevalehes, ERRi uudisteportaal²⁰ ja ka „Aktuaalse kaamera“ uudistes.

¹⁹ **McDermott, R. N.** 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus. [McDermott 2017]

²⁰ **Tamm, E.** 2017. Raport: küberrünnakuga on võimalik Baltimaad ülejäänud NATO-st eraldada. – ERR, 26.09.2017.

<<https://www.err.ee/632676/raport-kuberrunnakuga-on-voimalik-baltimaad-ulejaanud-nato-st-eraldada>> (27.03.2018). [Tamm 2017]

Ajakirjanik Urmas Jaaganti artiklile Eesti Päevalehes on lisatud radari-segaja Krasuhha-4 foto ja infograafika, et tutvustada elektroonilise sõja tehnikat. McDermott nendib, et kõige võimekamatel NATO liikmetel on endiselt olemas Venemaa ees tehnoloogiline eelis, ent ta jätkab järgmiselt:

Venemaa on mõelnud oma elektroonilise sõjavõime üle süsteemsemalt ja liitnud seda teiste vahenditega, näiteks täppisrelvadega ning küber- ja psühholoogiliste operatsioonidega. Selles vallas on NATO kindlasti maha jäänud.²¹

Analüütik võrdleb Venemaa ja NATO elektroonilist sõjavõimet ning tunustab venelaste saavutusi: nad on olnud süsteemsemad ning integreerinud e-vahendid teiste relvaliikide ja võtetega. Lausega „Selles vallas on NATO kindlasti maha jäänud“ tunnistab McDermott, et Venemaa sõjalise võime e-komponent on ülimuslik.

Edasi loeb Jaagant üles elektroonilise sõjapidamise üksused.

Venemaa neljas sõjaväeringkonnas on kokku viis elektroonilise sõjapidamise üksust, üks selline kõigis ringkondades peale ühe, kus on selliseid brigaade kaks. Mõistagi on see Lääne ringkond, mille piiril asub NATO idatiival ka Eesti. Tuula ja Kurski oblastis asuvad brigaadid koosnevad neljast elektroonilise sõjapidamise pataljonist ja ühest kompaniist. Neil on kasutada Vene kõige võimsamad elektroonilise sõjapidamise süsteemid, mille tegevusulatus küündib sadade kilomeetrite kaugusele.²²

Tsitaadis kujutatakse Venemaa sõjalist võimet kõrgtehnoloogilise võime ja vägede hulga kaudu. Võõrsõnad (*elektroonilise sõjapidamise pataljon/kompanii ja brigaad*) mõjuvad aukartustäratavamalt kui omasõnad. Lugeja jaoks võib ohtlikuna tunduda ka tõik, et just Eestiga piirnevas Lääne sõjaväeringkonnas on elektroonilise sõjapidamise üksusi kaks korda rohkem kui muudes ringkondades. Viimases lauses kasutatakse ohtu ja relvade võimsust võimendavaid sõnu ja fraase: ülivõrret (*kõige võimsamad süsteemid*) ja umbmäärast arvsõna mitmuses (*tegevusulatus küündib sadade kilomeetrite kaugusele*). Kuna Eesti idapiirist läänepiirini on kõige rohkem 300 kilomeetrit, annab see aimu sellest, et mõne Eesti-Vene piiri lähedale paigutatud elektroonilise sõjapidamise süsteemiga võidakse sidet häirida peaaegu kogu Eesti territooriumil.

²¹ Jaagant 2017.

²² *Ibid.*

4. näide. Kaitseminister Luik: NATO peab tõsiselt arvestama Venemaa elektroonilise sõjapidamise võimega

McDermotti ülevaatest ja elektroonilise sõjapidamise võimest räägib ka reporter Ege Tamm oma loos, mis ilmus nii „Aktuaalse kaamera“ uudisena kui ka ERRi veebilehel.²³ Erinevalt Jaagantist, kes keskendub tehnikale ja varustusele,²⁴ toob Tamm esile selle, kuidas Eesti kõrged ametiisikud raportile reageerisid. Ka nende seisukohtades kujutatakse Venemaa sõjalist võimet tehnoloogilise keerukuse kaudu. Eesti kaitseminister Jüri Luik kommenteerib aruannet järgmiselt:

Venemaa on omalt poolt tegeleud pikka aega sellega, et arendada välja nii küberründe võimalusi kui ka elektroonilise sõjapidamise võimeid. Need võimed on väga efektiivsed, sest nad võimaldavad ka palju suuremaid ja võimsamaid relvasüsteeme, sidesüsteeme välja lülitada. Selles mõttes, loomulikult NATO peab sellega tõsiselt arvestama, see on tõsine komponent tänase moodsa sõja relvastusest.²⁵

Luik kasutab põhisõna tähendust võimendavaid määr- ja omadussõnu: *pikka aega, väga efektiivsed, palju suuremaid ja võimsamaid, tõsiselt arvestama ning tõsine komponent*. Kuna kõneleb Eesti kaitseminister, kes on prominentne ja eeldatavasti hästi informeeritud isik, võib lugejale jääda mulje, et tegemist on tõepoolest tõhusate ja ohtlike relvasüsteemidega. Luik annab modaalverbiga *peab* verbifraasile *tõsiselt arvestama* veelgi kaalu juurde ja tunnistab olukorra kriitilisust. Lause toon ja mõte oleksid olnud hoopis leebemad mõne teise modaalverbi korral (nt NATO *võiks* sellega arvestada). Kaitseminister kasutab samas lauses ühe korra sõna *tõsine* ja ühe korra sõna *tõsiselt*, kujutades Vene relvajõude elektroonilise sõjapidamise võime poolt NATO-le ohtlikena.

5. näide. Lennuk kukkus alla

Venemaa sõjalist võimet saab tehnoloogia kaudu kujutada ka naeruvääris-tavalt, tõstes esile ebaõnnestumisi ja vigu ning tekitades mulje, et vaatamata Vene relvajõudude suurusele ja tugevusele ei pruugi vajaliku võime kasutamine olla ettenähtud ajal võimalik või see ei tarvitse toimuda ootuspäraselt.

Zapad 2017 käigus juhtus õnnetusi, mida kajastati ka ajakirjanduses.

²³ Tamm 2017.

²⁴ Jaagant 2017.

²⁵ Tamm 2017.

Venemaa õhujõudude lennuk Jakovlev Jak-130 kukkus laupäeval Voroneži oblastis Borissoglebski linna lähedal mootoririkke tõttu alla. [...] Alles eile teatas Vene kaitseministeerium, et õhujõudude kaugpommitaja Tu-22M3, mis võttis ka osa Zapadi-nimelisest suurõppusest, sõitis neljapäeval Kaluga oblastis tehnilise rikke tõttu lennurajalt välja. Õhuväe teatel oli ka toona põhjuseks tehniline rike.²⁶

Mastaapsetel õppustel, millesse on kaasatud tuhandeid ühikuid sõjatehnikat, juhtub ilmselt ikka tehnilisi viperusi. Võib oletada, et suur osa neist ei jõua ajakirjandusse, kuid nendega, mida meedia on kajastanud, kujutatakse Venemaa sõjalist võimet nõrgana: näites osutatakse kahele rikkele, mis on tekkinud lühikese ajavahemiku jooksul, mis viitab teatud muustrile Venemaa õhusõidukite töökindluses. Siin tuleb tähelepanu pöörata sõnadele *mootoririke*, *tehniline rike* ja korduvust näitavale määrsõnale *ka*. Tehnilisi probleeme rõhutades saab Venemaa tehnoloogilist sõjalist võimet kujutada ebakindlana.

6. näide. Venemaa moodsad relvad: bluff ja hirmutamine

Kui eelmistest näidetest nähtub, et üldiselt tunnistatakse seda, et Venemaa relvastuse tehnoloogiline tase on kõrge, siis mõnest uuritud tekstist ilmneb jällegi, et praeguse Venemaa ja endise Nõukogude Liidu sõjatehnoloogia võrdlemine tuleb Venemaale kahjuks. Vene sõjalist võimet saab eriti Nõukogude Liidu ohjeldamise ajaloolise kogemuse põhjal konstrueerida nii, et NATO suudab sellega toime tulla ja säilitada oma liikmesriikide suveräänsuse.

Postimehe arvamusküljel ilmus 1. veebruaril 2018 The Economisti toimetaja Edward Lucase artikkel „Edward Lucas: Läänes levinud 10 väärarusaama Venemaa kohta“. Kõige esimese väärarusaamana esitab ta väite, et oht on sõjaline.

Jah, Venemaa moodsad relvad on mõnikord muljetavaldavad (vähemalt prototüüp-versioonid), aga Venemaa ei ole Nõukogude Liidu sugune sõjaline üliriik ega suudaks välja kannatada täiemahulist sõda läänega. Sõjaline bluff ja hirmutamine on tähtsad, aga vaid üks osa palju laiemast hübriidsõja tööriistakastist.²⁷

²⁶ **Lind, M. A.** 2017. Venemaal kukkus alla õhujõudude lennuk. – Delfi, 19.09.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/venemaal-kukkus-alla-ohujoudude-lennuk?id=79527540>> (15.05.2018).

²⁷ **Lucas, E.** 2017. Edward Lucas: Läänes levinud 10 väärarusaama Venemaa kohta. – Postimees, 01.02.2017. <https://arvamus.postimees.ee/4394049/edward-lucas-laanes-levinud-10-vaararusaama-venemaa-kohta?_ga=2.15238390.1941312782.1517330657-1619684887.1394829646> (27.03.2017).

Ühest küljest tunnistab Lucas, et Venemaa moodsad relvad on *muljetavaldavad* (seda ilmselt nii Venemaa elanikele kui ka vastastele). Sõnad *moodsad* ja *muljetavaldavad* vihjavad sellele, et jutt ei käi sugugi mitte vanemat tüüpi või lihtsatest sõjariistadest, vaid kõrgtehnoloogilistest relvadest. See viitab Vene relvade ohtlikkusele ja relvajõudude võimsusele. Teisalt lisab Lucas *muljetavaldavate* ette pehmendava määrsõna *mõnikord* ja selle järele sulgudesse möönduse *vähemalt prototüüp-versioonid*. Sedasi pisendab ta põhisõnadega väljendatud võimsust ja ohtlikkust: kui (isegi moodsad) relvad ei ole alati muljetavaldavad, vaid ainult mõnikord, siis mida veel öelda vähem moodsate relvade kohta? Prototüüp-versioon tähendab katseeksemplari, mis ei ole seeriatootmises ega vägede põhirelvastuses. See viitab tõigale, et esitletud võimas relvastus ei pruugigi praegu juba kasutuses olla.

Näite esimene lause sisaldab võrdlust. Nõukogude Liitu nimetab Lucas *sõjaliseks üliriigiks*, aga selle kõrvale paigutatud Venemaa jääb oma eelkäijale alla: Venemaa ei *suudaks välja kannatada täiemahulist sõda läänega*. Väljend *täiemahuline sõda* viitab kõiki relvaliike hõlmavale sõjalisele konfliktile suurel territooriumil ja sellega ei saaks Venemaa praeguses olukorras hakkama vaatamata isegi oma moodsatele ja muljetavaldavatele relvadele. Selle põhjal saab omakorda teha järelduse, et Venemaa relvajõud on ühest küljest küll tugevad ja ohtlikud, ent mitte niisugusel määral, et suudaksid igal juhul oma sõjalise jõu võimaliku vastase üle maksma panna.

Näitest ilmneb, et Lucas peab Vene relvajõudude moodsust ja muljetavaldavust vähemalt osaliselt *blufiks ja hirmutamiseks*, mida kasutatakse infosõja võtetena. Ta nimetabki neid osaks laiemast hübriidsõja tööriistakastist, mille eesmärk on heidutada vastast, jättes sellele mulje enda ohtlikkusest ja võimsusest.

7. näide. Skepsis Venemaa uute relvade suhtes

Üks sündmus, mis vallandas arutelu Venemaa sõjalise võime üle nii Eesti kui ka muu maailma avalikkuses, oli Venemaa presidendi Vladimir Putini igaaastane pöördumine Venemaa Föderatsiooninõukogu poole ehk nn aastakõne. 1. märtsil 2018 peetud aastakõnest pühendas Putin sõjalisele julgeolekule üle kolmandiku, mida ta illustreeris kuue lühivideoga, et demonstreerida Venemaa uusi relvi ja sõjalist võimet. Kõne pidamise ajal ja sellele järgnenud päevadel ilmusid Eesti ajakirjanduses peamiselt uudislood, milles pöörati tähelepanu just sellele osale kõnest, milles Putin esitles uusi relvi. Hiljem kajastati seda teemat analüüsisvamalt arvamuskõnades ja intervjuudes, milles kõnelesid sõjandusajundjad.

Paljud Putini aastakõnele vahetult järgnenud artiklid olid lihtsalt uudist edastavad faktilood või tsiteeriti neis uusi relvi kiitvat osa, aga leidus ka kriitilisi tekste.

Delfi toimetaja Lauri Laugen refereerib Putini intervjuud, mille ta andis pärast aastakõnet 2. märtsil 2018 USA telejaamale NBC News. Artiklis keskendutakse võimsate uute relvade kohta käivate Putini väidete kahtluse alla seadmisele.

Skeptikud seda [juttu uuest mandritevahelisest ballistilisest raketist] ei uskunud, sest näidatud video oli arvutigraafika ja tegelikku õnnestunud katsetust ei näidatud. Putini väidet, et Venemaa on positsioonidele paigutanud töötava tuumajõul toimiva mandritevahelise ballistilise raketi, ei saa kinnitada.²⁸

Näites argumenteeritakse selle vastu, et Venemaa sõjaline võime on kasvanud. Ajakirjanik vahendab skeptikuid (keda ei mainita küll nimepidi), kes ei nõustu Putini kinnitusega uue mandritevahelise ballistilise raketi olemasolu kohta, mis muutvat kaitsesüsteemid mõttetuks. Argumenteerivale sidesõnale *sest* järgneb põhjendus: *näidatud video oli arvutigraafika ja tegelikku õnnestunud katsetust ei näidatud*. Seega vahendatakse skeptikute arvamust, et arvutigraafikaga ei saa tõestada raketi olemasolu ega lahinguvalmidust, vaid võib näidata seda, mida soovitakse. Teises lauses õnnestatakse samuti Putini öeldud sõnade tõsiseltvõetavust: *Putini väidet [...] ei saa kinnitada*. Kokkuvõttes ei toetata seeläbi seisukohta, et vähemalt praegusel ajal oleks Venemaa sõjaline võime suurenenud.

8. näide. Juškin kahtleb Sarmatis

Nagu eespool öeldud, ilmusid kohe pärast president Putini aastakõnet artiklid, mis ei olnud emotsionaalselt sama neutraalsed kui hiljem avaldatud tekstid. Viimaste hulka kuulus ka Balti Venemaa Uurimise Keskuse juhi Vladimir Juškini arvamusele „Mitte miski sellest, mida ma täna rääkisin, ei ole bluff“, mis ilmus 13. märtsil 2018 Postimehes. Juškin analüüsib Putini „tähesõdade komplekti“. Juba loo pealkiri on pilklik ja viitab omaaegse USA presidendi Ronald Reagani strateegilise kaitsealgatuse programmile, mis sai suupäraseks hüüdnimeks „tähesõdade programm“. Juškin näitab mitme näite varal, et Putini väited uute relvade kohta ei ole täpsed, ei ole tõestatavad või on

²⁸ **Laugen, L.** 2018. Putin uutest superrelvadest: mõnesid on vaja veel peenhäälestada. – Delfi, 02.03.2018. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/putin-uutest-superrelvadest-monesid-on-vaja-veel-peenhaalestada?id=81310779>> (12.04.2018).

hoopis bluff. Ta kirjutab Putini esitletud mandritevahelise ballistilise raketi Sarmat kohta järgmist:

Ent on teada, et kompleksi Sarmat loomist on saatnud mitmesugused raskused. [...] Selle juures on raketi Sarmat väljatulistamiskatsetust alates 2015. aasta kevadest korduvalt edasi lükatud, kuna Krasnojarski masinaehitustehas, kus peab algama ka raketi seeriatootmine, on korduvalt raketi maketi valmimise tähtaega ületanud.²⁹

Näites osutatakse tehnilistele raskustele, millega toime tulemise kohta ei ole teateid. Juškin juhib tähelepanu tõigale, et katsetust on *korduvalt edasi lükatud*. See viitab järjepidevatele ebaõnnestumistele. Näites kasutatud keeleliste konstruktsioonidega ei kujutata Venemaa sõjatööstust kõrgel tehnilisel tasemel olevana.

2.3. Sõjalise võime kujutamine mobiilsuse/aktiivsuse kaudu

Sõjalise võime keelelise konstrueerimise vahendite hulka kuuluvad ka kiirusele/aeglusele, liikuvusele/staatilisusele, valmisolekule, suutlikkusele ja toimetulekule viitavad sõnad ja väljendid.

9. näide. Leedu kaitseminister: Venemaa armee on juba 24 tunniga valmis tegutsema

Toimetaja Sven Randlaid refereerib Postimehe maailmauudiste rubriigis 9. novembril 2017 ilmunud uudisloos Leedu kaitseministri Raimundas Karoblise sõnu. Leedulane andis Zapad 2017 põhjal hinnangu Venemaa relvajõudude valmidusele täita oma ülesandeid.

„Vene armee sõjaline võimekus on paranenud märkimisväärselt. Armee tegutsemisvalmidus on 24 tunnist 48 tunnini. See on eriti lühike aeg,“ rääkis Karoblis ajalehele Iltä-Sanomat.³⁰

Kuna kaitseminister on oma valdkonna asjatundja ja hästi informeeritud isik, kõlavad ta väited kaalukaina. Karoblis räägib konkreetsetest ajavahemikest:

²⁹ **Juškin, V.** 2018. „Mitte miski sellest, mida ma täna rääkisin, ei ole bluff.“ Vladimir Juškin analüüsib Putini „tähesõdade“ komplekti. – Postimees, 13.03.2018. <https://arvamus.postimees.ee/4437727/mitte-miski-sellest-mida-ma-tana-raakis-in-ci-ole-bluff-vladimir-juskin-analuusib-putini-tahesodade-komplekti?_ga=2.2918712.944778843.1521021719-1619684887.1394829646> (13.04.2018).

³⁰ **Randlaid** 2017.

24 tunnist 48 tunnini. Ta lisab omapoolse hinnangu: see on *eriti lühike aeg*. Mainitud ajavahemikud on tõesti väga lühikesed, mistõttu kujutatakse selles näites Venemaa sõjalist võimet mobiilse ja ohtlikuna.

10. näide. Venemaa lahinguvalmidus on kõrgem kui NSV Liidu ajal

2017. aasta detsembri algul esitleti Eesti Riigikogu Toimetisi, mis olid pühendatud julgeolekule. ERR kajastas seda „Aktuaalses kaameras“ ja uudisteportaali lühiuudises.

Venemaa valmistub suureks sõjaks alates 2008. aasta Gruusia konfliktist, ütles erukindral Ants Laaneots [...]. Ta leiab, et Venemaa lahinguvalmidus on kõrgem kui Nõukogude Liidu ajal. [...] „On täiesti tõenäoline, et aastail 2020 või veidi hiljem tuleb ette midagi tõsist Venemaa poolt,“ arvas Laaneots.³¹

Näites kasutab kõrge Eesti kaitseväljend kindlat kõneviisi kirjeldamiseks Venemaa valmisolekut sõjategevuseks. Ta väljendid on ühtaegu konkreetseid (*suur sõda*) ja ebamääraseid (*midagi tõsist*), mis tekitab hirmu fooni. Sama mõju on aastaarvudel: sõjaks valmistatakse alates 2008. aastast ehk juba üheksa aastat, ent ähmane määratlus *aastail 2020 või veidi hiljem* jätab lugeja teadmatusse edasiste sündmuste toimumise täpse aja suhtes. Ebaselgust süvendab vastuoluline fraas *täiesti tõenäoline*, milles põhisõna tähistab oletatavat/arvatavat, aga seda täiendav määrsõna *täiesti* väljendab täielikku kindlust. Hirmutavalt kõlab ka väide, et *Venemaa lahinguvalmidus on kõrgem kui Nõukogude Liidu ajal*. NSVLi peeti külma sõja ajal kardetavaks vastaseks. Kui tunnistada Venemaa lahinguvalmidus NSVLi omast paremaks, tähendab see Venemaa sõjalise võime kujutamist mobiilsuse/aktiivsuse ja tegevusvalmiduse aspektis hirmutavana.

11. näide. Venemaa armee väidetavatesse edusammudesse tuleks suhtuda ettevaatlikult

Jaagant kirjutab 26. septembril 2017 Eesti Päevalehes McDermotti analüüsile viidates, et Venemaa väidetes oma sõjalise võime kohta on palju bluffi, sest need on mõeldud eelkõige Venemaa elanikele sisetarbimiseks, nende eneseteadvuse tõstmiseks ja potentsiaalsete agressorite heidutamiseks, mistõttu neisse tuleb suhtuda teatava reservatsiooniga.

³¹ Lauri, V. 2017. Laaneotsa sõnul valmistub Venemaa alates 2008. aastast suureks sõjaks. – ERR, 07.12.2017. <<https://www.err.ee/647357/laaneotsa-sonul-valmistub-venemaa-alates-2008-aastast-suureks-sojaks>> (14.02.2018).

Venemaa armee edusamme peab siiski võtma paraja koefitsiendiga, ettevaatlikult tuleks suhtuda kõigesse, mida Venemaa väidab end suutvat. „Näiteks Süürias oli selge, et Venemaa ei suutnud kõiki oma õhuoperatsioone elektroonilise sõjavõimega kaitsta,“ tõi McDermott näite.³²

Näites antakse sõna eksperdile: teadur McDermotti põhisõnum näib olevat see, et Venemaa hinnanguid oma sõjalise (antud juhul elektroonilise) võime kohta ei tasu alati võtta sõna-sõnalt ja tegelik oht ei pruugi olla nii suur, kui Vene armee laseb seda paista. McDermott seab kahtluse alla Venemaa armee edusammud valmiduse vallas täita ettenähtud ülesandeid. Ta ütleb, et seda edu *peab* (modaalverb) võtma *paraja koefitsiendiga*, mis tähendab, et kõik edusammude kohta räägitu ei pruugi olla tõsi. McDermott toob tõestuseks Venemaa armee ebaõnnestumise Süürias: *Venemaa ei suutnud kõiki oma õhuoperatsioone elektroonilise sõjavõimega kaitsta*. Teisisõnu jäi seal vägede ülesanne täitmata. Tegu võib olla Venemaa infosõjalise relvatäristamisega, et vastast heidutada, või lihtsalt väidetava ja tegelikkuse vahelise lõhega, mille näitlikustamiseks viitab McDermott puudustele Venemaa elektroonilises sõjapidamises Süürias.

12. näide. Dedovštšina³³ kahandab Venemaa relvajõudude võitlusvõimet

Relvajõudude valmisolekut ja suutlikkust oma ülesandeid täita mõjutab ka isikkoosseisu võitlusmoraal, millele jätavad muu hulgas oma jälje sõjaväelaste suhted: head, kamraadlikud ja toetavad suhted teevad üksuse tugevamaks; eeskirjade eiramine ja kaaslaste alandamine lõhuvad üksuse ühtsust.

2. augustil 2017 ilmus Postimehes Raadio Vaba Euroopa / Vabadsuraadio artikkel Vene armee ajateenijate suhetest ja olmest. Ühelt poolt esitatakse Venemaa armee ametlik versioon, mille järgi on sõjaväes kõik korras ja pole peaaegu mitte mingisuguseid probleeme. Teiselt poolt annab loos intervjuu endine ajateenija Azatlõk Azat Husnutdinov, kes kirjeldab oma kogemusi, mis ei lange kõiges kokku ametlike väidetega.

³² **Jaagant** 2017.

³³ Kõnekeelne väljend, mis on tuletatud vene k sõnast *ded* („taat“) ning tähistab vanemate ajateenijate vaimset ja füüsilist vägivalda nooremate suhtes.

Küsimusele dedovštšina kohta vastas Husnutdinov:

*Ei saa öelda, et dedovštšinat ei ole. [...] Ei saa öelda, et kõik oleks tore. Nende seas, kes olid teenistust alustanud enne meid, oli nii neid, kes käitusid jõhkralt, kui ka neid, kes käitusid normaalselt.*³⁴

Ta kasutab topelteitust: *ei saa öelda, et dedovštšinat ei ole*. Sedasi möönab ta ühelt poolt nähtuse olemasolu, aga püüab seda ka pehmedada, vältides jaatavat kõneliiki. Ta ei ütle otse, et dedovštšinat ei ole ja kõik on [ajateenistuses] tore.

Loo lõpus on esitatud lisainfo viimase kümne aasta vältel aset leidnud Tatarstanist pärit ajateenijate surmajuhtumitest, mis olid seotud dedovštšinaga Vene armees.

*12. märtsil 2017 maeti Permi krai Oktoobri rajooni Bikbai külas sõjaväeteenistuses viibinud Deniss Hamidullin. Sugulaste sõnul pressiti Denissilt raha välja ja noormees tappis end. Teise versiooni kohaselt ta tapeti. Uurimine käib. Permi kraist oli sõjaväkke võetud ka Innar Zakirov, kes Habarovskis aega teenides endalt elu võttis. Tšeljabinski oblasti Arslani külast pärit Ruslan Aidarhanovi surm sai teatavaks 3. septembril 2011. Tema teenis Sverdlovski oblastis Jelani garnisonis. Sugulased ei uskunud ametlikku versiooni, et noormees ennast üles poos – surnukehal oli nimelt rohkelt haavu. 2010. aastal hukkus väeteenistuse ajal Tatarstanist pärit Ilšat Usmanov.*³⁵

Näites kõlavad Vene ajateenistuse kontekstis sellised väljendid nagu *raha välja pressima, surm sai teatavaks, surnukehal oli rohkelt haavu, tapma, end tapma, endalt elu võtma, ennast üles pooma* ja väeteenistuse ajal *hukkuma*. Need ei peaks aga seonduma ajateenistusega, kuhu lapsevanemad saavad oma poegi kodanikukohust täitma, mistõttu mõjub selline keeleline konstrueerimine ajakirjanduses hirmutavalt eelkõige just Venemaa lapsevanematele. Eesti lugejas võib see tekitada inimlikku kaastunnet, ent anda ka märku sellest, et säärase armee võitlusvõime ei pruugi olla lahingus kõige suurem. Loetelu viitab korduvusele ja teatud regulaarsusele, mis mõjub kirjeldatavat nähtust võimendava seaduspärana. Kui väeüksus on killustatud, selles valitseb vastastikune vimm ja puudub ühtsus, muutub see nõrgaks. Eeskirju eiravat käitumist kirjeldades (eriti kui rõhutatakse, et dedovštšina on jätkuv ja levinud probleem) konstrueeritakse ajakirjanduses Venemaa relvajõududest selle sõjalise võime komponendi osas nõrgestatud kuvand.

³⁴ **Vene sõjavägi 2017: dedovštšina kestab edasi ja muslimitele jagatakse sealihha** 2017. – Postimees, 02.08.2017. <<https://arvamus.postimees.ee/4198113/vene-sojavagi-2017-dedovstšina-kestab-edasi-ja-muslimitele-jagatakse-sealiha>> (19.04.2018).

³⁵ *Ibid.*

2.4. Sõjalise võime kujutamine jõukuse/ressursside kaudu

Et täita sõjalisi eesmärke, mis on enamasti poliitiliste eesmärkide praktilised väljundid, peab riigi relvajõududel jätkuma ressursse alates inimestest, keda lahingusse saata, kuni tehnika ja varustuseni, millele lisandub kõik see, mis on vajalik, et taastada inimeste jõud ja hoida tehnika töökorras. Sõjalist võimet saab konstrueerida vajalike ressursside (eba)piisavuse kaudu.

13. näide. Laaneots: sõda ei tule

Ajaloolised pretsedendid (Venemaa õppused Kavkaz 2008 ja Zapad 2013 eelnesid vastavalt Vene-Gruusia ja Vene-Ukraina sõjale) tekitasid õppusega Zapad 2017 seoses mõnes inimeses küsimuse, kas ka see õppus võib kasvada üle rünnakuks. Eesti Kaitseväge endine juhataja erukindral Ants Laaneots esines 2017. aasta märtsis Pärnu täiskasvanute gümnaasiumi õpilastele, kellest üks esitas talle küsimuse: „Härra kindral, öelge nüüd murelikule vana-inimesele, kes nooruses on suurt sõda näinud, kas on oht, et sõda võiks taas puhkeda?“. Pärnu Postimehes 7. märtsil Kalev Vilgatsi sulest ilmunud kajastuse põhjal vastas Laaneots järgmiselt:

Mingit sõda ei tule, rahunege maha! Meid võib reaalne oht ähvardada idast, kuid Venemaal on praegu kaks sõda pooleli: üks Ida-Ukrainas, teine Süürias. Majandussanktsioonid on sundinud Venemaad ära tarvitama oma rahavaru ja majanduse seisund on praegu vilets.³⁶

Tsitaadis kõneleb teadja rollis ekspert, endine kõrge tegevvälane, kes tänu oma riigikogu liikme staatusele on eeldatavasti endiselt hästi kursis riikliku julgeoleku küsimustega. Laaneots viitab kehvale olukorrale Venemaa majanduses ja kujutab Venemaad majandusliku nõrkuse tõttu võimetuna pidama veel ühte sõda. Erukindral kasutab kategooriliselt väljendudes umbmäärast asesõna: *mingit sõda ei tule*. Sellele järgneb kohe pehmendav mööndus, millest annab tunnistust modaalverb *võib* (*meid võib reaalne oht ähvardada*). Samas täiendab selles fraasis põhisõna *oht* omadussõna *reaalne*, mis tasakaalustab mööndust ja osutab, et oht ei ole hüpoteetiline, vaid päriselt olemas. See suurendab omakorda tunnet, et Vene väed on ohtlikud. Seejärel põhjendab Laaneots samas lauses oma algset väidet selle kohta, et sõda ei tule, kuigi oht *võib* ähvardada. Põhjenduse algusele viitab sidesõna *kuid* (*kuid Venemaal on praegu kaks sõda pooleli*), millele lisaks on Lääs rakendanud

³⁶ Vilgats 2017.

majandussanktsioone. Sellest võib järeldada, et Venemaal ei jätku ressursse, et alustada rünnakut Eesti vastu. Näites konstrueeritakse Venemaad sõjaliselt ohutuna, põhjendades seda majandusliku olukorra ja sõjapidamiseks vajalike ressursside nappusega.

14. näide. Venemaal ei jätku jõudu sõidida mitmel rindel

Balti Venemaa Uurimise Keskuse juht Vladimir Juškin käsitleb Postimehes 13. detsembril 2017 avaldatud artiklis Sotšis peetud nõupidamist, milles olid 23. novembril osalenud Venemaa president Vladimir Putin ning kaitseministeeriumi ja sõjatööstuse juhid. Analüüsides nõupidamise tagajärgi ja sellele järgnenud Putini otsuseid, väidab Juškin, et Venemaa sõjaline tähelepanu pöördub Kesk-Aasiasse, kus Venemaa hakkab tegema koostööd Hiinaga. Juškini hinnangul ei suuda sõjatööstus rahuldada kõiki Vene sõjaväe vajadusi selleks, et tegutseda korraga mitmes piirkonnas. Seetõttu arvab Juškin, et lääne suunal (st ka Eestis) ei ole oodata Vene sõjalist ohtu.

Ülimalt tõenäoliselt ei jagu Venemaa sõjatööstuskompleksi võimsusest lahingutegevuse tagamiseks korraga kahel tandril. Seepärast valmistatakse kogu majanduse viimiseks sõjaaja rööbastele. [...] Niisuguses olukorras väheneb tuntavalt võimalus, et läänetantril [Balti riikides ja Poolas] võiks üldse sõjategevus alata.³⁷

Näide asetub põhjaliku analüütilise artikli konteksti. Siin esitatud laused kujutavad endast kahte järeldust, millega Juškin viitab sellele, et tänu mitmele praegu mõjuvale (ja tulevikus veelgi rohkem mõjuma hakkavale) tegurile (majanduslik seisund, rahalised võimalused, sõjatööstuse suutlikkus, geopoliitiline olukord jms) ei jätku Venemaal lihtsalt vahendeid lääne suunal midagi ette võtta, ehkki Putin on andnud käsu olla valmis sõjatoodangut suurendama. Näites äratub tähelepanu ülivõrdeline määrsõnafraas *ülimalt tõenäoliselt*. Viimases lauses torkavad silma konstruktsioonid *väheneb tuntavalt võimalus* ja *võiks üldse sõjategevus alata*. Just viimane fraas on välistava loomuga: sellega antakse mõista, et sõda Balti regioonis ei ole kuigi tõenäoline.

³⁷ Juškin 2017.

15. näide. Varud vähenevad

Samas artiklis analüüsib Juškin Vene sõjanduseksperptidele viidates naaberriigi armee olukorda pärast sõjalist sekkumist Süürias ja tõdeb, et sõjapidamiseks vajalike varude kahanemine hakkab mõjutama lahinguoperatsioone.

Venemaa sõjanduseksperdid märgivad, et aasta-paar pärast sõjategevuse alustamist on sõjaväel hakanud ladude tühjenemise tõttu nappima varuosi, lahingumoon, vormirõivaid, kütust ja õli, individuaalseid kaitsevahendeid, transpordivahendeid ning isegi spetsiifilisemat tehnikat, näiteks sihikuid, suurtükiradareid ja muud sellist.³⁸

Näites viitab üks julgeolekuekspert teistele oma ala (pealegi Vene) asjatundjatele, kes tõdevad otsesõnu, et lahingumoon on varsti otsas, enam pole millegagi tulistada, masinad amortiseeruvad ja kaitseressursid kuluvad. Keskse tähtsusega fraas on täisminevikuline konstruktsioon *on hakanud nappima*, mis ei viita hüpoteetilisele, vaid juba alanud sündmusele. Nappust põhjendatakse omakorda *ladude tühjenemisega*. Lisaks kirjeldab Juškin konkreetselt, mida on ladudest juba puudu. Mitte abstraktne viitamine mingitele nappivatele ressurssidele, vaid just niivõrd üksikasjalik loetelu tekitab lugejas tunde, et defitsiit on kõikehõlmav ja puudutab ka piasasju. Tehniliste argumentide põhjal saab lugeja teha rahustava järelduse, et Vene sõjajõudude üldine lahinguvõime nõrgeneb, mistõttu on tõenäoline, et mistahes uusi operatsioone kaalutakse enne alustamist tõsiselt. See võib omakorda tähendada seda, et idasuunalise ohu tase alaneb veidi.

3. Kokkuvõte ja soovitused

Sõjalise võime kujutamise ajakirjanduses kaasnevad tunded, millest üks prevaleerivamaid on hirm. Hirmu tekitamist on ajakirjanduses uurinud USA sotsioloog David Altheide, kelle sõnul on meedia loonud mõnekümne aastaga olukorra, kus hirm raamistab kõikvõimalikke sündmusi.³⁹ Seetõttu oli mõneti ootuspärane, et Venemaa sõjalist võimet puudutavates ajakirjanduslikes tekstides, mida me analüüsisime, käsitleti kõige rohkem Venemaa relvajõudude ohtlikkust Eesti julgeolekule, kusjuures valdavalt rõhutati vägede suurust. Enamasti seisnes selline kujutusviis lihtsalt arvude loetlemises: kui suur on

³⁸ *Ibid.*

³⁹ **Altheide, D. L.** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis (Social Problems and Social Issues)*. New York: Aldine Transaction, p. 59.

mingis sõjaväeringkonnas isikkoosseis ja kui palju on sõjatehnikat (tanke, soomukeid, raketiseadeldisi, lennukeid jms), ent kasutati ka suurust või hulka tähistavaid omadussõnu (*suur, hiiglaslik ja tohutu*).

Teine Venemaa relvajõudude hirmutavuse väga levinud kujutusviis seisnes selle konstrueerimises kõrgtehnoloogia kaudu. Eesti ajakirjanduses uuritud perioodil (2017. aasta algusest kuni märtsini 2018) avaldatud artiklites kajastati palju Venemaa arengut elektroonilise militaar tehnoloogia valdkonnas, millele anti enamjaolt kõrge hinnang. Teisalt aga ei kujutatud Venemaa relvajõude mitmel puhul tehnoloogiliselt hirmutavatena. Eksperdi-teadmistega autorid nagu Balti Venemaa Uurimise Keskuse juht Vladimir Juškin ja Euroopa Poliitikaanalüüsi Keskuse julgeolekuekspert Edward Lucas väitsid, et Venemaa blufib oma kõrgtehnoloogiliste relvadega ning et jutte nende võimsusest tuleb võtta teatava reservatsiooniga. Artiklites, milles käsitleti president Putini demonstreeritud uusi relvi, viidati pigem vananenud tehnoloogiale ning vihjati sellele, et Vene tehnika ei ole töökindel.

Venemaa relvajõudude mobiilsuse/aktiivsuse ja valmisoleku keeleli-seks kirjeldamiseks kasutati kõige rohkem sõnu ja fraase, mis väljendasid kiirust, ootamatust, dünaamilisust ja otsusekindlust. Ka oli juttu konkreet-setest ajavahemikest, mille vältel saavutab Venemaa armee tegevusvalmi-duse: 24 tunnist 48 tunnini.⁴⁰ Mitu kõnelejat, näiteks Laaneots ja Karoblis, osutasid Venemaa vägede juhtimissüsteemide suurele arengule, millele olid aidanud kaasa 2008. aastal Vene-Gruusia sõjast saadud valusad kogemused: vaatamata vägede suurusele ja üleolekule õhuruumis ei suudetud seal oma ülesannet täita plaanitud viisil, kuna side, tehnika ja juhtimine olid puudu-likud. Samas võis lugejale jääda mulje, et Venemaa sõjalise võime puhul (eriti kui Vene relvajõud seda ise kujutavad) tasub paljuski kahelda, näiteks ütles analüütik McDermott, et „Süürias oli selge, et Venemaa ei suutnud kõiki oma õhuoperatsioone elektroonilise sõjavõimega kaitsta“⁴¹.

Kui Venemaa sõjalist võimet konstrueeriti jõukuse/ressursside kompo-nendi kaudu, jäi pigem valdavaks defitsiidi ja nappuse kujutamine. Ressurs-side ebapiisavust tunnistasid nii Venemaa enda kui ka lääneriikide, sealhulgas Eesti eestkõnelejad. Mitu Eesti asjatundjat (sh Juškin ja Laaneots) kinnitasid Venemaa ohutust kas kindlas kõneviisis (*sõda ei tule*) või tingivas kõneviisis ja modaalselt (*ülimalt tõenäoliselt ei jagu Venemaal võimsust ja väheneb tuntavalt võimalus, et sõjategevus võiks üldse alata*), viidates nappidele või ammenduvatele ressurssidele: Ida-Ukraina ja Süüria konfliktis osalemiseks

⁴⁰ Randlaid 2017.

⁴¹ Jaagant 2017.

läheb vaja varuosi, lahingumooni, vormirõivaid, kütust, õli, individuaalseid kaitsevahendeid, transpordivahendeid ja muud sellist (*Venemaal on praegu kaks sõda pooleli: üks Ida-Ukrainas, teine Süürias*). Samas viidati ka Krimmi annekteerimise tõttu 2014. aastal Venemaale kehtestatud lääneriikide majandussanktsioonidele (*majandussanktsioonid on sundinud Venemaad ära tarvitama oma rahavaru ja majanduse seisund on praegu vilets*), mis mõjutavad nii majandust kui ka sõjatööstust, milles on kõrgtehnoloogiliste relvade arendamiseks vaja Läänes toodetud komponente.

Kui tugeva demokraatiaga ühiskonnas peetakse avalikku arutelu riigikaitse riskide üle, ei lähtuta selles emotsionaalsetest hinnangutest, hirmutamist ega naeruvääristamisest, vaid esitatakse kontrollitud faktid ja argumenteeritakse ratsionaalselt. Sisuka avaliku kommunikatsiooni tagamisel täidab olulist rolli nii Eesti kaitseväelaste kui ka ajakirjanike keelekasutus. Pakume oma uuringu põhjal välja mõned soovitusel, et sellele kaasa aidata.

Soovitused kaitseväelasele

1. Vältige Venemaa sõjalise võime ja selle komponentide (vägede, relvastuse, ressursside, tehnilise uudsuse ja mobiilsuse) kujutamist suurematena, kui need tegelikult on. Mõtelge üksikasjalikult läbi kõik avalikkuseni jõuda võivad sõnumid ja väljaütlemised Venemaa sõjalise võime kohta, sest kaitseväelase kui asjatundja sõnad on selliste teemade puhul kaalukamad kui tavainimese või võhiku öeldu.
2. Venemaa relvajõudude suuruse ja struktuuriga seoses tuleb alati selgitada laiemat konteksti, milles arve ja ühikuid esitatakse. Kui ainult loetleda (näiliselt) suuri arve, ei aita see kaasa julgeolekuolukorra adekvaatsele mõistmisele Eesti ühiskonnas.
3. Venemaa relvajõudude tehnoloogilise taseme ja moderniseerituse käsitlemisel tasub kaaluda, kuidas teha seda ilma võimendamata Vene propagandat ülimumoosa relvastuse kohta, vaid tutvustades lugejale/kuulajale asjatundjate tasakaalustatud hinnanguid. Samuti ei maksa Venemaa relvajõudude mobiilsusest/aktiivsusest kõneldes jätta (ekslikku) muljet, justkui oleks Venemaa armee pidurdamatu ja kõiki selle ettevõtmisi saadaks alati edu.

Soovitused ajakirjanikule

1. Venemaa sõjalisest võimest tulenevate rahvusvaheliste riskide käsitlemisel tuleb püüda olla võimalikult konkreetne: abstraktsest ohust rääkimine tekitab inimestes asjatut segadust ja hirmu.
2. Püüdke avada Venemaa sõjalise võimega seotud teemasid tasakaalustatult: kui lahata Venemaa sõjalist võimet, on asjakohane käsitleda ka NATO kaitsevõimet. Samuti on tähtis, et võrdlustes Venemaaga ei unustataks fakti, et Eesti on NATO lahutamatu osa.
3. Keelekasutuses tasub hoiduda Eestile ebasõbralike riikide sõjalise võime (tahtmatust) ülistamisest ja ülepaisutamisest. Samuti ei maksa Eesti väiksust liigselt rõhutada, kuna Eesti kaitsevõime moodustab osa NATO kaitsevõimest. Lisaks tasub sõjaliste ja julgeolekuteemade puhul inimestele selgitada ja meelde tuletada Eesti riigikaitse laiapõhjalisust: riigikaitse ei sõltu ainult kaitseväelastest ega NATOst, vaid igast kodanikust.

Kirjandus

- Altheide, D. L.** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis (Social Problems and Social Issues)*. New York: Aldine Transaction.
- Blair, D.** 2015. *Sitting Near a Nuclear Tripwire, Estonia's President Urges Nato to Send Troops to Defend His Country*. – *The Telegraph*, 11.04.2015.
<<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/estonia/11530064/Sitting-near-a-nuclear-tripwire-Estonias-president-urges-Nato-to-send-troops-to-defend-his-country.html>> (08.03.2018).
- CJCS Guide to the Chairman's Readiness System** 2010.
<<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Library/Handbooks/g3401.pdf?ver=2016-02-05-175742-457>> (12.03.2018).
- Jaagant, U.** 2017. *Uuring: Venemaa elektrooniline sõjavõime astub NATO-le kandadele*. – *Eesti Päevaleht*, 26.09.2017.
<<http://ep1.delfi.ee/news/eesti/uuring-venemaa-elektrooniline-sojavoime-astub-nato-le-kandadele?id=79619942>> (09.12.2017).
- Juškin, V.** 2017. *Vladimir Juškin: milliseks sõjaks valmistub Putin?* – *Postimees*, 13.12.2017.
<https://arvamus.postimees.ee/4341969/vladimir-juskin-milliseks-sojaks-valmistub-putin?_ga=2.141834615.49712071.1513021993-1619684887.1394829646> (13.12.2017).
- Juškin, V.** 2018. *„Mitte miski sellest, mida ma täna rääkisin, ei ole bluff.“ Vladimir Juškin analüüsib Putini „tähesõdade“ komplekti*. – *Postimees*, 13.03.2018.
<https://arvamus.postimees.ee/4437727/mitte-miski-sellest-mida-ma-tana-raakisin-ei-ole-bluff-vladimir-juskin-analuusib-putini-tahesodade-komplekti?_ga=2.2918712.944778843.1521021719-1619684887.1394829646> (13.04.2018).

- Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2014.** Tallinn: Kaitsepolitsei amet.
- Kaldoja, E.** 2017. Rootsleri kindral: Venemaa pole NSVL. – Postimees, 18.10.2017. <<https://pluss.postimees.ee/4281525/rootsleri-kindral-venemaa-pole-nsvl>> (10.12.2017).
- Kunnas, L.** 2016. Sõda 2023. Taavet. Koljat. Tallinn: Küppar & Ko.
- Laugen, L.** 2017. Venemaal luuakse elektromagnetilisi pomme, mis halvavad vastase tehnika. – Delfi, 28.09.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/venemaal-luuakse-elektromagnetilisi-pomme-mis-halvavad-vastase-tehnika?id=79659470>> (29.03.2018).
- Laugen, L.** 2018. Putin uutest superrelvadest: mõnesid on vaja veel peenhäälestada. – Delfi, 02.03.2018. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/putin-uutest-superrelvadest-monesid-on-vaja-veel-peenhaalestada?id=81310779>> (12.04.2018).
- Lauri, V.** 2017. Laaneotsa sõnul valmistub Venemaa alates 2008. aastast suureks sõjaks. – ERR, 07.12.2017. <<https://www.err.ee/647357/laaneotsa-sonul-valmistub-venemaa-alates-2008-aastast-suureks-sojaks>> (14.02.2018).
- Lind, M. A.** 2017. Venemaal kukkus alla õhujõudude lennuk. – Delfi, 19.09.2017. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/venemaal-kukkus-alla-ohujõudude-lennuk?id=79527540>> (15.05.2018).
- Lucas, E.** 2017. Edward Lucas: Läänes levinud 10 väärarusaama Venemaa kohta. – Postimees, 01.02.2017. <https://arvamus.postimees.ee/4394049/edward-lucas-laanes-levinud-10-vaararusaama-venemaa-kohta?_ga=2.15238390.1941312782.1517330657-1619684887.1394829646> (27.03.2017).
- McDermott, R. N.** 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus.
- Militerm.** <<http://termin.eki.ee/militerm/>> (08.03.2018).
- Randlaid, S.** 2017. Leedu kaitseminister: Zapad tõestas Vene armee võimekust rünnata 24 tunni jooksul. – Postimees, 09.11.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4305671/leedu-kaitseminister-zapad-toestas-vene-armee-voimekust-runnata-24-tunni-jooksul>> (16.03.2018).
- Richardson, J. E.** 2006. Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis. New York: Palgrave MacMillan.
- Silm, S.** 2017. Leo Kunnas: peame pingutama, sest kõne all on riigi saatus. – Õhtuleht, 26.02.2017. <<https://mehele.ohutuleht.ee/790004/leo-kunnas-peame-pingutama-sest-kone-all-on-riigi-saatus>> (06.04.2018).
- Stone, D.** 2012. Policy Paradox: The Art of Political Decision Making. New York: W. W. Norton & Company.
- Tamm, E.** 2017. Raport: küberrünnakuga on võimalik Baltimaad ülejäänud NATO-st eraldada. – ERR, 26.09.2017. <<https://www.err.ee/632676/raport-kuberrunnakuga-on-voimalik-baltimaad-ulejaanud-nato-st-eraldada>> (27.03.2018).

Vene sõjavägi 2017: dedovštšina kestab edasi ja muslimitele jagatakse sealih
2017. – Postimees, 02.08.2017.

<<https://arvamus.postimees.ee/4198113/vene-sojavagi-2017-dedovstsina-kestab-edasi-ja-muslimitele-jagatakse-sealiha>> (19.04.2018).

Vilgats, K. 2017. Erukindral Ants Laaneots: Sõda ei tule, rahunege maha! – Pärnu Postimees, 07.03.2017.

<<https://parnu.postimees.ee/4036463/erukindral-ants-laaneots-soda-ei-tule-rahunege-maha>> (08.04.2018).

PRIIT TAMM, MA

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsioonijuhtimise
magister, Eesti Metodisti Kiriku Tartu Püha Luuka koguduse pastor

Dr STEN HANSSON

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsiooniuringute
teadur

SÕJALISTE ÕPPUSTE KEELELINE KONSTRUEERIMINE UUDISVÄÄRTUSLIKUNA

Inna Siik¹, Sten Hansson

Selles artiklis analüüsime, kuidas konstrueeriti Venemaa ja Valgevene sõjalist õppust Zapad 2017 Eesti veebiväljaannetes uudisväärustuslikuna, et arutleda, milline võib olla kasutatud konstrueerimisviiside mõju lugejale.

Strateegiline ühisõppus korraldati Vene Kaitseministeeriumi andmetel 14.–20. septembril 2017 Valgevenes ja Venemaa lääneregioonides. Õppuse eesmärk oli harjutada eri väeliikide ja relvasüsteemide koostalitlust ja juhtimist ning panna proovile kahe riigi relvajõudude ühiselt välja töötatud uued regulatsioonid.² NATO hinnangul püüdis Venemaa maksimeerida õppuse mõju mitu kuud kestnud infooperatsioonidega, et näidata naabritele oma sõjalist tugevust.³

Eesti ajakirjanduses oli Zapadist palju juttu. Kajastati nii rahvusvahelist kui ka riigisisest arutelu ja suuri vaidlusi tekitanud seisukohti õppuse ametliku stsenaariumi paikapidavuse, välja kuulutatud osalejate arvu⁴ ning

¹ Artikkel on kirjutatud teadusprojekti O-013 „Infooperatsioonide jätkuprojekt (01.08.2017–31.12.2018)“ raames ning see põhineb Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis 2018. aastal kaitstud magistritööl „Kuidas konstrueeriti Eesti ajakirjanduses Venemaa sõjalist õppust Zapad 2017?“ (autor: Inna Siik, juhendaja: Sten Hansson).

² **Zapad 2017 Joined Strategic Exercise** (kuupäevata). Venemaa Föderatsiooni Kaitseministeeriumi koduleheküljel.
<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>> (01.05.2018).

³ **Zapad 2017 and Euro-Atlantic Security** 2017. – NATO Review, 14.12.2017.
<<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/zapad-2017-and-euro-atlantic-security-military-exercise-strategic-russia/EN/index.htm>> (04.04.2018).

⁴ Nt **Juhtkiri: olgem valvsad, ent rahulikud ja enesekindlad** 2017. – Postimees, 14.09.2017. <http://arvamus.postimees.ee/4244281/juhtkiri-olgem-valvsad-ent-rahulikud-ja-enesekindlad?_ga=2.104342144.1626442309.1505664139-1809600201.1474783375> (28.09.2018) [**Juhtkiri** 2017];

Koorits, V. 2017. Zapad 2017: Venemaa korraldab uuesti õppuse, mille käigus varem harjutati Balti riikide ründamist. – Delfi.ee, 14.01.2017.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/est/zapad-2017-venemaa-korraldab-uuesti-oppuse-mille-kaugus-varem-harjutati-balti-riikide-rundamist?id=76860276>> (02.10.2017) [**Koorits** 2017];

Venemaa võimaliku sõjalise ohu kohta Balti ja Ida-Euroopa riikidele⁵.

Analüüsis lähtutakse tõdemusest, et ajakirjanikud püüavad erinevate uudisväärtust rõhutavate keeleliste elementide abil muuta oma tekste lugeja jaoks mõjuvamaks ja atraktiivsemaks.⁶ Seetõttu on ka Zapadi ajakirjandusliku kajastuse puhul oluline uurida, milliseid keelelisi vahendeid on kasutatud uudisväärtuse esile toomiseks, tähelepanu köitmiseks ja lugeja veenmiseks. Keelekasutuse detailse kriitilise analüüsiga saab tuvastada erinevaid konstruktsioone, tõlgendusraame ja mõjutamise võtteid, mille põhjal saab arutleda, kellele on üks või teine kujutusviis kasulik või kahjulik. Eesti riikliku julgeoleku seisukohast vaadates on eriti tähtis märgata keelelisi konstruktsioone, mille kasutamine sõjaliste õppuste kajastamisel võib lugejas esile kutsuda hirmu või ärevust, tekitada segadust või ebakindlust ning vähendada usku oma riigi kaitsevõimesse.

Uudisväärtuslikkuse konstrueerimisel mängivad rolli nii ajakirjanikud (reporterid ja toimetajad) kui ka väljaannetes sõna saavad poliitikud, asutuste juhid, pressiesindajad, teadlased, ettevõtjad, kultuuritegelased jt. Seejuures võib ajakirjaniku osa artiklite kirjutamisel pidada määravaks: tema valib, millist keelt kasutada (sõnad ja rõhuasetused), on väravavahiiks, kes määrab kindlaks eestkõnelejad (kellele antakse võimalus arvamust avaldada), ning otsustab, mis täpselt nende öeldust kajastub tekstis. Eestkõnelejad võivad küll püüda esineda mõjuvate avaldustega ning anda ajakirjanikele pikki läbimõeldud intervjuusid, kuid just ajakirjanik otsustab lõplikult, mida räägitust leheloos tsitaatidena avaldada. Uudisväärtuslikkuse konstrueerimise vaatepunktist on uudistes esinevad tsitaadid ajakirjaniku keelelise valiku tulemus: ajakirjanik kaalub tsiteeritavaid sõnu või lausungeid valides, millised neist aitavad tal konstrueerida artiklit lugeja jaoks väärtuslikumana.

Zapad 2017: kolm küsimust Venemaa suurõppuste kohta 2017. – Postimees, 14.09.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4243229/zapad-2017-kolm-kusimust-venemaa-suuroppuste-kohta>> (25.09.2017). [**Zapad 2017: kolm küsimust** 2017]

⁵ Nt *ibid.*; Глава Сил обороны Эстонии: Россия готова к военному вмешательству и в Белоруссии 2017. – Vetšerka, 19.09.2017.

<<http://www.vecherka.ee/829030/glava-sil-oborony-estonii-rossiya-gotova-k-voennomu-vmeshatelstvu-i-v-belorussii>> (15.10.2017). [**Глава Сил** 2017]

⁶ **Bednarek, M.; Caple, H.** 2017. The Discourse of News Values. New York: Oxford University Press. [**Bednarek, Caple** 2017]

Meie analüüsitud valimisse kuulusid Zapadit kajastanud 64 veebiartiklit: Postimehest 18, Delfist 3, ERRist 7, Õhtulehest 4, Vetšerkast⁷ 11, Stolitsast⁸ 15 ja MK-Estonijast⁹ 6. Pooled artiklid olid eesti, pooled vene keeles.

Teeme esmalt ülevaate uudisväärtuslikkuse konstrueerimise keelelistest vahenditest ning nende võimalikust mõjust. Seejärel analüüsime nende vahendite kasutamist õppuse meediakajastuses ning lõpuks pakume konkreetseid soovitusi, kuidas uudisväärtuslikkuse konstrueerimisviise kriitiliselt hinnata.

1. Uudisväärtuslikkuse konstrueerimine kui keeleline mõjutamine

Uudisväärtuslikkust võib keeleteaduslikust vaatepunktist analüüsida kui keeleliste ja visuaalsete vahendite kasutamist sündmuse kujutamiseks viisil, mis näitab, et kajastatav sündmus on väärt olema uudis.¹⁰ Et mõista, kuidas ajakirjanikud konstrueerisid Zapadit uudisväärtuslikuna, võtame aluseks Monika Bednareki ja Helen Caple'i värske käsitluse raamatus „Uudisväärtuse diskursus“¹¹, milles nad esitlevad uudisväärtuslikkuse konstrueerimise teoreetilist raamistikku uudiste märgatavuse ja veenvuse kasvatamiseks keeleliste vahenditega. Sellest raamistikust lähtudes otsime Zapadi meediakajastusest vastust kaheksale küsimusele.

- 1) Kuidas konstrueeritakse stereotüüpsust? Stereotüüpsus viitab eelarvamustele teatud tegevuse suhtes ning selle aluseks on võrdlus varasemate sarnaste sündmuste või tegevusega. Antud juhul aitab stereotüüpsuse uurimine mõista, millisena tahetakse näidata mõnda tegelast/tegevust, olukorda või sündmust (nähtust), kes tahab seda nii teha ja mis võib olla selle eesmärk.

⁷ Vetšerka (vn *Вечерка*) on Eesti venekeelne veebipõhine meediaväljaanne, mis asutati 2015. aastal. Vecherka.ee pakub meelelahutust (persooni- ja elustiililugusid), uudiseid Eestist ja välismaalt ning intervjuusid, arvamus- ja reportaažilugusid.

⁸ Stolitsa (vn *Столица*) on Tallinna venekeelne ajaleht.

⁹ MK-Estonija (vn *МК-Эстония*) oli Eesti Ajalehtede Liidu uuringu järgi 2017. aastal loetuim Eesti venekeelne nädalaleht (**Nädalaleht „MK-Estonia“ on kõige populaarsem venekeelne väljaanne** 2017. – Baltijas Mediju Alianse veebileht, 12.07.2017.

<<http://et.1bma.lv/et/news/2017/07/12/nadalaleht-mk-estonia-on-koige-populaarsem-vene-keelne-valjaanne/>> (27.04.2018)). Leht kuulub Venemaa ajalehebrändile MK (Moskovskii Komsomolets). Eesti toimetus kirjutab pooled artiklid ja ülejäänud materjal pärineb MK-lt.

¹⁰ **Bednarek, M.; Caple, H.** 2012. ‘Value Added’: Language, Image and News Values. – *Discourse, Context & Media*, Vol. 1, Issue 2–3, pp. 103–105. doi: 10.1016/j.dcm.2012.05.006.

¹¹ **Bednarek, Caple** 2017.

- 2) Kuidas näidatakse mõjukust? Milliseid sündmusi ja tegevust tõstetakse tekstis esile olulistena ning millised on nende põhjuslikud seosed (nt kui üks osapool soovib näidata, et tema käitumist õigustab kellegi teise tegevus/tegevusetus)? Mõjukuse uurimine aitab selgitada, mida ajakirjanikud/eestkõnelejad soovivad näidata ulatusliku mõjuga sündmuse, situatsiooni või tegevusena ning mismoodi nad seda teevad. Lisaks saab selle põhjal arutleda, kuidas võib mõjukuse rõhutamine lugejale mõjuda.
- 3) Kuidas kasutatakse liialdust? Millised keelelised vahendid suurendavad tekstis teatud aspektide intensiivsust, ulatust ja dramaatilisust? Intensiivsust kasvatavate tekstiliste elementide uurimise kaudu saab välja selgitada, mida ajakirjanikud/eestkõnelejad tahavad võimendada, kuidas nad seda teevad ning milline võib olla võimendavate võtete teadlik või alateadlik mõju lugejale koos kaasnevate konnotatsioonidega (nt milline konnotatsioon käib lugeja jaoks kaasas õppuse kirjeldamiseks kasutatud omadussõnaga *hiiglaslik*).
- 4) Kuidas luuakse ja võimendatakse negatiivsust ja hirmu? Oluline on uurida negatiivsusele viitavate hinnangute ja sõnavara esinemist, kuna seeläbi saab mõista, kuidas on soovitud mõnda sündmust, tegelast/tegevust või olukorda lugejale näidata konkreetse inimese seisukohast (nt kui teist osapoolt halvustatakse negatiivsete sõnade või hinnangutega või kui tõstetakse esile mõne sündmuse ohtlikkusele osutavaid aspekte). Sellest lähtudes saab ka arutada selle üle, mis võib olla negatiivsuse/hirmu esiletõstmise eesmärk ja mõju lugejale.
- 5) Kuidas käib isikustamine ehk personalisatsioon? Isikustamist tuleb analüüsida selleks, et aru saada, kuidas püütakse teatud seisukohti või väiteid lugejale lähemale tuua tavalise inimese kogemuste kaudu: kui tavaline inimene räägib mõnest sündmusest oma lugu, võib see mõjuda lugejale teatud juhtudel usutavamalt kui poliitikute esitatud väited. Seetõttu vajab uurimist see, millistel juhtudel ja milliste sündmuste/asjaolude korral toovad ajakirjanikud esile tavalise inimese perspektiivi, et lugejat milleski veenda.
- 6) Kuidas luuakse geograafilist lähedust? See aitab mõista, kuidas lugejat saab mõjutada, kui luua seoseid Eestile kultuuriliselt või geograafiliselt lähedaste riikide ja sündmustega.
- 7) Kuidas konstrueeritakse aktuaalsust? Aktuaalsuse kaudu saab näidata, kuidas ajakirjanikud püüavad võita lugeja tähelepanu uudist õigel ajal kajastades (nt kui uudises räägitakse õppusest kui täna/eile/hiljuti alanud sündmusest, võib aja rõhutamine tekitada lugejas selle vastu rohkem

huvi, kuna eeldatavasti soovib lugeja olla ümbruskonna sündmustega kursis).

- 8) Kuidas tuuakse esile ootamatust? Ootamatuse konstrueerimist analüüsidest saab selgitada, mida tahavad ajakirjanikud/eestkõnelejad näidata lugejale kui ebatüüpilist, üllatavat, erakordset ja tundmatut, kuidas nad seda teevad ning kuidas võib lugeja sellist kajastusviisi tajuda (see võib nt kutsuda esile tundeid või äratada teema vastu suuremat huvi).

Analüüsis kasutatud kategooriad koos Bednarekist ja Caple'ist lähtuvate selgituste¹² ja tekstinäidetega on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Uudisväärtuslikkuse konstrueerimise vahendid

Uudisväärtuslikkuse komponent	Selgitus	Tekstinäited
Stereo-tüübi loomine	Seda, kuidas lugeja tajub kedagi/midagi (nt inimest, olukorda, sündmust vms), saab mõjutada sarnasusele, võrdlusele, tüüpilisusele ja eeldatavusele (nt varasemale sündmusele) osutamise kaudu.	<i>Alates 2009. aastast on Venemaa kõigi korraldatud õppuste puhul väitnud, et osalejate arv jäi alla 13 000. Väga markantne näide valeinfo edastamisest pärineb eelmise aasta õppuselt Kavkaz 2016. Enne õppuse algust väideti, et osaleb 12 500 sõdurit. Pärast harjutuste lõppu avaldati, et tegelikult oli osalejaid vähemalt 120 000.¹³</i> Viidatakse eeldusele, et Venemaa puhul ongi läbipaistmatus iseenesestmõistetav. See põhineb mineviku võrdlusel: Venemaa on ka varem näidanud õppusel osalenute arvu alguses väiksemana, hiljem aga osutus see siiski suuremaks.

¹² **Bednarek, Caple** 2017.

¹³ **Kutti, M.** 2017. Suurõppus Zapad 2017 sai avapaugu. – Postimees, 14.09.2017. <<http://maailm.postimees.ee/4244213/suuroppus-zapad-2017-sai-avapaugu>> (26.09.2017). [Kutti 2017]

Uudisväärtuslikkuse komponent	Selgitus	Tekstinäited
Mõjukus	Mõjukust saab tekstis konstrueerida nii teatud sõnavaraga (nt <i>ajalooline, oluline, ülitähtis</i>) kui ka põhjuslikkuse näitamise kaudu: kasutada võib teatud väljendeid (nt <i>tulemus, mõju vms</i>) või tuua esile tegevuse põhjuslikud seosed.	<i>Ameerika Ühendriikide Euroopa maa-vägede ülem, kindralleitnant Ben Hodges ütles, et USA toob Venemaa suurõppuse Zapad 2017 ajaks Balti riikidesse 600 õhudessantväelast.</i> ¹⁴ Mõjukusele viitab sõnavara: väljend <i>suurõppus</i> , mida kasutatakse sageli Venemaa ja Valgevene ühisõppuste kohta.
Liialdus	Teatud grammatiliste ja sõnavaraliste elementidega on võimalik soovitud aspekte ülejäänud tekstist rohkem esile tõsta ehk neid intensiivsemaks muuta. Seeläbi suurendatakse lugeja jaoks mõne väite veenvust.	<i>NATO juhid usuvad, et Zapad 2017 õppusest võib osa võtta rohkem kui 100 000 sõdurit.</i> ¹⁵ Õppustel osalejate arvu näitamiseks on kasutatud hulga fraasi <i>rohkem kui</i> , millega luuakse arusaam, et tegu võib olla 100 000st suurema arvuga.
Negatiivsuse (sh hirmu) konstrueerimine	Uudist saab esitada nii negatiivse kui ka positiivseks. Selleks kasutatakse tundeid, hinnanguid ning vastavat sõnavara ja suhtumist.	<i>Venemaa ja Valgevene laiaulatuslik sõjaline õppus Zapad 2017, mis toimub 14.–20. septembrini, sarnaneb ettevalmistusega suureks sõjaks, ütles NATO Sõjalise Komitee esimees Peter Pavel intervjuus Associated Pressile. Sellest on kirjutanud portaal Kasjauns.lv.</i> ¹⁶ Ühelt poolt on välja toodud Peter Paveli negatiivsust kandev hinnang selle kohta, et Venemaa ja Valgevene õppus meenutab ettevalmistust suureks sõjaks, kuid negatiivsust annab edasi ka sõnavara (negatiivse tähendusega fraas <i>suureks sõjaks</i>).

¹⁴ Krjukov, A. 2017. USA toob Balti riikidesse Vene suurõppuse ajaks 600 sõdurit. – ERR, 16.06.2017. <<https://www.err.ee/602623/usa-toob-balti-riikidesse-vene-suuroppuse-ajaks-600-sodurit>> (17.09.2018). [Krjukov 2017]

¹⁵ Kuusk, J.-K. 2017. USA toob Venemaa suurõppuste ajaks Balti riikidesse lisavaed. – Õhtuleht, 18.06.2017. <<http://www.oh tuleht.ee/811840/usa-toob-venemaa-suuroppuste-ajaks-balti-riikidesse-lisavaed>> (20.09.2017). [Kuusk 2017]

¹⁶ НАТО: учения «Запад-2017» похожи на подготовку к войне 2017. – Vetšerka, 18.09.2017. <<http://www.vecherka.ee/828708/nato-ucheniya-zapad-2017-poxozhi-na-podgotovku-k-voine>> (23.09.2017).

Uudisväärtuslikkuse komponent	Selgitus	Tekstinäited
Isikustamine	Isikutega sidumise kaudu võidakse tekstis rõhutada tavalisi inimesi, nende tundeid ja kogemusi ning muuta nad seeläbi lugeja jaoks lähedasemaks.	<i>Tavalisi valgevenelasi Zapadil toimuv väga ei huvita. Postimehega rääkinud kohalikud olid õppuse toimumisest teadlikud, kuid see teema neile väga korda ei lähe. Endine sõjaväelane, praegu Minski lähedal maanteeäärses restoranis töötav Igor ütles Postimehele, et ta on õppusest küll kuulnud, aga ei teadnud, et Zapad 2017 juba eile algas. Igori sõnul on normaalne, et Valgevene ja Venemaa õppusi korraldavad. „Olge rahulikud, mingit sõda NATO ja meie vahel ei tule,“ avaldas ta veendumust.¹⁷</i> Tavalise kohaliku taustakirjeldus ning seisukohad võivad olla lugeja jaoks uudisväärtuslikud selles mõttes, et niimoodi antakse edasi kohalike arvamus õppuse kohta, mis võib ühtlasi kasvatada vastavate väidete usaldusväärsust lugeja silmis. Lugeja võib näiteks järeldada, et kui juba kohalikud ei muretse sõja pärast, ei ole vaja ka teistel seda teha.
Geograafiline lähedus	Geograafiline ligidus võib muuta sündmuse, inimese, olukorra või nähtuse lugeja jaoks lähedasemaks. Selleks osutatakse konkreetsetele paikadele või kasutatakse kohale viitavat sõnavara (nt <i>siinne, sealne</i>), mis võib tekitada lähedust ning tundeid vastava sündmuse, inimese, olukorra või nähtuse suhtes.	<i>Ka võidakse õppuste käigus vägesid ümber paigutada, ehk siis siinsesse regiooni jätta.¹⁸</i> Geograafiline lähedus on loodud sõna <i>siinne</i> abil, mida võib lisaks käsitleda sündmuspaigani jääva vahemaa vähendamisenä, mistõttu võib uudis Vene vägede paiknemisest Valgevenes tekitada Eesti lugejas ohutunnet.

¹⁷ Einmann, A. 2017a. Zapad igapäevaelus silma ei hakka 2017. – Postimees, 14.09.2017. <<http://maailm.postimees.ee/4244253/zapad-igapaeaelus-silma-ei-hakka>> (23.09.2017). [Einmann 2017a]

¹⁸ Juhtkiri 2017.

Uudisväärtuslikkuse komponent	Selgitus	Tekstinäited
Aktuaalsus	Uudist püütakse võimaluse korral näidata äsja toimunud sündmusena, et lugeja jaoks säiliks uudise aktuaalsus, mille kaudu saab lugejale esitatud seisukohtade olulisust rõhutada.	<i>Täna algav Venemaa ja Valgevene sõjavägede ühisõppus Zapad 2017 on ajanud Ida-Euroopa riigid ärevile.¹⁹ Sündmuse aktuaalsusele viitab väljend täna algav.</i>
Ootamatus	Tekstis väljendatakse ootamatust sõnavara, võrdluse ja inimeste ootuste/üllatusele viitamise kaudu. Sedasi äratatakse lugejas huvi ka selliste asjaolude vastu, mida ta ei tarvitsenud varem märgata. Samuti saab niimoodi esile tõsta mõnda sündmuse või olukorra külge, millega enne ei osatud arvestada.	<i>Seoses õppuste ettevalmistustega tabas Valgevenet ja tema naabreid ebameeldiv üllatus. Nimelt taotleb Vene kaitseministeerium kõigist selleks aastaks oma sõjaväe vedudeks plaanitud 5265 vagunit Valgevenelt luba kasutada selle territooriumil 4126 vagunit, ehk peaaegu kaks korda rohkem kui 2013. aastal.²⁰ Ootamatusele viitamiseks kasutatakse väljendit ebameeldiv üllatus.</i>

2. Kuidas konstrueeriti õppuse uudisväärtuslikkust?

2.1. Stereotüübid

Stereotüüpide loomise uurimine aitab mõista, milliseid Venemaa suurõppustega seotud (ning kelle) vaatenurki esitavad ajakirjanikud või eestkõnelejad lugejale tüüpilisena. Bednarek ja Caple täheldavad, et uudises luuakse stereotüüpsust eelkõige järgmiste vahenditega:

- 1) sõnavara, mis väljendab tüüpilisust või eeldatavust (sõnavaraga antakse edasi hinnang sellele, kas uudises mainitud käitumine on kooskõlas varasema käitumisega);

¹⁹ **Zapad 2017: kolm küsimust 2017.**

²⁰ **Laaneots, A.** 2017. Ants Laaneots: Zapad 2017 – kas õppused või agressioon? – Postimees, 09.08.2017.

<<https://arvamus.postimees.ee/4205355/ants-laaneots-zapad-2017-kas-oppused-voi-agressioon>> (17.09.2018). [**Laaneots 2017**]

- 2) võrdlus minevikuga, mille alusel saab anda hinnangu praeguse sündmuse ootuspärasusele;
- 3) üldteada/tuttavate asjaolude näitamine lugejale (nt viited eeldustele, tavadele, traditsioonidele, ootustele jne).²¹

Ka Zapadi kajastuses esitatakse selliseid tüüpilisi olukordi. Analüüsitud tekstides jääb eelkõige silma Venemaa tegevuse võrdlemine varasematel õppustel toimunuga, mille alusel viidatakse Venemaa võimalikele rünnakustsenaariumitele, mis on suunatud teatud riikide vastu, ja tõmmatakse paralleele varasemate kordadega, kui õppustel osalejate arvu on esitatud väiksemana.

Õhtulehe uudisloos on ajakirjanik kajastanud kindralleitnant Ben Hodgesi seisukohta, milles minevikuga võrdlemisel tuuakse sisse tavapärane sündmuste käik: varem on suured sõjalised õppused kulmineerunud Venemaa rünnakuga Krimmi ja Gruusia vastu.

(1) „Kui Venemaa Krimmi läks, siis oli see õppuste kattevarju all. Kui Venemaa Gruusiasse läks, siis oli see ka õppus,“ seletas Ameerika Ühendriikide Euroopa maavägede ülem, kindralleitnant Ben Hodges. „Nende ajalugu on täis näiteid, et nad ei pea kokkulepetest kinni,“ lisas ta.²²

Postimehe uudisloos on aga ajakirjanik toonud Venemaale tüüpilise käitumisena välja selle, et Venemaa väidab õppustel osalejate arvu olevat väiksema, kui see tegelikult on.

(2) Alates 2009. aastast on Venemaa kõigi korraldatud õppuste puhul väitnud, et osalejate arv jäi alla 13 000. Väga markantne näide valeinfo edastamisest pärineb eelmise aasta õppuselt Kavkaz 2016. Enne õppuse algust väideti, et osaleb 12 500 sõdurit. Pärast harjutuste lõppu avaldati, et tegelikult oli osalejaid vähemalt 120 000.²³

Tegevust kajastatakse samamoodi stereotüüpselt ka venekeelsetes artiklites. Vetšerka uudisloos on ajakirjanik viidanud Eesti Kaitseväge juhataja Riho Terrase seisukohale, milles kasutatakse võrdlust Venemaa minevikuga ja viidatakse võimalikule Valgevene-vastasele sõjalisele tegevusele:

(3) Sarnaselt Ukrainale on Venemaa valmis sõjaliselt sekkuma ka Valgevenes, kui sealne poliitiline situatsioon muutub Venemaa jaoks soovimatus suunas,

²¹ **Bednarek, Caple** 2017, p. 81.

²² **Kuusk** 2017.

²³ **Kutti** 2017.

*ütles Eesti Kaitseväge juhataja kindral Riho Terras intervjuus ERRile, teatab rus.err.ee.*²⁴

Seega võib öelda, et Venemaa suhtumisest/käitumisest luuakse negatiivne kuvand stereotüüpsete viidete kaudu, millega ajakirjanikud või eestkõnelejad juhivad tähelepanu oletusele, et Venemaa võib sõjaliselt rünnata ega pruugi anda õppustel osalejate arvu kohta tõest infot.

2.2. Mõjukus

Mõjukuse puhul rõhutatakse lingvistiliste valikutega sündmuse tähtsust, millega saab kasutada sõnavara (nt *ülitähtis*, *ajalooline* ja *oluline*) ja põhjuslikke seoseid, mis viivad uudises kajastatava sündmuse tähtsa tagajärjeni (nt verbi-odega *põhjustama*, *kasvama*, *muutma*, *mõjutama* ja *vallandama*, aga ka selliste põhjuslikkust näitavate väljenditega nagu *tulemus*, *mõju* ja *efekt*).²⁵

Uuritud meediatekstid keskenduvad Zapadile, millega seotud sündmused pakuvad võimalust rõhutada põhjuslikke seoseid mitme teise tegevuse/sündmusega.

Delfi uudisloos on ajakirjanik toonud välja Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teaduri Henrik Praksi seisukoha, mis näitab Venemaa sõjalist õppust olulise sündmusena ning milles viidatakse selle hüpoteetiliselt võimalikule tagajärjele: kui vastav sündmus (õppus) peaks väljuma oma piirest, ollakse valmis sellele reageerima.

*(4) Lisaks tuleb seda valmisolekut ka vastavalt kommunikeerida demonstreerimaks Vene juhtkonnale, et tema tegutsemist järgitakse pingsalt ning juhul, kui Venemaa sõjaline tegevus peaks minema kaugemale pelgalt õppustest, ollakse valmis reageerima.*²⁶

Mõjukusele viitab fraas *juhul, kui Venemaa sõjaline tegevus peaks minema kaugemale pelgalt õppustest, ollakse valmis reageerima*, millega antakse mõista, et Läänes hoitakse Venemaa tegevusel silma peal, ning kui see väljub õppuse raamidest, ei jäeta sellele vastu reageerimata.

Lisaks viidatakse õppuse mõjukusele teatud sõnavaraga. Sageli kasutatakse väljendit *suurõppus*. ERRi uudisloos räägibki kindralleitnant Ben Hodges Venemaa *suurõppusest*.

²⁴ Глава Сил 2017.

²⁵ Bednarek, Caple 2017, pp. 83–85.

²⁶ Koorits 2017.

(5) *Ameerika Ühendriikide Euroopa maavägede ülem, kindralleitnant Ben Hodges ütles, et USA toob Venemaa suurõppuse Zapad 2017 ajaks Balti riikidesse 600 õhudessantväelast.*²⁷

Mõjukust rõhutavate sõnade ja lausekonstruktsioonidega saab lugejale näidata sündmusi/seisukohti eestkõnelejale või ajakirjanikule meelepärasest aspektist. Seetõttu on keelelise konstrueerimise puhul oluline märgata, kes soovib teatud sõnu, fraase ja lauseid esile tõsta.

2.3. Liialdus

Retooriliste kõnekujunditega tähistatakse midagi, mis seisab kasutatud sõnade otsesest tähendusest eraldi, ning need on ajakirjanikule abivahendiks, et veenda lugejat ajakirjaniku vaadetega nõustuma.²⁸ Näiteks saab erinevate intensiivistavate ja loendavate lingvistiliste vahenditega teha mõnest olukorrast laiaulatuslik ja suure intensiivsusega sündmus.²⁹

Hulgafraasid

Sageli kerkib poliitilises konfliktis esile loendamise (arvude) probleem, mis aga nõuab alati otsust selle kohta, mida arvata sisse ja mida jätta välja ehk kuhu tõmmata eraldusjoon.³⁰ Arvud ei ole poliitilises debatis kunagi eraldi-seisvad, vaid neid täiendatakse erinevate omadussõnadega, mis läbi antakse hinnang, kuidas neile reageerida.³¹

Uudisväärtuslikkuse konstrueerimisel on võimalik rääkida hulgafraasidest ehk keele osadest, mis rõhutavad kogust (nt *paljud*) või suurust (nt *tohtud* ja *hiiglaslik*). Samuti hõlmavad hulgafraasid täpseid (nt *356 miljonit*) ja ebamäärasemaid (nt *sajad*) arvulisi näitajaid. Ka sellised fraasid nagu *vähemalt*, *kuni*, *rohkem kui* ja *nii palju kui* on hulgafraasid, mis võivad viidata kas teadmiste puudumisele või soovile näidata arve võimalikult suurena (nt *rohkem kui*).³²

²⁷ Krjukov 2017.

²⁸ Richardson, J. E. 2006. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. London: Palgrave Macmillan, pp. 64–65. [Richardson 2006]

²⁹ Bednarek, Caple 2017, p. 93.

³⁰ Stone, D. 2012. *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*. New York : W.W. Norton & Company, pp. 183–188.

³¹ *Ibid.*, p. 204.

³² Bednarek, Caple 2017, pp. 94–95.

Zapadi meediakajastuses kasutatakse sageli hulgafraase, eriti õppuse suuruse ja osalejate arvu käsitlemisel. Delfi uudisloos toob ajakirjanik eestkõnelejana välja Vene analüütiku Pavel Felgenhaueri, kes kirjeldab õppust kasutades liialdust: *hiiglaslik* ja *suur*. Relvajõudude lahinguvõime suurendamise kohta kasutab ta intensiivistavat omadussõna *järsk*.

(6) *Vene sõltumatu analüütik Pavel Felgengauer märgib, et „õppuste mastaap saab olema hiiglaslik, kuna toimub Venemaa relvajõudude lahinguvõime järsk suurendamine selleks, et tagada suure sõja pidamine Euroopa kontinendil“.*³³

NATO riikide seisukohtadest tõstatavad ajakirjanikud/eestkõnelejad küsimuse õppuse läbipaistvusest, kasutades õppuse suurust, kogust ja arvandmeid rõhutavaid hulgafraase ning tuues esile NATO riikide andmed, mille järgi on vastavad näitajad Venemaa ja Valgevene väidetust mitu korda suuremad. Kahe poole andmete erinevust kajastavaid konstruktsioone kohtab nii eestiku kui ka venekeelsetes analüüsitud tekstides väga sageli. Postimehe uudisloos rõhutab ajakirjanik andmete lahknevust kahe arvulise näitajaga (12 700 ja 100 000) ja hulgafrasiga *kuni*:

(7) *NATO on veendunud, et õppusel Zapad 2017 osalejate ametlik arv 12 700 ei vasta tõele ja tegelikult võtab õppusest osa tunduvalt rohkem sõdureid, kuni 100 000 inimest.*³⁴

Nagu märgitud, võivad hulgafraside kombinatsioonid (nt *kuni* ja *rohkem kui*) koos arvulise näitajaga viidata Bednareki ja Caple'i järgi³⁵ täpsete andmete kohta teadmiste puudumisele, kuid teisalt võidakse hulgafraase kasutada ka arvuliste näitajate võimendamiseks.

Arve ja suurust näitavate hulgafraside esile toomine tekstis võib olla seotud ühelt poolt lääneriikide sooviga näidata õppust suuremahulise sõjalise harjutusena, millele tuleb julgeolekukaalutlustel pöörata teravdatud tähelepanu. Teiselt poolt võib aga osalejate arvu rõhutamine luua lugejale hoopis arusaama Venemaa sõjalisest võimsusest ja globaalsest võimupositsioonist, kuna lugeja tajub, et lääneriigid osutavad esile kerkinud konfliktis suuremat tähelepanu osalejate arvule, mis võib lugejas tekitada ohutunnet.

³³ Koorits 2017.

³⁴ Einmann, A.; Ilvest, S. 2017. Pildid ja video: Postimees jälgis Zapadil õhutorjelahingut. – Postimees, 19.09.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4244301/pildid-ja-video-postimees-jalgis-zapadil-ohutorjelahingut>> (20.09.2017). [Einmann, Ilvest 2017]

³⁵ Bednarek, Caple 2017, pp. 94–95.

Venemaa saab arvude abil näidata ennast aga ka ohutumana, kinnitades kindlameelselt, et õppustel osaleb ametlikult alla 13 000 inimese, ning rõhutades selle näitaja paikapidavust erinevate veenvust kasvatavate hulga-fraasidega. Stolitsa uudisloos esitab ajakirjanik Moskva ametliku seisukoha (fraasis *vähem kui 13 000 sõjaväelast*) ning viitab seejärel NATO ametnike usaldamatusele Venemaa vastu.

(8) Moskva teatab, et õppusesse kaasatakse vähem kui 13 000 sõjaväelast, kuid NATO ametnikud ütlevad, et see arv on kunstlikult alandatud, sest õppus on jagatud eraldi osadeks, et vältida kohustust kutsuda vaatlejaid.³⁶

Grammatilised ja sõnavaralised võimendajad

Grammatilised ja sõnavaralised võimendajad on lingvistilised vahendid, mille mõju on seotud tugevuse, määra või intensiivsuse astmega, hõlmates muu hulgas erinevaid omadussõnu ja määrsõnu (nt *täielik, metsik, äärmuslik, tõsine, täiesti, halvasti, tõsiselt, sügavalt ja just*).³⁷ Nii eesti- kui ka venekeelsetes artiklites kasutavad ajakirjanikud/eestkõnelejad võimendajaid sageli. Kui NATO ja lääneriikide seisukohtades jääb silma eelkõige osavõtjate arvu, sõjatehnika ja õppuse suuruse intensiivistamine, siis Valgevene ja Venemaa poolel tugevdavad ajakirjanikud/eestkõnelejad vastukaaluks Venemaa andmete (õppusel osalejate arvu) õigsust, mille eesmärk on intensiivistavate võtete abil ümber lükata Venemaa-vastaseid kahtlusi õppuse läbipaistvuse ja võimaliku sõjalise rünnaku suhtes.

On oluline, et ajakirjanik, kes kasutab tekstis kas enda või tema vahendatud eestkõneleja loodud intensiivistavaid võtteid, oskaks oma töös vastavaid väljendeid märgata ning ühtlasi hinnata uudise edastamisel kasutatud intensiivistajate tõlgendamise võimalusi (lugeja seisukohast), sobivust ja vajalikkust Eesti meedias.

Postimehe reportaažis lisavad Valgevene Kaitseministeeriumi pressiesindaja polkovnik Vladimir Makarovi väljaütlemisse intensiivsust määrsõnad *täiesti* ja *just*, mille abil ta püüab oma väiteid publiku jaoks veenvamaks muuta.

³⁶ **Не верю! Американский генерал не доверяет информации России об учениях «Запад» и призывает пригласить СМИ** 2017. – Stolitsa, 01.09.2017.

<http://stolitsa.ee/search/post/184157?pattern=zapad&type=all&year=2017> (25.09.2017).

³⁷ **Bednarek, Caple** 2017, p. 94.

(9) „Meie numbrid on täiesti täpsed ja võin kätt südamele pannes kinnitada, et just nii palju sõdureid õppusel Zapad 2017 osaleb,“ lausus ta.³⁸

Pressiesindaja kasutab samas loos kombineeritud intensiivistamist ka järgnevas näites.

(10) *Valgevene kaitseministeeriumi pressiesindaja polkovnik Vladimir Makarov nimetas täna täielikuks jamaks juttu, justkui osaleks Venemaa ja Valgevene suurõppusel Zapad kuni 100 000 sõdurit. „Ma ei tea, kust võtab NATO sellised numbrid, nagu osaleks õppustel 70 000–100 000 sõdurit. Soovitan uskuda ametlikke numbreid, et õppusel osalete arv on 12 700. Tundub, et NATO analüütikud on õppusel osalejate arvu kokkuarvestamiseks kasutanud astroloogide abi,“ ütles Makarov täna Minskis pressikonverentsil.*³⁹

Ajakirjaniku vahendatud pressiesindaja nimetas NATO riikide infot õppusel osalejate arvandmete kohta *jamaks*, mida ta iseloomustas ka intensiivsust lisava omadussõnaga *täielik*. Lisaks võimendab Makarov oma veenvust õppusel osalejate arvulise erinevuse rõhutamisega, seades NATO andmed kahtluse alla, soovitades uskuda Venemaa ametlikku infot ja viidates ebamäärastele arvestusalustele fraasis *NATO analüütikud on [...] kasutanud astroloogide abi*.

Selliste tsitaatide kasutamist kaaludes tasub ajakirjanikul hinnata, kuidas ta soovib tutvustada Eesti lugejale Valgevene pressikonverentsilt saadud infot: kas sõnasõnaline otsevahendus on tingimata vajalik või saab esitatud väiteid edasi anda ka teisiti? Näiteks võib teksti parafraseerida ning lisada sellele täpsustus Eesti või teiste NATO riikide ametlikest allikatest.

Stolitsa uudisloos on aga ajakirjanik Venemaa andmetele viidates kasutanud õppuse eesmärgi tutvustamisel intensiivistavat määrsõna *eranditult*:

(11) *Õppus Zapad, millest võtavad Venemaa teatel osa 12 700 sõjaväelast ja millel on eranditult kaitsev iseloom, kutsus Poolas ja Baltimaades esile hirmu. Leedus ja Eestis väidetakse, et õppustel osalejate arv võib tegelikkuses ulatuda kuni 100 000 inimeseni.*⁴⁰

³⁸ Einmann, Ilvest 2017.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Столтенберг в Эстонии: учения «Запад» напрямую не угрожают ни одной из стран НАТО 2017. – Stolitsa, 07.09.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/184792?pattern=zapad&type=all&year=2017>> (11.11.2017).

Metafoorid

Kõige üldisemas mõttes saab metafoori kaudu tajuda ühte asja millegi teisena (majanduses saab rääkida nt ülekuumenemisest, tõusudest ja mõõnadest).⁴¹ Ka sõjast rääkimiseks kasutatakse palju metafoore, kuna seda ei soovita näidata realistlikuna ning püütakse muuta justkui arusaadavamaks, sarnastades sõda poliitika, äri või omamoodi vabadusega.⁴² Kuigi metafoor ei hõlma otsesest võrdlust (nt *nagu* ja *selline nagu*), saab selle abil kujutada mõnda sündmust teistest olulisemana.⁴³

Postimehe uudisloos tarvitab ajakirjanik metafoori Trooja hobusest, mis intensiivistab lugejale loodavat kujutluspilti olukorrast, kus Venemaa võib viia oma väed õppuse ettekäändel Valgevenesse ning need sinna jätta.

(12) *Ida-Euroopa riigid tunnevad muret, et Venemaa võib kasutada õppusi Trooja hobusena – jättes osa varustusest ja vägedest piirkonda alles.*⁴⁴

Intensiivsust lisavad metafoorid võivad aidata lugejal ajakirjaniku või eestkõneleja esitatud seisukohti/väiteid kergemini mõista, kuna need esitatakse lugejale illustratiivsete kõnekujunditena, mis võivad toetada ajakirjaniku või eestkõneleja seisukohti lugeja veenmisel. Taoliste konstruktsioonide kasutamisel võib lugejagi jõuda arvamusele, et Venemaa võib plaanida sõjalisi samme Ida-Euroopa riikide vastu, mis võib aga omakorda vähendada nende riikide elanike turvatunnet ning tekitada paanikat.

Võrdlus

Mõningaid sündmusi saab näidata teistest intensiivsema, dramaatilisema ja laiaulatuslikumana võrdluse (nt *halvem*), ülivõrde (nt *kõige šokeerivam*) ja teiste võrdlevate konstruktsioonide abil (nt *nii suur kui*). Võrdluse aluseks võib olla kindel kriteerium, millega saab võrdlust tugevdada näiteks ajaliselt (nt *kõrgem kui kunagi varem*) või ruumiliselt (nt *riigi kõige suurem*).⁴⁵

Ka Zapadi kajastuses leidub sageli intensiivistavaid väljendeid, mis realseeruvad võrdluse ja ülivõrde kaudu. Õhtulehe uudisloos rõhutab ajakir-

⁴¹ Richardson 2006, p. 66.

⁴² *Ibid.*, p. 67.

⁴³ Bednarek, Caple 2017, pp. 95–96.

⁴⁴ Zapad 2017: kolm küsimust 2017.

⁴⁵ Bednarek, Caple 2017, p. 96.

janik õppuse mahtu, kasutades nii ülivõrret kui ka ajalist võrdlust väljendis *25 aasta kõige suurem*.

(13) *Zapad on Venemaa sõjaväeõppus, mis toimub riigi läänepiiril iga nelja aasta tagant ja kuigi Venemaa ei ole avaldanud, kui ulatuslik selle aasta õppus on, siis analüütikud on öelnud, et tõenäoliselt on tegemist viimase 25 aasta kõige suurema õppusega.*⁴⁶

Samuti rõhutab õppuse suurust Vetšerka artiklis NATO Strateegilise Kommunikatsiooni Keskuse direktori Janis Sartsi fraas *suurim Euroopas*, mis kujutab endast ruumilist ülivõrret.

(14) *Venemaa-Valgevene õppus Zapad 2017 on mahult suurim õppus Euroopas, mille puhul ei keskenduta mitte rünnakule, vaid pigem kaitsele, märkis ta.*⁴⁷

Intensiivistavad ajalised ja ruumilised võrdlused ning ülivõrde kasutamine võivad tekitada lugejas huvi, sest kui sündmus/tegevus on tituleeritud *Euroopa suurimaks* või *25 aasta kõige suuremaks*, võib see panna lugeja õppuse kohta rohkem infot otsima. Teiselt poolt võivad need aga äratada lugejas aukartust ning sisendada talle ohutunnet nii õppuse kui ka Venemaa võimalike plaanide pärast teisi riike okupeerida, sest neid plaane seostatakse meedias õppusega.

2.4. Hirm ja negatiivsus

Kuna ajakirjanikud ja eestkõnelejad näitavad Zapadit tihti sõjalise ohuna ning sellega kaasnevad omad hirmud ja mured, esineb analüüsitud artiklites sageli negatiivset sõnavara ja hinnanguid.

Uudis on negatiivselt konstrueeritud, kui kajastatav sündmus kannab endas kultuuriliselt negatiivset tunnet (mure, paanika jne) või suhtumist (nt *hukka mõistma* ja *kritiseerima*).⁴⁸ Kuid negatiivsus võib olla konstrueeritud ka keelekasutusega, mis sisaldab negatiivset sõnavara (nt õnnetusjuhtumite ja poliitiliste kriiside kohta), olukorra või tegevuse kirjeldust (nt *lubaduste*

⁴⁶ Kuusk 2017.

⁴⁷ НАТО: России удалось напугать страны Балтии и их союзников 2017. – Vetšerka, 05.09.2017.

<<https://www.vecherka.ee/826357/nato-rossii-udalos-napugat-strany-baltii-i-ix-soyuznikov>> (19.09.2017). [НАТО 2017]

⁴⁸ Bednarek, Caple 2017, p. 85.

rikkumine) või hinnangut, mis võib endast kujutada nii kirjutaja negatiivset arvamust, mõne konkreetse institutsiooni seisukohta (nt uudisteagentuur) kui ka allika tsitaati.⁴⁹

Zapadi meediakajastuse võib üldjoontes jagada negatiivsete hinnangute, tunnete ja sõnavara poolest kaheks. Artiklites tuuakse välja:

- 1) Venemaalt lähtuv sõjaline oht, sellega seotud negatiivsed tunded (mure, hirm jne) ning võimalik tegevus ohu vähendamiseks;
- 2) Venemaa püüd hirmutada (mitte realselt rünnata), kusjuures jääb mulje, et hirmu üritatakse pigem püsendada.

Sõjalise ohu konstrueerimine

Postimehe reportaažis on ajakirjanikud esitanud Valgevene Kaitseministeeriumi pressiesindaja Makarovi seisukohad, mille puhul võib näha sõjaohu konstrueerimist.

(15) „*Maailmas on julgeolekuolukord muutunud, maailmas ja ka Euroopas on sõjaline aktiivsus kasvanud. See on nagu Tšehhovi näidendis, et kui laval ripub seina peal püss, peab see etenduse lõpuks ka pauku tegema. Me vaatame tulevikku optimistlikult ja teeme kõik selleks, et sõda ei tuleks. Meie armee valmistub sõjaks selle pärast, et sõda ei tuleks,*“ rääkis Makarov.⁵⁰

Negatiivsusele osutab fraas *sõjaline aktiivsus*, millele on lisatud mõjule viitav tegusõna *kasvama*. Kui need kaks keelelist vahendit (negatiivne ja kasvav tendents) on ühes lauses koos esitatud, võib see tekitada lugejas ohutunnet. Ajakirjanikud või eestkõnelejad väljendavad negatiivsust sageli sõjalise ohuga seotud negatiivseid tundeid esile tuues.

Õhtulehe uudisloos toob ajakirjanik välja USA negatiivse tunde (*mure*) ning kirjeldab, mida riik on teinud selle vähendamiseks.

(16) *USA on mures septembris toimuva Venemaa suurõppuse Zapad 2017 pärast ja saadab ohutuse tagamiseks Balti riikidesse rohkem õhudeessantväelasi.*⁵¹

Teises Õhtulehe uudisloos on toodud ära USA eriesindaja Kurt Volkeri seisukoht, milles kutsutakse lääneriike üles valmistuma kõikideks Zapadiga seotud

⁴⁹ *Ibid.*, pp. 86–87.

⁵⁰ Einmann, Ilvest 2017.

⁵¹ Kuusk 2017.

olukordadeks (ka sõjaliseks rünnakuks). Selleks kasutatakse negatiivset tähendust kandvat verbi *hoiatama* ning negatiivse tähendusega fraasi *sõjaline agressioon*:

(17) *Kurt Volker, kes on USA eriesindaja Ukrainas, hoiatas, et tänavused Valgevene ja Venemaa ühisõppus Zapad nõuab lääneriikidelt valmisolekut kõikideks võimalikeks situatsioonideks, sealhulgas ka sõjaliseks agressiooniks, vahendab Delfi.*⁵²

Eeltoodud näidete põhjal võib öelda, et konfliktile ja sõjaohule viitava negatiivse sõnavara, hinnangute ja tunnete kasutamine Zapadi meediakajastuses aitab luua lugeja silmis mõnele tegevusele või objektile negatiivse kuvandi ning tekitada konstrueeritud negatiivsuse põhjal lugejas ohutunnet.

Venemaa konstrueerimine hirmutajana

Analüüsitud tekstides võib märgata ka õppuse kujutamist üksnes Venemaa püüdena Balti riike ja Läänt hirmutada. Sel juhul on NATO ja erinevate riikide esindajate sõnavõttudes toodud välja pigem Venemaa sõjalise jõu demonstreerimise soov, millega antakse mõista, et Venemaa püüab NATOt, Läänt ja Ida-Euroopa riike vaid provotseerida, hirmutada ja tekitada neis ärevust, kuid Venemaa ei kujuta endast reaalselt sõjalist ohtu.

Vetšerka uudisloos kasutab ajakirjanik negatiivset tähendust kandvat tegusõna *hirmutama*, mille on välja öelnud Janis Sarts.

(18) *Venemaa soovib sõjalise õppusega Zapad-2017 hirmutada Balti riike ja nende liitlasi näidates oma tugevust ja jõudu, mis on tal mõnevõrra ka õnnestunud, ütles täna intervjuus telekanali LNT saates, 900 sekundit "NATO Strateegilise Kommunikatsiooni Keskuse direktor Janis Sarts, teatab mixnews.lv.*⁵³

Nii eesti- kui ka venekeelses kajastuses esineb näiteid sellest, et ajakirjanikud ja eestkõnelejad püüavad õppusest tuleneva sõjaohu hirmu justkui pisendada või pehmendada. Vetšerka arvamusoos kajastatakse Vene ajakirjaniku ja politoloogi Andrei Piontkovski arvamust, mis küll sisaldab tegusõna

⁵² USA eriesindaja Ukrainas: Zapadi ajal tuleb olla valmis agressiooniks 2017. – Delfi.ee, 27.08.2017.

<<https://mehele.ohtuleht.ee/824585/usa-eriesindaja-ukrainas-zapadi-ajal-tuleb-olla-valmis-agressiooniks>> (20.10.2017).

⁵³ HATO 2017.

hirmutama, kuid milles antakse muus osas mõista, et Venemaa suudabki ainult hirmutada, mitte päriselt rünnata.

(19) „*Ta võib küll hirmutada, aga rünnata – seda ei saa ta teha. Putin hakkab Läänt millegagi hirmutama selleks, et saavutada läbirääkimistes soodsamaid tingimusi. Tal ei ole võimalust rünnata Kiievit, veel vähem teha midagi Baltimaades,“ rõhutas Piontkovski.⁵⁴*

Seega ei pruugi negatiivse tähendusega sõnavara kasutamine alati luua negatiivsust, vaid võib sõltuvalt kontekstist mõjuda lugejale isegi hirmu vähendavalt või rahustavalt, kui esitatud hinnangutes lükatakse sõnavaraliselt tekitatud negatiivsus ümber või surutakse see tagaplaanile.

2.5. Personalisatsioon ehk isikustamine

Personalisatsiooni alla kuuluvad eelkõige viited tavalistele inimestele, nende tunnetele ja kogemustele, mis võivad hõlmata ka nende endi kirjeldust (nt nime, vanust ja ametit).⁵⁵ Seetõttu tuleb ka sõjaliste õppuste kohta käivaid uudised uurida selle suhtes, kas neis räägitakse tavalistest inimestest, mille kaudu tuuakse uudiseid lugejale lähemale.

Postimehe reportaažis kirjeldatakse Valgevene restoranis töötavat kohalikku Igorit, endist sõjaväelast, kes käsitleb õppust enda seisukohast.

(20) *Tavalisi valgevenelasi Zapadil toimuv väga ei huvita. Postimehega rääkinud kohalikud olid õppuse toimumisest teadlikud, kuid see teema neile väga korda ei lähe. Endine sõjaväelane, praegu Minski lähedal maanteeäärses restoranis töötav Igor ütles Postimehele, et ta on õppusest küll kuulnud, aga ei teadnud, et Zapad 2017 juba eile algas. Igori sõnul on normaalne, et Valgevene ja Venemaa õppusi korraldavad. „Olge rahulikud, mingit sõda NATO ja meie vahel ei tule,“ avaldas ta veendumust.⁵⁶*

Tavalise kohaliku taustakirjeldus ning seisukohad võivad olla lugeja jaoks uudisväärtselikud selles mõttes, et niimoodi antakse edasi kohalike arvamusõppuse kohta, mis võib ühtlasi kasvatada vastavate väidete usaldusväärsust

⁵⁴ «Запад-2017»: Пionтковский объяснил, почему Россия не нападет на страны Балтии 2017. – Vetšerka, 04.09.2017. <<https://www.vecherka.ee/826109/zapad-2017-piontkovskii-obyasnil-pochemu-rossiya-nenapadet-na-strany-balti>> (15.10.2017).

⁵⁵ **Bednarek, Caple** 2017, pp. 88–89.

⁵⁶ **Einmann** 2017a.

lugeja silmis. Lugeja võib näiteks järeldada, et kui juba kohalikud ei muretse sõja pärast, ei ole vaja ka teistel seda teha.

2.6. Geograafiline lähedus

Kui tekstis luuakse geograafilist lähedust, on olulised viited sihtrühma ligidal asuvatele paikadele. Selleks võib näiteks kasutada nimisõnafrase (nt *Eesti elanikud* ja *Tartu teadlased*), deiktilisi sõnu (nt *siin* ja *seal*), omadussõnu (nt *kohalik* ja *kodumaine*) ning kohasõnu (nt *maakond/piirkond*).⁵⁷

Kui potentsiaalselt ohtlikku sündmust kujutatakse lähedasena, võib see tekitada lugejas ohutunnet. Zapad toimub geograafiliselt Eestile küll suhteliselt lähedal, aga analüüsitud tekstides viidatakse geograafilisele lähedusele niimoodi, et õppuse kaugust Eestist, Lätist ja Leedust vähendatakse veelgi. Postimehe juhtkirjas kasutatakse geograafilise ligiduse konstrueerimiseks sõna *siinne*, mistõttu võib see tekitada Eesti lugejas suuremat ohutunnet.

(21) *Ka võidakse õppuste käigus vägesid ümber paigutada, ehk siis siinsesse regiooni jätta.*⁵⁸

Ühes Postimehe artiklis tuuakse õppus Eesti lugeja jaoks geograafiliselt lähemale konstruktsiooniga, mis viitab sellele, et õppust peetakse vaid 100 kilomeetri kaugusel Eesti ja Venemaa vahelisest kontrolljoonest.

(22) *Vaid saja kilomeetri laiusel ribal Eesti-Vene kontrolljoonest idas harjutas 13 000 Vene võitlejat koos tankide, hävitajate ja dessantkopteritega.*⁵⁹

Õhtulehe uudisloos kajastab ajakirjanik Leedu kaitsemeetmeid Zapadi vastu.

(23) *Leedu on hakanud septembris toimuvate õppuste jaoks riigipiirile tara ehitama, mis tuleb 45 kilomeetrit pikk ja 2 meetri kõrgune.*⁶⁰

Seoste loomist Eestile geograafiliselt ligidal asuva riigiga võib samuti tõlgendada kui sündmuse lähendamist Eestile. Kuna kaitsemeetmete võtmine Leedus osutab seal tajutavale sõjaohule, võib see ka Eesti lugejas ohutunnet süvendada.

⁵⁷ **Bednarek; Caple** 2017, pp. 91–92.

⁵⁸ **Juhtkiri** 2017.

⁵⁹ **Kund, O.** 2017. Manöövrid, millest pole fotosid. – Postimees, 05.11.2017. <<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>> (04.05.2018).

⁶⁰ **Kuusk** 2017.

2.7. Aktuaalsus

Ajakirjanik püüab näidata uudist aktuaalsena ja kujutada sündmuse võimaluse korral äsja toimununa. Seda saab teha ajavormide (oleviku kasutamise) ja ajamääruste (nt *praegu* ja *täna*) rõhutamise kaudu, kuid ka ajaraame ära jättes võidakse näidata tuleviku või mineviku sündmuse lähiajal toimuvatena. Samuti saab päevakohasust edasi anda sõnavara abil (nt *on alanud*, *hiljemalt*, *käimasolev* ja *arenev*). Mida lähemal on uudises esitatud ajaline viide avaldamisele, seda aktuaalsemana on sündmus konstrueeritud.⁶¹

Ka Zapadi kajastuses rõhutavad ajakirjanikud lugeja tähelepanu köitmiseks uudise aktuaalsust, näidates sündmust just sellel päeval või hiljuti toimuvana. Postimehe uudisloos kasutab ajakirjanik aktuaalsuse näitamiseks ajamäärust *täna*.

(24) *Täna algav Venemaa ja Valgevene sõjavägede ühisõppus Zapad 2017 on ajanud Ida-Euroopa riigid ärevile.*⁶²

Postimehe reportaažis tarvitavad ajakirjanikud sõna *käimasolev*, mis viitab õppusega kajastatu olulisusele, kuna see toimub just praegu.

(25) *Käimasoleva õppuse Zapad kohta leiab Šuškevitš, et kindlasti osaleb õppusel palju rohkem sõdureid, kui ametlikult välja öeldud ligi 13 000 inimest.*⁶³

2.8. Ootamatus

Sündmuse ootamatust, ebatavalisust ja tundmatust saab konstrueerida muu hulgas omadussõnadega (nt *enneolematu* ja *haruldane*) ja määrsõnadega (nt *ebatavaliselt*, *ootamatult* ja *erakordselt*), kuid ka viited inimeste ootustele ja üllatusele võivad näidata seda, et sündmus oli ootamatu⁶⁴ (nt *keegi ei oodanud seda*).

Samuti on võimalik ootamatust esile tuua teiste (nt varem toimunud) sündmustega võrdlemisel. Sellisel juhul saab näidata mõnda sündmust ebatavalisena/ootamatuna, kuna seda ei ole pikka aega juhtunud.⁶⁵

⁶¹ **Bednarek, Caple** 2017, pp. 97–99.

⁶² **Zapad 2017: kolm küsimust** 2017.

⁶³ **Einmann, Ilvest** 2017.

⁶⁴ **Bednarek, Caple** 2017, p. 100.

⁶⁵ *Ibid.*, pp. 100–101.

Ants Laaneots käsitleb Postimehe aramusloos üllatuslikuna Vene Kaitseministeeriumi soovi kasutada Valgevene territooriumil rohkem vaguneid.

(26) Seoses õppuste ettevalmistustega tabas Valgevenet ja tema naabreid ebameeldiv üllatus. Nimelt taotleb Vene kaitseministeerium kõigist selleks aastaks oma sõjaväe vedudeks plaanitud 5265 vagunist Valgevenelt luba kasutada selle territooriumil 4126 vagunit, ehk peaaegu kaks korda rohkem kui 2013. aastal.⁶⁶

Samuti näidati õppuse kajastuses üllatuslikuna Venemaa elektroonilist sõjalist võimet. Postimehe uudisloos toob ajakirjanik välja asjaolu, et see oli hämmastanud Eesti Kaitseväe Luurekeskuse ülemat kolonel Kaupo Rosinat.

(27) Mind üllatas nende endi sõdurite hulk, keda neil õnnestus elektrooniliselt segada. See oli tase, mida me varem näinud polnud. Ja nad tegid seda erinevate väeliikidega, nii maa- kui ka õhuvägedega. See tõesti üllatas meid.⁶⁷

Võib eeldada, et üllatuse näitamise kaudu on võimalik mõjutada ka lugeja seisukohta kajastatavast sündmusest. Kui lugeja oli varem näiteks arvanud, et Vene sõjatehnika on pigem iganenud, võib ta Vene elektroonilise sõjalise võime esiletoomise tõttu muuta oma hinnangut ning järeldada, et Vene sõjatehnika on moderniseeritud.

3. Kokkuvõte ja soovitused

Analüüsitud artiklites on erinevate uudisväärtsuslikkust loovate keeleliste vahenditega rõhutatud vastasseisu kahe leeri vahel: ühel poolel on NATO, USA, Lääne- ja Ida-Euroopa (sh Balti) riigid ning teisel Venemaa. Seda konflikti konstrueeriti paljudes tekstides suurust, kogust ja arvandmeid rõhutavate hulgafraside abil, tuues välja, et NATO riikide hinnangul oli Zapad mitu korda suurem, kui Venemaa ja Valgevene väitsid seda olevat. Kui NATO riikide seisukohtade kajastamisel rõhutati ka võrdluste, sõnavaraliste ja grammatiliste võimendajate ning metafooride abil Venemaa ebausaldusväärst, siis Vene eestkõneleajate sõnavõttudes näidati Venemaad pigem kannatajana, kellele NATO riigid teevad oma kahtlustega liiga.

⁶⁶ Laaneots 2017.

⁶⁷ Einmann, A. 2017b. Eesti sõjaväeluure ülem: mind üllatas Zapadi ajal Venemaa elektrooniline võimekus. – Postimees, 30.11.2017, <<https://www.postimees.ee/4329017/eesti-sojavaeluure-ulem-mind-ullatas-zapadi-ajal-venemaa-elektrooniline-voimekus>> (02.02.2018).

Teatud uudisväärtuslikkuse konstrueerimise viisid võivad tekitada lugejas ohu- ja/või hirmutunnet. Nii vene- kui ka eestikeelsetes tekstides näidati Venemaad sõjalise ohu allikana Balti riikidele. Selleks viidati tunnetele (nt mure, ärevus ja rahutus) ja toodi esile NATO riikide ohutaju ilmingud, mis olid õppusega seotud. Lisaks rakendati selleks ohtu kuulutavaid metafoore (nt *Trooja hobune*), negatiivset sõnavara/hinnanguid/fraase (nt *sõjaline agressioon*) ja liialdust (nt õppuse kohta kasutati omadussõna *hiiglaslik*). Peale selle kujutati õppust kui tähtsat/mõjukat sündmust, mis nõuab NATO riikidelt kaitsemeetmete suurendamist, mis võib tekitada lugejas ohutunnet Venemaa sõjalise võime pärast. Lugejas võib hirmu süvendada ka geograafilise läheduse konstrueerimine: õppusega seotud sõjaline tegevus toodi mitmetes tekstides lugejale justkui ligemale (nt kui kirjutati, et õppused toimuvad siinsamas Eesti piiri ääres või siinses regioonis). Samuti võib lugejale hirmutavalt mõjuda teatud ootamatute situatsioonide näitamine, mis rõhutavad Venemaa sõjalist võimet (nt elektroonilise sõjatehnika kasutamine).

Ajakirjanikud teevad uudisväärtuslikkuse konstrueerimisel valikuid, keda ning millises ulatuses oma artiklites tsiteerida. Zapadi meediakajastuse võib sellest lähtudes jagada kaheks: osades tekstides rõhutatakse NATO/Eesti eestkõnelejate seisukohti, teistes aga on rohkem sõna antud Venemaa/Valgevene eestkõnelejatele. NATO riikide arvamuse esitamisel loodi uudisväärtuslikkust valdavalt tüüpilisuse ja võrdluse kaudu, tõmmates paralleele Venemaa varasema läbipaistmatu käitumise ja sellel õppusel osalejate arvu väiksemana näitamisega. Lisaks toodi NATO riikide eestkõnelejate tsitaatides rohkem esile negatiivset sõnavara, tundeid ja hinnanguid, mis võisid tekitada lugejas Zapadiga seotud hirmu- ja ohutunnet. Seevastu Venemaa eestkõnelejate keelekasutust iseloomustasid sõnavaralised intensiivistajad, millega rõhutati õppuse osavõtjate väiksemat arvu ning kaitselist eesmärki (nt *täiesti täpsed andmed ja eranditult* kaitsev iseloom). Kõige vähem kasutati uudisväärtuslikkuse konstrueerimiseks isikustamise keelelisi võtteid.

Eesti- ja venekeelseid tekste võrreldes jäi ennekõike silma, et Zapadiga seotud hirmu, ohtu ja negatiivsust konstrueeriti eestikeelses kajastuses sagedamini. Venekeelsetes artiklites oli mõnevõrra levinum käsitlus, mille järgi olid NATO riigid õppusel osalejate arvuga põhjuseta liialdanud.

Eesti lugeja võib sõjaohu ja sellega seotud hirmu ajakirjanduslikule konstrueerimisele reageerida mitmel moel. Kui kujutada Venemaad sõjalise agressorina ning tuua esile Venemaa etteheited NATO riikide tõstatatud läbipaistvuse küsimuse pärast, võib see ühelt poolt tekitada Eesti lugejas Venemaa suhtes vastumeelsust ning seetõttu pigem suurendada lugeja kaitsetahet

ja võitlusvalmidust. Teiselt poolt võib olukord, kus ajakirjanduses tihti luuakse sõjaohuga seotud negatiivsust ja hirmu ning esitatakse Zapadi kohta ebamäärast (lugeja seisukohast arusaamatut) infot, vähendada Eesti elanike turvatunnet. Kui kahte suurt leeri kujutatakse konfliktis olevana ning Venemaa õppusest luuakse ajakirjanduses mulje kui millestki ebatavalisest, võib see anda alust muretsemiseks. See, kas sõjaohu tunnetamine pigem suurendab või vähendab kaitsetahet, sõltub ilmselt suuresti ühiskonnaliikmete (sh kaitseväeteenistujate) üldisest meelestatusest ja arvamusest Eesti riigi kaitsevõime kohta. Seetõttu võib Venemaalt lähtuva sõjalise ohu tajumine kutsuda ühiskonnas esile mõlemat: nii kaitsetahte tugevnemist kui ka kahanemist.

Samuti võib NATO ja Venemaa vastandlike arvamuste kajastamine tekitada lugejas laiemaid kahtlusi: lugeja ei tarvitse teada, kui usaldusväärne on ühe või teise osapoole edastatud info, mida ta loeb, kuuleb ja näeb ajakirjanduses. Kui lugeja mõtiskleb näiteks selle üle, et NATO riigid võivad Venemaad alusetult kahtlustada ja et Venemaa NATO-vastastel etteheidetel võib tõepõhi all olla, võib see tekitada lugejas nii arusaamatust, nõutust kui ka usaldamatust Eesti ajakirjanduse ja NATO vastu. See võib vähendada turvatunnet ja usaldust, mis võib omakorda kahandada Eesti ühiskonnaliikmete kaitsetahet.

Kokkuvõttes võib tehtud analüüsi põhjal soovitada järgmist.

- Kui üksikasjalikult analüüsida eri vahendeid, mida ajakirjanduslikes tekstides kasutatakse uudisväärtsuse konstrueerimiseks, saab paremini mõista seda, kuidas ajakirjanikud/eestkõnelejad võivad oma keeleliste valikutega mõjutada Eesti elanike arusaamade kujunemist sõjalistest õppustest ning riigi laiemast julgeolekuolukorrast. Avaliku keelekasutuse kriitilise analüüsi oskust tuleks seetõttu arendada ühe osana riigi üldisest kaitsevõimest.
- Kuigi ajakirjanikud püüavad oma artikleid lugeja jaoks võimalikult atraktiivseks muuta, võiksid nad Eesti ühiskonna jaoks julgeolekupoliitiliselt oluliste sündmuste kajastamisel eriti hoolikalt kaaluda, kuidas mõni kajastusviis võib lugejale mõjuda. See ei tähenda, et Venemaa õppustest ja sõjalisest võimest rääkimist/kirjutamist peaks ajakirjanduses täiesti vältima, vaid et seda tuleks teha läbimõeldult ja soodustades ratsionaalset arutelu. Sõjaliste õppuste käsitlemisel tasub pigem vältida uudisväärtsust rõhutavaid sõnu/fraase/konstruksioone, mis kalduvad tekitama ebamäärast ohutunnet (nt hoiduda liialdamast sõnavaraliste, grammatiliste, arvuliste, koguseliste ja ulatust näitavate võimendajatega ning vältida ohtu kuulutavaid metafoore, nt *Trooja hobune*).

- Meediatarbijad võiksid sõjaliste õppuste kohta käivatesse tekstidesse suhtuda kriitiliselt: selleks tuleks märgata, mida ajakirjanikud/eestkõnelejad tekstides esile tõstavad ja rõhutavad ja kuidas nad seda teevad, ning arutleda, millised (peidetud) eesmärgid võivad taolistel rõhuasetustel olla. Loomulikult ei saa eeldada, et kõik lugejad oleksid kursis uudisväärtuslikkuse konstrueerimise keeleliste vahenditega, kuid kindlasti tuleks kasuks teksti kriitilise analüüsioskuse arendamine juba keskkoolis, näiteks ühiskonnaõpetuse või mõne muu tekstide süvalugemist arendava aine raames.

Kirjandus

- Bednarek, M.; Caple, H.** 2012. 'Value Added': Language, Image and News Values. – Discourse, Context & Media, Vol. 1, Issue 2–3, pp. 103–113.
doi: 10.1016/j.dcm.2012.05.006.
- Bednarek, M.; Caple, H.** 2017. The Discourse of News Values. New York: Oxford University Press.
- Einmann, A.** 2017a. Zapad igapäevaelus silma ei hakka 2017. – Postimees, 14.09.2017.
<<http://maailm.postimees.ee/4244253/zapad-igapaevaelus-silma-ei-hakka>> (23.09.2017).
- Einmann, A.** 2017b. Eesti sõjaväeluure ülem: mind üllatas Zapadi ajal Venemaa elektrooniline võimekus. – Postimees, 30.11.2017.
<<https://www.postimees.ee/4329017/eesti-sojavaeluure-ulem-mind-ullatas-zapadi-ajal-venemaa-elektrooniline-voimekus>> (02.02.2018).
- Einmann, A.; Ilvest, S.** 2017. Pildid ja video: Postimees jälgis Zapadil õhutorjelahingut. – Postimees, 19.09.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4244301/pildid-ja-video-postimees-jalgis-zapadil-ohutorjelahingut>> (20.09.2017).
- Juhtkiri: olgem valvsad, ent rahulikud ja enesekindlad** 2017. – Postimees, 14.09.2017.
<http://arvamus.postimees.ee/4244281/juhtkiri-olgem-valvsad-ent-rahulikud-ja-enesekindlad?_ga=2.104342144.1626442309.1505664139-1809600201.1474783375> (28.09.2018).
- Koorits, V.** 2017. Zapad 2017: Venemaa korraldab uuesti õppuse, mille käigus varem harjutati Balti riikide ründamist. – Delfi.ee, 14.01.2017.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/zapad-2017-venemaa-korraldab-uuesti-oppuse-mille-kaigus-varem-harjutati-balti-riikide-rundamist?id=76860276>> (02.10.2017).
- Krjukov, A.** 2017. USA toob Balti riikidesse Vene suurõppuse ajaks 600 sõdurit. – ERR, 16.06.2017.
<<https://www.err.ee/602623/usa-toob-balti-riikidesse-vene-suuroppuse-ajaks-600-sodurit>> (17.09.2018).

- Kund, O.** 2017. Manöövrid, millest pole fotosid. – Postimees, 05.11.2017.
<<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>> (04.05.2018).
- Kutti, M.** 2017. Suurõppus Zapad 2017 sai avapaugu. – Postimees, 14.09.2017.
<<http://maailm.postimees.ee/4244213/suuroppus-zapad-2017-sai-avapaugu>> (26.09.2017).
- Kuusk, J.-K.** 2017. USA toob Venemaa suurõppuste ajaks Balti riikidesse lisaväed. – Õhtuleht, 18.06.2017.
<<http://www.ohtuleht.ee/811840/usa-toob-venemaa-suuroppuste-ajaks-balti-riikidesse-lisavaed>> (20.09.2017).
- Laaneots, A.** 2017. Ants Laaneots: Zapad 2017 – kas õppused või agressioon? – Postimees, 09.08.2017.
<<https://arvamus.postimees.ee/4205355/ants-laaneots-zapad-2017-kas-oppused-voi-agressioon>> (17.09.2018).
- Nädalaleht „MK-Estonia“ on kõige populaarsem venekeelne väljaanne** 2017. – Baltijas Mediju Alianse veebileht, 12.07.2017.
<<http://et.1bma.lv/et/news/2017/07/12/nadalaleht-mk-estonia-on-koige-populaarsem-venekeelne-valjaanne/>> (27.04.2018).
- Richardson, J. E.** 2006. Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis. London: Palgrave Macmillan.
- Stone, D.** 2012. Policy Paradox: The Art of Political Decision Making. New York : W.W. Norton & Company.
- Zapad 2017 and Euro-Atlantic Security** 2017. – NATO Review, 14.12.2017.
<<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/zapad-2017-and-euro-atlantic-security-military-exercise-strategic-russia/EN/index.htm>> (04.04.2018).
- Zapad 2017 Joined Strategic Exercise** (kuupäevata). Venemaa Föderatsiooni Kaitseministeeriumi kodulehekülj.
<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>>, (01.05.2018).
- Zapad 2017: kolm küsimust Venemaa suurõppuste kohta** 2017. – Postimees, 14.09.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4243229/zapad-2017-kolm-kusimust-venemaa-suuroppuste-kohta>> (25.09.2017).
- USA eriesindaja Ukrainas: Zapadi ajal tuleb olla valmis agressiooniks** 2017. – Delfi.ee, 27.08.2017.
<<https://mehele.ohtuleht.ee/824585/usa-eriesindaja-ukrainas-zapadi-ajal-tuleb-olla-valmis-agressiooniks>> (20.10.2017).
- Глава Сил обороны Эстонии: Россия готова к военному вмешательству и в Белоруссии** 2017. – Vetšerka, 19.09.2017.
<<http://www.vecherka.ee/829030/glava-sil-oborony-estonii-rossiya-gotova-k-voennomu-vmeshatelstvu-i-v-belorussii>> (15.10.2017).
- Запад-2017: Пионтковский объяснил, почему Россия не нападет на страны Балтии** 2017. – Vetšerka, 04.09.2017.
<<https://www.vecherka.ee/826109/zapad-2017-piontkovskii-obyasnil-pochemu-rossiya-ne-napadet-na-strany-baltii>> (15.10.2017).

НАТО: России удалось напугать страны Балтии и их союзников 2017. – Vetšerka, 05.09.2017.

<<https://www.vecherka.ee/826357/nato-rossii-udalos-napugat-strany-baltii-i-ix-soyuznikov>> (19.09.2017).

НАТО: учения «Запад-2017» похожи на подготовку к войне 2017. – Vetšerka, 18.09.2017.

<<http://www.vecherka.ee/828708/nato-ucheniya-zapad-2017-poxozhi-na-podgotovku-k-voine>> (23.09.2017).

Не верю! Американский генерал не доверяет информации России об учениях «Запад» и призывает пригласить СМИ 2017. – Stolitsa, 01.09.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/184157?pattern=zapad&type=all&year=2017>> (25.09.2017).

Столтенберг в Эстонии: учения «Запад» напрямую не угрожают ни одной из стран НАТО 2017. – Stolitsa, 07.09.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/184792?pattern=zapad&type=all&year=2017>> (11.11.2017).

INNA SIIK, MA

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsioonijuhtimise
magister, Data Print OÜ müügijuht

Dr STEN HANSSON

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsiooniuringute
teadur

FOBOFOOBIA: KÜBEROHTUDE JA INFOSÕJA DISKURSUS SUURÕPPUSE ZAPAD 2017 MEEDIAKAJASTUSES

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel

1. Sissejuhatus

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arenedes on otsese füüsilise sõjaohu kõrval üha olulisemaks saanud vastase infosõjaline mõjutamine, milleks ühe põhilise võttena kasutatakse hirmutamist. Taolise efekti võib saavutada levitades ohunarratiive, mille keskmes on IKTga seonduvad stsenaariumid. Kõikvõimalikku moodsat elektroonikat alates mikrolaineahjustest kuni nuti-telefonideni seostatakse näiteks pahatahtliku jälgimisega, mis võib teenida nii poliitiliste vastaste, konkureerivate ettevõtete kui ka vaenulike režiimide huve. Need narratiivid on tänapäevase meediast ja e-lahendustest küllastunud ühiskonna sümptom: IKTd tajutakse normaalseks eluks vajaliku pidevalt areneva taristuna, kuid samas ka seni tundmatute ja tavamõistuse jaoks raskesti hoomatavate riskide allikana.

Artiklis analüüsitakse sellist Venemaa suurõppuse Zapad 2017 kajastust Eesti meedias, milles puudutati elektroonilise sõjalise võimega seotud ohte. Nimetagem seda e-ohtude või küberohtude diskursuseks¹. Lähtume oma analüüsis Kopenhaageni koolkonna² julgeolekustamise (ingl *securitization*) mõistest, mille järgi on e-ohu konstrueerimine diskursiivne akt, millega tekitatakse vähemalt üks referentobjekt, mida kujutakse ohustatuna ning kiiret kaitset vajavana³. Selleks võib olla riik või rahvus, kuid see võib kuuluda

¹ Peame diskursuse all silmas teatud temaatikaga seotud keelekasutust või tekstikooslust. Diskursus määrab ära, kuidas teatud asju representeerida, nendest mõelda, nende suhtes käituda ja neid uurida (**Kull, Kalevi et al.** 2018. *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 503).

² Kopenhaageni koolkond on keskendunud akadeemilistele julgeoleku-uuringutele. Sinna on koondunud valdavalt rahvusvaheliste suhete uurijaid, kes rõhutavad oma töödes julgeoleku ühiskondlikke aspekte.

³ **Hansen, Lene; Nissenbaum, Helen** 2009. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. – *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, pp. 1156. [**Hansen, Nissenbaum** 2009]; **Barnard-Wills, David; Ashenden, Debi** 2012. Securing Virtual Space: Cyber War, Cyber Terror, and Risk. – *Space and Culture*, Vol. 15, No. 2, pp. 114. [**Barnard-Wills, Ashenden** 2012]

ka erasektorisse, näiteks pangandus- või transpordisektorisse. Arvestades e-sõjapidamise suure osatähtsusega tänapäevastes konfliktides on mõisteta, et vastast saab üha rohkem destabiliseerida e-ohtude tõsidusest ja võimalikust suurest mõjust rääkimisega. Vastupidi saab ühiskonnas valitsevat ärevust ka vähendada, kui suudetakse rahuldaval viisil teada anda sellest, et oht on kontrolli alla saadud ja selle vastu on võetud meetmeid. Meie uurimuse keskmeks ongi e-ohtudest *rääkimise viisid* ehk nende diskursiivne konstrueerimine meediakajastuses. Artikli laiem eesmärk on selgitada, kuidas võiks Venemaa kübervõimet käsitleda viisil, et see ei paneks alust liigsetele ohustenaariumitele, ärevusele ega hirmule ning et selle kaudu ei pärsitaks Eesti kaitsetaht ega toetataks Venemaa edust ja võimsusest rääkivaid strateegilisi narratiive liiga jõuliselt.

Kuna uuritavat objekti – e-ohu diskursust – iseloomustab olemuslikult sellega kaasnevate tähenduste vastuolulisus ja ähmasus, on tegemist väga põneva materjaliga. Hübriidõda ja inforünnakud eeldavad juba oma määratluse poolest kavandaja ja tema eesmärkide varjatust ja ambivalentsust⁴. Samuti kipuvad IKT ja e-sõjandus oma eripära ja tehnoloogilise keerukuse tõttu kutsuma tavainimestes esile mõningast nõutust. Infosõja laienemisega sotsiaalmeediasse on kaasnenum väärinfo plahvatuslik levik⁵, mis on toonud avalikku diskursusesse sellised mõisted nagu tõejärgsus, valeuudised ja allikapesu. See on kasvatanud desorienteeritust ja usaldamatust nii ühismeedia kui ka ajakirjanduse vastu. Nende arengusuundade tõttu on vajalik lahti mõtestada ühiskonnas leviv metatasandi hirm ehk fobofoobia, mis seisneb suuresti e-ohtude ning iseäranis infosõjaga seonduva kollektiivse peataoleku ja hirmuga hirmutamises. Mitmes akadeemilises artiklis on osutatud sellele, et niisugune uuritava materjali enda ehk objekti tasandi raske piiritletavus kipub üle kanduma ka metatasandi analüüsis (nt infosõda käsitlevasse publitsistikasse), milles räägitakse üldisest hirmukultuurist ilma selle konkreetseid osiseid ja nende vahelisi seoseid selgitamata⁶. Meie artikli

⁴ **Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht, lk 37–38. [**Jantunen** 2018]

⁵ **Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda. [**Nissen** 2015]

⁶ **Sandywell, Barry** 2006. Monsters in Cyberspace Cyberphobia and Cultural Panic in the Information Age. – Information, Communication & Society, Vol. 9, No. 1, pp. 39–61; **Hansen, Nissenbaum** 2009; **Jarvis, Lee; Macdonald, Stuart; Whiting; Andrew** 2016. Analogy and Authority in Cyberterrorism Discourse: An Analysis of Global News Media Coverage. – Global Society, Vol. 30, No. 4, pp. 605–623. [**Jarvis et al.** 2016]

üks eesmärk on töötada välja algupärane raamistik fobofoobia selgitamiseks, mis võimaldab mõista ja analüüsida e-ohtudega kaasnevat hirmu atmosfääri⁷.

On oluline ära märkida, et infoga mõjutamise edukus sõltub auditooriumi eripäradega arvestamisest. Eesti kontekstis on harjutud rääkima e-riigi edusammudest, mistõttu on auditooriumi tundlikkus e-ohtude suhtes eeldatavasti suurem. Mitu uurijat on leidnud, et eestlaste positiivses enesekirjelduses mängivad sellised mõisted nagu e-riik, e-meditsiin, e-haridus ja e-residentsus kesksel rollil⁸. Koos sellega tajutakse samavõrra digitaristu võimalikku haavatavust ja väljendatakse seonduvaid riskitsenaariume. Tugevate ja vastuoluliste tähenduslaengute tõttu pakub Eesti e-riskide diskursus (iseäranis sõjanduslike küsimuste vallas) põnevat, tähelepanuväärset ning maailma mastaabis ainulaadset uurimisainest.

Artikli esimeses osas visandame teoreetilise raamistiku, mille abil selgitame teises osas Zapadi meediakajastuses kujutatud e-ohtude konstrueerimist ja referentobjektide julgeolekustamist. Lisaks juhime tähelepanu sellele, kuidas niisuguste diskursiivsete aktidega aidatakse kaasa fobofoobse õhustiku kujundamisele. Analüüsis keskendume neljale valdkonnale: kuidas kujutatakse e-ohtudega seotud ühiskondlikke toimijaid ja nende tegevust, kuidas väljendatakse e-ohu määra, kuidas luuakse e-ohtudele emotsionaalset tausta ning kuidas kirjeldatakse vastumeetmeid, mida võib referentobjektide probleemidega seoses rakendada. Nende valdkondade tekstilise konstrueerimise põhjal näitame, millised e-ohtudest rääkimise viisid kujundavad suuremal määral fobofoobset õhkkonda, millised aga püüdleavad konkreetsemate

⁷ Mitmes käesoleva kogumiku artiklis osutatakse sarnasele Zapadi õppusega kaasnenud hirmutamisele, vt nt **Holger Mölder**i artiklit „Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel“, **Andreas Ventseli**, **Mari-Liis Madissoni**, **Sten Hanssoni** ja **Vladimir Sazonovi** ühisartiklit „Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel“ ning **Vladimir Sazonovi** ja **Aleksandr Gontšarenko** ühisartiklit „Õppuse Zapad 2017 kajastamine Venemaa meediaruumis“.

⁸ **Jansen, Sue Curry** 2008. *Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia*. – *Social Identities*, Vol. 14, No. 1, pp. 121–142; **Jansen, Sue Curry** 2012. *Redesigning a Nation: Welcome to Estonia, 2001–2018*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 79–98; **Kulcsár, László; Yum, Young-ok** 2012. *One Nation, One Brand? Nation Branding and Identity Reconstruction in Post-communist Hungary*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 193–212; **Madisson, Mari-Liis** 2016. *Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine*. – *Acta Semiotica Estica*, XIII, lk 10–36. [**Madisson** 2016]; **Tamppuu, Piia; Masso, Anu** 2018. *‘Welcome to the Virtual State’: The Estonian e-residency and Digitalised State as a Commodity*. – *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 21, No. 5, pp. 543–560.

e-ohtude kirjeldamise poole. Kuna meie uurimismaterjal keskendub Eesti ajakirjandusele, on üpriski ootuspärane, et peamise (sõjalise) e-ohuallikana peetakse silmas ennekõike Venemaad.

Analüüsimise eestikeelsetes ajakirjandusväljaannetes 2017. aastal 4. septembrist 5. novembrini (Zapadi õppuse eel, ajal ja järel) avaldatud kümmet teksti, milles osutati Venemaaga seotud e-ohtudele. Ühes artiklis⁹ ei viidatud otsesõnu Zapadile, kuid kuna see ilmus vahetult enne õppust ning selles tutvustati põhjalikult Venemaa praeguse aja väärinfo edastamise praktikat, siis otsustasime analüüsi kaasata ka selle. Viis teksti ilmusid Postimehes, neist kaks olid Briti ajakirjaniku Edward Lucase arvamuskirjed, kaks BNSi uudiste refereeringud ning üks reporter Oliver Kundi õppuse kokkuvõte, mis sisaldas muu hulgas ka sõjanduse asjatundjate tähelepanekuid. Veel kolm teksti pärinesid ERRi portaalist, millest kahes vahendati BNSi uudiseid ning ühes kajastati Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse mittekoosseisulise teaduri Roger N. McDermotti ülevaadet¹⁰ Venemaa e-sõjapidamise võimest. Lisaks analüüsisime Eesti Päevalehes ajakirjanik Urmas Jaaganti sulest ilmunud artiklit, milles samuti käsitleti McDermotti aruannet. Ajakirjadest analüüsisime Diplomaatias avaldatud analüütik Sergei Suhhankini artiklit, milles võeti ammendavalt kokku Zapadi tagajärjed ning vahendati sõjandus-ekspertide hinnanguid.

2. Riskid ja fobofobia

Praeguse aja ühiskonna riskid on üha enam seotud küberruumi ning IKTga: andmeturvalisus, häkkimine, digitaristu kaitse, isiklik (nuti)tehnoloogia, erapoolik strateegiline kommunikatsioon ning sellised sotsiaalmeedia rahutusttekitavad kaasnähtused nagu libauudised ja info üleküllus. Donald Trumpi valimisvõidu ja Brexiti referendumi järel on kinnistunud e-ohtude ja iseäranis sotsiaalmeedia riskide tajumine, palju räägitakse tõejärgsest ajastust ja alternatiivsetest faktidest ning tuntakse ärevust algoritmide võimaliku negatiivse mõju pärast ühiskondliku arvamuse vormimisel. Kardetakse, et inimeste

⁹ BNS 2017a. Enamus venekeelseid sautse Eesti ja NATO teemal tekitavad libakontod. – Postimees, 04.09.2017. <<https://www.postimees.ee/4232559/enamus-venekeelseid-sautse-estti-ja-nato-teemal-tekitavad-libakontod>>. [BNS 2017a]

¹⁰ Vt McDermott, Roger N. 2017. Russia's Electronic Warfare Capabilities to 2025: Challenging NATO in the Electromagnetic Spectrum. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus. <https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Report_Russias_Electronic_Warfare_to_2025.pdf>.

uskumused ja arvamused on algoritmipõhiselt ennustatavad ning vahel koguni suurandmetest lähtuvate analüüsiprogrammidega kujundatavad¹¹. Aina enam tõdetakse, et võim on sellel, kes suudab oma strateegilisi sõnumeid suurandmete analüüsiga piisaval määral kokku viia, mida tegi näiteks Cambridge Analytica.

Teadmatuse ja usaldamatusega kaasneva hirmuatmosfääri toimetehhanismi aitab selgitada fobofoobia mõiste, mida on IKT tänapäevaste sotsio-kultuuriliste tähenduste kontekstis selgitanud semiootik Mari-Liis Madisson, kelle sõnul seisneb fobofoobia ehk teatava metatasandi hirmu tuum mures kollektiivse hirmu- ja abitustunde ohtliku mõju pärast. Fobofoobia põhineb arusaamal, et ühiskonda on haaranud hirmulaine, mis pärsib konstruktiivset ja ratsionaalset analüüsivõimet ning muudab inimesed lühinägelikuks ja hõlpsasti manipuleeritavaks¹². Näiteks osutavad fobofoobsed selgitused, et hirmuatmosfääris otsitakse keerukate ühiskondlike probleemide tagant patuoinaid ning võetakse kasutusele madalatel instinktidel ja meelevaldsetel seostel rajanevad lihtsustavad selgitused, näiteks vandenõuteooriad. Metatasandi hirmu üks oluline koostisosa on eeldus, et masse haaranud kaootilist hirmu- ja ärevustunnet on võimalik ära kasutada, saavutamaks teatud eesmärgid. Fobofoobia taga peitub tihti kartus, et pealtnäha kontrollimatus olukorras saavutavad jõupositsiooni need, kes jäävad muidu demokraatlikus arutelus varju.

Semiootika vaatepunktist on oluline eristada kohkumist ja hirmu. Esimene kujutab endast vahetatut reaktsiooni juba toimunud ootamatule sündmusele, teine aga rajaneb veel toimumata sündmuste ette aimamisel, eeldab hädaohu ootust ning mitmesuguste märkide tõlgendamist ohtu kuulutatavana¹³. Kogetu ja tõlgenduse vahele jääv ajaline distants laseb hirmu tähendusloomemehhanismidel õlitatult tööle asuda¹⁴. Erinevalt kohkumisest toimib hirm kui mitmesuguseid igapäevaseid elusündmusi tähenduslikult vormima hakkav raamistik. Seda nimetab Ameerika sotsioloog David Altheide ka hirmu diskursuseks või mitteparalleelseks hirmuks, mille puhul on kartus saanud ülekaalu ning muutnud sündmuste konteksti ja tausta üksikute nähtuste

¹¹ **Harsin, Jayson** 2015. Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies. – Communication, Culture & Critique, Vol. 8, No. 2, pp. 327–333.

¹² **Madisson** 2016, lk 19.

¹³ **Lotman, Mihhail** 2009a. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloogია. I: Kultuurisemiootika ja hirmu fenomenoloogia. Tlk Kajar Pruul. – Akadeemia, nr 1, lk 209. [**Lotman** 2009a]

¹⁴ *Ibid.*, lk 210.

mõtestamisel¹⁵. Taoline üldistunud hirm vastab selles artiklis fobofoobsele tundele. Fobofoobia avaldub hädaohtude tinglikkuses ja tulevikku projitseerimises, konkreetseid ohte väljendatakse vähe. Fobofoobiat iseloomustavad ähmasus ja osutuse ebamäärasus, kusjuures tajutud riskide üks tähtis koostisosa on hirmuõhkkond ise.

3. E-ohude diskursus ja julgeolekustamine

Selles artiklis käsitleme küberohte ennekõike diskursiivsete nähtustena. Lähtume oma teoreetilise raamistiku loomisel Kopenhaageni koolkonnast, mis peab julgeolekut eripärase retoorilise struktuuri ja poliitilise mõjuga diskursuseks. Julgeolekustamine on diskursiivne akt, mis kujutab referentobjekte eksistentsiaalselt ohustatuna ning sestap võib edukas julgeolekustaja veenda oma auditooriumit võtma kasutusele meetmeid, mis oleksid väljaspool hädaolukorda mõeldamatud¹⁶. Julgeolekustamist võib määratleda nii jõulise inimestevahelise eksistentsiaalse ohu tekitamisena, et sellel võib olla ulatuslik poliitiline mõju. See on ka põhjus, miks julgeolekustamist tuleks uurida diskursiivsena ja analüüsida, millal saavutab konkreetse semiootilise struktuuriga väide piisava mõju, et panna auditoorium leppima reeglite rikkumisega viisil, millega varem poleks lepitud¹⁷.

Küberohtude diskursiivset konstrueerimist uurides ei taha me väita, et need ohud ei ole tähtsad ega päriselt olemas. Meid aga huvitavad ennekõike protsessid, mille kaudu hakatakse avalikus diskursuses midagi küberohuna tajuma ja aktsepteerima. Sageli toob teatud ohule (nt küberterrorismile) jõuline reageerimine (nt kui internetikasutust hakatakse rangelt kontrollima) kaasa tõsisemaid probleeme teistes valdkondades (nt piiratakse sõnavabadust ja jälgitakse kõike). Riskid ja nendega kaasnevad ohustsenaariumid luuakse suuresti tähenduste kaudu, mis neil on teatud kontekstis konkreetsete uuri- jate, sidusrühmade ja huvirühmade jaoks¹⁸.

¹⁵ **Altheide L. David** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter, p. 59.

¹⁶ **Buzan, Barry; Wæver, Ole; de Wilde, Jaap** 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner, p. 5.

¹⁷ *Ibid.*, p. 25.

¹⁸ **Grint, Keith** 2010. *Wicked Problems and Clumsy Solutions: The Role of Leadership*. – *The New Public Leadership Challenge*. Ed. by Brookes, Stephen; Grint, Keith. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 169–186; **Head, Brian W.; Alford, John** 2015. *Wicked Problems: Implications for Public Policy and Management*. – *Administration & Society*, Vol. 47, No. 6, pp. 711–739.

Hirmu tähendusloome on orienteeritud subjektiivse hirmutunde kommunikeerimiseks vajaliku väljenduse otsimisele¹⁹. Hirmu kommunikeerimine eeldab ühtlasi hirmu põhjuse määratlemist. Fobofoobia puhul on seetõttu oluline analüüsida, kuidas loob ohudiskursus erinevate referentobjektide vahel seoseid ning saavutab koherentsuse. Julgeolekustamine leiab aset, kui määratletakse ohustatud objektid ja põimitakse tervikuks erinevad kaitsmist vajavad valdkonnad²⁰. Kultuurisemiootika eristab kaht põhilist seoseloomet tüüpi: 1) ligikaudne ehk mittediskreetne tähistamisloogika, mis rajaneb sarnastamisel ja analoogiate visandamisel; 2) sõnaline-diskreetne ehk verbaalloogika, mille puhul põhinevad seosed elementide reeglipärasel ühendamisel näiteks põhjuse ja tagajärje, kronoloogilistel ning osa ja terviku suhetel²¹.

Meie keskendumine oma analüüsi esimeses osas e-ohude väljendamisele ning referentobjektide konstrueerimisele Zapadit puudutanud artiklites. Teises osas selgitame artiklites domineerinud fobofoobset seoseloomet ning visandame mõningad soovitusel, kuidas võiksid ajakirjandusväljaanded selle vohamist ära hoida.

4. Analüüs: e-ohude kujutamine õppuse Zapad 2017 meediakajastuses

Teoreetilises osas käsitletud e-ohu saab üldisemalt liigitada kaheks: 1) konkreetseteks ehk tegelikke või võimalikke referentobjekte puudutavateks, 2) abstraktseteks ehk võrdlemisi ähmaselt väljendatud osutusel rajanevateks. Viimased on omased fobofoobsele tähendusloomele. Nagu nimigi ütleb, on konkreetsete e-ohude võrdlemisi selgepiirilised ja lokaliseeritavad, aga abstraktse ohudiskursusega luuakse ulatuslikke (mitut eluvaldkonda haaravaid) ohukoldeid ning rõhutatakse nende tuvastamise keerukust. Zapadi meediakajastust analüüsides keskendusime neljale küsimusele, mis aitavad mõista e-ohude diskursuse keset ja selgitada fobofoobse tekstiloomet: kuidas kujutatakse e-ohudega seotud ühiskondlikke toimijaid ja nende tegevust, kuidas väljendatakse e-ohu määra, kuidas luuakse e-ohudele emotsionaalset tausta ning kuidas kirjeldatakse vastumeetmeid, mida võib referentobjektide

¹⁹ Lotman, Mihhail 2009b. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpologia. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1239.

²⁰ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1163.

²¹ Lotman, Juri 2002. Kultuuri fenomen. Tlk Silvi Salupere. – Akadeemia, nr 12, lk 2646–2649.

probleemide puhul rakendada. Tuvastatud e-ohud ei piirdunud üksnes Zapadi õppuse aegruumiga, vaid mõned neist olid olemas juba enne õppust ja suure tõenäosusega tekitavad probleeme ka tulevikus.

4.1. Ühiskondlike toimijate aktiivsus/passiivsus

Alustame aktiivsete ja passiivsete sotsiaalsete rollide jaotumise analüüsist. Theo van Leeuweni järgi kujutatakse aktiivset toimijat mõnda tegevust või valdkonda domineeriva ja kujundava jõuna, aga passiivse rolli täitjat mõne sündmuse kogeja või vastuvõtjana²². E-ohutudega seoses on kõnekas see, kuidas väljendatakse ohustaja ja ohustatu ning dominantse ja alluva poole rolle, kuigi kübervaldkonna keerukuse tõttu on sageli raske tuvastada neid toimijaid, kes seda valdkonda kontrollivad (nad võivad jääda ambivalentseks).

Zapadi kajastuses kujutati e-ohutude kontekstis selgelt domineeriva ja ennustamatu poolena Venemaad, NATOt aga viimase tegude üllatunud sihtmärgi või koguni manipulatsioonide ohvrina. Mitmes tekstis kordus väide, et Venemaa info- ja e-sõjaline võime on märkimisväärselt arenenud ning kohati märgiti, et Venemaa sõjaline võime on teatud aspektides koguni lääneriikide omast ette jõudnud.²³ Isegi kui mõõndi, et NATO e-sõjapidamise võime ületab Venemaa oma, siis osutati, et viimane on rakendusvallas esimesest tunduvalt kogenum ja arenenum. Roger N. McDermotti aruande järeldusi kokku võtvas artiklis kirjutati järgmist:

*Uuringust selgub, et Venemaa ei ole NATOst küll tehnoloogiliselt ette rebunud, kuid see-eest rakendab oma saavutusi sõjapidamises märksa paremini. Seetõttu võib näiteks NATO raketikaitsesüsteemidest vähe kasu olla, kui Venemaast e-sõjapidamise tehnika rakendamises maha jäädakse.*²⁴

Teooria ja praktika vahel haigutava lõhe kujutamine kinnistab oluliselt stereotüüpe, mis seostavad Venemaad aktiivsuse ning tegelike tulemusteni jõudmise võimega, Läänt aga elukauguse ja rakenduslike oskuste vajaka-jäämisega. Venemaa paremust e-sõjas põhjendati viimastel aastatel aset

²² Leeuwen, Theo van 2008. Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis. Oxford University Press, p. 33.

²³ Jaagant, Urmas 2017. Uuring: Venemaa elektrooniline sõjavõime astub NATO-le kandadele. – Eesti Päevaleht, 26.09.2017. <<http://epl.delfi.ee/news/eesti/uuring-venemaa-elektrooniline-sojavoime-astub-nato-le-kandadele?id=79619942>, <https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>>. [Jaagant 2017]

²⁴ *Ibid.*

leidnud mitme sõjalise vastasseisuga, mille käigus Venemaa on saanud oma oskusi katsetada ja arendada. Märgiti ka, et Venemaal on e-sõjas selge ründevõime, samas kui NATO on eelkõige panustanud kaitsevõimele. Zapadi eel Lätis toimunud sidekatkestuse võimalikke põhjuseid lahkavas artiklis nenditi: „Diplomaatide ja sõjaväelaste sõnul pole kõik NATO riigid valmis kasutama küberrelvi rünnakuks. NATO on seni rõhutanud, et selle küberstrateegia on rangelt kaitseotstarbeline.“²⁵ Peamise ohustatud referentobjektina on nende näidete puhul kujutatud sõjanduslikku valdkonda, eelkõige NATO ajale jalgu jäävat e-sõjapidamise võimet ning selle puudulikku potentsiaali. Viimast piirab ka kübertehnoloogia kasutamise ametlike ja mitteametlike reeglite *status quo*, mis ei lase NATO riikidel kübertehnoloogiat vastase ründamiseks avalikkuse silmis legitiimselt rakendada.

Teine valdkond, kus Venemaad kujutati iseäranis jõulise enesekehtestajana, oli infosõjaline ja psühholoogiline mõjutamine. Referentobjekt oli kogu Lääne meedia auditoorium ja avalikkus. Üheks tõsiseks ohuks peeti Lääne meedia usaldusväarsuse õhnestamist. Artiklites kordus mõte, et Venemaa näitas Zapadil oma võimet tekitada lääneriikide ajakirjanduses, aga ka julgeoleku asjatundjates segadust ja hirmu. Seda illustreeriti sageli samade väljenditega, mida kasutatakse manipuleerivatest inimestest rääkimisel, näiteks olla Venemaa edukalt Lääne „närvidel mänginud“²⁶ ning „paanikat levitavaid kahtlusesemneid külvanud“²⁷. Õppuse ebamäärase ulatuse, ebaselge osalejate arvu ning võrdlemisi asjatult Valgevenesse saadetud välisvaatlejate kohta märkis ajakirjanik Oliver Kund: „Valgevenest kujundati väga õnnestunud infooperatsioon, et lüüa Läänt tema enda relvaga.“²⁸ See näitlikustab Venemaa agressiivset ja võimsat rolli infosõjas ning kujutab Läänt küll moraalse ja ausat mängu austava, aga siiski üle kavaldatud passiivse ohvrina. Ajakirjanduseetika (sh sõnavabadus ja nõue, et uudised peavad tuginema faktidele) raskendab Läänel infosõjas vastumeetmete leidmist, ilma et seataks kahtluse alla vabale ajakirjandusele kehtestatud reeglid.

²⁵ BNS 2017b. Zapadi eel Lätit tabanud sidekatkestused võis põhjustada Venemaa. – ERR, 06.10.2017. <<https://www.err.ee/634650/zapadi-eel-latit-tabanud-sidekatkestused-vois-pohjustada-venemaa>>. [BNS 2017b]

²⁶ Lucas, Edward 2017a. Edward Lucas: Venemaa kasutab Zapadit närvidel mängimiseks. – Postimees, 18.09.2017. <<https://arvamus.postimees.ee/4247531/edward-lucas-venemaa-kasutab-zapadit-narvidel-mangimiseks>>. [Lucas 2017a]

²⁷ Suhhankin, Sergei 2017. Zapad-2017: mida õppus dieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>>.

²⁸ Kund, Oliver 2017. Manöövrid, millest pole fotosid. – Postimees, 05.11.2017. <<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovrid-millest-pole-fotosid>>. [Kund 2017]

Venemaa domineerimist infosõjarindel kujutati nüansirikka ja dünaamilisena. Toodi välja, et oskuslike väärinfo levitamise kampaaniate ja psühholoogilise mõjutamisega suudab idanaaber kõnetada erinevaid sihtrühmi ning positsioneerida end samal ajal nii NATO riikide kaitsetahet heidutava sõjajõuna, kes on kogenud ja tipp tehnoloogiatega varustatud, kui ka Lääne poolt alusetult süüdistatud rahumeelse riigina, kes korraldab vaid kaitsetstarbelisi õppusi. Seda kinnitas samuti Edward Lucas:

Venemaa on juba lõiganud kasu käiku lastud psühholoogilisest mõjutamisest, kujutades end Läänega võrreldes strateegiliselt võrdväärseks, geopoliitilises võistluses ülekohut kannatanud osapoolena ja tõelise ohuna Kirde-Euroopa eeslinniriikidele.²⁹

Venemaa tugevust infosõjapidamise vallas seostati ka e-sõjalise võime ja selle tähtsuse üle paisutamiselega, näiteks kirjutati McDermotti ülevaadet kajastavas artiklis: „Venemaa levitab klassikalisi valeuudiseid selle kohta, mida nad on suutnud oma elektroonilise sõjatehnikaga korda saata.“³⁰ Sellised väited vähendavad ohutunnet, ent süvendavad e-sõjapidamise seonduvat tähenduslikku ambivalentsust ning üldist kahtlus- ja segadustunnet. Ohustatud referentobjekti diskursiivne ebamäärasus on tingitud ka selle üldisusest: raske on piiritleda neid meediatarbijaid, keda peab Venemaa info mõju eest kaitsma, kuidas mõõta mõjutamise määra jne.

4.2. Ohu suuruse väljendamine

Üks tähtis võtte e-ohtude määra väljendamiseks on tõmmata paralleele argielu ohtudega, sealhulgas tehniliste rikete, haiguste ja kuritegevusega³¹. Samuti on küberohtude võimalike tagajärgede kujutamisel oluline retooriline võtte osutada analoogiale traagiliste ajalooliste sündmustega, näiteks 11. septembri terrorirünnakute, Pearl Harbori ründamise või looduskatastroofidega³². E-ohtude pakilisus väärrib samuti tähelepanu: neid esitatakse kiiret ja jõulist reageerimist vajavana, mis aga omakorda eeldab seda, et visandatakse hirmuäratavaid tulevikustsenaariumeid ohtude teoks saamise ilmestamiseks³³.

²⁹ Lucas 2017a.

³⁰ Jaagant 2017.

³¹ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1165.

³² Jarvis *et al.* 2016, p. 620.

³³ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1164.

Zapadi meediakajastuses osutati tihti e-ohtude suurusele tsiviiliskute argielu kaudu. Argielu kui üldise referentobjekti konstrueerimine väljendus kõige selgemalt ohustsenaariumites, mis olid seotud sidepidamise takistustega ning iseäranis isiklikest (nuti)telefonidest tulenevate riskidega. Mitmes artiklis³⁴ puudutati arvatavaid katseid sidevõrkude töö segamiseks, mis viis 13. septembril 2017 Läti hädaabiteenuse halvamiseni. Kuna hädaabiteenus puudutab väga teravalt inimeste baasvajadusi, võib selle ohustatuna tajumine märkimisväärselt õõnestada üldist turvatunnet. Sama tunnet mõjutab ka nuti-telefonidest tulenevatele ohtudele osutamine, mille näitlikustamiseks sobib hästi Wall Street Journalit vahendanud Postimehe artikkel:

*Venemaa on avanud sõjas NATO-ga uue rinde ning kasutab Lääne sõjaväeametnike sõnul ära liitlasvägede sõdurite kõige kaitsetumat kohta – nutitelefone. /.../ Nii püütakse hankida operatiivinfot, vägede jõudu hinnata ja sõdureid hirmutada.*³⁵

Nutitelefoniid kujutavad endast igapäevase infoliikluse paljuski iseenesestmõistetavat keset ning nende esitamine „kõige kaitsetuma kohana“ tekitab auditoriumis tõenäoliselt kõrgendatud ohutunnet³⁶. Seetõttu võib auditorium tunnetada kontrolli puudumist argieluga tugevalt läbi põimunud seadmete üle ning karta, et neist suuremate teadmistega jõud võivad nende teadmatust kurjasti ära kasutada ja selle kaudu ühiskonnas konflikte tekitada.

Zapadiga seoses tõstatunud e-ohtude tõsidust, kuid samas ka teatud kimbatust nende konkreetset kirjeldamisel ilmestab e-ohtude sidumine tulevikus toimuvate ohtlike sündmustega. Ühes McDermotti analüüsi tutvustavas artiklis märgiti: „Kui NATO idatiival peaks tekkima Venemaaga konflikt, lastakse esimesena käiku just elektroonilised sõjavõimed.“³⁷ Niisugune tulevikku suunatud väide osutab esiteks sellele, et e-sõjapidamine on iseloomulik rünnaku algfaasile. Teiseks võib see aga varjatult rõhutada ka asjaolu, et e-sõjalise võime demonstreerimine (nt sagenenud küberrünnakud

³⁴ BNS 2017b; Kund 2017.

³⁵ BNS 2017c. WSJ: Venemaa ründab NATO sõdurite nutitelefone. – Postimees, 04.10.2017. <<https://maailm.postimees.ee/4265699/wsj-venemaa-rundab-nato-sodurite-nutitelefone>>. [BNS 2017c]

³⁶ Varasemates akadeemilistes uurimustes on täheldatud, et intensiivistunud küberjulgeoleku diskursus võib tekitada tavainimestes muret, et nende potentsiaalselt ohtlikud e-seadmed ja teadmatus teevad neist pahatahtlike jõudude rünnakute ohvri ja muudavad nad kähiknukudeks, kellega seotud kogu kontaktide võrgustik on haavatav (Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1166).

³⁷ Jaagant 2017.

ja sidetõrked) on märk konflikti eskaleerumisest ning Venemaa sõjalise tegevuse algusest. Samas artiklis tuuakse välja McDermotti ennustus selle kohta, et Venemaa e-sõjaline võime kasvab ning saab endale eraldi koha maaväe ja õhuväe kõrval.

Üks võimalik viis selgitada auditooriumile e-ohte tugineb, nagu öeldud, juba tuttavatele sündmustele või protsessidele. Meie analüüsitud meedia-kajastuses väljendati e-ohtude analoogiat ennekõike tõmmates ajaloolisi paralleele Venemaa varasemate konfliktidega (peamiselt Tšetšeenia, Gruusia ja Ukraina sõdades kasutatud info- ja küberrünnakutega). Võrdlust kasutati ka ohustenaariumite kirjeldustes, mis osutasid tuleviku e-ohtude ennustamusele. Edward Lucas kirjutas oma arvamuse:

Segadust tekitavad „DDoS“ (teenusetõkestus) küberrünnakud töötasid Eesti vastu 2007. ja Gruusia vastu 2008. aastal. Seejärel on Venemaa võtnud kasutusele palju keerukamad küberrünnaku vormid, nagu need, mida nägime rünnakutes Ukraina elektrivõrgule 2015. ja 2016. aastal. Venemaa on eemaldunud ka tooretest häkkimist ja lekitamist hõlmavatest rünnakutest, mis töötasid väga hästi eelmise aasta Ameerika presidendivalimiste ajal. Prantsuse presidendivalimistel need aga ei töötanud ja läinud kuul Saksamaal neid isegi ei proovitud.³⁸

Tsitaadis rõhutatakse, et NATO eeldus, et Venemaa kasutab juba varem proovitud võtteid, on algusest peale väär ning raskendab selliste vastumeetmete väljaarendamist, mis tagaksid ohustatud referentobjektide jaoks vajalikku julgeolekut.

4.3. Ohtude emotsionaalse tausta loomine

Ohudiskursuse keskmes on selle kujutamise tonaalsus ning seostamine kõnelejate hinnangute ja reaktsioonidega. Negatiivne emotsionaalne laeng võib avalduda mures, mõne arengusuuna hukkamõistmises, hinnangulise keelekasutamises (nt *kohutav*, *hirmus* ja *ohtlik*) või negatiivse alatooniga sõnavaras (nt *konflikt*, *kahju* ja *häving*)³⁹. Samuti suurendab teate emotsionaalset laengut sündmuses osalenute isiklike kogemuste vahendamine⁴⁰.

³⁸ **Lucas, Edward** 2017b. Edward Lucas: pange tähele – Venemaa taktikad arenevad. – Postimees, 20.10.2017. <<https://arvamus.postimees.ee/4284007/edward-lucas-pange-tahele-venemaa-taktikad-arenevad>>. [Lucas 2017b]

³⁹ **Bednarek, Monika; Caple, Helen** 2017. The Discourse of News Values. Oxford University Press, p. 79.

⁴⁰ **Stackelberg, Peter von; Jones, Ruth Eira** 2014. Tales of Our Tomorrows: Transmedia Storytelling and Communicating about the Future. – Journal of Futures Studies, Vol. 18, No. 3, p. 62.

Umbes pooltes analüüsitud artiklites väljendati õppusel demonstreeritud Venemaa sõjalise võime ja e-ohutude tõsiduse kohta negatiivseid hinnanguid ja emotsioone. Läti sidekatkestuste tagamaid selgitavas artiklis märgiti, et NATO tunneb muret „laiemate luureandmete pärast, mis viitavad, et küberrelvad ja nende kasutamine rünnakuks olid Zapadi oluline osa“⁴¹. Selline nending ilmestab küberrelvade tähtsust tänapäeva sõjapidamises ning nende potentsiaalset ohtlikkust. Edward Lucas väljendas oma arvamuskartust, et Venemaa küberrünnakud arenevad ja muutuvad üha komplekssemaks (nagu oli näha Ukraina elektrivõrgu vastastest rünnakutest 2015. ja 2016. aastal), aga NATO kipub endiselt eeldama, et need on sama lihtsa-koelised kui kümme aastat tagasi⁴². Taoline tähelepanek peegeldab e-ohutude kujutamise üht olulist tunnusoort: hirmu vastase taktika ja tehnoloogia ootamatu uuenemise ees, mida on raske tuvastada ning millega on veelgi raskem sammu pidada. Kuna Venemaa küberründevõime areneb edasi järsult ja ennustamatult, muudab see keeruliseks ka võimalike referentobjektide piiritlemise. Põhimõtteliselt võivad need hõlmata kõiki ühiskonna valdkondi, mida võib e-ohutudega haavatavaks muuta.

E-ohutudest rääkimisele lisab paatost ning tundevärvingut kogemuste vahendamine isiklikust perspektiivist. Ühes Postimehe artiklis kajastati NATO baasi juhtima asunud USA armee kolonelleitnandi Christopher L’Heureux’ läbielamisi, kui ta oli Poolas olles avastanud, et tema iPhone’i oli häkitud. Kolonelleitnandi sõnul püüdis häkker tungida tema telefoni Vene IP-aadressilt.

*„Sellel oli väike Apple’i kaart ja selle keskel oli Moskva,“ ütles sõjaväelane ja lisas, et häkitud oli veel vähemalt kuue talle alluva sõduri telefoni või Facebooki-kontot. L’Heureux arvates oli see hoiatuseks, et Vene luure jälgib teda, suudab tema paroolidest läbi murda ja tahab tema sõdureid hirmutada.*⁴³

Artiklis ei käsitletud muid tõendeid, mis oleksid kinnitanud Vene luure seotust häkkimisega.

Analüüsitud tekstides väljendati ka muret selle üle, et ingliskeelse (sotsiaal)meediaga võrreldes jälgitakse muukeelset meediat märksa vähem ja puhastatakse väärinfost harvemini. NATO oivakeskuse analüüsi (mis hõlmas 2017. aastal 1. märtsist 30. augustini Twitteris tehtud postitusi NATO

⁴¹ BNS 2017b.

⁴² Lucas 2017b.

⁴³ BNS 2017c.

tegevuse kohta Balti riikides ja Poolas) tutvustanud artiklis anti sellele probleemile järgmine hinnang:

See on halb, kuna autoritaarsed režiimid kogu maailmas sunnivad meediat oma korraldusi täitma ja sotsiaalmeedia võiks pakkuda oma kodanikele alternatiivset ruumi oma vaadete väljendamiseks. Twitteri suutlikkus seda funktsiooni pakkuda on raskendatud, kui libainfo maht kaalub üles tõelise sisu.⁴⁴

Seegi väide näitab, et Venemaaga seotud e-ohtude tajumisel on lisaks küber- ründe ja e-sõjapidamise võimele oluline ka infosõjaline võime.

4.4. Ohtudega toimetuleku viisid

Küberjulgeolekustamise diskursuse põhiväide on see, et kui ei võeta teatud meetmeid, ootavad meid lähitulevikus ees tõsised vahejuhtumid⁴⁵. Seetõttu pakutakse ohtudest rääkivas diskursuses kas või varjatult ka mõningaid lahendusi. E-ohtude tehnoloogilise keerukuse tõttu on täheldatud suundumust, et avalik diskursus kipub e-ohtudele vastu seismist seostama võrdlemisi kitsa asjatundjate ringiga, kuhu on koondunud info- ja inseneriteaduse alased eksperditeadmised⁴⁶.

Zapadiga seoses tõstatunud e-ohtudele nähti võimalikku lahendust üsnagi ootuspäraselt NATO info- ja e-sõjalise võime suurendamises. Selle eest peeti eelkõige vastutavaks sõjanduseksperte ning IKT-spetsialistidele ei osutatud. Postimehes ilmunud arvamusoos kirjutas Edward Lucas:

Samuti pean üha ebatõenäolisemaks seda, et Venemaa korraldaks kunagi sõjalise rünnaku viisil, mida ta harjutas tänavuse suurõppuse Zapad 17 ajal. /.../ palju suurem tähelepanu tuleks suunata Vene järgmise põlvkonna taktikate tuvastamisele ja nendele vastu seismisele. Läänel on siin ette näidata kehvad tulemused. Jätsime tähelepanuta Venemaa tegevuse küber-, energia-, sõjaliste ja propagandarünnakute näol. Peaksime olema ettevaatlikud eelduses, et märkame järgmist ohtu enne, kui see tabab meid.⁴⁷

Nagu näha, kutsub Lucas üles keskenduma rohkem Venemaa sõjalisele võimele ja sellele vastu hakkama, hoiatades samas, et NATO riigid võivad olla tulevikuohtude suhtes pimedad, ning ärgitades Läänt suuremale

⁴⁴ BNS 2017a.

⁴⁵ Hansen, Nissenbaum 2009, p. 1161.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 1167.

⁴⁷ Lucas 2017b.

valvsusele. Üldisele e-sõjapidamise võime kasvatamise vajalikkusele osutas ka McDermott oma analüüsis: „Selleks, et Balti regiooni heidutustaset tõsta, peab NATO seal suurendama elektroonilise sõjatehnika võimalusi.“⁴⁸ Üheski uuritud tekstis ei toodud aga esile konkreetseid samme, mida NATO peaks astuma, vaid korraldi ainult mõtet ohustatud valdkonna arendamise vajalikkusest ning kaitse- ja ründe võime suurendamisest.

4.5. E-ohustsenaariumite ühendamise loogika fobofoobia kontekstis

Zapadi meediakajastuses esines palju fobofoobia tunnuseid, näiteks kujunes üheks läbivaks teemaks Venemaa infosõjaline võimsus ning iseäranis riigi suutlikkus külvata edukalt hirmu ja segadust lääneriikides ja seelses meedias. Artiklites väljendati kõige rohkem hirmu, mis olid seotud võimaliku mõjuga ohtude või võrdlemisi abstraktsete tulevikuohtudega. Juri Lotmani terminoloogiat kasutades iseloomustas uuritud tekste mittediskreetne ehk ligikaudne seoseloom, kuna julgeolekustamise referentobjektide piirid ja erinevate referentobjektide vahelised seosed olid ähmaselt ning e-ohude vastased meetmed ebamääraselt väljendatud

Üks fobofoobse diskursuse kujunemise tunnuseid oli e-ohustsenaariumite kirjeldamine analoogia alusel. Selle eesmärk oli eelkõige näitlikustada võimalike rünnakute tagajärgi ja tõenäosust. Analoogiat nähti ajaloolistes sündmustes (Tšetšeenia, Ukraina ja Gruusia sõdades) ning hüpoteetilistes tulevikustsenaariumites. Kuna analoogia puhul iseloomustatakse üht objekti teise metafoorilise asendamise kaudu, tuleb teksti adressaadil tihti ise välja mõelda tõlgendus referentobjektile osutavate elementide täpsemate seoste kohta. Sageli ei markeeritagi neid muul viisil kui pelga analoogiale osutamise või nimetamise akti kaudu, mis on Juri Lotmani järgi selge näide ligikaudsest seoseloomest⁴⁹.

Ligikaudsed seosed on iseloomulikud ka ohtude kirjeldamisele, kui referentobjekte käsitletakse tõlgendaja isiklike assotsiatsioonide kaudu. Näiteks Ameerika kolonelleitnandi L'Heureux' juhtumi puhul tõenäoliselt süvendab isikliku kogemuse komponent osutatud ohte auditooriumi silmis, aga ei muuda nende väljendamist loogiliselt argumenteeritumaks ega faktide poolest

⁴⁸ Jaagant 2017.

⁴⁹ Lotman, Juri 1999. Kultuur kui subjekt ja iseene objekt. – Semiosfäär. Tlk Kajar Pruul ja Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 51; Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

selgemaks (Vene häkker ei pea ilmtingimata olema Venemaa Föderatsiooni sõjaväeluure teenistuses). Analüüsitud tekstides ei öeldud alati otsesõnu välja, miks ja kuidas on kirjeldatav olukord julgeoleku seisukohast vaadates hirmutav, kuid fobofoobne õhkkond avaldus just suutmatuses probleemi konkreetset sõnastada või kommunikeerida seda vajaliku selgusega. Ka varasemates uurimustes on välja toodud, et küberturvalisuse ja -julgeoleku valdkonda tajutakse enamasti juhitamatu, haavatava, tundmatu, paratamatult ohtliku ja pahatahtlike toimijate poolt asustatuna⁵⁰. Seetõttu on mõistetak, et e-ohtude referentobjektidest rääkimise viisid kipuvad olema üldised ja väljendavad ebaselget hirmu.

Lisaks analoogiale väljendus fobofoobiale omane diskursiivne ebamäärasus julgeolekustatud referentobjektide kaitsetstarbeliste vastumeetmete kirjeldamises, mida sageli iseloomustas probleemi teravuse tunnetamine. E-ohtude maandamiseks piirduti aga tulevikku suunatud ning võrdlemisi abstraktsete käitumisjuhiste esitamisega. Näiteks Edward Lucas kasutas oma artiklis pigem negatiivset strateegiat, kirjeldades seda, *mida ei peaks tegema*, mitte seda, *mida tuleks teha*⁵¹.

Fobofoobse diskursuse ebamäärasuse põhjused võivad peituda elektroonika ja argielu üha suurenevas läbipõimituses, mis kutsub paratamatult esile ka erinevate tavaelu valdkondade julgeolekustamise (nt Läti hädaabiteenuse tõrked, sõdurite ja lihtinimeste (nuti)telefonide häkkimine). E-ohtudega seostubki arusaam, et igaüks võib olla nende ohver, olgu rünnakuvahendiks siis (rikutud) nutiseade või väärinfo. Peale selle muudab ohudiskursuse ähmaseks arvamuse, et ohvrid ei pruugi üldse olla teadlikud võimalikust kahju saamisest ja selle ulatusest.

5. Kokkuvõte

Artiklis analüüsiti suurõppuse Zapad 2017 meediakajastuses väljendatud e-ohte ning selgitati fobofoobia (moodsa IKTga seonduvate riskide ja abstraktse hirmu) kujunemise loogikat. Uuritud artiklites kujutati Venemaad infosõjas kogenud jõuna, Läänt aga võrdlemisi passiivse ohvrina, keda vastase rünnakud sageli ootamatult tabavad ning kelles on kerge esile kutsuda segadust ja paanikat. E-ohte tajuti küll teravatena ja kohe reageerimist vajavana, ent kuna referentobjekte ei esitatud süsteemselt ega selgepiirilisel,

⁵⁰ **Barnard-Wills, Ashenden** 2012, p. 116.

⁵¹ **Lucas** 2017b.

ei joonistunud ka välja konkreetsed lahendused ega tulevikustsenaariumid. Põhilisteks ohuallikateks peeti: 1) Venemaa suurt info- ja e-sõjapidamise võimet ning selle rakendamise kogemusi; 2) NATO asjatundjate vähest suutlikkust täpselt ennustada info- ja e-sõja arengut; 3) argielektronika, iseäranis (nuti)telefonide võimalikku tõsist haavatavust.

Artiklis välja töötatud fobofoobse diskursuse analüütilise raamistiku abil saab mõista hirmuatsmosfääri kujunemist ja hirmutunde märgilise vahendamise eripärade seoseid. Fobofoobia tugineb mittediskreetsel seoseloomel, mida analüüsitud materjalis iseloomustavad teadete negatiivne emotsionaalne laetus, analoogia kasutamine ja ohustatud referentobjektide ebamäärane piiritlemine. Fobofoobse diskursuse kujunemise põhjused võivad olla nii *objektiivsed* (ohu uuduse tõttu ei ole veel leitud argumentatsiooni selle selgitamiseks) kui ka *subjektiivsed* (hirmuõhkkonna kujunemise põhjused tulenevad peamiselt ohte vahendava keelekasutuse ebamäärasusest).

Selleks, et vähendada fobofoobset õhustikku, peaks e-ohudest rääkiva diskursuse kujundajad: 1) võimaluse korral eristama objektiivseid ja subjektiivseid põhjusi; 2) viima põhjendamatu tundelisuse miinimumini; 3) osutama oma väidete kinnituseks asjatundjate selgitavatele arvamustele; 4) vähendama tekstides tuleviku ennustamatusete viitamist; 5) püüdlema ohustatud referentobjektide konkretiseerimise poole. Meie hinnangul aitaks see kaasa loogilisele ja konstruktiivsele arutelule julgeolekustatud valdkondade määratlemise ja vastumeetmete leidmise üle, suurendaks auditooriumi teadlikkust e-ohudest ning vähendaks hirmu abil manipuleerimist.

Kirjandus

- Altheide L. David** 2002. *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter.
- Barnard-Wills, David; Ashenden, Debi** 2012. *Securing Virtual Space: Cyber War, Cyber Terror, and Risk*. – *Space and Culture*, Vol. 15, No. 2, pp. 110–123.
- Bednarek, Monika; Caple, Helen** 2017. *The Discourse of News Values*. Oxford University Press.
- BNS** 2017a. Enamus venekeelseid säutse Eesti ja NATO teemal tekitavad libakontod. – *Postimees*, 04.09.2017.
<<https://www.postimees.ee/4232559/enamus-venekeelseid-sautse-estii-ja-nato-teemal-tekitavad-libakontod>>.
- BNS** 2017b. Zapadi eel Lätit tabanud sidekatkestused võis põhjustada Venemaa. – *ERR*, 06.10.2017.
<<https://www.err.ee/634650/zapadi-eel-latit-tabanud-sidekatkestused-vois-pohjustada-venemaa>>.

- BNS** 2017c. WSJ: Venemaa ründab NATO sõdurite nutitelefone. – Postimees, 04.10.2017.
<<https://maailm.postimees.ee/4265699/wsj-venemaa-rundab-nato-sodurite-nutitelefone>>.
- Buzan, Barry; Wæver, Ole; de Wilde, Jaap** 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Grint, Keith** 2010. *Wicked Problems and Clumsy Solutions: The Role of Leadership*. – *The New Public Leadership Challenge*. Ed. by Brookes, Stephen; Grint, Keith. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 169–186.
- Hansen, Lene; Nissenbaum, Helen** 2009. *Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School*. – *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, pp. 1155–1175.
- Harsin, Jayson** 2015. *Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies*. – *Communication, Culture & Critique*, Vol. 8, No. 2, pp. 327–333.
- Head, Brian W.; Alford, John** 2015. *Wicked Problems: Implications for Public Policy and Management*. – *Administration & Society*, Vol. 47, No. 6, pp. 711–739.
- Jansen, Sue Curry** 2008. *Designer Nations: Neo-liberal Nation Branding – Brand Estonia*. – *Social Identities*, Vol. 14, No. 1, pp. 121–142.
- Jansen, Sue Curry** 2012. *Redesigning a Nation: Welcome to Estonia, 2001–2018*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 79–98.
- Jantunen, Saara** 2018. *Infosõda*. Tlk Tuule Meri. Tallinn: Kultuurileht.
- Jarvis, Lee; Macdonald, Stuart; Whiting, Andrew** 2016. *Analogy and Authority in Cyberterrorism Discourse: An Analysis of Global News Media Coverage*. – *Global Society*, Vol. 30, No. 4, pp. 605–623.
- Kalmus, Veronika; Talves, Kairi; Pruulmann-Vengerfeldt, Pille** 2013. *Behind the Slogan of “e-State”: Digital Stratification in Estonia*. – *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective*. Ed. by Ragnedda, M.; Muschert, G. London: Routledge, pp. 193–206.
- Kulcsár, László; Yum, Young-ok** 2012. *One Nation, One Brand? Nation Branding and Identity Reconstruction in Post-communist Hungary*. – *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the “New” Europe*. Ed. by Kaneva, Nadia. New York, Abington: Routledge, pp. 193–212.
- Kull, Kalevi et al.** 2018. *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kund, Oliver** 2017. *Manöövriv, millest pole fotosid*. – Postimees, 05.11.2017.
<<https://leht.postimees.ee/4300117/manoovriv-millest-pole-fotosid>>.
- Leeuwen, Theo van** 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford University Press.
- Lotman, Juri** 1999. *Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt*. – *Semiosfäär*. Tlk Kajar Pruul ja Pärt Lias. Tallinn: Vagabund, lk 37–52.
- Lotman, Juri** 2002. *Kultuuri fenomen*. Tlk Silvi Salupere. – *Akadeemia*, nr 12, lk 2644–2662.
- Lotman, Mihhail** 2009. *Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloog*. I: *Kultuurisemiootika ja hirmu fenomenoloogia*. Tlk Kajar Pruul. – *Akadeemia*, nr 1, lk 191–215.

- Lotman, Mihhail** 2009. Hirmusemiotika ja vene kultuuri tüpoloogია. V: Kokkuvõtte asemel. – Akadeemia, nr 6, lk 1217–1248.
- Lucas, Edward** 2017a. Edward Lucas: Venemaa kasutab Zapadit närvidel mängimiseks. – Postimees, 18.09.2017.
<<https://arvamus.postimees.ee/4247531/edward-lucas-venemaa-kasutab-zapadit-narvidel-mangimiseks>>.
- Lucas, Edward** 2017b. Edward Lucas: pange tähele – Venemaa taktikad arenevad. – Postimees, 20.10.2017.
<<https://arvamus.postimees.ee/4284007/edward-lucas-pange-tahele-venemaa-taktikad-arenevad>>.
- Madisson, Mari-Liis** 2016. Snowdeni skandaali kujutamine eesti meedias: hirmu ja ohtude konstrueerimine. – Acta Semiotica Estica, XIII, lk 10–36.
- Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina: tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Nissenbaum, Helen** 2005. Where Computer Security Meets National Security. – Ethics and Information Technology, Vol. 7, No. 2, pp. 61–73.
- Sandywell, Barry** 2006. Monsters in Cyberspace Cyberphobia and Cultural Panic in the Information Age. – Information, Communication & Society, Vol. 9, No. 1, pp. 39–61.
- Stackelberg, Peter von; Jones, Ruth Eira** 2014. Tales of Our Tomorrows: Transmedia Storytelling and Communicating about the Future. – Journal of Futures Studies, Vol. 18, No. 3, pp. 57–76.
- Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017.
<<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>>.
- Tamppuu, Piia; Masso, Anu** 2018. ‘Welcome to the Virtual State’: The Estonian e-residency and Digitalised State as a Commodity. – European Journal of Cultural Studies, Vol. 21, No. 5, pp. 543–560.
- Velmet, Aro** 2015. E-kodanikud ja e-tarbijad. Kaks lugu 21. sajandi eestlusest. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 139–147.
- Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

Dr MARI-LIIS MADISSON

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika teadur ning ühiskonnateaduste instituudi kultuurikommunikatsiooni nooremteadur

Dr ANDREAS VENTSEL

Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi semiootika vanemteadur

ÕPPUSE ZAPAD 2017 KAJASTAMINE VENEMAA MEEDIARUUMIS

Vladimir Sazonov, Aleksandr Gontšarenko

1. Sissejuhatus: õppus Zapad 2017 kui infosõja relv¹

Artikli eesmärk on analüüsida venekeelseid meediakanaleid, milles kajastati õppust Zapad 2017, ning tuua välja olulisemad ja levinumad teemad ja teemaplokid, mida need kanalid levitasid Eesti ja kogu Balti regiooni venekeelse auditooriumi seas. Artiklis pööratakse tähelepanu vaid õppuse informatsioonilis-psühholoogilisele aspektile. Nagu on märkinud Harri Mägi ja Lauri Vitsut, on infosõda „vahel nimetatud ka tüüpiliseks postmodernseks sõjaks, mille põhiolomusse kuulub asümmeetrilisus. Eriliseks muudab infosõja veel seegi, et oma militaarsest algupärast ja põhiväljundist hoolimata kandub infosõda üha enam mittesõjalisel sfääri. Teisisõnu võib infosõda aset leida kõikjal meie igapäevaelus ning piirid sõja ja rahuaja vahel hägustuvad üha enam“.²

Tänapäeval kasutatakse modernse infosõja tõhusate relvadena sõjalisi õppusi ja operatsioone, mille üks tähtis eesmärk on vastast eksitada, desinformeerida, hirmutada ja naeruvääristada. Laiemas mõttes on tegu informatsioonilis-psühholoogilise mõjutamise ning selle eri viisidega.³ 20. sajandi viimased aastakümned ning 21. sajandi algus on näidanud, et sõjalisi õppusi viiakse sageli läbi mitte ainult enda kaitsevõime tõhustamiseks või vastase võimaliku ründamise harjutamiseks, vaid muu hulgas ka informatsioonilis-psühholoogilisel eesmärgil.⁴

¹ Artikkel valmis O-013 „Infooperatsioonide jätkuprojekt (AK) (01.08.2017–31.12.2018)“ toetusel. Autorid tänavad dr Andreas Ventselit ja dr Holger Möldrit kriitiliste ettepanekute eest, mis aitasid kaasa artikli kirjutamisele.

² **Mägi, Harri; Vitsut, Lauri** 2008. Infosõda: visioonid ja tegelikkus. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, lk 11.

³ **Macdonald, Scot** 2007. Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations. New York: Routledge; **Daniel, Donald C.; Herbig, Katherine L.** (eds.) 1981. Strategic Military Deception. New York: Pergamon Press.

⁴ **Armistead, E. Leigh** (ed.) 2004. Information Operations: Warfare and the Hard Reality of Soft Power. Washington, D.C.

Venemaa Föderatsioon on seda teinud juba aastaid:⁵ mastaapset õppust Zapad võib pidada üheks selliseks võimsaks infooperatsiooniks või isegi infooperatsioonide kompleksiks.⁶ 14.–20. septembril 2017 peetud Venemaa-Valgevene ühisõppusest oli juba mitu kuud enne algust saanud üks põhinarratiive infosõjas NATO ja Venemaa vahel.⁷

Kardeti, et Zapad 2017 ajal võib Venemaa Föderatsioon harjutada võimalikku rünnakut ja kavatseb õppuse käigus või selle järel rünnata oma naabreid, näiteks Baltimaid või Poolat⁸, nagu oli juhtunud pärast õppust Kavkaz 2008 Georgiaga 2008. aasta augustis või pärast sõjalisi õppusi Ukrainaga, kui Venemaa hõivas 2014. aasta veebruaris-märtsis Krimmi⁹.

⁵ Kui aga võtta arvesse ka NSV Liidu perioodi, on Kreml korraldanud sõjalisi õppusi propagandistlikul eesmärgil lausa aastakümneid. Nõukogudeaegsete õppuste Zapad kohta vt **Ruiz Palmer, Diego A.** 2014. The NATO-Warsaw Pact Competition in the 1970s and 1980s: A Revolution in Military Affairs in the Making or the End of a Strategic Age? – Cold War History, Vol. 14, Issue 4, pp. 533–573.

⁶ Vt ka selles erinumbris **Ventsel, Andreas; Hansson, Sten; Madisson, Mari-Liis; Sazonov, Vladimir** 2018. Hirnu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 103–127. [**Ventsel et al.** 2018]

⁷ **Wilk, Andrzej** 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017. <<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017) [**Wilk** 2017]; **Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018). [**Suhhankin** 2017]

⁸ Vt nt **На учениях «Запад-2017» Россия отработала захват стран Балтии** 2017. – Сегодня, 20.12.2017. <<https://www.segodnya.ua/world/russia/na-uchenyah-zapad-2017-rossiya-otrabotala-zahvat-stran-baltii-smi-1100193.html>>.

⁹ Vt nt **Turchynov, Oleksandr** 2017. ‘Zapad-2017’ – Reality and Threats. – Nation Security and Defense Council of Ukraine, 22.08.2017. <<http://www.rnbo.gov.ua/en/news/2858.html>> (18.08.2018);

Unexpected Combat Readiness Inspection of Troops of Western and Central Military Districts (February 26, 2014).

<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12116567@egNews>> (16.09.2018);

Kowalik, Tomasz K.; Jankowski, Dominik P. 2017. The Dangerous Tool of Russian Military Exercises. Center for European Policy, 09.05.2017.

<<http://cepa.org/EuropesEdge/The-dangerous-tool-of-Russian-military-exercises>> (16.09.2018).

Samas rõhutaksime, et õppusel Zapad 2017¹⁰ oli lisaks infosõjalisele¹¹ aspektile veel mitu teist märkimisväärset sihti, sealhulgas (alates 1999. aastast) sünkroniseerida Valgevene ja Venemaa ühiste relvajõudude tegevust, treenida sõjaväelasi ja katsetada uut relvastust.¹² On arvatud, et õppusel mängisid Venemaa ja Valgevene läbi NATOga tekkida võiva sõja stsenaariumi.¹³

2. Analüüsimaterjal

Autorid valisid kvalitatiivseks analüüsiks järgmised allikad: Baltnews.ee, RuBaltic.ru, TV Zvezda ja Komsomolskaja Pravda.¹⁴

Baltnews.ee ja RuBaltic.ru on suunatud Baltimaade venekeelsele auditooriumile. Ajalehe Komsomolskaja Pravda haare on aga laiem: seda levitatakse kogu Venemaal, Baltimaades ja SRÜ riikides. TV Zvezda on märksa spetsiifilisema iseloomuga, kuna see on paljuski mõeldud just Venemaa siseauditooriumile ning eelkõige sõjaväelastele ja sõjanduse vastu huvi tundvatele inimestele.

¹⁰ Nagu ka varasematel õppustel Zapad aastatel 1973, 19977, 1981, 1984, 1985, 1999, 2009 ja 2013. Samas ei korralda Venemaa ainult Zapadit infosõjalisel eesmärgil: õppuseid Kavkaz, Vostok, Tsentr jt viiakse läbi sarnase sihiga (mh hirmutada vastast). Vt nt **Азадовский, Леонид** 2018. Запад нагнетает ужас перед российско-китайскими учениями «Восток-2018». – RuBaltic.Ru, 03.09.2018.

<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/20180903-zapad-nagnetat-uzhas-pere-rossiysko-kitayskimi-ucheniya-vostok-2018/>> (18.09.2018);

Gorenburg, Dmitry 2018. 5 Things to Know about Russia's Vostok-2018 Military Exercises. – The Washington Post, 13.09.2018. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/13/5-things-to-know-about-russias-vostok-2018-military-exercises/?noredirect=on&utm_term=.a931abfd993> (16.09.2018).

¹¹ **Wilk** 2017.

¹² **Giles, Keir** 2018. Russia Hit Multiple Targets with ZAPAD 2017. Carnegie Endowment for International Peace.

¹³ **Röpke, Julian** 2017. Putin's Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017. <<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018);

Stoicescu, Kalev 2017. Decoding Zapad-2017. September 2017, International Centre for Security and Defence, Tallinn. <https://www.icds.ee/fileadmin/media/IMG/2017/Publications/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).

¹⁴ Baltnews.ee ja RuBaltic.ru avaldasid Zapad 2017 kohta vastavalt üle 20 artikli ja ligi 50 artiklit, Komsomolskaja Pravdas ilmus suur hulk õppuseteemalisi lugusid ning TV Zvezdas 32 teksti. Analüüsiti ka üksikuid artikleid järgmistest allikatest: Sputnik, Inosmi.ru, Rossija 24, TASS ja Ria.ru.

Baltnews.ee ja RuBaltic.ru

Kahe venekeelse uudisteportaali Baltnews.ee ja RuBaltic.ru peamine siht-rühm on Baltimaades (sh Eestis) elavad venekeelsed inimesed. Märgiline on asjaolu, et Baltnews.ee kuulub riiklikule meediakontsernile Rossija Segodnja, mida juhib Dmitri Kisseljov. Eesti Kaitsepolitsei väitel on Baltnews.ee puhul tegemist Kremli-meelse allikaga, mille „tegevust rahastab Venemaa eri Euroopa riikides asuvate variettevõtete kaudu“¹⁵.

Kreml on Baltimaade venekeelse auditoriumi jaoks loonud ka teise portaaali: RuBaltic.ru¹⁶. See alustas tööd jaanuaris 2013, selle lükkasid väidetavalt käima Moskva ja Kaliningradi teadlased¹⁷ ning selle peatoimetaja on Sergei Rekada¹⁸.

Komsomolskaja Pravda

Ka Eestis loetav Komsomolskaja Pravda on ametlikult Venemaa väga laia levikuga mitteriiklik ajaleht, üks sealseid vanimaid meediaväljaandeid (asutati 1925. aastal), mis kuulub Venemaal ja väljaspool Venemaad tuntumate ja loetumate lehtede hulka: seda tarbib venekeelne auditorium Ukrainas, Moldovas, Valgevenes, Eestis, Lätis, Leedus ja mujal.¹⁹ Komsomolskaja Pravdal on ka oma raadio²⁰. Infot saadakse oma ajakirjanikelt ja partnerite võrgustikult tervest Euroopast.²¹ Lehe peatoimetaja on Vladimir Sungorkin, sellel on palju töötajaid ning isegi oma kirjastus. Komsomolskaja Pravda

¹⁵ Vt nt **Kaitsepolitsei aastaraamat** 2015. Koostanud Harrys Puusepp. Tallinn: Iloprint, lk 9. <https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/aastaraamat-2015.pdf> (16.09.2018).

Baltnews.ee propagandistlikkust käsitletakse järgmises artiklis: **Propastop** 2018. Uuriv ajakirjandus valgustab Kremli propagandamasina siseelu. – Propastop, 03.09.2018. <<https://www.propastop.org/2018/09/03/4187/>> (16.09.2018).

¹⁶ Vt **Springe, Inga** 2018. How Russian Propaganda Becomes Even Nastier in Baltic News. – Re:Baltica, 29.03.2018. <<https://en.rebaltica.lv/2017/03/how-russian-propaganda-becomes-even-nastier-in-baltic-news/>> (18.09.2018).

¹⁷ **О поргале**. – RuBaltic.ru. <<https://www.rubaltic.ru/about/>> (09.11.2018).

¹⁸ **Редакция**. – RuBaltic.ru. <<https://www.rubaltic.ru/edition/>> (09.11.2018).

¹⁹ Vt **Комсомольская Правда**. <<http://www.kp.ru/>> (09.11.2018);

Комсомольская Правда в Украине. <www.kp.ua> (09.11.2018);

Комсомольская Правда: Северная Европа. <www.kompravda.eu> (09.11.2018);

Комсомольская Правда в Молдове. <<http://www.kp.md/>> (09.11.2018).

²⁰ **Радио «Комсомольская правда»**. <<http://www.kp.ru/radio/>> (09.11.2018).

²¹ **ИД «Комсомольская правда»** 2015. 05.07.2015. <<http://www.kp.ru/>> (16.09.2018).

ilmub 53 riigis (11 SRÜ riigis).²² Ajalooliselt on leht ja selle ajakirjanikud olnud seotud KGB ning nõukogude luure- ja eriteenistustega.²³

TV Zvezda

Neljas välja valitud allikas on TV Zvezda, mis hõlmab uudisteportaali, telekanalit ja raadiot. Telekanal edastas esimest korda saateid 20. veebruaril 2005. Valisime selle erilise allika analüüsimiseks, kuna see kuulub Vene Kaitseministeeriumile ning on sõjanduse temaga seotud. Selle peatoimetaja on A. V. Harkov.²⁴

Üldiselt on TV Zvezda suunatud venemaalastele. Retoorika ja teemad seonduvad vähesel määral välismaalastega või katsetega neid mõjutada. Allika eripära seisneb selles, et tegemist on ametliku kaitseministeeriumi kanaliga, millel puudub objektiivsus.²⁵ Tegemist on kanaliga, mis edastab ainult Venemaa ametlikke seisukohti ning õigustab Venemaa käitumist²⁶.

Artiklite valiku põhimõtted

Valisime välja Zapad 2017 käsitlevad artiklid, milles:

- a) kaitsti ja toetati Venemaa Föderatsiooni ametlikku seisukohta, et Zapad 2017 viidi läbi igati läbipaistvalt, puhtalt kaitse-eesmärgil ja pidades rangelt kinni nn Viini dokumendi põhipunktidest²⁷;

²² Vt nt **Publishing House «Komsomolskaya Pravda»** 2015. Moscow. <<http://advert.kp.ru/Files/20150901122913.pdf>> (16.09.2018).

²³ **Earley, Pete** 2009. Seltsimees J. Vene meisterspioon külma sõja järgses Ameerikas paljastab oma rääkimata saladused. Tlk Lauri Liiders. Tartu: Tänapäev, lk 244.

²⁴ <<https://tvzvezda.ru/about/>> (16.09.2018).

²⁵ Vt nt **TV Zvezda** 2017a. Русофрения. Болезнь века. – TV Zvezda, 12.09.2017. <<https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201510291058-7whr.htm/201709121023-mqqg.htm>> (01.02.2018). [**TV Zvezda** 2017a]

²⁶ Väga huvitav fakt on see, et mitte üheski artiklis ei käsitletud eraldi Valgevenet: polnud ainsatki artiklit, milles oleks kirjutatud näiteks Valgevene sõjaväest, selle üksuste manöövritest ega sealse juhtkonna arvamusest õppuse kohta. Kõik artiklid ja uudised keskendusid Venemaal.

²⁷ Kui õppusel osaleb rohkem kui 13 000 sõjaväelast, peab õppuse korraldaja kutsuma kohale välisvaatlejad (Viini dokumendi punktid 47.4 ja 67.2). Vt **Vienna Document 2011. On Confidence and Security-Building Measures** 2011. – OSCE, 30.11.2011. <<https://www.osce.org/fsc/86597?download=true>> (18.09.2018).

- b) tekitati ja levitati paanikat ja hirmu Venemaa relvajõudude ees (sh õppuse ees);
- c) näidati Eestit, Baltimaaid, Läänt ja NATOt tervikuna russofoobsetena, vaenulikena ja paranoilistena Venemaa suhtes;
- d) loodi jätkuvalt Eestist ja Balti riikidest kuvandit kui väikestest natsi-riikidest, kus õitseb fašism ja natsikurjategijate ülistamine.

3. Zapad 2017 kajastamine venekeelses meediaruumis

Analüüsimise kokku rohkem kui 100 venekeelset artiklit, kuid siinkohal käsitleme neist 46. Pöörasime tähelepanu väljavalitud kanalite edastatud erisuguste teemadele ja teemaplokkidele, mida Kreml levitab nii oma siseriikliku kui ka Eesti venekeelse sihtauditooriumi mõjutamiseks. Teemaplokkid olid järgmised:

- a) **Baltimaades tuntakse Venemaa ees hirmu** (siia alla kuuluvad Balti riikide erinevad hirmud: russofoobia; väide, et Eestis (Baltimaades) kardetakse Venemaa sõjalist jõudu; Kaliningradi oblasti militariseerimine on Baltimaadele ohtlik; Eestis kardetakse Putini kättemaksu/sissetungi; NATO kardab Zapadit; hirm selle pärast, et Narva läheb Venemaa poolele üle jne);
- b) **Venemaa (enese)kaitse** (peamine idee seisneb selles, et Venemaa ainult harjutab õppusel enesekaitset ega kavatse mitte kedagi rünnata);
- c) **Eesti/Baltimaad kui NATO/Lääne nõrgim lüli** (Eesti ja laiemalt Baltimaad kujutavad endast NATO ja Euroopa julgeolekusüsteemi nõrgimat lüli ja kõige haavatavat kohta);
- d) **valelik Lääs/NATO** (Lääs, sh NATO ja EL, valetab ja levitab valeuudiseid; kitsamalt väidetakse, et Lääne ajakirjanikud ja poliitikud levitavad valeuudiseid Venemaa ja Zapad 2017 kohta; õppuse ümber tekkinud infomüra on NATO/Lääne provokatsioon; ohtlik pole Venemaa, vaid hoopis USA ja NATO);
- e) **Balti riigid kui lipitsejad USA ees** (Eesti, Läti, Leedu ja Poola valitsust üritatakse näidata USA marionettidena ja Washingtoni ees lipitsevatena: nad teevad kõik, et olla USA-le meelt mööda);
- f) **natsism Balti riikides ja NATOs** (Balti riikides ülistatakse natsismi ja fašismi; II maailmasõja ajalugu kirjutatakse ümber; metsavendlus oli seotud fašismiga);

- g) **sõjalise võimsuse afišeerimine** (Vene meedias ilmunud mitmes artiklis käsitleti Venemaad võimsa sõjalise jõuna, kellega ei tasu tüli norida; sageli näidati uusi suursaavutusi modernses sõjapidamises, sh relvastust; väideti, et mitte keegi maailmas ei saa sellele midagi analoogset vastu panna).

Järgnevalt analüüsime iga teemaplokki eraldi ja toome välja nende eripärad.

3.1. Baltimaades tuntakse Venemaa ees hirmu

Õppusega seoses kajastati venekeelses meedias ulatuslikke hirme, mis puudutavad Venemaad ning on meie uuritud allikate põhjal levinud Eestis ja lääneriikides tervikuna (mh on need hirmud naeruvääristamise objektiks, lähemalt vt 4. peatükk).

a) Baltimaade russofoobia

Russofoobia²⁸ – hirm kõige ees, mis on seotud venelaste, vene keele ja Venemaaga – on vana fenomen, mida Venemaa on kasutanud infosõja elemendina ja strateegiana juba aastakümneid, kui mitte sajandeid. Venemaa näitab Eestit, Balti riike ja laiemalt Läänt sageli russofoobsetena: nad vihkavad ja samas kardavad Venemaad, nad vaenavad kõike venepärast.²⁹ Ka vahetult enne õppust üritati russofoobia teemat kogu aeg rõhutada.³⁰ Õppuse ajal aga edastati infot, et NATO osi ilmnesid ägedad russofoobia hood.³¹

²⁸ Russofoobia kohta vt nt **Darczewska, Jolanta; Żochowski, Piotr** 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View 56. Warsaw: Centre of East European Studies; **Metlev, Sergei** 2018. Russofoobia mõiste Kremli keeles. – Postimees, 07.06.2018. <<https://arvamus.postimees.ee/4500778/sergei-metlev-russofoobia-moiste-kremli-keeles>> (16.09.2018);

Ventsel, Andreas; Sazonov, Vladimir 2018. Russofoobia mobiliseeriv jõud. – Postimees, 26.06.2018. <<https://arvamus.postimees.ee/4509822/andreas-ventsel-ja-vladimir-sazonov-russofoobia-mobiliseeriv-joud>>.

²⁹ **Баранов, Андрей; Афонина, Елена** 2016. Прибалтийская русофобия и её истоки. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 08.04.2016. <<https://www.kompravda.eu/radio/26511/3531281/>> (04.03.2018) [**Баранов, Афонина** 2016]; vt ka **TV Zvezda** 2017a.

³⁰ **Середенко, Сергей** 2017. Русофобия прибалтийская и украинская. – RuBaltic.ru, 17.07.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/17072017-rusofobiya-pribaltiyskaya-i-ukrainskaya/>> (12.06.2018).

³¹ **Россия 24** 2017. Учения «Запад-2017» вызвали у НАТО острые приступы русофобии и паранойи. – Россия 24, 14.09.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=Lych_Kc9m1w> (01.02.2018). [**Россия 24** 2017]

Siinkohal tooksite huvitava asjaoluna välja, et ühe-kahe kuu jooksul enne õppust, selle ajal ja isegi paari nädala jooksul pärast õppuse lõppu ilmus Eesti venekeelses meedias rida lugusid Eestis valitsevast russofoobiast. Neid tekste avaldati eelkõige sellistes portaalides nagu Stolitsa.ee, Rus.Err.ee ja Rus.Delfi.ee.³² Eesti venekeelses meedias tundub see olevat russofoobia tavapärasest aktiivsem esile tõstmine (eriti paistis sellega silma Stolitsa.ee).³³

Russofoobiaga seoses ekspluuteeritakse rohkesti Eesti (ja Läti) venelaste diskrimineerimise teemat.³⁴ Juba aastaid avaldatakse taolisi lugusid Vene meedias palju ning ka selle õppuse puhul ilmus neid arvestataval määral.³⁵

³² **Велижанин, Владислав** 2017. Предвыборный блог. Буйно расцвела ксенофобия. – Err.ru, 29.09.2017. <<https://rus.err.ee/633374/predvybornyj-blog-bujno-rascvela-ksenofobija>> (05.04.2018) [**Велижанин** 2017];

Волков, Максим 2017a. Большинство политиков Старого Света понимают, что санкционный цирк надо заканчивать. – Stolitsa.ee, 12.09.2017. <<http://stolitsa.ee/search/post/185492?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018) [**Волков** 2017a];

Кузнецов, Дмитрий 2017. Лукас – внук репрессированных хуторян, а потому русофобия у него в крови. – Stolitsa.ee, 06.7.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/177544?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018) [**Кузнецов** 2017];

Волков, Максим 2017b. Уже государство больше заинтересовано в том, чтобы почти 100 000 человек поменяли статус безгражданства. – Stolitsa.ee, 20.07.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/179198?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018) [**Волков** 2017b];

Карпов, Анатолий 2017. На Западе русофобия – сильная Россия никому не нужна. – Rus.delfi.ee, 15.06.2017. <<http://rus.delfi.ee/sport/muudalad/anatolij-karpov-na-zapade-rusofobiya-silnaya-rossiya-nikomune-nuzhna?id=78577839>> [**Карпов** 2017].

³³ **Велижанин** 2017; **Волков** 2017a; **Кузнецов** 2017; **Волков** 2017b; **Карпов** 2017.

³⁴ **Baltnews** 2017a. Эксперт: доктрина «советской оккупации» стран Балтии служит оправданием дискриминации русских. – Baltnews.ee, 03.11.2017.

<http://baltnews.ee/in_russia/20171103/1016409027.html> (21.09.2018); **Носович, Александр** 2017a. Выстрел в Прибалтику: Белый дом назвал национализм идеологией неудачников. – RuBaltic.ru, 18.08.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/18082017-vystrel-v-pribaltiku-bely-dom-nazval-natsionalizm-ideologiy-neudachnikov/>> (12.06.2018) [**Носович** 2017a];

Baltnews 2017b. Справочник «настоящего эстонца» учит общению с русскими «тиблами». – Baltnews.ee, 27.11.2017. <<http://baltnews.ee/obc/20171127/1016437710.html>> (12.06.2018).

³⁵ **RuBaltic.ru** 2017a. В Кремле назвали проявлением «истеричной русофобии» отчет спецслужб Литвы. – RuBaltic.ru, 03.04.2017.

<<https://www.rubaltic.ru/news/03042017-kreml-rusofobia-litva/>> (12.06.2018).

Ikka ja jälle kedrati sama teemat: Baltimaades õitseb russofoobia ja need riigid on *russofoobia poliügoon*.

*Siiski peame tunnistama, et just Balti riike kasutatakse russofoobia poliügoonina. Just sealt on tavaliselt pärit kõige inimvihkajalikumad sõnavõttud meie riigi kohta.*³⁶

b) Venemaa kujutab endast sõjalist ohtu Baltimaadele (Kaliningradi oblasti militariseerimine on ohtlik)

Mitmes artiklis kajastatakse ühte teemat: Venemaa ohustab sõjaliselt Baltimaid ja Poolat (sh võib hõivata Suwałki koridori), mistõttu tuntakse NATOs ja Läänes muret.³⁷ Mõnevõrra kitsendatuna esineb sama teema Kaliningradi oblasti puhul. Sellest kirjutatakse Baltnews.ee artiklis „NATOs kavatsetakse Baltimaid kaitsta Kaliningradi oblastit blokeerides“³⁸, milles on juttu NATO loodud fantoomohust, mida tegelikult ei ole olemas. Artiklis nenditakse, et NATO väitel soovib Venemaa hõivata Suwałki koridori ning et NATO puhul on näha ebasõbralikkust ja agressiivset suhtumist Venemaasse, kuna NATO väed korraldasid õppuse, mille käigus mängiti läbi Venemaaga tekkida võiva konflikti korral Kaliningradi oblasti blokeerimine.³⁹

*Teine oluline koostisosa on range kontroll piiri üle, mis on vajalik selleks, et otsese sõja puhul Venemaaga üritada mitte lasta luua maismaakoridori Valgevene ja Kaliningradi vahel. Kui Venemaa suudab NATO stsenaariumi järgi selle [Suwałki] koridori hõivata, siis on Leedus, Lätis ja Eestis asuv väekontingent oma Euroopa liitlastest ära lõigatud (kui välja arvata õhu- ja mereühendus).*⁴⁰

³⁶ Баранов, Афонина 2016.

³⁷ **Baltnews** 2017c. Защищать страны Балтии в НАТО планируют блокадой Калининградской области. – Baltnews.ee, 20.06.2017.

<<http://baltnews.ee/mir/20170620/1016082107.html>> (21.09.2018) [**Baltnews** 2017c];

RuBaltic.ru 2017b. Грибаускайте назвала главную цель учений «Запад-2017». – RuBaltic.ru, 08.09.2017. <<https://www.rubaltic.ru/news/08092017-gribauskaite-tsel-ucheni-y-zapad2017/>> (21.09.2018); **Россия 24** 2017;

Baltnews 2017d. National Interest: усиление НАТО в Прибалтике может дать России мотив для вторжения. – Baltnews.ee, 14.11.2017.

<<http://baltnews.ee/mir/20171114/1016423518.html>> (21.09.2018).

³⁸ **Baltnews** 2017c.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

Kui käsitletakse Kaliningradi oblasti NATO-poolsest võimalikku blokeerimist ja alliansi sõjaväelaste toomist Baltimaadesse, tõstatatakse ka küsimus sellest, kas Venemaa ja tema liitlased reageerivad USA sõjalisele võimsusele adekvaatselt. Vastuseks näitab Venemaa enda võimsust Kaliningradis kahe strateegilise pommitajaga TU-160.

Venemaa koos oma liitlastega üritab reageerida USA jõudemonstratsioonidele. Kaliningradi lähedal taevasse ilmunud USA tuumarelvaga varustatud hävitajatele näitasid Vene õhu- ja kosmoseväed möödunud neljapäeval Läänemere kohal kahte tuumarelvaga varustatud strateegilist hävitajat TU-160 ehk valget luike.⁴¹

c) Baltimaad kardavad Putinit ja tema kättemaksu

Ühes artiklis tuuakse esile Eesti endise kaitseministri Margus Tsahkna arvamus, et Eesti peaks kartma Putinit rohkem kui teised. Wikileaks põhjal on väidetud, et Vladimir Putinil on Eestiga õiendada isiklikud arved, kuna väidetavalt tapsid Eesti fašistid tema isa (täpsemalt olla Eesti talupojad andnud ta sakslastele üle). Rõhutatakse, et Eestis ja eriti Tallinnas kardetakse Putini kättemaksu tapetud isa eest.

Lisaks peaks Eesti Putinit kartma rohkem kui teised, märkis Tsahkna. Nagu väidetakse Wikileaks alusel, eeldatakse Tallinnas, et Putinil on Eestiga „omad arved“ õiendada. Nimelt on tõenäoline, et Venemaa praeguse presidendi isa võitles II maailmasõja ajal Eestis Saksa fašistide tagalas. Eesti talumehed andsid ta sakslaste kätte, misjärel ta põgenes ja sai haavata. Nii kirjutatakse USA kiirsõnumis, mille avalikustas Wikileaks. Paljud kardavad Tallinnas, et see lugu raskendab veel kaua kahe riigi suhteid.⁴²

Käsitletakse ka seda, et Eestis valitseb väga suur hirm Putini ees ning kardetakse Putini režiimi imperialismi ja isegi võimalikku sissetungi Eestisse.

Eesti kaitseministri Jüri Luige arvates kardetakse Läänemere-äärses Eestis Venemaa „imperialistlikku“ käitumist ja võimalikku sissetungi. See pole ettekujutuse vili, kirjutatakse Šveitsi ajalehes Luzerner Zeitung. Väljaandele antud intervjuus märkis poliitik, et Eestis jälgitakse väga tähelepanelikult ja osaliselt ka murelikult seda, mis toimub Venemaal. Näiteks septembris

⁴¹ *Ibid.*

⁴² **Baltnews** 2017e. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». – Baltnews.ee, 01.06.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html>> (21.09.2018). [**Baltnews** 2017e]

korraldatakse seal suured sõjalised õppused, milles osaleb ligikaudu 100 000 sõjaväelast. Seoses sellega nentis Jüri Luik, et liitlasvägede paigutamine Eestisse on väga tervitatav ning et Eestis viibivad Ungari ja USA sõdurid.⁴³

d) Eestis kardetakse, et Narva läheb üle Venemaa poolele

Võeti üles ka teema, et Eestis muretsetakse selle üle, et Narva elanikest moodustavad venelased 90% ja et Venemaaga tekkida võiva konflikti korral võivad Narva venelased minna üle Moskva poolele.

Kui rääkida Eestist, siis teevad muret kaks tegurit. Piirilinnas Narvas on 90% elanikkonnast venelased, kes võivad potentsiaalse konflikti korral üle joosta Moskva poolele.⁴⁴

e) NATO kardab Zapadit ja Venemaa sõjalist võimsust

Eraldi teemadena esinevad NATO hirmud: allianss kardab Venemaa sõjalist võimsust ja õppust Zapad 2017. Näiteks oldi NATOs veendunud, et õppusel osaleb 20 korda rohkem sõdureid, kui Venemaa ametlikult teada andis. Lisaks hirmutab NATO teisi sellega, et Venemaa loob Valgevenes võimsa armeegrupi (õppusele olla koondatud 100 000 või koguni 240 000 sõdurit), mis tungib Euroopas La Manche'i väinani, aga võib ka pöörata Kiievi või Riia peale.⁴⁵

Euroopa poliitikutel ja kindralitel on viimastel kuudel kõht lahti kogu hüsteerias ja paanikast, mis kaasnes esmaspäeval, 14. septembril alanud sõjalise õppusega Zapad 2017. Nad hirmutasid kõiki juttudega sellest, et õppuse ajal luuakse Valgevenes võimas löögirühm, mis tungib Euroopasse kuni La Manche'i väinani (või liigub Kiievi või Riia suunas). Nad võistlesid omavahel väljamõeldistega selle kohta, kui palju sõjaväelisi õppusel osaleb:

⁴³ **Комсомольская Правда** 2017a. НАТО подпирает рубежи России, а Эстония кричит о «враждебности Путина». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 15.07.2017. <<https://www.kompravda.eu/daily/26705.7/3729452/>> (04.03.2018).

⁴⁴ **Baltnews** 2017e.

⁴⁵ **Баранец, Виктор** 2017a. Почему учения «Запад-2017» на территории России и Белоруссии испугали НАТО. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 14.09.2017. <<https://www.kompravda.eu/daily/26731.4/3758211/>> (02.05.2018) [**Баранец** 2017a].

Saksamaa kaitseministri Ursula von der Leyeni väite kohta, et õppusele koondatakse 100 000 Vene sõjaväelast vt **Болгова, Екатерина** 2017. В Минобороны РФ ответили на слова главы военного ведомства ФРГ об учениях «Запад-2017». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 09.09.2017.

<<https://www.kompravda.eu/online/news/2863089/>> (12.06.2018).

pakuti 100 000, siis 240 000! Nad levitasid hulle kuulujutte sellest, et kokku on Venemaa toonud Valgevenesse soomustehnikat kokku 4000 vaguniga.⁴⁶

Analüüsitud artiklites esitati neile arvudele sageli vastuväiteid: tegelikkuses osalenud õppusel vaid 12 700 sõjaväelast, kellest 7200 olid Valgevenest ja 5500 Venemaalt, kusjuures tanke oli ainult 250. Ühes artiklis rõhutati, et isegi koolilapsed saavad aru, et sellisest armeest ei piisa NATO ründamiseks, sest allianss on toonud Euroopasse tohutu sõjaväe, mis on kümme korda suurem kui Venemaa ja Valgevene ühisarmee õppuse ajal.

Tasub rääkida tegelikest arvudest: õppusel Zapad 2017 osaleb kokku 12 700 sõdurit, Valgevenest 7200 ja Venemaalt 5500 (kusjuures Valgevene territooriumil „võitleb“ ainult 3000 inimest). Osaleb ka 70 lennukit ja helikopteri, 250 tanki, 200 suurtükki ning 10 Balti mere laevastiku alust. Isegi kolmedele õppiv koolilaps ütleks ilma vaevata, et seda on vähe väljakutse esitamiseks NATO-le, kellel on Euroopas 10 korda suurem armee!⁴⁷

Sisse toodi võrdlus õppusega Zapad 81, millest võtsid osa 100 000 sõjaväelast 6000 tanki ja 400 lennukiga, ning väideti, et Zapad 2017 pole kaugeltki sama ulatuslik kui Zapad 81, mille ajal oli Läänes tekkinud hirm ja paanika.

See ei ole õppus Zapad 81 oma 100 000 võitleja, 6000 tanki ja 400 lennukiga, millest kuuldes nõrganärvilised NSVLi vastased hüppasid aknast välja, karjades: „Venelased tulevad!“⁴⁸

Siit on näha, mismoodi arve esitatakse ning kuidas NATO ja Balti riikides tekib Zapad 2017 pärast hirm. Ilmneb seegi, kuidas nende arvudega mängiti Kremli-meelses meedias⁴⁹ ja üritati Läänt näidata paanitsevana, sest suured arvud nagu 100 000 on lihtsalt välja mõeldud.⁵⁰ NATO ja Baltimaade hirmu Venemaa sõjalise võimsuse ees esitatakse erinevalt. On räägitud, et NATO

⁴⁶ Баранец 2017a.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Vt lähemalt arvude ja hirmude kohta **Ventsel et al.** 2018.

⁵⁰ **Laugen, Lauri** 2017. Vene kaitseministeeriumi hämmastab jutt õppuste Zapad 100 000 osavõtjast: laest võetud numbrid. – Delfi.ee, 14.09.2017.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseministeeriumi-hammastab-jutt-oppuste-zapad-100-000-osavotjast-laest-voetud-numbrid?id=79504084>> (19.09.2018).

Vt ka **Sutyagin, Igor** 2017. Zapad-2017: Why Do the Numbers Matter? – RUSI, Commentary, 12.09.2017. <<https://rusi.org/commentary/zapad-2017-why-do-numbers-matter>> (10.08.2018).

kavatseb ehitada Vene piirile terasmüüri alates Eestist kuni Poolani selleks, et kaitsta Baltimaid Vene rünnaku eest.

Daily Expressi ajakirjanik Marco Giannangeli veetis kuus päeva ühes NATO neljast armeegrupist, mis olid toodud Saksmaalt Poola. Ajakirjaniku sõnul peavad need 1300 Briti, USA ja Rumeenia sõjaväelast „püstitama terasseina Eestist Poolani, et kaitsta liitlasvägede territooriumi Venemaa eest, kui president Vladimir Putin ähvardab sissetungiga“.⁵¹

Baltimaade hirme Venemaa ees käsitleti paljuski naeruvääristaval toonil, kuid sama esines ka teistes teemaplokkides. Naeruvääristamist analüüsime eraldi artikli lõpuosas (vt 4. peatükk).

3.2. Venemaa (enese)kaitse

Venemaa ja Valgevene ametlikud kanalid on korduvalt rõhutanud, et Zapadi puhul on tegu pelgalt kaitseõppusega: seda on teiste seas väitnud ka Valgevene kaitseminister kindralleitnant Andrei Ravkov,^{52,53} kes on öelnud järgmist:

⁵¹ **Baltnews** 2017f. НАТО возводит на границе с Россией «стальную стену» от Эстонии до Польши. – Baltnews.ee, 03.04.2017.

<<http://baltnews.ee/mir/20170403/1015854584.html>> (21.09.2018) [**Baltnews** 2017f].

Vt ka **Геополитика** 2017. Европейская дуга. «Стальная стена» НАТО у русских границ. – Геополитика, 06.04.2017.

<<http://geo-politica.info/evropeyskaya-duga-stalnaya-stena-nato-u-russkikh-granits.html>> (01.08.2018).

⁵² **Zapad 2017 Joined Strategic Exercise.**

<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>> (10.11.2017);

Выступление Министра обороны Белоруссии генерал-лейтенанта Андрея Равкова. – Youtube, 26.04.2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=3ZCyh5ew1f8>> (10.11.2017).

⁵³ Vaatamata Moskva ja Minski korduvatele väidetele, et õppus on rahumeelne ja puhtalt kaitse-eesmärgiga, toimus Zapad 2017 rahvusvahelises mõttes siiski äärmiselt pingelisel ajal, mil Lääne (NATO) ja Venemaa Föderatsiooni vastasseis oli saavutanud sisuliselt külma sõja aegse teravuse ning õppus tekitas tõsist ärevust. Suhhankin on märkinud õigesti: „Esiteks kipub Venemaa suuremate õppustega kaasnema piirkondlike pingete ägenemine, mille iseloomulikumateks näideteks on Gruusia (2008) ja Ukraina (2013). Teiseks andsid õppusele Zapad-2017 konteksti kestev sõjaline konflikt Ukrainas, Venemaa sekkumine Süürias, Venemaa Lääne sõjaväeringkonna jätkuv tugevdamine ning kahe A2/AD (juurdepääsu ja tegevuse takistamise) „kupli“ teke Läänemere (Kaliningrad) ja Musta mere rannikul (Krimm)“ (**Suhhankin** 2017).

*Mis puudutab õppust Zapad 2017, siis rõhutan ma veel kord: see on plaaniline õppus ega ole suunatud teiste riikide vastu. Sellel õppusel on puhtalt rahu ja julgeolekut tugendav eesmärk ning see on kooskõlas Venemaa ja Valgevene riiklike huvidega.*⁵⁴

Õppuse (enese)kaitse-eesmärki toodi esile erinevates Vene meediakanalites ja seda tehti kogu aeg.⁵⁵ Et kinnitada ja suurendada oma väidete usaldusväärsust, kasutati mõnikord ka Lääne poliitikuid, diplomaate ja asjatundjaid, kes olevat väitnud, et õppuse pärast ei tasu paanitseda ja et seda pole mõtet karta. Nii väidab Läti suursaadik Venemaal Māris Riekstiņš.⁵⁶ Vene allikates toonitati palju kordi seda, et õppus pole Venemaa naabritele ohtlik, ehkki NATO juhid ja Lääne poliitikud levitavad alusetut paanikat ja hirmu Zapadi ees.⁵⁷

3.3. Eesti/Baltimaad kui NATO/Lääne nõrgim lüli

Venemaa meedias esines artikleid sellest, et Baltimaad (sh Eesti) on NATO nõrgim lüli ehk kõige haavatavam koht. Näiteks ilmus Baltnews.ee portaalil refereering Saksa ajakirja Die Welt artiklist, mille oli kirjutanud Gerhard Gnauck. Viidates Gnauckile rõhutatakse portaalil, et Baltikum on NATO kõige haavatavam koht ning et lääneriikidel on seda (eriti just Eestit) Venemaa rünnaku korral väga raske kaitsta.

*Kõige tihedamalt puutuvad NATO ja Euroopa Liit Venemaaga kokku Narva jõel, kirjutab Die Welt. Seejuures peetakse Eestit ja tervet Baltikumi kõige haavatavamaks liitlasvägede territooriumiks, nagu märgib artikli autor Gerhard Gnauck. Kui Venemaa ründab, on lääneriikidel väga keeruline kaitsta oma Ida-Euroopa liitlast.*⁵⁸

⁵⁴ ТАСС 2017. Глава Минобороны Белоруссии: учение «Запад-2017» не направлено против третьих стран. – ТАСС, 17.07.2017. <<http://tass.ru/opinions/interviews/4419507>> (10.11.2017).

⁵⁵ **Россия** 24 2017.

⁵⁶ **Комсомольская Правда** 2017b. Посол Латвии в России не видит смысла в панике вокруг учений «Запад-2017». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 31.09.2017. <<https://www.kompravda.eu/online/news/2854657/>> (04.03.2018).

⁵⁷ **Баранец, Виктор** 2017b. Минобороны России: «Запад-2017» не грозят соседям. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 29.08.2017. <<https://www.kompravda.eu/daily/26723/3750210/>> (04.03.2018).

⁵⁸ **Baltnews** 2017e; saksakeelne algtekst vt **Gnauck, Gerhard** 2017. Das Land, das sich vor Putin am meisten fürchten muss. – Die Welt, 30.05.2017. <<https://www.welt.de/politik/ausland/article165100130/Das-Land-das-sich-vor-Putin-am-meisten-fuerchten-muss.html>>.

Eestist (ja Baltimaadest) kui NATO nõrgimast lülist räägitakse mitmes artiklis. Seda teemat on Vene meedias lahatud juba pikemat aega ja seda arutatakse ka praegu, kui õppusest on möödunud rohkem kui aasta.⁵⁹

3.4. Valelik Lääs

Selle teemaploki alla kuuluvad artiklid räägivad Läänest ja NATOst kui vale-tajatest, kes moonutavad tõde, kui nad esitavad järgmisi väiteid: 1) Zapad 2017 ja Venemaa kujutavad endast (sõjalist) ohtu⁶⁰; 2) Moskva kavatseb õppuse ajal või järel rünnata Balti riike või Poolat⁶¹; 3) Vene väed ei lahku pärast õppust Valgevenest⁶²; 4) Venemaa valetab õppusel osalevate sõja-väelaste hulga kohta ja vastavad arvud on tegelikult tunduvalt suuremad, kui Venemaa on ametlikult teatanud.⁶³ Tihti kujutatakse NATOt valeliku agressorina, kes üritab mustata Venemaad ning luua Venemaale agressiivse ja ohtliku riigi kuvandit.⁶⁴

a) NATO kui paanitseja ja valetaja

Ühe teemana esineb väide, et Lääs (sh NATO, EL ning Lääne poliitikud ja sealne meedia) ei räägi tõtt ning levitab libauudiseid ja väärinfot nii Venemaa kui ka Zapad 2017 kohta. Arutletakse muu hulgas ka selle üle, et Lääne ja NATO riikidel on tekkinud luulud, justkui tahaks Venemaa Baltikumi vallutada ja tungida Euroopasse. Selliste väidetega levitatakse uuesti külma sõja

⁵⁹ Vt nt Ильин, Сергей 2018. Прибалтика как слабое звено: США в ужасе от восточного фланга НАТО. – Ria.ru, 25.06.2018. <<https://ria.ru/accents/20180625/1523371584.html>> (29.09.2018).

⁶⁰ Baltnews 2017c. Vt ka Лукаш Дичка (Lukáš Dučka), Гийом Ласконжарья (Guillaume Lasconjarias) 2017. «Запад-2017» и угроза для восточного крыла альянса. – Inosmi.ru, 05.10.2017. <<https://inosmi.ru/military/20171005/240448903.html>> (05.04.2018).

⁶¹ Носович, Александр 2017b. В учениях «Запад-2017» увидели репетицию оккупации Прибалтики. – RuBaltic.ru, 28.09.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/28092017-v-uchenyakh-zapad-2017-uvideli-repetitsiyu-okkupatsii-pribaltiki/>> (12.06.2018).

⁶² Баранец, Виктор 2017c. Громко в НАТО ввали и тихо танки гнали. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 12.10.2017. <<https://www.kompravda.eu/daily/26743/3771534/>> (12.06.2018). [Баранец 2017c]

⁶³ Баранец 2017a; Baltnews 2017g. The Independent: учения «Запад-2017» выставили НАТО фабрикой «fake news». – Baltnews.ee, 23.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170923/1016308913.html>> (21.09.2018). [Baltnews 2017g]

⁶⁴ Baltnews 2017c.

narratiivi. Artiklites rõhutatakse sageli, et Lääne infokampaania järgi kujutab Zapad 2017 endast Venemaa agressiooni, aga see seisukoht on osutunud pettuseks ja valeks.⁶⁵

Mõnikord tõmmatakse ajaloolisi paralleele külma sõjaga ning üritatakse näidata, et NATO ja Lääs püüavad tühjalt kohalt uuesti luua külma sõja paradigmat.

*Vaatamata hüsteeriale, mida esines Lääne väljaannetes ja poliitikute sõnavõttudes, ei päädinud sõjaline õppus Zapad 2017 teiste riikide okupeerimisega ega kolmanda maailmasõjaga, kirjutab The Independent. Lisaks avanes Moskval nüüd võimalus näidata oma vastastele, et nad levitavad väärinfot ja et nende mõtetes valitsevad külma sõja stereotüübid.*⁶⁶

Isegi pärast õppuse lõppu kirjutasid Kremli kontrolli all olevad meediakanalid sellest, kuidas NATO oli kogu aeg valetanud ja üritanud pidevalt üldsust petta.⁶⁷ Sputnikus ilmus artikkel pealkirjaga „Viis lõhkenud müüti Zapad 2017 kohta“, milles kirjeldatakse NATO paanitsemist, valetamist maailma avalikkusele ja Venemaa õigust nii esitatud andmete kui ka kavatsuste osas. Taas kasutatakse võtet, et kui nemad teevad midagi, siis miks ei või meie seda teha. Rõhutatakse, et erinevalt agressiivsest NATOst armastab ja kaitseb Venemaa rahu ega ole kunagi ühtegi riiki vallutanud. Eriti suure tähelepanu ja kriitika all on Leedu, Läti, Ukraina ja Georgia.⁶⁸

NATO valesid Zapad 2017 kohta korratakse eri artiklites. Seda teemat on Vene meedias lahatud väga aktiivselt. Erilise hoo sai see sisse pärast õppuse lõppu, kui loetleti üles kõik NATO väärad väited.

⁶⁵ **Baltnews** 2017h. Пострадавшим от «синдрома Запада» дали два года на его преодоление. – Baltnews.ee, 26.09.2017.

<<http://baltnews.ee/mir/20170926/1016314322.html>> (01.09.2018). [**Baltnews** 2017h]

Selles artiklis torkab silma üpris selgelt naeruväärstav toon, mille abil Läänt näidatakse hüsteerilise ja paranoilise: Lääs kannatab luulude käes, et Venemaa võib teda rünnata. Artiklis on juttu ka Lääne meedia valelikkusest ja Venemaa-vastasest infokampaaniast.

⁶⁶ **Baltnews** 2017g. Artiklis keskendutakse naeruvääristaval toonil Lääne rollile väärinfo levitajana ning rõhutatakse külma sõja narratiivi. Artikli üks põhisõnumeid on see, et Moskva näitab, et Lääs valetab ja levitab väärinfot.

⁶⁷ **Баранец** 2017c.

⁶⁸ Vt nt **Хроленко, Александр** 2017. Легенды осени: пять мифов об учениях «Запад-2017». – Sputnik.lt, 08.08.2017. <<https://ru.sputniknews.lt/columnists/20170808/3625980/pyat-mifov-ob-ucheniyah-zapad-2017.html>> (16.09.2018).

KP [Komsomolskaja Pravda] lugejad ilmselt mäletavad, millist hüsteeriat tekitasid NATO poliitikud ja kindralid vahetult enne Vene-Valgevene õppust Zapad 2017. Millist provokatiivset jama me tollal kuulsime! Venemaa armee „hübriidoperatsioonidest“ ja „tankide hordidest“, mis justkui olevat juba saanud käsu „sissetungiks“ ja „marsiks mööda Euroopat kuni La Manche'i väinani välja“. Mõned NATO kaitseministrid (ja nendega kaasa ulguv Ukraina peastaap) levitasid aktiivselt valet, et Moskva jätab oma „löögrühma“ pärast õppust Valgevenesse. Nende hirmulugude loomises läks aga kõige kaugemale Poola kaitseminister Antoni Macierewicz, kes väitis, et Venemaa valmistab õppuse käigus ette Poola riigi ründamist tuumarelvaga.⁶⁹

b) Õppuse ümber tekitatud infomüra on NATO/Lääne provokatsioon

Väidetakse, et NATO ja Lääs on provokaatorid⁷⁰, kes loovad õppuse ümber infomüra, et üritada seeläbi Vene mainet kahjustada.

Õppuse kohta info avaldamine ning mõlema riigi [Venemaa ja Valgevene] kõrgete ametiisikute väited ei takistanud Lääne meediat ja ametnikke aasta jooksul korraldamast infokampaaniat, et õppust diskrediteerida, süüdistades Venemaad ja Valgevenet selles, et nad valmistavad ette teiste territooriumi annekteerimist ning kallaletungi naaberriikidele.⁷¹

Tuuakse välja ka põhjuseid, miks NATO ja Lääs seda teevad. Üks põhjus peitub selles, et tahetakse pöörata tähelepanu NATO enda nõrgale julgeolekule pärast Donald Trumpi valimist USA presidendiks.

Vene-Valgevene õppuse ümber käib infosfääris tõeline möll. Õppust käsitletakse ettekäändena okupeerida Balti riigid, Valgevene ja Ukraina. Infomüra võimendamine on provokatsioon, mille eesmärk on juhtida tähelepanu Ukraina, Poola ja Baltimaade seisukohtadele ning NATO enda julgeolekuprobleemidele, mis kerkisid esile pärast Donald Trumpi valimist USA presidendiks.⁷²

⁶⁹ Баранец 2017с.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Филлин, Олег 2017. После учений «Запад-2017» в НАТО скажут: «Россия снова побоялась оккупировать соседей». – RuBaltic.ru, 08.09.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/08092017-interesy-nato-na-zapadnom-flange-postsovetskogo-prostranstva/>> (04.03.2018).

⁷² Ibid.

c) NATO kui agressor ja Venemaa vaenlane

Mitmes loos esineb väide, et NATO ja USA (kogu Lääs tervikuna, sh Balti riigid) on Venemaa suhtes vaenulikult meelestatud ning teevad agressiivseid plaane Venemaa vastu (nt soovivad muuta riiki ebastabiilseks).

„Antud olukorras ei saa rääkida mitte mingist NATO sõjast Venemaa vastu,“ märgib Geopoliitilise Ekspertiisi Keskuse direktor. „Kuid Ameerika strateegid pingutavad kõvasti, et destabiliseerida olukorda Venemaal, pidades silmas tulevase presidendivalimisi, mis on neid alati ajendanud sekkuma suveräänse riigi asjadesse.“⁷³

Rõhutatakse, et õppuse ajal ei teinudki Venemaa midagi halba ega negatiivset, et õppus oli igati aus ja avalik ning et see lõppes rahulikult, sest Venemaa ja Valgevene sõjaväelased liikusid tagasi oma baasidesse, kuid valelik NATO oli õhutanud asjatut paanikat. Seda aga tegi allianss salajasel eesmärgil: taheti varjata Washingtoni ja Varssavi petteoperatsiooni, millega toodi Poolasse juurde suur hulk USA sõjaväelasi.⁷⁴

3.5. Balti riigid kui lipitsejad USA ees

Seda teemat on portaalis Baltnews.ee ja teistes allikates mitu korda esile tõstetud eri vaatevinklist. Baltnews.ee avaldas artikli pealkirjaga „Europarlamendi saadik Yana Toom Zapad 2017 kartmisest: „Kes rohkem ehmu, sellele rohkem antakse““, milles keskerakondlane Toom naeruvääristab Euroopa riikide hoiakuid õppuse suhtes. Ta leiab, et kes Euroopa riikidest kardab Zapadit kõige enam, see ka saab kõige rohkem, sest Euroopas võisteldakse Washingtoni tähelepanu pärast.⁷⁵ Europarlamendi saadik väidab, et viimastel aastatel on ELi roll olnud välispoliitika kujundamisel väga väike (nt pooleliolev Brexit) ning et EL otsib endale uut formaati. Selleks tullakse tagasi vana hea kontseptsiooni – ühise vaenlase – juurde, kelleks on traditsiooniliselt muidugi olnud Venemaa.

⁷³ Baltnews 2017c.

⁷⁴ Баранец 2017c; Tv Zvezda 2017b. Если завтра война. – TV Zvezda, 22.09.2017. <<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709011856-niyh.htm>> (01.02.2018).

⁷⁵ Baltnews 2017i. Депутат ЕП Яна Тоом о боязни «Запада 2017»: «Кто сильнее испугается, тому больше дадут». – Baltnews.ee, 11.09.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170911/1016281635.html>> (07.07.2018).

Kuigi Euroopa Liidu roll on rahvusvahelise poliitika vektori kujundamisel olnud viimasel ajal üsnagi vähese tähtsusega, ei tasu Euroopat Toomi arvates siiski veel maha kanda. Ta tuletab meelde, et viimase 30 aastaga on Euroopa projekt kolm korda muutunud: heidutus- ja vastumeetmete euroatlantilisest konstruktsioonist (NSV Liidu ajal) liiguti idapartnerluse ja laienemise ajal nn suure Euroopani, millele järgnes sisekriisides vaevlev Euroopa (euro, pagulased jne). Tänapäeva Euroopat kutsuvad mõned eksperdid väikeseks Euroopaks, sest laienemise soovist pole enam juttugi. Selle asemel lahkub EList üks võimsaimaid liikmesriike. Selle taustal otsib EL endale uut formaati ja on olemas riikide rühmitus, kes üritab naasta ühendava välisvaenlase kontseptsiooni juurde, keda traditsiooniliselt nähakse Venemaal. Just sellega võib Toomi sõnul seletada rea Euroopa riikide tundeküllast reaktsiooni algavale Vene-Valgevene sõjalisele õppusele Zapad.⁷⁶

3.6. Natsism Balti riikides

Kremlis infosõja arsenalis esinevad sageli natsism ja fašism: neid kasutatakse Eesti ja teiste Balti riikide sildistamiseks. Toome esile mõned teemad, mille kaudu üritatakse Baltimaad fašistlikena kujutada.

a) Natsism ja natsionalism NATOs

Artikli „Eksperit: natsid NATOs on vaenlased ja nad tuleb taas purustada“ põhisisõnum seisneb selles, et NATOs on Baltimaade kujul olemas natsism.⁷⁷ Sellel teemal on Vene meedias peetud rohkelt arutelusid. Eri asjatundjad ja poliitikud on võtnud sõna, näiteks Venemaa Föderatsiooni tollase asepeaministri Dmitri Rogozini arvamuse järgi leidub NATOsse kuuluvates Baltimaades fašismi, kusjuures endised SS-leegionärid on Eestis ja Lätis kaasatud kaitseväge ideoloogilisse töösse.

Venemaa asepeaminister Dmitri Rogozin teatab täna, et alliansi liikmesriikides on „lõplikult ülbeks mindud“, aga kui ta töötas Venemaa alalise esindajana NATOs, siis ei lubatud seal endale selliseid tegusid – täpselt selliseid veel ei lubatud, aga sarnaseid lubati küll ja sedagi suurel hulgal. Piisab sellest, kui öelda, et kõikides Balti riikides on olemas metsavendade organisatsioonid, aga Lätis ja Eestis on peale selle ka endised SS-leegionärid

⁷⁶ Baltnews 2017i.

⁷⁷ Baltnews 2017j. Эксперт: нацисты в НАТО – это враги, и их вновь придётся разбить. – Baltnews.ee, 26.07.2017. <<http://baltnews.ee/mir/20170726/1016170075.html>> (21.09.2018). [Baltnews 2017j]

*ühingud, mis on alati olnud kaasatud relvajõudude ideoloogilisse töösse. Just sellistena võeti vastavate riikide relvajõud NATOsse vastu.*⁷⁸

Paljudes Vene kanalites levitatakse seisukohta, et Baltimaadele sümpatiseerib natsism, kuid Balti riike on üritatud näidata ka natsismi (kuritegude) rehabiliteerijatena.

*Neonatside marsid, sõda mälestussammastega, Venemaa telekanalite ja raadiojaamade keelustamine, NATO kohaloleku tugevdamine ja soovitud Vene piir üldse mineerida – kõik see toimub meie riigi vahetus läheduses. Kõik see toimub Baltikumis.*⁷⁹

Natsionalismi käsitlemisel viidatakse Valge Maja seisukohale, mille järgi on natsionalism luuserite ideoloogia, mis justkui annab löögi Balti riikidele. USA presidendi Trumpi nõunik Stephen Bannon on tembeldanud natsionaliste klounideks ja hädavaresteks.⁸⁰ Seega näidatakse analüüsitud artiklites, et USA riigijuhid on Eestit ja Balti riike naeruvääristanud, mis omakorda illustreerib USA suhtumist oma Baltikumi „liitlastesse“.

b) Metsavennad, II maailmasõda ja seos fašismiga

Eraldi teema on metsavendade kujutamine natsidena. Samas artiklis „Ekspert: natsid NATO on vaenlased ja nad tuleb taas purustada“ räägitakse ajaloolistest narratiividest, mis seonduvad II maailmasõjaga ja 1950. aastatega Baltimaades, kui Eestis, Lätis ja Leedus levis metsavendlus, mis oli põhiliselt suunatud nõukogude võimu vastu. Artiklis tuuakse osavalt esile „eksperdi“ – Vene politoloogi Mihhail Demurini – arvamus. Demurin leiab, et vastuseks NATO katsetele heroiseerida tema poolt bandiitideks kutsutud metsavendi, kes tegutsesid pärast II maailmasõda Baltikumis, võiks hoopiski vändata filmi NKVD võitlusest bandiitidega. Demurini arvates oleks vaja kindlaks teha andmed metsavendadest terroristide kuritegude kohta.⁸¹

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Баранов, Афонина 2016.

⁸⁰ Носович 2017a.

⁸¹ Baltnews 2017j.

3.7. Venemaa sõjalise võimsuse afišeerimine

Venemaa näitas õppusega seoses kogu aeg oma sõjalist võimsust ning arendas seda teemat aktiivselt meedias, mida kinnitab suure hulga vastava sisuga artiklite ilmumine.⁸² Heaks näiteks võib pidada artiklit „Zvezda korrespondent näitas, et raketisüsteemi Bal tulega võib hävitada laevade rünnakrühma“, mis ilmus ligi nädal enne Zapad 2017 algust.⁸³ Just TV Zvezda spetsialiseerus taoliste lugudele, jätkates isegi pärast õppuse lõppu 2017. aasta viimastel kuudel samalaadse agressiivse retoorikaga.⁸⁴ Venemaa sõjalist võimsust üritati visuaalselt kujutada, näidati, kui palju sõjatehnikat õppusel osaleb ja kuidas see töötab, ning kiideti selle tehnilisi andmeid, võimsust ja kiirust.⁸⁵

4. Naeruvääristav tonaalsus

Naeruvääristavat põhitonaalsust esines väga paljudes analüüsitud artiklites.

Naeruvääristati eri teemasid ja objekte: nii inimesi (nt Lääne riigijuhte, poliitikuid ja NATO kõrgeid ametnikke) kui ka riike, organisatsioone ja institutsioone (nt Läänt tervikuna, NATOt, Euroopat, USA-d, Baltimaid ja euroatlantilise julgeoleku institutsioone). Irooniliselt käsitleti mitut õppusega seotud teemat (nt eri hirme, mida ühiselt nimetati Zapadi sündroomiks, ja Lääne skisofreeniat). Naeruvääristav toon muutus vahel väga agressiivselt ründavaks, leidis palju sarkasmi, mõnikord kasutati lausa halvustavaid ja labaseid nalju.⁸⁶ Naeruvääristamine võis olla ka vaevu nähtav: see võis kumada ridade vahelt, torkamata kuidagi silma. Selle teemaploki puhul võib

⁸² Vt nt **Baltnews** 2017c; **Сергеев, Дмитрий** 2017. Армия России-2017: проверять на обороноспособность не советуем. – TV Zvezda, 23.12.2017. <<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201712230925-ijia.htm>> (01.02.2018). [**Сергеев** 2017]

⁸³ **TV Zvezda** 2017c. Корреспондент «Звезды» показал, как залп комплекса «Бал» может уничтожить корабельную ударную группу. – TV Zvezda, 01.09.2017. <<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709011856-niyh.htm>> (01.02.2018).

⁸⁴ **Сергеев** 2017.

⁸⁵ **TV Zvezda** 2017d. Прибытие эшелона российской техники на учения «Запад 2017». – TV Zvezda, 16.09.2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=5cqiIvr0bkY>> (01.08.2018); **TV Zvezda** 2017e. Самые яркие моменты за 16 09 2017! Учения Запад 2017! – TV Zvezda, 18.09.2018. <https://www.youtube.com/watch?v=ahFON5_07lw> (11.09.2018).

⁸⁶ Nt „Kurat, aga ma uskusin neid täiesti! Oleks see veel olnud kellegi üksik hää, aga kõik Baltimaade juhid vandusid kooris oma riikide elanikele, et Vene-Valgevene õppuse Zapad 2017 ajal hõivab Putin ilmtingimata Baltimaad ja Poola. Ma jäin neid uskuma! Ma kulutasin kõik oma säästud, et osta kaua säilivaid kaupu ja toiduaineid, ehitasin punkri, et sõda üle elada. Otsin tangu, tubakat, veepuhastusseadme, taskulambi, patareid. Ma ootasin ja ootasin, kuid mitte keegi ei rünnanud meid! Raisk, pension tuleb alles oktoobri alguses, aga raha on juba

pidada tähelepanuväärseks seika, et naeruvääristamine esines päris sageli koos hirmutamisega, st tegu on kombineeritavate teemadega.⁸⁷

Järgnevalt käsitleme eraldi kolme teemat, mida naeruvääristati: a) alusetud hirmud ja paanika, b) fantoomohud, c) Zapadi sündroom ja Lääne/NATO riikide/juhtide skisofreenia.

a) Alusetud hirmud ja paanika

Üks võte, mille abil püüti näidata õppuse puhtalt kaitse-eesmärki, seisnes Ida-Euroopa riikide hirmude ja paanika kujutamises alusetuna, millega seoses kinnitati, et terve maailm saab ju aru, et Zapadiga ei kaasne mingit ohtu (sh justkui viidati väga autoriteetsetele väljaannetele, nt Ühendkuningriigi mainekale ajalehele The Financial Times).⁸⁸ Sellel teemal visati nalja ning üritati seda näidata naeruvääristavas kontekstis.⁸⁹

Heaks näiteks võib pidada RuBaltic.ru artiklit, milles naerdakse NATOs tekkinud hirmude üle, kasutades selleks Valgevene politoloogi-sõjaanalüütik Aljaksandr Tihhanski seisukohti. Tihhanski sõnul ei ähvardata Zapadiga kedagi ja see ei kujuta endast üldse ohtu: „Kui isegi väga põhjalikult kaevuda nende [NATO] väidetesse, ei leia me mitte ühtegi reaalselt põhjust ärevuseks. Sellist paanilist meeleolu ei saa esile kutsuda ei õppuse võimsus ega vahendid.“⁹⁰ Alusetuks hirmuks peetakse NATO kindralite paanikat selle üle, et Venemaa on õppusele toonud tegelikult väljakuulutatust 20 korda rohkem sõdureid.⁹¹ Sarnast lähenemisviisi kasutatakse mitmes artiklis, nt uudisloos „NATO ehitab Vene piirile Eestist Poolani terasmüüri“ esineb ohtralt NATO naeruvääristamist, kusjuures viidatakse ka The Daily Expressi lugejate

otsas. Mida nüüd teha?“ (**Капов, Евгений** 2017. С легким паром! На выборы с именем фюрера? Такого в Европе давненько не было! – Baltnews.ee, 24.09.2017. <<http://baltnews.ee/authors/20170924/1016310512.html>> (12.06.2018)).

⁸⁷ Vt nt **Гусев, Алексей** 2017. Учения «Запад-2017»: украинские фантазии о двухстах тысячах, «троянский конь» Ходжеса и реакция НАТО. – RuBaltic.ru, 27.09.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/21082017-ucheniya-zapad-2017-ukrainskie-fantazii-o-dvukhstakh-tysyachakh-troyanskiy-kon-khodzhesa-i-reaktsiya/>> (12.06.2018).

⁸⁸ **TV Zvezda** 2017f. У Европы нет причин бояться «военного вторжения» России – СМИ. – TV Zvezda, 04.09.2017. <https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201709041200-1291.htm> (01.02.2018).

⁸⁹ **Baltnews** 2017h.

⁹⁰ **Носович, Александр** 2017с. «Запад-2017» используют для запугивания Россией. – RuBaltic.ru, 29.03.2017. <<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/29032017-zapad-2017-ispolzuyut-dlya-zapugivaniya-rossiei/>> (12.06.2018). [**Носович** 2017с]

⁹¹ **Баранец** 2017a.

kommentaariidele ja originaalartiklile. Uudisloos käsitletakse seda, et Venemaa agressiooni pole olemas, aga agressiivne USA kogub Vene piiri taha suurt armeed ja räägib samal ajal Venemaa agressiivsusest. Lisaks esitatakse küsimus: kas keegi on seda väljamõeldud Vene agressiooni üldse näinud?⁹²

Alusetu hirmu teemat kedrati edasi paar kuud pärast õppuse lõppu, näiteks ironiseeris TV Zvezda saatejuht Nikolai Petrov 2017. aasta oktoobrikuu keskel lääneriikide (sh Baltimaade) hirmude üle, mis seonduvad Zapadiga.

Täpselt kuu aega tagasi, 14. septembril, algas Vene-Valgevene õppus Zapad 2017. Siis ma ütlesingi, et on mõned asjad, mida võib imetleda lõputult: põlevat tuld, voolavat vett ning Lääne poliitikute ja meedia hüsteeriat algava Venemaa ja Valgevene sõjalise ühisõppuse pärast. Teadliku jampsi ja kõige fantastilisemate väljamõeldiste vool oli lihtsalt lummas. Lääne inimesi üritati veenda selles, et õppuse varjus ründab Venemaa kas Poolat või Ukrainat või kõiki ühekorraga, kaasa arvatud Baltimaid. Väideti, et Zapad 2017 ajal üritatakse tungida Suwalki koridorist Kaliningradi.⁹³

b) Fantoomohud

Naeruväärstav tonaalsus tuleb esile artiklites, milles on juttu NATO/Lääne loodud fantoomohtudest, näiteks Vene fantoomohust, mida aga tegelikkuses ei ole olemas. NATO väitel soovib Venemaa hõivata Suwalki koridori, kuid see ei vasta tõele.

Moskva Riikliku Rahvusvaheliste Suhete Instituudi Põhjamaade ja Balti riikide uuringukeskuse teadur Vladislav Voronin on kindel, et kõik arutelud selle üle, et Venemaa võib rünnata Balti riike, on ebareaalsed. Ekspert märkis, et pearolli „Vene fantoomohu“ loomisel on täitnud USA.⁹⁴

c) Zapadi sündroom ja Lääne/NATO riikide/juhtide skisofreenia

Lääne hirme õppuse ees kutsutakse Zapadi sündroomiks. Sündroom on meditsiiniline termin, mis tähendab „haigustunnuste kogumit või mitme

⁹² Vt **Baltnews** 2017f.

⁹³ **TV Zvezda** 2017g. Можно любоваться бесконечно огнем, водой и истерикой западных политиков - Николай Петров о реакции на «Запад-2017». – TV Zvezda, 15.10.2017. <<https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201612191554-qh8a.htm/201710161718-s3j6.htm>> (01.02.2018).

⁹⁴ **Baltnews** 2017c.

haigustunnuse tüüpilist koosinemist⁹⁵. Zapadi sündroomi propageeritakse osavalt, vihjates Lääne/NATO otsustajate psüühilisele haigusele.⁹⁶ NATO ja Lääne kartusi Valgevene ja Baltimaade hõivamise pärast naeruvääristatakse ja mõnitatakse, sest Venemaa ei hõiva neid ega kavatsegi seda teha. Rõhutatatakse, et neli aastat tagasi korraldati Zapad 2013, kuid Venemaa ei okupeerinud toona kedagi.⁹⁷ Sageli naeruvääristatakse Euroopa mõjukaid esindajaid (ka Ukraina, Läti, Leedu ja Eesti poliitikuid ja tippsojaväelasi), kes on väitnud, et Zapad on agressiivse iseloomuga. Lääne poliitiku naeruvääristamise näiteks sobib Eesti endise presidendi Toomas Hendrik Ilvese arvamus selle kohta, et Zapad 2013 kujutas endast Baltimaade okupeerimise harjutamist.⁹⁸ Ironiseeritakse ka selle üle, et Eesti valitsus ja peaminister Jüri Ratas kardavad kogu aeg, et USA jätab nende riigi maha, kes peab siis üksi seisma Venemaa ohuga silmitsi. Sarkastilises toonis räägitakse sellest, et USA rahustab Baltimaade poliitikuid, et neid ei jäeta maha.⁹⁹

Üldjuhul üritati NATOt ja Läänt näidata õppusega seoses skisofreeniliste ja paranoilistena.¹⁰⁰ Seda tehti Vene Kaitseministeeriumile kuuluvas TV Zvezdas palju kordi, näiteks kaks päeva enne õppuse algust lasti eetrisse järgmine seisukoht.

Lääs põeb uut haigust: russofreeniat! Arstid panevad juba diagnoosi, aga selle vastu pole seni vaktsiini. Õppus Zapad 2017 pole veel alanud, aga alla tulistatud lendur Saakašvili juba väriseb hirmust. Ta on kindel, et Valgevene okupeeritakse. Saates „Erireportaaž“ räägitakse sellest, kuidas Lääs puhub olematud konfliktid suureks ja kuidas seista vastu russofreenia viirusele.¹⁰¹

⁹⁵ **Sündroom**. – Wikipedia.ee. <<https://et.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCndroom>> (09.11.2018).

⁹⁶ **Baltnews** 2017f; **Baltnews** 2017h. Sputnikus on ilmunud sarnase sisuga artikkel, milles räägitakse Zapad 2017 sündroomist: **Sputnik** 2017. Синдром «Запада»: кто не может жить без «русской угрозы». – Sputnik.lv, 26.09.2017. <<https://ru.sputniknews.lv/world/20170926/5971986/uchenija-zapad-sindrom-zapada-komu-nuzhna-russkaja-ugroza.html>> (01.02.2018).

⁹⁷ **Носович** 2017c.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ **Постников, Владимир** 2017. Реплика: про Майка Пенса, сеанс коллективной психотерапии и атлантическую солидарность. – Baltnews.ee, 31.07.2017. <<http://baltnews.ee/policy/20170731/1016181255.html>> (12.06.2018).

¹⁰⁰ **Россия 24** 2017. TV Zvezda polnud kaugeltki ainuke meediakanal, mis tegeles taolise naeruvääristamisega ning väitis, et Läänes valitseb Venemaa suhtes paranoiline ja skisofreeniline hoiak. Sellega tegelesid kõik analüüsitud meediakanalid.

¹⁰¹ **TV Zvezda** 2017a.

5. Kokkuvõte

Tänapäeval on infosõda saanud hübriidsete konfliktide tähtsaks osaks, mängides aina suuremat rolli kõikides valdkondades, kaasa arvatud sõjanduses. Sõjalised õppused pole selles mõttes kaugeltki mitte erandlikud, sest Venemaa meediakanalid käsitlesid õppusega Zapad 2017 seotud eri teemasid väga jõuliselt.

Artiklis analüüsisid autorid Vene meediakanalites 2017. aastal esitatud tekste, mis keskendusid nimetatud õppusele. Analüüsi põhjal järeldame, et neljas allikas (Baltnews.ee, Komsomolskaja Pravda, RuBaltic.ru ja TV Zvezda) käsitletud teemasid kasutasid ära Kremli-meelsed jõud, selleks et luua teatud kuvandit, mis oli suunatud venekeelsele auditooriumile nii Venemaal kui ka Balti riikides.

Analüüsitud tekstides toodi esile mitmesuguseid teemasid, aga kõige levinum neist oli hirm, mida Baltimaades tuntakse Venemaa ees ning millel oli omakorda mitu tahku, näiteks russofoobia, kohalike venelaste diskrimineerimine ja natsism Baltikumis. Kolmes allikas (Baltnews.ee, Komsomolskaja Pravda ja RuBaltic.ru) esile toodud teemad kattusid suurel määral. Ei saa väita, et mõnel nendest kanalitest oleks olnud oma lemmikteema, millele spetsialiseeruti. Õppuse eel, ajal ja vahetult pärast seda edastasid meediakanalid varasemaga võrreldes erinevat infot: kajastati arvamusi Venemaa sõjalise võimsuse kohta, kritiseeriti NATOt ja Läänt tervikuna ning toodi välja palju negatiivse tonaalsusega teemasid.

Nimetatud kolmes allikas edastati õppuse kohta infot selleks, et:

- 1) luua mulje sellest, et Lääs ja NATO on agressiivsed ja sõjakad, külvavad sõjahüsteeriat ning räägivad pidevalt külmast sõjast, tekitades alusetut paanikat;
- 2) rõhutada kogu aeg seda, et Venemaa ei ole ohtlik, pole üldse oma naabrite suhtes agressiivne ning tegeleb vaid enesekaitsega (kaitseb end NATO vastu), kusjuures Zapad 2017 täidab ainult kaitse-eesmärki;
- 3) naeruvääristada ja mõnitada lakkamatult Lääne (sh Eesti) poliitikuid ja NATO kõrgemaid sõjaväejuhte, süüdistades neid olematu Vene ohu pärast tekkinud paranoias, näiteks kahes allikas (Baltnews.ee ja RuBaltic.ru) pühendati sellele teemale terve rida artikleid, milles väideti, et Vene ohtu pole olemas ning et see on NATO ja Lääne väljamõeldis. Lisaks kujutati Lääne (sh Eesti) poliitikuid ja asjatundjaid ebapädevate paanitsejatena, kes kannatavad luulude käes ja tunnevad vahetpidamata hirmu nii Venemaa sõjalise võimsuse kui ka Zapadi ees;

- 4) anda vihjamisi edasi sõnumit Venemaa sõjalisest võimsusest, uutest ülitäpsetest ja ülivõimsatest relvadest ning muudest tehnoloogilistest edusammudest (see teema kumas läbi mitmest artiklist);
- 5) käsitleda Venemaa vastasseisu USA ja NATOga (seda tehti samas vähesel määral ja ettevaatlikumal moel, rõhutades asjaolu, et Venemaa kaitseb ju ainult oma piire ja huvisid antud regioonis).

Erilist tähelepanu analüüsi seisukohast pälvis aga TV Zvezda, sest see kanal kuulub Vene Kaitseministeeriumile. Laias laastus tegeles TV Zvezda samade teemade käsitlemisega kui kolm ülejäänud kanalit, aga erinevalt neist keskenduti TV Zvezdas palju rohkem sõjandusele. Üpris arvestatavas hulgas videodes ja artiklites näidati Venemaa sõjalist võimsust järjest suureneva ja arenevana. Enamik TV Zvezda lugusid nägid päevavalgust õppuse aktiivse faasi ajal (septembri alguses ja keskel) ning pärast õppuse ametlikku lõppu. Tasub aga märkida, et aktiivne faas seostus eelkõige artiklitega, milles käsitleti Venemaa relvastust, õppuse stsenaariumi ning Venemaa juhtkonna rahulolu õppusega.

Poliitilise taustaga artikleid, milles käsitleti ka õppusega seotud rahvusvahelist olukorda, ilmus tunduvalt vähem ning nende sisu oli pigem pealiskaudne. Põhjus võib peituda selles, et ei olnud veel päris selge, kuidas Lääs reageerib ning mis võib juhtuda õppuse ajal ja järel. Siiski leidis ka poliitilise alatooniga tekste. Pärast õppust avaldatud artiklites kirjeldati peamiselt õppuse käigus toimunud sündmuste geopoliitilist tausta. Sageli esines NATO-vastast viha, mida esitati lugejale mitmel moel: kasutati klassikalist naeruvääristamise võtet ning alandava ja mõnitava tonaalsusega tekste, millega loodi Venemaa naabritele (NATO liikmesriikidele) negatiivset kuvandit.

Kuigi üldiselt lahati TV Zvezdas sarnaseid teemasid kui portaalides Baltnews.ee ja RuBaltic.ru (nt Venemaa ei kavatse kedagi rünnata; NATO/Lääs on Venemaa suhtes paranoilised; Zapad 2017 korraldati puhtalt enesekaitseks), lisandus ühisteemadele TV Zvezdas üpris aktiivne Venemaa sõjalise võimsuse ja uute sõjaliste suursaavutuste käsitlemine (nt uus tehnika ja ülikiired raketid). Palju kasutati hirmutamist ja naeruvääristamist. Ka TV Zvezdas loodi pidevalt Läänele (sh Eestile ja Baltimaadele) ja NATO-le russofoobset kuvandit ning vahel käsitleti neid paranoilistena.

Kõigi nelja allika paljude artiklite läbiv (peaaegu valdav) toon oli naeruvääristav. Sageli naeruvääristati NATOt ja Läänt (ka Eestit) ning ironiseeriti nende üle. Naerualuseid teemasid oli mitmesuguseid: Baltimaad kardavad Venemaa sõjalist võimsust, Zapadit ja Putinit. Sama võtet kasutati inimeste

puhul ning eriti naeruvääristati USA, NATO, Euroopa ja Baltimaade tipp-sõjaväelasi, poliitikuid ja eksperte.

Naeruvääristamise viise oli isesuguseid alates robustsetest, vahel isegi labastest anekdootlikest lugudest kuni peenema ironiseerimiseni, mille puhul sai naeruvääristamist sageli märgata vaid ridade vahelt, nii et see ei olnud päris otsene. Kasutati ka sarkasmi ning üritati jätta muljet, et artiklid on tasakaalustatud ja objektiivsed. Suurem osa naeruvääristavaid tekste olid nn ekspertide arvamuskirjandused, kuigi vahel avaldus naeruvääristamine ka reportaažides. Uudistelaadsed lood olid neutraalsema alatooniga. Esines ka hulk tekste (sageli just uudised), milles naeruvääristamist ei tuvastatud.

Kirjandus

- Armistead, E. Leigh** (ed.) 2004. Information Operations: Warfare and the Hard Reality of Soft Power. Washington, D.C.
- Daniel, Donald C.; Herbig, Katherine L.** (eds.) 1981. Strategic Military Deception. New York: Pergamon Press.
- Darczewska, Jolanta; Żochowski, Piotr** 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View 56. Warsaw: Centre of East European Studies.
- Earley, Pete** 2009. Seltsimees J. Vene meisterspioon külma sõja järgses Ameerikas paljastab oma rääkimata saladused. Tlk Lauri Liiders. Tartu: Tänapäev.
- Giles, Keir** 2018. Russia Hit Multiple Targets with ZAPAD 2017. Carnegie Endowment for International Peace.
- Gnauck, Gerhard** 2017. Das Land, das sich vor Putin am meisten fürchten muss. – Die Welt, 30.05.2017.
<<https://www.welt.de/politik/ausland/article165100130/Das-Land-das-sich-vor-Putin-am-meisten-fuerchten-muss.html>>.
- Gorenburg, Dmitry** 2018. 5 Things to Know about Russia's Vostok-2018 Military Exercises. – The Washington Post, 13.09.2018.
<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/13/5-things-to-know-about-russias-vostok-2018-military-exercises/?noredirect=on&utm_term=.a931abfbd993> (16.09.2018).
- Kaitsepolitsei aastaraamat** 2015. Koostanud Harrys Puusepp. Tallinn: Iloprint.
<https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/aastaraamat-2015.pdf> (16.09.2018).
- Kowalik, Tomasz K.; Jankowski, Dominik P.** 2017. The Dangerous Tool of Russian Military Exercises. Center for European Policy, 09.05.2017.
<<http://cepa.org/EuropesEdge/The-dangerous-tool-of-Russian-military-exercises>> (16.09.2018).
- Laugen, Lauri** 2017. Vene kaitseministeeriumi hämmastab jutt õppuste Zapad 100 000 osavõtjast: laest võetud numbrid. – Delfi.ee, 14.09.2017.

- <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/vene-kaitseministeeriumi-hammastab-jutt-oppuste-zapad-100-000-osavotjast-laest-voetud-numbrid?id=79504084>> (19.09.2018).
- Macdonald, Scot** 2007. Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations. New York: Routledge.
- Metlev, Sergei** 2018. Russofoobia mõiste Kremli keeles. – Postimees, 07.06.2018. <<https://arvamus.postimees.ee/4500778/sergei-metlev-russofoobia-moiste-kremli-keeles>> (16.09.2018).
- Mägi, Harri; Vitsut, Lauri** 2008. Infosõda: visioonid ja tegelikkus. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.
- Propastop** 2018. Uuriv ajakirjandus valgustab Kremli propagandamasina siseelu. – Propastop, 03.09.2018. <<https://www.propastop.org/2018/09/03/4187/>> (16.09.2018).
- Publishing House “Komsomolskaya Pravda”** 2015. Moscow. <<http://advert.kp.ru/Files/20150901122913.pdf>> (16.09.2018).
- Ruiz Palmer, Diego A.** 2014. The NATO-Warsaw Pact Competition in the 1970s and 1980s: A Revolution in Military Affairs in the Making or the End of a Strategic Age? – Cold War History, Vol. 14, Issue 4, pp. 533–573.
- Röpke, Julian** 2017. Putin’s Zapad 2017 Simulated a War against NATO. – Bild, 19.12.2017. <<https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html>> (19.04.2018).
- Sprünge, Inga** 2018. How Russian Propaganda Becomes Even Nastier in Baltic News. – Re:Baltica, 29.03.2018. <<https://en.rebaltica.lv/2017/03/how-russian-propaganda-becomes-even-nastier-in-baltic-news/>> (18.09.2018).
- Stoicescu, Kalev** 2017. Decoding *Zapad-2017*. September 2017, Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus, Tallinn. <https://www.icds.ee/fileadmin/media/IMG/2017/Publications/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (03.03.2018).
- Suhhankin, Sergei** 2017. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, nr 170. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (10.08.2018).
- Sutyagin, Igor** 2017. Zapad-2017: Why Do the Numbers Matter? – RUSI, Commentary, 12.09.2017. <<https://rusi.org/commentary/zapad-2017-why-do-numbers-matter>> (10.08.2018).
- Sündroom.** – Wikipedia.ee. <<https://et.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCndroom>> (09.11.2018).
- Zapad 2017 Joined Strategic Exercise.** <<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12140115@egNews>> (10.11.2017).
- Turchynov, Oleksandr** 2017. ‘Zapad-2017’ – Reality and Threats. – Nation Security and Defense Council of Ukraine, 22.08.2017. <<http://www.rnbo.gov.ua/en/news/2858.html>> (18.08.2018).

Unexpected Combat Readiness Inspection of Troops of Western and Central Military Districts (February 26, 2014).

<<http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12116567@egNews>> (16.09.2018).

Ventsel, A.; Sazonov, V. 2018. Russofoobia mobiliseeriv jõud. – Postimees, 26.06.2018.

<<https://arvamus.postimees.ee/4509822/andreas-ventsel-ja-vladimir-sazonov-russofoobia-mobiliseeriv-joud>>.

Ventsel, Andreas; Hansson, Sten; Madisson, Mari-Liis; Sazonov, Vladimir 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides õppuse Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 103–127.

Vienna Document 2011. On Confidence and Security-Building Measures 2011. – OSCE, 30.11.2011.

<<https://www.osce.org/fsc/86597?download=true>> (18.09.2018).

Wilk, Andrzej 2017. The Zapad-2017 Exercises: The Information War (for Now). – Centre for Eastern Studies (OSW), 04.09.2017.

<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-09-04/zapad-2017-exercises-information-war-now>> (22.12.2017).

Геополитика 2017. Европейская дуга. «Стальная стена» НАТО у русских границ. – Геополитика, 06.04.2017.

<<http://geo-politica.info/evropeyskaya-duga-stalnaya-stena-nato-u-russkikh-granits.html>> (01.08.2018).

ИД «Комсомольская правда» 2015. 05.07.2015. <<http://www.kp.ru>> (16.09.2018).

Ильин, Сергей 2018. Прибалтика как слабое звено: США в ужасе от восточного фланга НАТО. – Ria.ru, 25.06.2018.

<<https://ria.ru/accents/20180625/1523371584.html>> (29.09.2018).

Комсомольская Правда в Молдове. <<http://www.kp.md>> (09.11.2018).

Комсомольская Правда в Украине. <www.kp.ua> (09.11.2018).

Комсомольская Правда. <<http://www.kp.ru>> (09.11.2018).

Комсомольская Правда: Северная Европа. <www.kompravda.eu> (09.11.2018)

О портале. – RuBaltic.ru. <<https://www.rubaltic.ru/about/>> (09.11.2018).

Радио «Комсомольская правда». <<http://www.kp.ru/radio/>> (09.11.2018).

Редакция. – RuBaltic.ru. <<https://www.rubaltic.ru/edition/>> (09.11.2018).

Analüüsitud internetiallikad

Baltnews.ee

Baltnews 2017a. Эксперт: доктрина «советской оккупации» стран Балтии служит оправданием дискриминации русских. – Baltnews.ee, 03.11.2017

<http://baltnews.ee/in_russia/20171103/1016409027> (21.09.2018).

Baltnews 2017b. Справочник «настоящего эстонца» учит общению с русскими «тиблами». – Baltnews.ee, 27.11.2017.

<<http://baltnews.ee/obc/20171127/1016437710.html>> (12.06.2018).

- Baltnews** 2017с. Защищать страны Балтии в НАТО планируют блокадой Калининградской области. – Baltnews.ee, 20.06.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170620/1016082107.html>> (21.09.2018).
- Baltnews** 2017d. National Interest: усиление НАТО в Прибалтике может дать России мотив для вторжения. – Baltnews.ee, 14.11.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20171114/1016423518.html>> (21.09.2018).
- Baltnews** 2017e. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». – Baltnews.ee 01.06.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html>> (21.09.2018).
- Baltnews** 2017f. НАТО возводит на границе с Россией «стальную стену» от Эстонии до Польши. – Baltnews.ee, 03.04.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170403/1015854584.html>> (21.09.2018).
- Baltnews** 2017g. The Independent: учения «Запад-2017» выставили НАТО фабрикой «fake news». – Baltnews.ee, 23.09.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170923/1016308913.html>> (21.09.2018).
- Baltnews** 2017h. Пострадавшим от «синдрома Запада» дали два года на его преодоление. – Baltnews.ee, 26.09.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170926/1016314322.html>> (01.09.2018).
- Baltnews** 2017i. Депутат ЕП Яна Тоом о боязни «Запада 2017»: «Кто сильнее испугается, тому больше дадут». – Baltnews.ee, 11.09.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170911/1016281635.html>> (07.07.2018).
- Baltnews** 2017j. Эксперт: нацисты в НАТО – это враги, и их вновь придётся разбить. – Baltnews.ee, 26.07.2017.
<<http://baltnews.ee/mir/20170726/1016170075.html>> (21.09.2018).
- Капов, Евгений** 2017. С легким паром! На выборы с именем фюрера? Такого в Европе давненько не было! – Baltnews.ee, 24.09.2017.
<<http://baltnews.ee/authors/20170924/1016310512.html>> (12.06.2018).
- Постников, Владимир** 2017. Реплика: про Майка Пенса, сеанс коллективной психотерапии и атлантическую солидарность. – Baltnews.ee, 31.07.2017.
<<http://baltnews.ee/policy/20170731/1016181255.html>> (12.06.2018).

Inosmi.ru

- Лукаш Дичка (Lukáš Dučka), Гийом Ласконжарья (Guillaume Lasconjarias)** 2017. «Запад-2017» и угроза для восточного крыла альянса. – Inosmi.ru, 05.10.2017.
<<https://inosmi.ru/military/20171005/240448903.html>> (05.04.2018).

Комсомольская Правда

- Баранец, Виктор** 2017а. Почему учения «Запад-2017» на территории России и Белоруссии испугали НАТО. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 14.09.2017.
<<https://www.kompravda.eu/daily/26731.4/3758211/>> (02.05.2018).
- Баранец, Виктор** 2017б. Минобороны России: «Запад-2017» не грозит соседям. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 29.08.2017.
<<https://www.kompravda.eu/daily/26723/3750210/>> (04.03.2018).

- Баранец, Виктор** 2017с. Громко в НАТО вдали и тихо танки гнали. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 12.10.2017.
<<https://www.kompravda.eu/daily/26743/3771534/>> (12.06.2018).
- Баранов, Андрей; Афонина, Елена** 2016. Прибалтийская русофобия и её истоки. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 08.04.2016.
<<https://www.kompravda.eu/radio/26511/3531281/>> (04.03.2018).
- Болгова, Екатерина** 2017. В Минобороны РФ ответили на слова главы военного ведомства ФРГ об учениях «Запад-2017». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 09.09.2017.
<<https://www.kompravda.eu/online/news/2863089/>> (12.06.2018).
- Комсомольская Правда** 2017а. НАТО подпирает рубежи России, а Эстония кричит о «враждебности Путина». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 15.07.2017.
<<https://www.kompravda.eu/daily/26705.7/3729452/>> (04.03.2018).
- Комсомольская Правда** 2017б. Посол Латвии в России не видит смысла в панике вокруг учений «Запад-2017». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 31.09.2017.
<<https://www.kompravda.eu/online/news/2854657/>> (04.03.2018).

RuBaltic.ru

- Азадовский, Леонид** 2018. Запад нагнетает ужас перед российско-китайскими учениями «Восток-2018». – RuBaltic.Ru, 03.09.2018.
<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/20180903-zapad-nagetaet-uzhas-pered-rossiysko-kitayskimi-uchenyami-vostok-2018/>> (18.09.2018).
- Филин, Олег** 2017. После учений «Запад-2017» в НАТО скажут: «Россия снова побоялась оккупировать соседей». – RuBaltic.ru, 08.09.2017.
<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/08092017-interesy-nato-na-zapadnom-flange-postsovetskogo-prostranstva/>> (04.03.2018).
- Гусев, Алексей** 2017. Учения «Запад-2017»: украинские фантазии о двухстах тысячах, «троянский конь» Ходжеса и реакция НАТО. – RuBaltic.ru, 27.09.2017.
<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/21082017-ucheniya-zapad-2017-ukrainskie-fantazii-o-dvukhstakh-tysyachakh-troyanskiy-konkhodzhesa-i-reaktsiya/>> (12.06.2018).
- Носович, Александр** 2017а. Выстрел в Прибалтику: Белый дом назвал национализм идеологией неудачников. – RuBaltic.ru, 18.08.2017.
<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/18082017-vystrel-v-pribaltiku-belyy-dom-nazval-natsionalizm-ideologiy-neudachnikov-/>> (12.06.2018).
- Носович, Александр** 2017б. В учениях «Запад-2017» увидели репетицию оккупации Прибалтики. – RuBaltic.ru, 28.09.2017.
<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/28092017-v-uchenyakh-zapad-2017-uvidele-repetitsiyu-okkupatsii-pribaltiki/>> (12.06.2018).

Носович, Александр 2017с. «Запад-2017» используют для запугивания Россией. – RuBaltic.ru, 29.03.2017.

<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/29032017-zapad-2017-ispolzuyut-dlya-zapugivaniya-rossiey/>> (12.06.2018).

RuBaltic.ru 2017а. В Кремле назвали проявлением «истеричной русофобии» отчет спецслужб Литвы. – RuBaltic.ru, 03.04.2017.

<<https://www.rubaltic.ru/news/03042017-kreml-rusofobia-litva/>> (12.06.2018).

RuBaltic.ru 2017б. Грибаускайте назвала главную цель учений «Запад-2017». – RuBaltic.ru, 08.09.2017.

<<https://www.rubaltic.ru/news/08092017-gribauskaite-tsel-uchenyi-zapad2017/>> (21.09.2018).

Середенко, Сергей 2017. Русофобия прибалтийская и украинская. – RuBaltic.ru, 17.07.2017.

<<https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/17072017-rusofobiya-pribaltiyskaya-i-ukrainskaya/>> (12.06.2018).

Россия 24

Россия 24 2017. Учения «Запад-2017» вызвали у НАТО острые приступы русофобии и паранойи. – Россия 24, 14.09.2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=Lych_Kc9m1w> (01.02.2018).

Сегодня

На учениях «Запад-2017» Россия отработала захват стран Балтии 2017. – Сегодня, 20.12.2017.

<<https://www.segodnya.ua/world/russia/na-uchenyah-zapad-2017-rossiya-otrabotala-zahvat-stran-baltii-smi-1100193.html>>.

Sputnik

Sputnik 2017. Синдром «Запада»: кто не может жить без «русской угрозы». – Sputnik.lv, 26.09.2017.

<<https://ru.sputniknews.lv.com/world/20170926/5971986/uchenija-zapad-sindrom-zapada-komu-nuzhna-russkaja-ugroza.html>> (01.02.2018).

Хроленко, Александр 2017. Легенды осени: пять мифов об учениях «Запад-2017». – Sputnik.lt, 08.08.2017.

<<https://ru.sputniknews.lt/columnists/20170808/3625980/pyat-mifov-ob-uchenyah-zapad-2017.html>> (16.09.2018).

ТАСС

ТАСС 2017. Глава Минобороны Белоруссии: учение «Запад-2017» не направлено против третьих стран. – ТАСС, 17.07.2017.

<<http://tass.ru/opinions/interviews/4419507>> (10.11.2017).

TV Zvezda

Сергеев, Дмитрий 2017. Армия России-2017: проверять на обороноспособность не советуем. – TV Zvezda, 23.12.2017.

<<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201712230925-ijia.htm>> (01.02.2018).

TV Zvezda 2017a. Русофрения. Болезнь века. – TV Zvezda, 12.09.2017.

<<https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201510291058-7whr.htm/201709121023-mqgq.htm>> (01.02.2018).

TV Zvezda 2017b. Если завтра война. – TV Zvezda, 22.09.2017.

<<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709011856-niyh.htm>> (01.02.2018).

TV Zvezda 2017c. Корреспондент «Звезды» показал, как залп комплекса «Бал» может уничтожить корабельную ударную группу. – TV Zvezda, 01.09.2017.

<<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201709011856-niyh.htm>> (01.02.2018).

TV Zvezda 2017d. Прибытие эшелона российской техники на учения «Запад 2017». – TV Zvezda, 16.09.2017.

<<https://www.youtube.com/watch?v=5cqiIvr0bkY>> (01.08.2018).

TV Zvezda 2017e. Самые яркие моменты за 16 09 2017! Учения Запад 2017! – TV Zvezda, 18.09.2018.

<https://www.youtube.com/watch?v=ahFON5_07lw> (11.09.2018).

TV Zvezda 2017f. У Европы нет причин бояться «военного вторжения» России – СМИ. – TV Zvezda, 04.09.2017.

<https://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201709041200-1291.htm> (01.02.2018).

TV Zvezda 2017g. Можно любоваться бесконечно огнем, водой и истерикой западных политиков - Николай Петров о реакции на «Запад-2017». – TV Zvezda, 15.10.2017.

<<https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201612191554-qh8a.htm/201710161718-s3j6.htm>> (01.02.2018).

YouTube

Выступление Министра обороны Белоруссии генерал-лейтенанта Андрея Равкова. – Youtube, 26.04.2017.

<<https://www.youtube.com/watch?v=3ZCyh5ew1f8>> (10.11.2017).

Muud viidatud allikad (Eesti venekeelne meedia)

Велижанин, Владислав 2017. Предвыборный блог. Буйно расцвела ксенофобия. – Err.ru, 29.09.2017.

<<https://rus.err.ee/633374/predvybornyj-blog-bujno-rascvela-ksenofobija>> (05.04.2018).

Волков, Максим 2017a. Большинство политиков Старого Света понимают, что санкционный цирк надо заканчивать. – Stolitsa.ee, 12.09.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/185492?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018).

Волков, Максим 2017b. Уже государство больше заинтересовано в том, чтобы почти 100 000 человек поменяли статус безгражданства. – Stolitsa.ee, 20.07.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/179198?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018).

Карпов, Анатолий 2017. На Западе русофобия – сильная Россия никому не нужна. – Rus.delfi.ee, 15.06.2017.

<<http://rus.delfi.ee/sport/muudalad/anatolij-karpov-na-zapade-rusofobiya-sil-na-rossiya-nikom-ue-nuzhna?id=78577839>>.

Кузнецов, Дмитрий 2017. Лукас – внук репрессированных хуторян, а потому русофобия у него в крови. – Stolitsa.ee, 06.7.2017.

<<http://stolitsa.ee/search/post/177544?pattern=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%8F&type=all&year=2017>> (05.04.2018).

Dr VLADIMIR SAZONOV

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi Vana Lähis-Ida uuringute vanemteadur ja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste rakendusuuringu keskuse analüütik

ALEKSANDR GONTŠARENKO, MA

Politsei- ja Piirivalveameti Põhja prefektuuri Lääne-Harju piirkonnagrupi piirkonnapolitseinik

SÕNALAHINGUD

Andreas Ventsel

Arvustus raamatutele

Saara Jantunen 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: SA Kultuurileht, 280 lk.

Thomas Elkjer Nissen 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrukikoda, 208 lk.

Ajaloo ümberkirjutamine, russofoobiasüüdistused, alternatiivsed faktid ning paljud teised märksõnad ja tegevused osutavad tendentsile, mida võime iseloomustada kui võitlust tähenduse üle, kui pehmet sõnalist võimu. Muidugi ei ole tegemist uue nähtusega. Agitpropi¹ üks juhtfigure Vene luuletaja Vladimir Majakovski kirjutas revolutsioonijärgsel Venemaal sõna rollist masside mobiliseerimisel: „Sõna lahingusse suunab inimrammu [...]“.² Ideoloogiline võitlus on olnud erinevate sotsiaalteooriate järgi ühiskonna korralduse keskmes juba sajandeid. Samas tundub, et varasemaga võrreldes on toimunud paradigmaatiline nihe. Eelmise sajandi seitsmekümnendatel selgitas Prantsuse ühiskonnateoretik Louis Althusser võimu taastootmist ideoloogiliste ja repressiivsete riigiaparaatidega, millest esimene osutas ennekõike haridussüsteemile ja meediale, viimane aga peamiselt sõjaväele, politseile ja teistele riiklikele institutsioonidele, mis tegutsevad füüsilise mõjutamise, teisisõnu vägivalla kaudu.³ Näib, et praegusaja maailmas on need võimuaparaadid eristamatult läbi põimunud ning nüüdisaja sõdu peetakse pigem inimeste südamete pärast ja enamini poliitiliste otsustusprotsesside kulu kui territooriumi kontrollimiseks. 2015. aastal rõhutas Vene Sõjateaduste Akadeemia

¹ Agitprop on lühend agitatsioonist ja propagandast, mida levitas Nõukogude Venemaa kommunistliku partei keskkomitee agitatsiooni ja propaganda osakond (vn *отдел агитации и пропаганды*) peamiselt meedia kaudu (kirjandus, mängud, pamfletid, luuletused, filmid jne).

² **Majakovski, Vladimir** 1980. Sergei Jesseninile [1926]. – V. Majakovski. Luuletusi ja poeme. Tlk Felix Kotta, Uno Laht ja August Sang. Tallinn: Valgus, lk 50.

³ **Althusser, Louis** 2006. Ideoloogia ja ideoloogilised riigiaparaadid I. Tlk Jüri Lipping. – Akadeemia, nr 7, lk 1451–1481.

pikaajaline juht kindral Mahmud A. Garejev, et tänapäevaseid „sõdu tuleb pidada mitte ainult sõjaväeliste, vaid ka küberneetiliste, informatsiooniliste ja teiste vahenditega“.⁴ Seejuures pole südametemurdjad üksnes riiklikud institutsioonid, vaid üha olulisem roll on täita tavakodanikel. Uku Arold kirjeldabki neljanda põlvkonna sõda kui hajutatud sõda, mis keskendub nii vastase demoraliseerimisele kui ka poliitilise toetuse kogumisele,⁵ st võimu saavutamise vahendid ja eesmärk on suuresti teisenenud.

Niisuguse muutuse kaardistamisega tegelevad oma raamatutes Taani sõjateadlane Thomas Elkjer Nissen ja Soome infosõjaanalüütik Saara Jantunen. Nissen on ligi 20 aastat töötanud Taani Kuninglikus Kaitsekolledžis sõjaanalüütikuna ning vastutanud seal ennekõike kübersõjapidamise ning info- ja psühholoogiliste operatsioonide valdkonna uurimise eest. 2015. aastal eesti keeles ilmunud teoses „Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused“ analüüsib ta sotsiaalmeedia kasvavat rolli erinevate sõjakonfliktide mõjutajana. Raamatu näited puudutavad Ukraina-Venemaa konflikti ja ISISe erinevaid sotsiaalmeediakanaleid, millega koordineeritakse oma tegevust ja värvatakse uusi liikmeid.

Jantuneni raamat „Infosõda“, mis avaldati eesti keeles 2018. aasta alguses (soome keeles 2015. aastal), keskendub aga eelkõige aastatel 2014–2015 Soome sotsiaalmeedias kulmineerunud infosõjale ja, nagu võime lugeda raamatu tagakaanelt, „püüab nähtavaks teha asju, mida keegi pole tänini teinud ega tahtnud ka näha“. Jantunen kaitses 2013. aastal Soome Riigikaitse kõrgkoolis doktoriväitekirja pealkirjaga „Strateegiline kommunikatsioon: praktika, ideoloogia ja dissonants“, milles käsitles Ameerika Ühendriikide strateegilist kommunikatsiooni.⁶ Praegu töötab ta Soome Kaitseväes infosõjaekspertina. Erinevalt Nisseni raamatust, mis on selgelt akadeemiline tekst, kuulub „Infosõda“ pigem populaarteaduslikku žanrisse, kuid ilmselgelt raamib autor oma seisukohti doktoritöös arendatud teoreetiliste seisukohtadega. Raamat sisaldab hulga näiteid autori enda sotsiaalmeediagruppides peetud vaidlustest ja arhiividest. Eesti lugejale annavad kindlasti lisaväärtust mitu viidet Eesti kontekstile ja Imbi Paju järelsõna, mille keskmes on pronksiöö

⁴ **Nersisjan, Leonid** 2015. «Махмут Гареев: Важно готовить весь народ к защите Отечества и возродить идею Отечества». – Regnum, 16.02.2015. <<https://regnum.ru/news/1895775.html>>.

⁵ **Arold, Uku** 2015. Järelsõna. – Nissen, Thomas Elkjer 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Riigikaitse Raamatukogu, lk 163–164.

⁶ **Jantunen, Saara** 2013. Strategic Communication: Practice, Ideology and Dissonance. Helsinki: National Defence University.

järel Soomes hoogustunud Venemaa infosõda, mille põhieesmärk oli diskrediteerida Eestit ning näidata seda kui „apartheidlikku ja russofoobset“ moodustist. Isiklike kogemuste kaudu kirjeldab Paju, kuidas ta koos Sofia Oksaneni ning paljude teiste Eesti ja Soome sõpradega hajutas soomlaste seas levinud müüte 1940. aastatel Eestis toimunud sündmustest.⁷

Infosõda kui sõda pealtvaatajatega

Nissen kirjutab, et tänapäeva sõjad ei ole „mõistetavad mitte empiirilise kategooriana, vaid hoopis loogilise raamistikuna, milles selgitada nüüdisaja konflikte ja neid iseloomustavaid tunnuseid“.⁸ Tänu IKT hüppelisele arengule ja suhteliselt odavale hinnale pääseb peaaegu igaüks meist ligi infovoogudele, et neid tõlgendada ja toota. Seda protsessi on nimetatud ka tehnoloogia demokratiseerumiseks. Praeguse aja kommunikatsiooni kompleksset mõjustruktuuri iseloomustab Nissen järgnevalt: „Mõjud, mis toetavad arvukate osalejate eesmärke, kes võitlevad sotsiaalmeedia sfääris, sh toimuva tajumisviisi mõjutamine, võivad omakorda anda sisendi otsustamisprotsessi ja asjaomaste osalejate käitumisele.“⁹ Seetõttu ei seisne sõda enam ainuüksi riikidevahelises konventsionaalses vastasseisus, vaid puudutab pigem identiteeti ja identiteeditaotlust – vastasseis rajaneb sissearvamisel ja väljaarvamisel ehk eraldatusel ja partikulaarsusel.¹⁰

Jantunen laiendab seda seisukohta strateegilise kommunikatsiooni mõistmisele ja tõdeb, et me satume paratamatult probleemide ette, kui rakendame kommunikatsiooni selgitamisel ühesuunalist biheivioristlikku mudelit, mille järgi käsitletakse seda „ülalt alla sihtauditooriumile suunatud suutäitena, millega püütakse auditooriumilt soovitud reaktsiooni välja meelitada“.¹¹ Kommunikatsiooni taandamine stiimulile ja reaktsioonile on ka põhjus, mille pärast on Ameerika riiklik kommunikatsioonistrateegia mudel Jantuneni arvates vananenud. Võrgustunud maailmas on suhtlus asümmeetriline, mitmesuunaline ja vastasmõjuline. Viimast on kenasti tabanud turundus-

⁷ Vt ka **Ventsel, Andreas** 2018. Infosõjas surma ei saa. – Sirp, 06.04.2018. [**Ventsel** 2018]

⁸ **Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvastusteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, lk 23. [**Nissen** 2015]

⁹ *Ibid.*, lk 23–24.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ **Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: SA Kultuurileht, lk 225. [**Jantunen** 2018]

strateegid, aga ennekõike Venemaa infosõjapidamisega tegelevad asutused, kes kaasavad auditooriumi oma infooperatsioonidesse. Infosõja kontekstis tuleb tähele panna, et nüüdisaja konfliktid nõuavad tugevat õiguspärasuse põhjendamist. Kas ja kudas on õigustatud teise suveräänse riigi poliitikasse sekkumine? Millisel viisil seda tuvastada? Sarnastele küsimustele ei pea vastama ainult poliitiline ja sõjaline eliit omakeskis, vaid üha enam tuleb leida sobiv õigustus just tänapäeva konfliktide uue toimija – pealtvaatajate ehk meedia vahendatud auditooriumi – silmis. Seega käib suur osa sõjategevusest juba faasis, mis eelneb tegelikule sõjalisele sekkumisele, mida püütakse üldse vältida, kui on võimalik saavutada oma eesmärgid informatsiooniliste vahenditega. Siinkohal on hea näide Krimmi hõivamine: rohelist mehikesed ei pidanud päästikule vajutamagi, et poolsaar ligi paarkümmend aastat Kremli kontrollitud telesaadete mõjuväljas elanud rahva heakskiidul edukalt okupeerida.¹²

Sarnast mõjutustegevust näeme ka sõjaväeõppuste meediakajastuses, millele on keskendunud sellesse Sõjateadlase erinumbrisse koondatud uurimused. Tõsi, avalikul väljal täidavad päris sõjalisest konfliktist ja militaarõppusest rääkimine erinevaid sihte: esimese puhul on tähtis eesmärk ka rahvas mobiliseerida ja vaenlast demoniseerida, teise puhul aga tahetakse oma sõjalist võimekust näidata, et konflikte tulevikus ära hoida. Samas kohatame ka militaarõppuste meediakajastuses psühholoogilise mõjutustegevuse võtteid, olgu nendeks siis *maskirovka*, hirmutamise, vastase naeruvääristamine, arvudega manipuleerimine või süüdistused russofoobias.

Riikide sise- ja välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks kasutatakse suurt hulka omavahel läbipõimunud pehmeid mõjutusvahendeid diplomaatiast propagandistlike kampaaniateni. Seetõttu hõlmavad tänapäeval ka poliitikauuringud tihti keerukat valdkondlikku raamistikku. Rahvusvahelistes suhetes on ühe keskse mõistena esile kerkinud strateegiline narratiiv. Selle kui tõlgendava struktuuri vahendusel annab auditoorium toimuvale tähenduse,¹³ mistõttu peavad taoliste narratiivide kujundajad arvestama siht-rühma praeguste vaadete ja ootustega. Konteksti tundmine aitab vajaduse korral aktiveerida kultuurimällu kuuluvad sündmused, millega saab juhtida

¹² Vt näiteks **Howard, C.; Puhkov, R.** 2014. *Brothers Armed. Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. Minneapolis, USA: East View Press; **Galeotti, M.** 2015. 'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. – *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Ed. by Pikulicka-Wilczewska, A.; Sakwa, R. Bristol, UK: E-international Relations, pp. 149–156.

¹³ **Nissen** 2015, lk 39.

auditooriumi tõlgendusradu, luua hirmu atmosfääri ja teha muud sarnast. Õnestustegevuse soovitud mõju esilekutsumiseks kasutatakse sageli väga emotsionaalseid ja/või vastuolulisi teemasid ning kombineeritakse siht-rühmale teadaolevaid sündmusi (õigemini nende tõlgendusi) väljamõeldistega. Need muudetakse usaldusväärseks võltsitud tegelaste (vahel näitlejate), olematute teadusallikate, vandenõuteooriate ja vasturääkivuste abil. Usaldamatus, ebakindlus olemasoleva riigiaparaadi suhtes ja, mis eriti oluline, hirm tuleviku ees¹⁴ pakuvad mõjutustegevusele sobilikku pinnast.

Kui auditooriumi sedasi mõjutatakse, ei tugineta mitte niivõrd tõendus-põhisele argumentatsioonile, vaid pigem representatsioonilisele jõule. Selle all peab rahvusvaheliste suhete uurija Janice Mattern silmas võimu vormi, mis on sihpäraselt suunatud kõneleja loodud reaalsuse narratiivile, et hirmutada auditooriumi ettekujutamata ohtude ja korvamatute tagajärgedega, kui auditoorium ei võta igati omaks kõneleja seisukohti.¹⁵ Nisseni raamat sisaldab ISISe sotsiaalmeediasisu analüüsi, kus piitsa ja prääniku, karistuse ja paradiisliku tasu mehhanism on eriti selgelt välja toodud. Üks tähtis osis ISISe strateegia võimendamisel on mitme kanali abil internetis kohalolek, et ühelt poolt jätta mulje suurest hulgast järgijatest, aga teiselt poolt tagada massimeedia tähelepanu.¹⁶ Vahel kaaperdatakse ka olemasolevaid populaarseid temaviiteid,¹⁷ et saada nende sihtrühmade tähelepanu, kes suure tõenäosusega ise ei jälgiks ISISe infovooge. Võib öelda, et strateegiline kommunikatsioon kasutab ära inimeste kalduvust otsida lisainfot¹⁸ ja et hirm kannustab lugejat seda tegema.

Kuna edukas infosõjas täidab sotsiokultuuriline kontekst olulist rolli, tuleb mõjutustegevuse uurimisel sünteesida mediauuringuid, mängu-, narratiivi- ja diskursusetooriat ning teisi pigem humanitaar- ja sotsiaalteaduslikke valdkondi. Ka selles ajakirjas näeme erinevate distsipliinide sünteesi, mis aitab astuda vastu hübriidsõja väljakutsetele, sest seda sõda peetakse nii pealtvaatajatega koos kui ka nende vastu.

¹⁴ *Ibid.*, lk 15.

¹⁵ **Mattern, Janice Bially** 2005. Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics. – *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 33, No. 3, p. 586.

¹⁶ **Nissen** 2015, lk 71.

¹⁷ *Ibid.*, lk 72.

¹⁸ *Ibid.*, lk 81.

Kas infosõjas saab surma ehk mida on infosõjas sõjalist?

Loomulikult ei rakendata sotsiaalmeediat ainult narratiivide läbi surumiseks ja tajuga manipuleerimiseks, vaid Nisseni sõnul hõlmab sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina luureandmete kogumist, sihtmärkide seadmist, juhtumilahenduste väljatöötamist, propaganda levitamist ja pettetegevust.¹⁹ Militaarvaldkonna piiride ähmastumine on aga tekitanud nõutust, mistõttu pole infosõja mõtestamine täisväärtusliku sõjategevusena kaugeltki iseene-sestmõistetav. Jantunen annab oma raamatus ülevaate ka vastavatest vaidlustest ning tõdeb, et sõjaväelaste ja teadlaste seas, kes tegelevad sõjateaduse, konfliktiuuringute, strateegilise kommunikatsiooni ja muude sarnaste teemadega, pole kaugeltki jõutud üksmeeleni, milliste nimedega asju nimetada.²⁰ Tegemist pole pelga retoorilise probleemiga, sest nii tundliku valdkonna puhul on nimetamisel reaalsed tagajärjed. Meenutagem siinkohal Eesti riigiasutuste ja pankade vastu suunatud küberrünnakuid 2007. aasta aprillirahutuste ajal. Toona üritas Eesti neid rünnakuid mitu korda käsitleda rünnakuna NATO liikmesriigi vastu, mis oleks põhimõtteliselt tähendanud nõudmist rakendada NATO aluslepingu artiklit 5. Tõsi, tollal seda ei juhtunud, kuid vähemasti tänapäeval tuntakse aprilli küberrünnakuid WWI (ingl *Web War I*) ehk esimese veebisõja nime all.

Jantunen püüab osutada mitmele põhjusele, miks on infosõjast kui sõjast rääkimine veel paljude jaoks küsitav, ning selgitab, mille poolest erinevad hübriidsõda, kübersõda (ennekõike rünnakud tehnoloogilisele taristule), infosõda ja füüsiline sõda ehk relvastatud konflikt.²¹ Mitmed teadlased ja eksperdid on rõhutanud, et hübriidsõja juurde kuuluvad võtted on alati sõjapidamisega kaasas käinud, mistõttu loob uute mõistete kasutuselevõtt pigem terminoloogilist segadust. Jantuneni arvates iseloomustab hübriidsõda aga eelkõige sihtmärgi muutus: 21. sajandi hübriidsõja peamine sihtmärk on kogu ühiskond.²² Sellest johtuvalt saab selgeks, miks on küber- ja infosõja tähtsus märgatavalt suurenenud. Üleilmastunud ja võrgustunud maailmas on sõja kvantitatiivne ulatus toonud kaasa ka muutuse sõja kvaliteedis. Igaüks võib olla infosõja ohver ja ühtlasi infosõdur, samuti saab täita mõlemat rolli,

¹⁹ Nissen 2015, lk 25.

²⁰ Jantunen 2018, lk 224–237.

²¹ Siinkohal soovitaksin lugeda nii Uku Aroldi suurepärasest järelsõna Nisseni raamatule kui ka tema artiklit 2016. aasta Sõjateadlases nr 2. Arold, Uku 2016. Peculiarities of Russian information operation. – Sõjateadlane, No. 2, pp. 13–41.

²² Jantunen 2018, lk 52.

mida võib teha ilma ise seda teadmata. Inimesed jagavad veebis põnevaid ja intrigeerivaid, kuid kahtlase väärtusega infokilde, aga nende ajendeid ei saa kaugeltki taandada õelatele kavatsustele või soovile uudist vaadanute hulka kasvatada. Enamasti tulevad mängu meelelahutuslikud aspektid ja kogukondliku kuuluvuse markeerimine.²³ Kulutulena levivate uudiste ärakasutamine on erinevates infooperatsioonides aga tavapraktika, sest kui (vale)uudis on juba rahvamassideni jõudnud, on selle ümberlukkamisel hiljem väike mõju.

Suhtluse kolimine interneti, ligipääs igasugusele infole, erinevate kuulujuttude jõudmine auditooriumini, mida enne ei suudetud ettegi kujutada, aitavad põhjendada seda, et taoliste terminitega nagu „infosõda“ ja värske moesõnaga „tõejärgsus“ ei kutsuta siiski vanu asju uue nimega, vaid et neile lisandub ka seletav jõud. Seepärast ongi vaba ajakirjanduse tingimustes Venemaa inforünnakutele raske vastu seista. Kui Lääne mõtlemises on „infosõja peamine eesmärk sihtauditoorium liita ja võita see enda poole“, siis „Vene mõtlemises piisab sellest, et sihtauditooriumi sisse tekiks rindejooni ja vastolusid, mistõttu see ei toimi enam ühtselt“.²⁴ Suur osa õnnestustegevusest käib kommunikatsiooni kaudu, mille eesmärk on suunata avalikku diskursust ja mõjutada poliitiliste otsuste langetamist.²⁵ Sellist tegevust peetakse asümmeetriliseks just seepärast, et demokraatlikud riigid ei suuda infosõjas sama tõhusalt vastata autokraatlikele režiimidele ja diktatuuridele, mis on aktiivse kodanikuühiskonna ja vaba ajakirjanduse puudumise tõttu inforünnakute suhtes immuunsed. Seetõttu on sõnavabaduse tingimustes raske ennast Vene infosõja vastu kaitsta, sest demokraatlikule mõttelaadile on omane oskus kahelda. Eri vaatenurki pakkuvad meediakanalid (loomulikult mitte kõik) põhjendavadki oma tegevust peamiselt just sõnavabaduse kattelooriga varjutatud retoorikaga. See ei tähenda seda, et varem ei oleks inimesi infoga mõjutatud või et inimesed ei oleks valetanud (seda väidet kasutatakse tihti tõejärgsuse kritiseerimiseks). Küsimus ongi selles, milliseid ja kui ulatuslikke tagajärgi toovad meie ühiskonnale kaasa nüüdisaja IKT võimalused. Siinkohal tuleks pigem nõustuda Jantuneniga ja paljude teiste uuema sõjateaduse koolkonna esindajatega, et olukord on pretsedenditu.

Teine põhjus, miks traditsiooniline koolkond ja paljud tegevusjärelased vaatlevad informatsioonilist mõjutustegevust pigem mittedõnaliseks, peitub asjaolus, et piiride tõmbamisega jaotame ümber ka sõjaliste orga-

²³ Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 99. [Ventsel, Madisson 2017]

²⁴ Jantunen 2018, lk 204.

²⁵ Nissen 2015, lk 9.

nisatsioonide vastutusala. Kui sõjapidamise alla liigitatakse järjest rohkem ebatraditsioonilisi meetmeid, siis vähenevad sõjaliste organisatsioonide õigused ja võime asümmeetrilisele mõjutustegevusele vastavalt reageerida.²⁶ Infosõja tunnistamine sõjaliseks meetmeks tähendab ühtlasi seda, et sõda kui selline ei kuulu enam militaarorganisatsioonidele, vaid kogu ühiskonnale. Sellisel juhul võib erinevaid ühiskondlikke institutsioone, näiteks ajakirjandust ja kodanikumeediat, vaadelda infosõjas aktiivsete toimijatena.²⁷

Kokkuvõtteks

Tõsi, mitte kõikide raamatutes esitatud seisukohtadega ei pea kriitikavabalt nõustuma. Nii näiteks pole ma kindel, kas valetamine on alati kiireim tee auditooriumi mõjutamiseks, nagu väidab Jantunen²⁸, või sõltuvad tagajärjed pigem sihtauditooriumi eripäradest, selle representatsioonisüsteemide dominantidest, suhtumisest sõnumi edastanud kanalisse ja muust sarnasest. Samuti tundub siinkirjutajale mõiste kasutusvälja liialt kitsendavana autorite seisukoht, et infooperatsioonidest saame rääkida üksnes riiklike institutsioonide puhul.²⁹ Sarnaseid ettevõtmisi korraldavad ka turundajad, kes lisaks oma toote promomisele õhnestavad tihti konkureeriva firma mainet ja tegelevad aeg-ajalt sulaselge sabotaažiga.

Kui Nissen väidab, et sotsiaalmeedia infosõjas ei ole pettuse avastamiseks tähtsam uurida mitte sisu, vaid käitumist internetis³⁰, siis võib seda seisukohta kritiseerida. Internetipettusi aitab küll olulisel määral avastada kõlapinda leidnud kasutajarühmade tuvastamine, aga teatud tähendusloomemustrite kindlakstegemine, teatud afektiivset reaktsiooni esile kutsuvate sümbolite kasutamine osutab sellele, et ka sotsiaal- ja humanitaarteadus on sama tähtis.

Need kaks raamatut annavad militaarteemade eestikeelsesesse arutellu praegusel ajal suure panuse. Eesti riigikaitse arengukavas aastani 2022 on sedastatud, et psühholoogilise kaitse valdkonnas tuleb tõsta akadeemilist ekspertiisi, arendada temaatilisi kursuseid ja luua valmisolek suure kommunikatsioonivajadusega kriisideks.³¹ Samuti on terav vajadus sotsiaalmeedia poliitika ja

²⁶ Jantunen 2018, lk 54.

²⁷ Ventsel 2018.

²⁸ Jantunen 2018, lk 84.

²⁹ Ventsel 2018; Ventsel, Madisson 2017.

³⁰ Nissen 2015, lk 121.

³¹ Eesti riigikaitse arengukava 2013–2022.

<<http://www.kaitseministeerium.ee/riigikaitse2022/riigikaitse-arengukava/index.html>>.

koolitusprogrammi järele, millega kasvatatakse üldist meedia tarbimise oskust ja juurutatakse erinevates kogukondades kriitilist mõtlemist.³² Tundub, et vaja on kõikide teaduste sünteesi. Selles suunas aitavad meid edasi nii Jantuneni ja Nisseni raamatud kui ka loodetavasti see Sõjateadlase erinumber.

Kirjandus

- Althusser, Louis** 2006. Ideoloogia ja ideoloogilised riigiparaadid I. Tlk Jüri Lipping. – Akadeemia, nr 7, lk 1451–1481.
- Arold, Uku** 2015. Järelsõna. – Nissen, Thomas Elkjer 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Riigikaitse Raamatukogu, lk 162–182.
- Arold, Uku** 2016. Peculiarities of Russian information operation. – Sõjateadlane, No. 2, pp. 13–41.
- Eesti riigikaitse arengukava 2013–2022.**
<<http://www.kaitseministeerium.ee/riigikaitse2022/riigikaitse-arengukava/index.html>>.
- Galeotti, M.** 2015. ‘Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t. – Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives. Ed. by Pikulicka-Wilczewska, A.; Sakwa, R. Bristol, UK: E-international Relations, pp. 149–156.
- Nersisjan, Leonid** 2015. «Махмут Гареев: Важно готовить весь народ к защите Отечества и возродить идею Отечества». – Regnum, 16.02.2015.
<<https://regnum.ru/news/1895775.html>>.
- Howard, C.; Puhkov, R.** 2014. Brothers Armed. Military Aspects of the Crisis in Ukraine. Minneapolis, USA: East View Press.
- Jantunen, Saara** 2013. Strategic Communication: Oractice, Ideology and Dissonance. Helsinki: National Defence University.
- Jantunen, Saara** 2018. Infosõda. Tlk Tuule Meri. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Majakovski, Vladimir** 1980. Luuletusi ja poeeme. Tlk Felix Kotta, Uno Laht ja August Sang. Tallinn: Valgus.
- Mattern, Janice Bially** 2005. Why ‘Soft Power’ Isn’t So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics. – Millennium: Journal of International Studies, Vol. 33, No. 3, pp. 583–612.
- Nissen, Thomas Elkjer** 2015. Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused. Tlk Kaili Tamm. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Ventsel, Andreas** 2018. Infosõjas surma ei saa. – Sirp, 06.04.2018.
- Ventsel, Andreas; Madisson, Mari-Liis** 2017. Tõejärgne diskursus ja semiootika. – Acta Semiotica Estica, XIV, lk 93–116.

³² Nissen 2015, lk 20.

STRATEEGILISED NARRATIIVID

Vladimir Sazonov

Arvustus raamatule

Forging the World: Strategic Narratives and International Relations.

Edited by Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin and Laura Roselle.

Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2017, 340 p.

Tänapäeva hübriidsõja (sh infosõja) mehhanismide paremaks mõistmiseks on kindlasti vaja rakendada uusi innovaatilisi lähenemisviise ja meetodeid. Raamat „Forging the World: Strategic Narratives and International Relations“ („Sepistamas maailma: strateegilised narratiivid ja rahvusvahelised suhted“) on selles mõttes oluline panus rahvusvaheliste suhete ja poliitilise kommunikatsiooni uuringutesse, aidates kaasa ka asümmeetriliste konfliktide analüüsile.

Toimetajad Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin ja Laura Roselle rõhutavad, et raamat kasvas välja dialoogist mitme uurija vahel, kes töötavad rahvusvahelise suhete ja poliitilise kommunikatsiooni valdkonnas. Nad toonitavad ka seda, et uus ühisteos on üles ehitatud paljuski 2013. aastal ilmunud monograafia¹, milles autorid püüdsid mõtestada lahti uue meedia ökoloogia mõju sellele, kuidas poliitika alal tegutsejad üritavad teisi mõjutada.

Arvustatav raamat ilmus kollektiivse monograafiana, millesse on lisaks raamatu toimetajatele panustanud veel mitu teadlast, nende hulgas Amelia Arsenault, Sun-ha Hong, Monroe E. Price ja Ning Liao. Raamatus on kokku 12 peatükki, millest esimene on „Sissejuhatus“, viimane „Kokkuvõte“ ning ülejäänud kümme erinevate juhtumiuuringute analüüsid.

„Sissejuhatuses“ (lk 1–22) seletatakse lahti raamatus esitatud uurimuste eesmärgid ning põhjendatakse, miks üldse on vaja sellist raamatut. Toimetajad ise nendivad, et „[s]elle kogumiku siht on tõsta esile strateegilise narratiivi kontseptsiooni selgitavat jõudu“ (lk 1), ning autorid teevad seda keskendudes empiirilisele materjalile ja sellega seotud tähtsatele probleemidele rahvusvahelistes suhetes. Esimeses peatükis selgitatakse mitut olulist

¹ **Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.

mõistet (sh strateegiline narratiiv ja selle tekkelugu) ning pööratakse tähelepanu strateegilise narratiivi funktsioonidele. Seejärel toovad autorid mõne strateegilise narratiivi näite ning lahkavad selle erinevaid tüüpe (lk 8–10).

Sissejuhatav osa on õnnestunud, sest on üles ehitatud loogiliselt ning selles edastatakse kogu vajalik info kogumiku ja strateegilise narratiivi kohta. Tuleb igati nõustuda autorite seisukohaga, et „nende strateegilise narratiivi kontseptsioon aitab avardada arusaama rahvusvahelistest suhetest kirjanduse esitamise kaudu, puudutades seda, kuidas riigid ja muud poliitilised toimijad püüavad teistele mõju avaldada“ (lk 13).

Sellest võib olla tulevikus palju kasu üliõpilastele ja teadlastele, kes on otsustanud tegeleda strateegilise narratiiviga. Seega saab raamatut kasutada ka õppematerjalina.

Sissejuhatusele järgnevad erinevate teadlaste peatükid, milles vaadeldakse strateegilise narratiivi mõju rahvusvaheliste suhete kontseptuaalsetele põhiküsimustele, sealhulgas suurriikide käitumist ja rahvusvahelise julgeoleku probleeme külma sõja järgses maailmas; rahvusvahelisi organisatsioone ja integratsiooni; sotsiaalvõrgustikke; avalikku diplomaatiat jne.

Väga tähelepanuväärne on teine peatükk, milles Miskimmon, O’Loughlin ja Roselle keskenduvad strateegilise narratiivi meetoditele ning metodoloogilistele väljakutsetele strateegilise narratiivi uurimises.

Kolmandas peatükis käsitleb Roselle tegureid, mis mõjutavad strateegilise narratiivi konstrueerimist ja kasutamist suurriikide poolt. Roselle analüüsib USA ning Nõukogude Liidu ja hiljem Venemaa Föderatsiooni strateegilisi narratiive külma sõja järgsel ajastul.

Neljandas peatükis on Miskimmon uurimiseks välja valinud Euroopa Liidu. Ta esitab küsimuse, kuidas üritavad rahvusvahelised organisatsioonid konstrueerida tõhusat strateegilist narratiivi mitmesuguste liikmesriikide alusel.

Viiendas peatükis käsitleb Liao Hiina kui tõusva jõu strateegilist narratiivi. J. P. Singh analüüsib kuuendas peatükis globaalset majandust ja selle arengut. Seitsmendas peatükis keskendub Robin Brown strateegilistele narratiividele avalikus diplomaatias. Eraldi huvitavaks juhtumianalüüsiks võib pidada Arsenault’, Hongi ja Price’i uurimust strateegilistest narratiividest araabia kevade ajal. Sellega antakse märkimisväärne panus tänapäeva Lähis-Ida uuringutesse, et mõista araabia kevade fenomeni. Uurimuse puudujäägiks võib pidada asjaolu, et autorid ei analüüsivad ühtegi olulist araabiakeelset allikat ega kanalit (nagu Al Jazeera), mistõttu on araabia kevadest kahtlemata antud ühekülgne pilt.

Islamiäärmusluse ja ekstremismi uurijatele pakuvad kindlasti suurt huvi Christina Archetti analüüsitud narratiivid ja vastunarratiivid, mida arendasid Al Qaeda ja julgeolekuinstitutsioonid. Archetti analüüsi fookusse kuuluvad nii Al Qaeda kui ka ISISe narratiivid, millega need terroristlikud organisatsioonid opereerivad tänapäevalgi. Selle peatüki suurim puudujääk on jällegi araabiakeelsete allikate eiramine. Autor oleks võinud käsitleda ka radikaalsete liidrite sõnavõtte ja nende toodetud narratiive. Selles valdkonnas tingimata kasuliku analüüsina oleks võinud arvestada Tallinna Ülikooli arabistika lektori Helen Geršmani 2017. aastal kaitstud doktoritööga Al Qaeda liidri Usāma ibn Lādini kõnedest.²

Kümnes peatükk pärineb O'Loughlini sulest ja keskendub meedia ökoloogia küsimustele. Eelviimases peatükis uurivad Miskimmon ja O'Loughlin seda, kuidas strateegilised narratiivid mängivad rahvusvahelise korra määratlemises tähtsat rolli. Viimases peatükis esitatakse kõigi raamatus toodud analüüsides kokkuvõtte.

Peab tõdema, et see kollektiivne teos, mis on kirjutatud väga selges keeles ja on lugejale hästi mõistetav, on üsnagi põhjalik ning loogiliselt üles ehitatud. Tänu kõigele sellele on see arusaadav ka laiemale lugejaskonnale ning mitte ainult kitsa eriala asjatundjatele. Samas tugineb teos uusimatele teaduslikele uurimustele antud valdkonnas.

Raamatus esinevad ka mõned vaieldavused, näiteks „Sissejuhatuses“ mainivad Miskimmon, O'Loughlin ja Roselle Vladimir Putini hübriidsõja doktriini (lk 4), millega retsensiooni autor ei saa aga nõustuda. Mida on selle doktriini all mõeldud? Sellist asja pole ju ametlikult olemas. Kas ehk on silmas peetud Vladimir Putini režiimi viimaste aastate agressiivset tegutsemist, milleks kasutatakse asümmeetrilisi meetodeid (sh sõjapidamises)? Või mõtlevad autorid selle all mõnda dokumenti või dokumentide kogumit, näiteks mõnda sellist sõjateoreetilist teksti nagu Venemaa Föderatsiooni Relvajõudude kindralstaabi ülema kindral Valeri Gerassimovi artiklit „Teaduse väärtus on ettenägemises“, mis ilmus 2013. aastal, sai väga kuulsaks ja kogus tuntuks Gerassimovi doktriini³ nime all? Gerassimov rõhutab hübriidsõja tähtsust tänapäeva sõjapidamises.

² **Geršman, H.** 2017. From Terrorist Leader to Voice of Ġihād. A Rhetorical Analysis of Usāma ibn Lādīn's Messages. Tallinn: Tallinna Ülikool. <<https://www.etera.ee/zoom/30645/view?page=5&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2834>>.

³ Siiski pole korrektne nimetada seda Gerassimovi doktriiniks, vt nt **McDermott, R.** 2016. Does Russia Have Gerasimov Doctrine? – Parameters, Vol. 46, No. 1; **Galeotti, Mark** 2018. The Mythical 'Gerasimov Doctrine' and the Language of Threat. – Critical Studies on Security, pp. 1–5.

Muidugi on kõige lihtsam öelda, et araabia kevade sündmused ei ole sõda, seeitõttu pole meil, sõjaväelastel, seal midagi uurida. Aga võib-olla on hoopis vastupidi: äkki just sellised sündmused ongi 21. sajandile tüüpiline sõda? Ohvrite ja purustuste mastaapide järgi, katastroofiliste sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste tagajärgede järgi on taolised uut tüüpi konfliktid võrreldavad tõelise sõja tagajärgedega. Ka sõja reeglid on suuresti muutunud. On kasvanud mittesõjaliste meetodite roll poliitiliste ja strateegiliste eesmärkide saavutamisel, mis on paljudel juhtudel oma tõhususes märgatavalt ületanud relvade jõudu. Vastasseisu puhul kasutatavate meetodite rõhuasetus nihkub poliitiliste, majanduslike, informatsiooniliste, humanitaarsete ja teiste mittesõjaliste meetodite poole, mida realiseeritakse rahva protesteerimispotentsiaali kaasamisega.⁴

Igal juhul jääb see koht raamatus lugejale ebaselgeks.

Lõppkokkuvõttes on tegemist huvitava ja innovaatilise raamatuga, mida võib pidada väärtuslikuks panuseks rahvusvaheliste suhete ja poliitilise kommunikatsiooni valdkonda. Teos on samuti oluline strateegiliste narratiivide uurimise seisukohast ja kindlasti abiks hübriidisõja (sh infosõja) uurijatele.

Kirjandus

- Galeotti, Mark** 2018. The Mythical ‘Gerasimov Doctrine’ and the Language of Threat. – Critical Studies on Security, pp. 1–5.
- Герасимов, В. В.** 2013. Ценность науки в предвидении. – Военно-промышленный курьер, 27.02.2013, № 8 (476).
<<https://vpk-news.ru/articles/14632>>.
- Geršman, H.** 2017. From Terrorist Leader to Voice of Ġihād. A Rhetorical Analysis of Usāma ibn Lādin’s Messages. Tallinn: Tallinna Ülikool.
<<https://www.etera.ee/zoom/30645/view?page=5&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2834>>.
- McDermott, R.** 2016. Does Russia Have Gerasimov Doctrine? – Parameters, Vol. 46, No. 1.
- Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order. New York: Routledge.
- Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L.** (eds.) 2017. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

⁴ **Герасимов, В. В.** 2013. Ценность науки в предвидении. – Военно-промышленный курьер, 27.02.2013, № 8 (476), ст. 2. <<https://vpk-news.ru/articles/14632>>.

SUMMARIES IN ENGLISH

Informational Aspects of the Zapad 2017 Exercise

Yevhen Mahda

Russia's quadrennial war games, taking place on the territories of Russia and Belarus under the banner "Zapad" (meaning "west" in English), date back to Soviet times and have become a tradition. More recently, the Zapad drills have also become a part of an informational strategy bolstering the supranational Union State of Russia and Belarus. As for the informational campaign that accompanied the Zapad 2017 exercise, it was devised as part of larger informational warfare targeting Ukraine and NATO.

In order to ensure that the Zapad exercise was received in the West as the Kremlin intended, everything that was related to the exercise was amplified and blown out of proportion. Quite often, media reports led to hysteria, and were sometimes promoted for that exact purpose, helping Russia generate and promote the following narrative – the inadequate and alarmist nature of Western societies.

During the Zapad 2017 exercise, there were a series of events that could be deemed as elements of information warfare. The most substantial being the information manoeuvre carried out by the Russian Ministry of Defence (MoD) in the first hours of the exercise. On September 14, 2017, at 11.00 in the morning, the website of the Russian MoD announced that units of the 1st Panzer Army of the Western Military District had been alerted and were marching on Belarusian polygons. An hour later, there was another announcement that Pskov, Ivanovo and Tula paratroopers had also been alerted. Four hours later, journalists received a public denial of this information from the press service of the Belarusian Ministry of Defence. However, it was not enough to contain the panic that had been unleashed.

What goals were set and reached as a result of the Zapad 2017 exercise?

1. The external goals focused on creating an image of powerful and invincible Union troops (mainly Russian); sowing fear and panic; misinforming and obfuscating in order to complicate the process of analysis; demonstrating Belarus's dependence on the Russian Federation.

2. The internal or domestic goals were to boost Putin's approval rating before the 2018 presidential elections in Russia, and to demonstrate to the Russian people that "we are feared, and we should not be underestimated".

Ultimately, Russia managed to reach all those goals. Particularly effective was the demonstration of Belarus's helplessness and dependence on Russia. However, the truth is that Russia's primary goal had been reached far before the Zapad 2017 exercise even began. Manipulation, misinformation and other elements of informational aggression led to confusion and panic, and that is exactly what Russia was aiming for.

Creating a Culture of Fear in Modern Hybrid Warfare: The Case of Russia's Zapad 2017 Military Exercise

Holger Mölder

The growing role of information warfare has had a significant impact on contemporary international conflicts and is redefining national military strategies. The widespread development of various forms of communication (i.e. internet, social media) over the past decades has created a favourable environment for information warfare to proliferate, offering influential international actors an alternative to achieve their strategic goals at a relatively low cost. Consequently, future conflicts may largely be based in a war of narratives, with limited military operations performing only a supportive function to extensive information warfare. Instead of traditional armed conflicts, battles between adversaries can be conducted in different media environments and, instead of tanks and cannons, emotions and beliefs can be used as weapons.

Every four years since 2009, Russia has been holding military exercises called "Zapad" (meaning "west" in English) that are always accompanied by an intensified information campaign on the potential military conflict between Russia and NATO in the Baltic Sea Region. This kind of demonstration of power (incl. large-scale military exercises) has become a tool that often shapes the perception of threats related to the anticipated hostile intentions of other actors in the context of a security dilemma. This article examines how the security dilemma in the Baltic Sea region affects the spread of fear, including how large-scale military exercises create an image of an unstable security environment that could at any moment erupt into a full-scale war between the Russian Federation and the West. The article also examines the

possible domestic impacts of these military exercises that reinforce the willingness of Russian citizens to defend themselves against anyone who may presumably harbour hostile intentions towards them.

The Role of Russia's Intelligence Agencies in Influence Operations of Information Warfare: What is Known and What Can be Assumed

Ivo Juurvee

Due to limited access to relevant sources, the influence activities of the secret services of authoritarian countries are a complicated subject to study. However, as the article shows, it is not impossible in the light of new materials made available to the researchers only recently and especially with the application of cross-temporal comparison. In the case of Russia, we can use the legal regulations governing its Foreign Intelligence Service (SVR) and Federal Security Service (FSB) that mention 'support measures' as one of their core activities. The analysis shows the connection, if not equivalence, between these measures and Soviet 'active measures' of the Cold War era, on which there are volumes of primary and secondary source material. The recent legal measures taken against Russia's influence activities in the West provide researchers with long-awaited additional material, as does the opening of Western security services that provide more information for the public domain than they used to do. The analysis presented in this article offers not only an opportunity to gain a better understanding of the influence operations of Russia's intelligence agencies – which is, of course, academically interesting as well – but also insights on how to design countermeasures.

Mechanisms of Fear in Russia's Strategic Narratives about Zapad 2017

Andreas Ventsel, Sten Hansson, Mari-Liis Madisson, Vladimir Sazonov

Modern military training exercises often include an information warfare component. Combat manoeuvres and weapon tests may be combined with large-scale information operations, including attempts at mass deception and persuasion via strategic uses of media narratives. In this article, we analysed

the largest recent Russian war games on NATO's eastern borders, the Zapad 2017 military exercise, by identifying and analysing three strategic narratives that were presented in journalistic representations of the exercise in the Estonian media scape. These narratives serve multiple functions: they cast NATO in a negative light, induce fear among Western audiences, and represent Russia as a 'victim' rather than a potential aggressor.

One of the ways Russia spread confusion and fear was through manipulation with ambiguous messages and inconsistent numbers. Although Russia's representatives tried to ridicule Western speculations about the size of the troops, the continuous amplification of the message and keeping it on the media agenda helped fuel the assumption that Russia was disguising its actual military capacity. The mounting fears, coupled with ambiguous information, pushed the audience into a state of anxious uncertainty. Russia managed to create an image of itself in the Western media as an intimidating and militarily dangerous adversary, and, in turn, the emergent atmosphere of precariousness propagated the discourse of Russia's military might.

The discrediting of Western politicians, experts and the press is another example of significant manipulation of the strategic narratives described in this article. Through news stories, the Russian media attempted to foster an impression that it was, in fact, the Western media that was fearmongering by spreading speculations and 'Russophobic' views. Influenced by such narratives, the target audience is at serious risk of starting to doubt its judgment. However, in a critical situation that requires an adequate and prompt reaction to urgent unfolding processes, any hesitation may prove fatal.

The Discursive Construction of Russia's Military Capabilities

Priit Tamm, Sten Hansson

In this article, the authors identify the ways in which Russia's military capabilities were discursively constructed in the Estonian online news media during 2017–2018.

The authors put forward a framework for analysing discursive representations of military capabilities in terms of linguistic references to or markers of (1) size/numbers of troops and equipment, (2) technology/modernization of forces, (3) mobility/activity of troops, and (4) money/resources available to achieve military objectives.

The resulting analysis demonstrates the use of these linguistic resources to construct an image of Russian forces either as a threat to the West or to downplay/ridicule Russia's military power. In the presented textual data, the perception of Russia's military capabilities was primarily magnified via references to large numbers of troops and weapons.

The Discursive Construction of Military Exercises as 'Newsworthy'

Inna Siik, Sten Hansson

This article analyses the representations of Russia's military exercise Zapad 2017 in Estonian online news media from the perspective of the discursive construction of newsworthiness. Drawing on Bednarek & Caple's novel analytical framework, the authors describe the uses of eight kinds of linguistic resources in news stories covering the Zapad exercise: (1) references to stereotypical attributes or preconceptions, (2) assessments of significance/impact, (3) intensifiers and quantifiers used to establish 'superlativeness', (4) negative lexis and references to negative emotions, (5) personalization and references to 'ordinary people', (6) linguistic markers of geographical proximity, (7) temporal references used to establish 'timeliness', and (8) evaluations of unexpectedness.

The results demonstrate how these resources were employed to construct and propagate a confrontation between Russia and NATO, and to incite fear by depicting Zapad 2017 as a military threat to the Baltic States.

Phobophobia: The Discourse of Cyber Threats and Information Warfare in the Media Coverage of Zapad 2017

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel

This article analyses various cyber threats that were discussed in media texts that focused on Russia's military exercise Zapad 2017. The discourse of cyber threats is full of loaded and controversial meanings because, on the one hand, the domains of electronic and information warfare remain intangible for average readers who do not have expert knowledge in ICTs. On the other hand, these issues presume deliberate deception and clandestine activities executed

by the Kremlin. The wider aim of this paper is to demonstrate how the topic of Russia's electronic and informational warfare capabilities can be covered by the media without fuelling unsubstantiated anxiety and unwarranted threat scenarios or supporting Russia's strategic narratives about the growth of its high-tech military might. The theoretical basis combines the frameworks of the Copenhagen School of security studies and notions of cultural semiotics. We explain the logic of phobophobia (i.e. the abstract concern about the devastating impacts of the collective feeling of fear and vulnerability that is often related with biased usages of new ICTs) that is characterized by a significant reliance on analogies, drawing vague demarcation of reference objects and the dominance of negative emotional tonality.

The resulting analysis demonstrates that during the Zapad 2017 exercise the media discourse depicted Russia as an advanced military power that has gained a lot of practical skills and experience in previous incidents of electronic and informational warfare. At the same time, the West was portrayed as a rather passive victim that was often anxious and unnerved by unanticipated attacks coming from Russia. The main sources of threat were associated with: 1) Russia's electronic and informational warfare capabilities; 2) the low capability of NATO's experts to foresee electronic and informational attacks, 3) the vulnerability of everyday technology, particularly smartphones.

The Coverage of the Zapad 2017 Military Exercise in the Russian Media Scape

Aleksandr Gontcharenko, Vladimir Sazonov

The authors have analysed several articles published in different Russian media outlets in 2017, mainly focusing on the topics related to the Russian-Belarusian joint military exercise Zapad 2017 that took place in September 2017.

The analysed articles derive mainly from four different Russian media outlets – *Baltnews.ee*, *Komsomolskaya Pravda*, *RuBaltic.ru*, and *TV Zvezda*. These media outlets covered different topics and subjects that were widespread and popular with regard to fears raised in Baltic countries in relation to the Russian-Belarusian military exercise Zapad 2017.

Russian news portals *Baltnews.ee* and *RuBaltic.ru* are local Kremlin-controlled media channels whose target audience is the Russian-speaking population of the Baltic region. *Komsomolskaya Pravda* is a widely circulated

Russian daily newspaper, targeting not only the people living in Russia, but also all Russian-speaking people outside Russia, incl. the Baltic countries, Ukraine, Central Asia, Belarus, etc. The most distinctive among the chosen media outlets is *TV Zvezda*, because it is run by the Russian Ministry of Defence and its coverage mostly focuses on military topics. Although the target audiences and objectives of these four media outlets differ to some degree, they all share the same objective - spreading and amplifying various fears and panic in the West in general, and among the Baltic countries in particular, with regard to Russia's military might, its armed forces, and weaponry, especially before, during and after the Zapad 2017 military exercise.

Most of the analysed articles carried quite negative tonality towards NATO, the West and the Baltic countries. Often, the Baltic countries, NATO and the West were ridiculed and portrayed as paranoid alarmists who exaggerate the Russian threat to the Baltic States. Russian media also used sarcastic and ironic tonality to humiliate and discredit the military and political elite of NATO and the Baltic countries.

These channels used different topics and subjects to propagate their agenda, e.g. the Baltic countries were portrayed as the weakest link in the North Atlantic Alliance or that Russia is not dangerous at all and the military exercises serve only a defensive function, therefore the Baltic countries are simply paranoid because the Russian military threat is non-existent. There were also many other topics and issues that these Russian channels covered and put into circulation.

AUTORID

Dr habil ANNA ANTCZAK (1979). *Hariduskäik*: 1998–2002 Varssavi Ülikool, magistrikraad inglise filoloogias; 2002–2004 Varssavi Ülikool, magistrikraad rahvusvaheliste suhete erialal; 2007 Varssavi Ülikool, doktorikraad politoloogias; 2013 Poola Teaduste Akadeemia järeldoktorikraad politoloogias (*dr habil*).

Töökoht ja amet: 2007–2010 Poola Riigikaitse Ülikool, abiprofessor, kõneisik; 2010–2011 Poola Senat, julgeoleku- ja kaitseanalüütik; 2011–2016 Varssavi Finants- ja Juhtimisteaduste Ülikool, dotsent, rahvusvaheliste suhete suuna juht; 2016–2018 Wisła Ülikool Varssavis, dotsent, rahvusvaheliste suhete ja kvaliteedijuhtimise abirektor; alates 2018 Varssavi Majandus- ja Humanitaarteaduste Ülikool, dotsent.

Peamised uurimisvaldkonnad: kaitse- ja julgeolekupoliitika, strateegilised kultuurid ja Euroopa integratsiooni julgeolekumõõde.

ALEKSANDR GONTŠARENKO (1990). *Hariduskäik*: 2010–2014 Sisekaitseakadeemia päästekolledž, rakenduslik kõrgharidus päästeteenistuse erialal; 2015–2017 Sisekaitseakadeemia sisejulgeolekuinstituut, sotsiaalteaduste magistri kraad sisejulgeoleku erialal.

Töökoht ja amet: 2010–2017 Siseministeerium ja Kaitseministeerium; alates 2017 Siseministeerium, Politsei- ja Piirivalveameti Põhja prefektuuri Lääne-Harju piirkonnagrupi piirkonnapolitseinik.

Peamised uurimisvaldkonnad: vaenulik mõjutustegevus, Venemaa Föderatsiooni lähisvälismaa poliitika kujundamine kodanikuühiskonna kaudu.

Dr STEN HANSSON (1978). *Hariduskäik*: 2002 Tartu Ülikool, bakalaureusekraad ajakirjanduse erialal; 2012 Lancasteri ülikool, magistrikraad diskursuseuuringute erialal (*cum laude*); 2016 Lancasteri Ülikool, doktorikraad lingvistika erialal.

Töökoht ja amet: alates 2017 Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsiooniuringute teadur.

Peamised uurimisvaldkonnad: valitsuskommunikatsioon, poliitiline retoorika ja argumentatsioon, diskursuseuuringud.

Dr **IVO JUURVEE** (1979). *Hariduskäik*: 1997–2002 Tartu Ülikool, bakalaureusekraad ajaloo erialal; 2002–2003 Kesk-Euroopa Ülikool, magistrikraad Kesk-Euroopa ajaloos; 2005–2013 Tartu Ülikool, doktorikraad ajaloo erialal.

Töökoht ja amet: 2015–2017 Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi juhataja; alates 2017 Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse uurimisprogrammi „Julgeolek ja kerksus“ juht ja teadur ning KVÜÖA rakendusuuringute keskuse koosseisuväline teadur.

Peamised uurimisvaldkonnad: eriteenistused, mõjutustegevus, kaitsepoliitika.

Dr **MARI-LIIS MADISSON** (1988). *Hariduskäik*: 2007–2010 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakond, bakalaureusekraad semiootikas ja kulturoloogias (*cum laude*); 2010–2012 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakond, magistrikraad semiootikas ja kulturoloogias (*cum laude*); 2012–2016 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakond, doktorikraad semiootikas ja kulturoloogias.

Töökoht ja amet: alates 2015 Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna ühiskonnateaduste instituudi kultuurikommunikatsiooni nooremteadur ja alates 2017 Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna filosoofia ning semiootika instituudi semiootika teadur.

Peamised uurimisvaldkonnad: kultuurisemiootika, vandenõuteooriad, internetiuuringud, diskursiivsed pettestrateegiad.

Dr **YEVHEN MAHDA** (1974). *Hariduskäik*: 1996 Kiievi Rahvuslik Taras Ševtšenko nimeline Rahvusülikool, diplom ajaloo erialal; 2006 Kiievi Rahvuslik Taras Ševtšenko nimeline Rahvusülikool, doktorikraad politoloogias.

Töökoht ja amet: Kiievi Rahvusliku Tehnikaülikooli (Igor Sikorski nimeline Kiievi Polütehniline Instituut) dotsent; alates 2017 Ukraina välisministerruumi nõukogu liige; alates 2018 Kiievi maailmapoliitika instituudi (*Kyiv Institute of World Policy*) tegevdirektor.

Peamised uurimisvaldkonnad: hübriidsõjapidamine, Venemaa hübriidagressioon, rahvusvahelised suhted, konfliktiuuringud.

Dr **HOLGER MÖLDER** (1962). *Hariduskäik*: 1998 USA Mereväe Kraadi-õppekool, magistrikraad rahvusvahelise julgeoleku ja tsiviil-militaarsuhete erialal; 2010 Tartu Ülikool, *doctor philosophiae* kraad politoloogias.

Töökoht ja amet: 1995–2009 Eesti Vabariigi kaitseministeerium; 2010–2015 Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste julgeolekupoliitika ja strateegia dotsent; alates 2015 Tallinna Tehnikaülikooli rahvusvaheliste suhete dotsent.

Peamised uurimisvaldkonnad: rahvusvahelised suhted ning julgeoleku- ja konfliktiuuringud, Balti riikide julgeolek.

Dr **VLADIMIR SAZONOV** (1979). *Hariduskäik*: 2003 Tartu Ülikool, bakalaureusekraad ajaloo erialal; 2005 Tartu Ülikool, magistrikraad ajaloo erialal; 2010 Tartu Ülikool, *doctor philosophiae* kraad ajaloo erialal; alates 2011 Tallinna Ülikool, doktoriõpingud kulturoloogia erialal. Dr Sazonov on ennast erialaselt täiendanud Innsbrucki, Göttingeni, Baseli, Berliini, Istanbuli, Moskva ja Bar Ilani (Iisrael) ülikoolides ning Prantsusmaal, College de France'is.

Töökoht ja amet: 2010–2011 Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi orientalistika teadur; 2011–2014 Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste dotsent ja keelekeskuse juhataja; alates 2013 Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse Vana Lähis-Ida uuringute vanemteadur; 2014–2016 Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste rakendusuuringu keskuse teadur; 2016–2017 Balti Kaitsekolledži Ida-Euroopa ja Venemaa uuringute lektor; alates 2016 Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste rakendusuuringu keskuse analüütik.

Peamised uurimisvaldkonnad: Lähis-Ida ajalugu, poliitika, religioonid ja kultuurid; Venemaa infooperatsioonid.

ANDRES SAUMETS (1968). *Hariduskäik*: 1990–1994 Kõrgem Usuteaduslik Seminar, rakenduskõrgharidus teoloogi ja usuõpetaja erialal; 1992–1993 Hamburgi Ülikooli usuteaduskond ja Hamburgi Teoloogiline Seminar; 1994–1997 Tartu Ülikooli usuteaduskond, bakalaureuse- ja magistriõpe, *magister theologiae* kraad; 1998 Würzburgi ülikooli katoliiklik usuteaduskond (DAADi stipendium); 2003 Hamburgi rahu-uuringute ja julgeoleku-poliitika instituut (International Fellowship Graf Baudissin).

Töökoht ja amet: 1994–2015 Tartu Kõrgema Usuteadusliku Seminari ajaloolise usuteaduse lektor ja dotsent; 1997–2001 Tartu Ülikooli usuteaduskonna ajaloolise usuteaduse lektor; 2002–2013 KVÜÕA dotsent ning humanitaar- ja sotsiaalteaduste õppetooli juhataja; 2013–2016 KVÜÕA

rakendusuuringu keskuse toimetaja-teadur; alates 2016 KVÜÕA rakendusuuringu keskuses ajakirja Sõjateadlane peatoimetaja; alates 2018 KVÜÕA rakendusuuringu keskuse toimetusrupi peatoimetaja-juhataja.

Peamised uurimisvaldkonnad: kirikulugu, poliitiline teoloogia ja eetika, demokraatiseerumisprotsessid ja kaitsejõudude reformid (*Innere Führung*).

INNA SIIK (1982). *Hariduskäik:* 2002–2005 Tartu Ülikool, bakalaureusekraad eesti filoloogias ja suhtekorralduse erialal; 2015–2018 Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste magistri kraad kommunikatsioonijuhtimise erialal.

Töökoht ja amet: 2011–2012 Kaitseväe Lõuna kaitseringkonna spetsialist; alates 2012 Data Print OÜ müügijuht.

Peamised uurimisvaldkonnad: sõjanduskommunikatsioon.

Erukolonel prof *dr habil* **ZDZISŁAW ŚLIWA** (1964). *Hariduskäik:* 1987 Mehhaniseeritud üksuste sõjaväeakadeemia Wrocławis; 1996 Poola Riigikaitse Ülikool (Varssavi); 2000 USA Armees Juhtimis- ja Staabikolledž (Fort Leavenworth, Kansas); 2001 Poola Riigikaitse Ülikool, doktorikraad sõjateaduse erialal; 2008 Hiina Rahvavabastusarmee Riigikaitse Ülikooli strateegiliste uuringute keskus (Peking); 2016 Poola Mereväe Akadeemia (Gdynia), *dr. habil.* julgeoleku-uuringute valdkonnas.

Töökoht ja amet: kaitseväeteenistuses alates 1987. aastast, üksuste juhtimine kuni pataljoni tasemeni (1996–1997); Kosovo rahutagamisjõudude (KFOR) staabi operatsiooniosakonna J-3 ülem (2005); Poola relvajõudude peastaabi planeerimisosakonna J-5 ülem (2006–2007). Alates 2002. aastast on dr Śliwa töötanud Poola riigikaitse haridusasutustes, sh Poola Maavägede Akadeemia (Wrocław) didaktika (2002–2003) ja lahinguteeninduse (2004–2006) õppetooli ülemana; Poola Riigikaitse Ülikooli (Varssavi) sõjauuringute valdkonna juhina (2008–2009). Alates 2009. aastast on dr Śliwa olnud seotud Balti Kaitsekolledžiga Tartus, alustades õppurite juhendajana ning jätkates NATO ühendoperatsioonide instruktorina (2009–2013) ja 2012. aastast professorina. Alates 2016. aastast on dr Śliwa Balti Kaitsekolledži dekaan ja 2017. aastast ka Poola Alam-Sileesia Ülikooli (Wrocław) professor.

Peamised uurimisvaldkonnad: kaasaegsed sõjalised operatsioonid, rahvusvahelised suhted, Kesk-Aasia julgeolek ning India ja Vaikse ookeani regiooni uuringud.

PRIIT TAMM (1968). *Hariduskäik*: 1993 Tartu Ülikool, diplom inglise filoloogia erialal; 1998 Tartu Ülikool, bakalaureusekraad usuteaduse erialal; 2018 Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste magistri kraad kommunikatsioonijuhtimise erialal.

Töökoht ja amet: 1998–2011 Eesti Metodisti Kiriku Teoloogiline Seminar, liturgika lektor; alates 1996 EMK Tartu Püha Luuka koguduse pastor.

Peamised uurimisvaldkonnad: liturgika, militaarkommunikatsioon.

Dr **ANDREAS VENTSEL** (1976). *Hariduskäik*: 1998–2003 Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna semiootika osakond, bakalaureusekraad semiootikas ja kulturoloogias; 2003–2005 Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskonna semiootika osakond, magistrikraad semiootikas ja kulturoloogias; 2005–2009 Tartu Ülikool, filosoofiateaduskonna semiootika osakond, doktorikraad semiootikas ja kulturoloogias.

Töökoht ja amet: 2007–2012 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakonna teadur; alates 2009 Tartu Kõrgema Kunstikooli lektor; alates 2012 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna semiootika osakonna vanemteadur.

Peamised uurimisvaldkonnad: poliitiline semiootika, diskursusetooriad, retoorika, strateegiline kommunikatsioon, internetiuuringud

CONTRIBUTORS

Dr. habil. ANNA ANTCZAK (1979). *Education*: 1998–2002 University of Warsaw, English philology (MA); 2002–2004 University of Warsaw, international relations (MA); 2007 University of Warsaw, political science (PhD); 2013 Polish Academy of Science, post-doctoral degree of extraordinary professor (*dr. habil.*) in political science.

Professional career: 2007–2010 National Defence University, assistant professor, spokesperson; 2010–2011 Polish Senate, security and defence analyst; 2011–2016 University of Finance and Management in Warsaw, associate professor and head of International Relations Chair; 2016–2018 Vistula University in Warsaw, associate professor, vice-rector for internationalization and quality in education; since 2018 University of Economy and Human Sciences in Warsaw, associate professor.

Main fields of research: security and defence policy, strategic cultures and security dimension of European integration.

ALEKSANDR GONTCHARENKO (1990). *Education*: 2010–2014 Estonian Academy of Security Sciences, professional higher education in rescue services; 2015–2017 Estonian Academy of Security Sciences, Institute of Internal Security, internal security (MA).

Professional career: 2010–2017 Ministry of the Interior, and the Ministry of Defence; since 2017 Estonian Ministry of the Interior, North Prefecture of the Estonian Police and Border Guard Board, district police officer.

Main fields of research: hostile influence, Russia's near abroad policy, civil society.

PhD **STEN HANSSON** (1978). *Education*: 2002 University of Tartu, journalism (BA); 2012 Lancaster University, discourse studies (MA with distinction); 2016 Lancaster University, linguistics (PhD);

Professional career: since 2017 research fellow at the Institute of Social Studies, University of Tartu.

Main fields of research: government communication, political rhetoric and argumentation, discourse studies.

PhD **IVO JUURVEE** (1979). *Education*: 1997–2002 University of Tartu, history (BA); 2002–2003 Central European University, Central European history (MA); 2005–2013 University of Tartu, history (PhD).

Professional career: 2015–2017 Estonian Academy of Security Sciences, head of the Internal Security Institute; since 2017 International Centre for Defence and Security (ICDS), research fellow and head of the Security and Resilience Research Programme, and part-time research fellow at the Centre for Applied Research (Estonian National Defence College).

Main fields of research: intelligence and counterintelligence, influence activities and defence policy.

PhD **MARI-LIIS MADISSON** (1988). *Education*: 2007–2010 University of Tartu, semiotics and cultural studies (BA, *cum laude*); 2010–2012 University of Tartu, semiotics and cultural studies (MA, *cum laude*); 2012–2016 University of Tartu, semiotics and cultural studies (PhD).

Professional career: since 2015 University of Tartu, Faculty of Social Sciences, Institute of Social Studies, junior research fellow (cultural communication); since 2017 University of Tartu, Faculty of Arts and Humanities, Institute of Philosophy and Semiotics, research fellow in semiotics.

Main fields of research: cultural semiotics, conspiracy theories, internet research, discursive deception strategies.

PhD **YEVHEN MAHDA** (1974). *Education*: 1996 Kyiv National Taras Shevchenko University, Department of History, diploma in history; 2006 Kyiv National Taras Shevchenko University, political science (PhD).

Professional career: Publishing and Printing Institute at the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute”, associate professor; since 2017 member of the Public Council at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine; since 2018 Kyiv Institute of World Policy, executive director.

Main fields of research: hybrid warfare, Russia’s hybrid aggression, international relations, conflict studies.

PhD **HOLGER MÖLDER** (1962). *Education*: 1998 U.S. Naval Postgraduate School, international security and civil-military relations (MA); 2010 University of Tartu, political science (PhD).

Professional career: 1995–2009 Estonian Ministry of Defence; 2010–2015 Estonian National Defence College, associate professor in security policy and strategic studies; since 2015 Tallinn University of Technology, School of Business and Governance, associate professor in international relations.

Main fields of research: international security studies, international conflicts, security cultures, Baltic security.

PhD **VLADIMIR SAZONOV** (1979). *Education:* 2003 University of Tartu, history (BA); 2005 University of Tartu, history (MA); 2010 University of Tartu, history (PhD); since 2011 University of Tallinn, doctoral studies in cultural studies. V. Sazonov has been a visiting scholar at universities in Innsbruck, Göttingen, Basel, Berlin, Istanbul, Bar Ilan (Israel), Münster and Paris.

Professional career: 2010–2011 University of Tartu, Institute of History and Archaeology, researcher; 2011–2014 Estonian National Defence College, associate professor; since 2013 University of Tartu, Centre for Oriental Studies, senior research fellow in Ancient Near Eastern studies; 2014–2016 Estonian National Defence College, Centre for Applied Research, research fellow; 2016–2017 Baltic Defence College, lecturer in Eastern European and Russian studies, since 2016 Estonian National Defence College, Centre for Applied Research, part-time research fellow.

Main fields of research: Middle Eastern history, politics, religions and cultures, Middle Eastern state ideology and also Russian information operations.

ANDRES SAUMETS (1968). *Education:* 1990–1994 Tartu Theological Seminary, professional higher education in theology and religious education; 1992–1993 University of Hamburg and Theological Seminary of Hamburg; 1997 University of Tartu, *magister theologiae*; 1998 University of Würzburg, Faculty of Catholic Theology (DAAD scholarship); 2003 IFSH at the University of Hamburg (International Fellowship Graf Baudissin).

Professional career: 1994–2015 Tartu Theological Seminary, lecturer and associate professor of historical theology; 1997–2001 University of Tartu, Faculty of Theology, lecturer of historical theology; 2002–2013 Estonian National Defence College (ENDC), chief of the Chair of Humanities and Social Sciences and associate professor; 2013–2018 Estonian National Defence College, editor-in-chief and research fellow in the Centre for Applied Research; since 2018 head of the editorial group and editor-in-chief in the Centre for Applied Research, ENDC.

Main fields of research: church history, political theology and political ethics, democratisation processes and concepts of reform in the defence forces (*Innere Führung*).

INNA SIHK (1982). *Education:* 2002–2005 University of Tartu, Estonian philology and public relations (BA); 2015–2018 University of Tartu, communication management (MA).

Professional career: 2011–2012 Estonian Defence Forces, Southern Defence district, specialist; since 2012 Data Print OÜ, sales manager.

Main fields of research: military communication.

Col. (ret.). Prof. *Dr. habil.* **ZDZISŁAW ŚLIWA** (1964). *Education:* 1987 Polish Mechanized Forces Military Academy (Wrocław); 1996 Polish National Defence University in Warsaw; 2000 U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas; 2001 Polish National Defence University, military science (PhD); 2008 Chinese PLA National Defence University, Center of Strategic Studies; 2016 Polish Naval Academy, Gdynia, post-doctoral degree (*dr. habil.*) in security studies.

Professional career: From 1987 in military service, commanding units up to battalion level as armoured battalion commander (1996–1997); in 2005, served as the chief of operational branch J-3 in KFOR Headquarters in Kosovo; from 2006 to 2007 as chief of operational planning branch J-5 in the Polish Armed Forces Operational Command in Warsaw. Since 2002, Dr. Sliwa has been working in the Polish military education system: incl. Land Forces Academy (Wrocław) as chief of didactics branch (2002–2003) and chief of Combat Service Support Chair (2004–2006); National Defence University (Warsaw), head of military studies (2008–2009). Since 2009, Dr. Śliwa has been working at the Baltic Defence College in Tartu, Estonia, starting as postgraduate supervisor, continuing as instructor of NATO Joint OPS (2009–2013) and professor (since 2012). As of 2016, Dr. Śliwa serves as the dean of the Baltic Defence College, and as of 2017, he is also a professor at the University of Lower Silesia in Wrocław, Poland.

Main fields of research: contemporary military operations, international relations, Central Asian security and Indo-Pacific affairs.

PRIIT TAMM (1968). *Education*: 1993 University of Tartu, diploma in English philology; 1998 University of Tartu, theology (BA); 2018 University of Tartu, communication management (MA).

Professional career: 1998–2011 Baltic Methodist Theological Seminary, teacher of liturgics; since 1996 pastor at the St Luke’s United Methodist Church in Tartu, Estonia.

Main fields of research: liturgics, military communication

Dr **ANDREAS VENTSEL** (1976). *Education*: 1998–2003 University of Tartu, semiotics and culturology (BA); 2003–2005 University of Tartu, semiotics and culturology (MA); 2005–2009 University of Tartu, semiotics and culturology (PhD).

Professional career: 2007–2012 University of Tartu, Faculty of Philosophy, Institute of Philosophy and Semiotics, research fellow in semiotics; since 2012 University of Tartu, Faculty of Arts and Humanities, Institute of Philosophy and Semiotics, senior research fellow in semiotics.

Main fields of research: political semiotics, discourse theories, rhetoric, strategic communication, internet research.

